

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

הפקולטה למדעי הרוח והחברה

התכנית לניהול ויישוב סכסוכים

השפעת פעילות חינוכית של "פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני

למען שלום, פיוס וסובלנות" על התייחסותם של תלמידי תיכון יהודים

לנרטיבים של הישראלים ושל הפלסטינים אודות הסכסוך ביניהם

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר "מוסמך למדעי הרוח והחברה" (M.A.)

מאת: בועז כיתאין

בהנחיית: ד"ר ארנה בראון-לבינסון

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

הפקולטה למדעי הרוח והחברה

התכנית לניהול ויישוב סכסוכים

השפעת פעילות חינוכית של "פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני

למען שלום, פיוס וסובלנות" על התייחסותם של תלמידי תיכון יהודים

לנרטיבים של הישראלים ושל הפלסטינים אודות הסכסוך ביניהם

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר "מוסמך למדעי הרוח והחברה" (M.A.)

מאת: בועז כיתאין

בהנחיית: ד"ר ארנה בראון-לבינסון

חתימת המחבר: _____ תאריך: _____

חתימת המנחה: _____ תאריך: _____

חתימת יו"ר הועדה המחלקתית: _____ תאריך: _____

ספטמבר, 2012

תודה -

לד"ר ארנה בראון-לבינסון, על ההנחיה ועל התמיכה שהעניקה לי בסוגיות מקצועיות באיכפתיות, באורך רוח וברגישות רבה.

לד"ר טל ליטבק הירש על נכונותה לסייע ועל הצעות מועילות לחלק האיכותני של המחקר.

לחברי פורום המשפחות השכולות, ובעיקר לניר יסוד, על שיתוף הפעולה בארגון וביצוע המחקר בשטח. לבתי הספר שפתחו דלתותיהם וסייעו בארגון הפעילות עם תלמידיהם.

תודה מיוחדת למרב מירון גורן, שותפה מוכשרת וחמה, על העזרה, ההשראה והתמיכה מכל הלב לאורך הדרך, ועל ידידות אמת.

לילדי שתמכו ובעיקר ליונתן על הנכונות לעזור ועל הכישרון בעיצוב הגרפים. ולדניאלה רעייתי היקרה שסייעה ותמכה כל העת והתגייסה בכל מאודה וכישוריה להשלים את המשימה ולהביאה לידי גמר.

תקציר

מחקר זה ביקש לבדוק את השפעתה של פעילות חינוכית חד-פעמית של פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני למען שלום, פיוס וסובלנות (להלן: הפורום), על התייחסותם של בני נוער יהודים כלפי הנרטיב הישראלי והנרטיב הפלסטיני. המחקר בחן האם בעקבות הפעילות חלו שינויים במידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס, שביטאו תלמידי י"ב בבתי ספר ממלכתיים במגזר היהודי, כלפי הנרטיבים של שני העמים, בנושאים הקשורים לסכסוך ביניהם.

חינוך לשלום ולפיוס במציאות של סכסוך מתמשך ובלתי נשלט, מתמודד עם אמונות חברתיות, עמדות ורגשות שליליים כלפי היריב, המהווים חלק מתשתית פסיכולוגית-חברתית עמוקה. תשתית זו, הנוצרת במהלך הסכסוך, מסייעת לבני החברה להתמודד עם הקשיים הנגרמים להם כתוצאה מהחיים בצילו של הסכסוך, אך בה בעת הופכת למכשול מרכזי בדרך לסיום הסכסוך, בכך שהיא יוצרת מנגנונים, המקשים על שינוי (Rohana & Bar-Tal, 1998; בר-טל, 2007).

פעילויות חינוך לשלום מהוות אמצעי בעל ערך במאמציה של חברה להשיג שלום ופיוס, אך השפעתן בעת סכסוך מוגבלת, הן ביכולתן לשנות אמונות, עמדות ורגשות מרכזיים, והן במשך הזמן בו נשמרת השפעתן. מתן לגיטימציה וגילוי אמפתיה לנרטיב של האחר והפחתת הכעס עליו הן מטרות מרכזיות של פעילות חינוכית לקידום השלום ובהן עוסק מחקר זה (Bar-Tal & Rosen, 2009; Salomon, 2004).

פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני הוא גוף יחיד מסוגו בעולם. המשותף לחבריו הוא אובדן של בן משפחה קרוב כתוצאה מהסכסוך והרצון לפעול להשגת שלום ופיוס בין העמים כדי למנוע הרג, כאב ושכול נוספים בשני הצדדים. פרויקט מרכזי של הפורום לקידום מטרותיו הוא קיום מאות מפגשים בשנה עם תלמידי תיכון ברחבי הארץ. הפעילות מייצגת שותפות של ישראלי ופלסטיני שכולים מהפורום, הנפגשים עם כיתה במשך שעותיים. במהלך הפעילות הם מספרים את הנרטיב האישי שלהם, על חייהם ועל השכול של משפחתם ומקיימים דיון פתוח עם התלמידים על שכול, על הסכסוך ועל האפשרויות להביא לסיומו (פאול ושנהב, 2010).

במחקר הנוכחי נעשה שימוש בכלי מחקר כמותיים בתמיכת כלים איכותניים. נתוני המחקר הכמותי נאספו בשנת הלימודים תש"ע, 2009-2010, והתבססו על מילוי שאלוני "נוער והיסטוריה" על ידי תלמידי י"ב בארבעה בתי ספר מאזורים שונים בארץ. שאלונים אלה משמשים למחקר-אורך הנמשך כבר למעלה מעשור (Sagy, Ayalon & Diab, 2011).

השאלונים הועברו פעם אחת מספר שבועות לפני פעילות הפורום ופעם שנייה מספר ימים לאחר

הפעילות. במדגם הראשון השתתפו 164 תלמידים, ובשני - 135. נתוני המחקר האיכותני התבססו על ראיונות עם קבוצות מיקוד של תלמידים, בשלושה מארבעה בתי הספר. קבוצות המיקוד נערכו בשנת הלימודים תשע"א, 2010-2011, מספר שבועות לאחר פעילות הפורום.

הממצאים הכמותיים במחקר מראים כי בעקבות פעילות הפורום לא חל שינוי מובהק במידת הלגיטימציה והאמפתיה ובעוצמת הכעס, שביטאו בני הנוער לנרטיבים של שני העמים. אולם נמצאו הבדלים מובהקים בעליית מידת האמפתיה לנרטיב הפלסטיני כלפי שני אירועים ספיציפיים - הצהרת בלפור ומבצע עופרת יצוקה, אירועים שלמעשה אין להם מקום בפעילות.

בבתי הספר הממלכתיים במגזר היהודי קיימות שתי קבוצות - חילונים ומסורתיים - שביניהן קיימים, עוד לפני הפעילות, הבדלים מובהקים ביחסן לקונפליקט (צמח, 2010). המחקר מגלה שהבדלים אלה קיימים גם ביחסן לנרטיבים של שני העמים, בכל המדדים שנבדקו. עוד מגלה המחקר שבעקבות הפעילות החד-פעמית של הפורום נעלמה המובהקות של כל ההבדלים בין שתי קבוצות אלו.

נמצא שפעילות הפורום השפיעה בצורה מובהקת רק על קבוצת בני הנוער המסורתיים, וזאת בהגדלת מידת האמפתיה כלפי הנרטיב הפלסטיני ובהגדלת עוצמת הכעס כלפי הנרטיב הישראלי. מגמה זו, של יחס חיובי יותר לנרטיב הפלסטיני ומעט ביקורתי יותר כלפי הנרטיב הישראלי, ניכרה גם במדדים האחרים, אף על פי שלא היתה מובהקת. ואילו אצל החילוניים לא חלו שינויים מובהקים, אך בעקבות הפעילות הסתמן אצלם שינוי במגמה הפוכה כלפי שני הנרטיבים. מגמות הפוכות אלו בשינוי שחל אצל שתי הקבוצות, קיזזו את כל ההבדלים שהיו ביניהן לפני הפעילות והפכו אותם ללא מובהקים.

ממצאי המחקר האיכותני העידו על כך שפעילות הפורום היתה משמעותית, בעלת עוצמה רגשית ובעלת השפעה עבור חלק גדול מהתלמידים, ללא קשר לעמדותיהם ולהשקפותיהם, שהיו מגוונות, שונות ואף מנוגדות. המחקר האיכותני סייע בהבנת הדינמיקה הנוצרת בפעילות הפורום, המאפשרת פתיחות ונכונות לשינוי אצל חלק מבני הנוער. לכך תורמים הסיפורים האישיים של נציגי הפורום הישראלי והפלסטיני, והמרחב המאפשר ביטוי רגשי והבעת דעות באופן חופשי (ליטבק-הירש ובר-און, 2008). בפעילות נוצר פוטנציאל של רגעים דיאלוגיים ואפשרות להבנת נקודת מבטו של האחר. עם זאת, לעיתים עולות התנגדויות והשיח הופך לאתנוצנטרי וסוגר, דבר המונע את הנכונות לשינוי. (שטיינברג 2002, עיני אלחדף ובר-און, 2010). המסקנה הנובעת ממחקר זה היא שהפעילות החד-פעמית של הפורום, על אופיה המיוחד, יכולה

במידה מסוימת להשפיע על אמונות חברתיות ועל הרפרטואר הרגשי, המהווים חלק מהתשתית הפסיכולוגית-חברתית, הנוצרת בזמנים של סכסוך עיקש וממושך (בר-טל, 2007).

רצוי לפתח מחקר נוסף שיתבסס על מדגם גדול יותר ועל כלי מדידה שיוכלו לזהות ביתר הצלחה שינויים מובהקים בתוך המגמות שהסתמנו. נראה כי כדאי לבדוק יותר לעומק פילוחים נוספים של קבוצות משנה, כמו ימין-שמאל וכן למצוא דרך לשלב תובנות שעלו במחקר זה בבניית תכניות חינוך לשלום של גורמים וארגונים נוספים העוסקים בנושא.

תוכן ענינים

עמ'	
III	תקציר
VI	תוכן ענינים
VIII	רשימת לוחות וגרפים
IX	רשימת נספחים
1	מבוא ורקע תיאורטי
1	התשתית הפסיכולוגית-חברתית הנוצרת בתנאים של סכסוך מתמשך ובלתי נשלט
3	התייחסות הצדדים לנרטיבים של הישראלים ושל הפלסטינים
7	חינוך לשלום ולפיוס בתנאים של סכסוך מתמשך ובלתי נשלט
10	חינוך לשלום בישראל בתנאים של סכסוך מתמשך
12	קבוצות מפגש דו-לאומיות העוסקות בנושאי הקונפליקט
13	פעילותו החינוכית של פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני
15	המחקר
15	שאלות והשערות המחקר
18	שיטת המחקר
18	המחקר הכמותי :
18	משתתפי המחקר הכמותי - תיאור המדגם
20	כלי המחקר
21	הניתוח הסטטיסטי
22	מהלך המחקר
22	המחקר האיכותני :
22	משתתפי המחקר
23	כלי המחקר
23	מהלך המחקר
24	ממצאים
24	התייחסות התלמידים לנרטיב הפלסטיני לפני פעילות הפורום ואחריה
32	התייחסות התלמידים לנרטיב הישראלי לפני פעילות הפורום ואחריה
36	התייחסות התלמידים לאירועים היסטוריים ספציפיים בנרטיב הפלסטיני והישראלי לפני פעילות הפורום ואחריה
38	התייחסותם של התלמידים לשני הנרטיבים על פי חלוקה לתת קבוצות שונות
49	ממצאים איכותניים לגבי פעילות הפורום והשפעתה
53	סיכום הממצאים

55	דיון
55	התייחסות התלמידים לנרטיב הפלסטיני לפני הפעילות החינוכית ואחריה
57	התייחסות התלמידים לנרטיב הישראלי לפני הפעילות החינוכית ואחריה
59	התייחסות התלמידים לאירועים היסטוריים ספציפיים בנרטיב הפלסטיני והישראלי לפני הפעילות החינוכית ואחריה
61	התייחסותם של התלמידים לשני הנרטיבים על פי חלוקה לתת קבוצות שונות
69	סיכום ומסקנות
70	מגבלות המחקר
71	המלצות למחקר בעתיד ולפעילות בשטח
72	ביבליוגרפיה
78	נספחים

רשימת לוחות וגרפים

לוחות

לוח מס'	תיאור	עמ'
1.	משתנים דמוגרפיים של שני שלבי המדגם	19
2.	ממוצעים וסטיות תקן עבור התייחסות התלמידים לנרטיב הפלסטיני לפני פעילות הפורום ואחריה	24
3.	ממוצעים וסטיות תקן עבור התייחסות התלמידים לנרטיב הישראלי לפני פעילות הפורום ואחריה	32
4.	ממוצעים וסטיות תקן עבור מידת האמפתיה לאירועים ספציפיים בנרטיב הפלסטיני לפני פעילות הפורום ואחריה	37
5.	הבדלים בהתייחסותם של תלמידים חילונים ומסורתיים לשני הנרטיבים לפני פעילות הפורום ואחריה	39
6.	הבדלים בין חילונים ומסורתיים במידת האמפתיה לאירועים ספציפיים בנרטיב הפלסטיני לפני פעילות הפורום ואחריה	42
7.	ריכוז שינויים מובהקים בהתייחסות חילונים ומסורתיים לנרטיבים של אירועים היסטוריים ספציפיים בשני העמים במדדי הלגיטימציה, האמפתיה והכעס	43
8.	הבדלים בהתייחסות התלמידים על פי השכלת אמם לפני פעילות הפורום ואחריה	45
9.	הבדלים בהתייחסות בנים ובנות לפני פעילות הפורום ואחריה	46
10.	מידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס לנרטיבים של שני העמים לפני פעילות הפורום ואחריה, על פי השתייכות התלמידים לבתי הספר שהשתתפו במחקר	47

גרפים

גרף מס'	תיאור	עמ'
1.	התייחסות כלל התלמידים לנרטיב הפלסטיני	25
2.	התייחסות כלל התלמידים לנרטיב הישראלי	32
3.	התייחסות חילונים ומסורתיים לנרטיב הפלסטיני לפני הפעילות ואחריה	40
4.	התייחסות חילונים ומסורתיים לנרטיב הישראלי לפני הפעילות ואחריה	41
5.	התייחסות חילונים ומסורתיים לשני הנרטיבים לפני הפעילות ואחריה	41

רשימת נספחים

נספח מס'	תיאור	עמ'
1.	שאלון מחקר "נוער והיסטוריה"	79
2.	שאלות לקבוצות המיקוד	90
3.	קבוצת מיקוד בית ספר אזורי בדרום	91
4.	קבוצת מיקוד בית ספר בחיפה	121
5.	קבוצת מיקוד בית ספר בירושלים	155

מבוא ורקע תאורטי

מחקר זה עוסק בבחינת הקשר שבין פעילות חינוכית לשלום ובין התייחסותם של בני נוער יהודים לנרטיב הישראלי ולנרטיב הפלסטיני. הפעילות שהשפעתה נבדקה במחקר היא פעילות חינוכית חד-פעמית של פורום משפחות שכולות ישראל-פלסטיני למען שלום, פיוס וסובלנות.

פעילות של חינוך לשלום ולפיוס במציאות של סכסוך מתמשך ובלתי נשלט, מתמודדת עם אמונות חברתיות, עמדות ורגשות שליליים כלפי היריב, המהוות חלק מתשתית פסיכולוגית-חברתית עמוקה, הנוצרת כתוצאה מהסכסוך הקשה ומאפשרת לחברה התמודדות עם קשייו (בר-טל 2007).

פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני הוא ארגון יחודי, שהוקם על רקע הסכסוך העיקש שבין שני העמים והמחיר הכבד של אבדן ושכול. חבריו, ישראלים ופלסטינים, שאיבדו בן משפחה קרוב בסכסוך, מאוחדים סביב הרצון לפעול להשגת שלום ופיוס בין העמים, במטרה למנוע הרג ושכול נוספים בשני הצדדים. הפעילות המרכזית של הפורום לקידום מטרה זו היא קיום מפגשים בקרב תלמידי תיכון ברחבי הארץ. הפעילות כוללת מפגש עם שני חברי פורום שכולים - ישראלי ופלסטיני - המספרים את סיפור חייהם ואת סיפור השכול האישי שלהם, ולאחר מכן מקיימים דיון פתוח עם התלמידים.

באמצעות כלים כמותיים בוחן המחקר הנוכחי האם הפעילות תרמה לשינויים במידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס, שביטאו תלמידי י"ב בבתי ספר ממלכתיים במגזר היהודי, כלפי הנרטיבים של שני העמים, בנושאים הקשורים לסכסוך ביניהם. בחלקו האיכותני מבקש המחקר לבחון את השפעת הפעילות על התייחסות המשתתפים לנושאי המחקר מנקודות מבט נוספות, מגוונות ומורכבות יותר.

רקע תאורטי בנושאים המרכזיים הקשורים לשאלות המחקר יוצג להלן.

התשתית הפסיכולוגית-חברתית הנוצרת בתנאים של סכסוך מתמשך ובלתי נשלט

מדינת ישראל נמצאת מאז הקמתה בסכסוך אתנו-לאומי עיקש, מתמשך ובלתי נשלט עם העם הפלסטיני ועם חלק מהעולם הערבי הסובב אותה (Rohana & Bar-Tal, 1998; בר-טל, 2007). החברה היהודית בישראל מעורבת בסכסוך זה תקופה ארוכה למדי, שמתחילה כמה עשרות שנים לפני הקמת המדינה.

חוקרי סכסוכים מציניים גורמים שונים לקיומם של סכסוכים כאלה. בנוסף לתחרות על טריטוריות

ומשאבים אחרים, מדגישים החוקרים את הצרכים הבסיסיים כמו זהות ושייכות, בטחון, הכרה וצדק (Azar, Jureidini & McLaurin, 1978; Kelman, 2007). כאשר צרכים אלה אינם מתממשים הם מקבלים משמעות קיומית. רוחאנה ובר-טל (1998) רואים את הסכסוך הישראלי-פלסטיני גם כאתנו-לאומי מורכב. קונור (Connor, 1994) בתוך: רוחאנה ובר-טל, (1998) הגדיר סכסוכים אתנו-לאומיים כבעלי רקע גזעי, דתי, לשוני וכן סכסוכים בין קבוצות לאומיות בתוך מדינות.

סכסוכים עיקשים, מתמשכים ובלתי נשלטים מלווים באיבה רבה ובמעגל קסמים של אלימות ונתפסים כבלתי פתירים. הם מתוארים כטוטאליים וחובקי כל, כחודרים למרקם החברתי של הצדדים, כופים עצמם על יחידים ומוסדות כאחד ומובילים ללחץ על החברה, לתחושת איום ולמחירים אנושיים כבדים (כהנוב, 2010; בר-טל, 2007; Rouhana & Bar-Tal, 1998).

כתוצאה מסכסוכים בלתי נשלטים מפתח כל אחד מן היריבים תשתית פסיכולוגית-חברתית, הממלאת תפקידים חשובים בהתמודדות של היחיד ושל הקולקטיב עם הקשיים של החיים בצל הקונפליקט. תשתית זו מאפשרת לבני החברה הסתגלות נוחה יותר לתנאי הסכסוך, מסייעת להם לספק את צרכיהם הבסיסיים ועוזרת להם להתמודד עם הלחץ ולהיטיב לעמוד בפני היריב (בר-טל, 2007).

התשתית הפסיכולוגית-חברתית כוללת את הזיכרונות הקולקטיביים המתייחסים לעבר, את אתוס הסכסוך המתייחס להווה ולעתיד ואת האוריינטציה הרגשית הקולקטיבית. הזיכרונות הקולקטיביים ואתוס הסכסוך מבוססים על אמונות חברתיות שהן קוגניציות של בני החברה ותפקידם ליצור את הנרטיב הקולקטיבי. האוריינטציה הרגשית הקולקטיבית, שצומחת אף היא על סמך האמונות החברתיות, מתאפיינת באוריינטציות של פחד וגם שנאה וכעס (בר-טל, 2007).

האמונות החברתיות הן תפיסות משותפות של חברים בקבוצה. במהלך הסכסוך נוצרת רשת מסועפת של אמונות כאלה. רוחאנה ובר-טל (Rouhana & Bar-Tal, 1998) מציינים את האמונות החברתיות החשובות ביותר לדעתם: "מטרותינו הן המוצדקות", "אנחנו לא טועים", אמונה המגדירה את התנהגות קבוצת-הפנים שלנו כאמיצה ומוסרית ואת התנהגות קבוצת-החוץ של היריב כזדונית וחסרת הגינות, "הצד השני נעדר לגיטימציה", כלומר דה-הומניזציה של היריב, ו"אנחנו הקורבנות" – כלומר אנחנו הנפגעים שסובלים יותר בסכסוך.

התשתית הפסיכולוגית-חברתית יוצרת כעין פריזמה, באמצעותה קולטים בני החברה את המציאות בצורה הנוטה לגרום לסגירות מחשבתית ומולידה ראייה מצומצמת ומעוותת של המציאות. תוצאותיה מרחיקות לכת בכל הקשור להשפעתה על אופן הטיפול במידע ובכך מקשה מאד על כל

שינוי. בני החברה נוטים לחפש ולהטמיע מידע העולה בקנה אחד עם התשתית ולהשמיט מידע מנוגד או להתאימו באמצעות הטייה ועיוות (בר-טל, 2007). אין זה מפתיע שמצב זה יוצר תופעות שונות: מוסר כפול – התייחסות מוסרית אחת לדבריו ולמעשיו של היריב, ואחרת – לדבריה ולמעשיה של קבוצת ההשתייכות; הערכה ריאקטיבית – הטייה המושפעת מזהותו של המציע, כלומר דחיית כל הצעת פשרה של היריב גם כשהיא נוחה ונכונות לקבלה אם תוצע על ידי מישהו אחר; טעות יחוס בסיסית – תופעה בה אנו נוטים לייחס התנהגויות שלנו לסיטואציה ולראות בהן תוצאה בלתי נמנעת של הנסיבות, ואילו התנהגות דומה של היריב אנו נוטים לייחס לאופיו הרע. כך נתאר למשל במונח "אלימות" את התנהגות הקבוצה האחרת, ואת המונח "כוח מוצדק" לתיאור התנהגות דומה של הקבוצה האהודה עלינו (Kelman, 2007; בר-טל, 2007); דימוי המראה – תופעה בה רואה עצמו כל צד כרודף שלום ואת האחר הוא רואה כתוקפן, חש עליונות מוסרית עליו ותחושת קורבנות ואינו מקבל את זהותו של האחר. יחד עם זאת כל צד סבור שהצד השני רואה אותו כפי שהוא רואה את עצמו, כאשר למעשה ההיפך הוא הנכון (Kelman, 2007).

כך בתהליך מעין ספירלי הופכת במרוצת הזמן התשתית הפסיכולוגית-חברתית, שנועדה להגן על הפרט והחברה מפני הסכסוך, גם לגורם המחזק את ההנעה, ההצדקה והרציונליזציה שלו. החברה נעשית שבויה בתפיסתה וקשה לה לפרוץ את מסגרת התשתית ולפעול ליישוב הסכסוך בדרכי שלום. בכך תורמת התשתית הפסיכולוגית-חברתית, שנוצרת כתוצאה מהסכסוך, לשימור הסכסוך ולהארכתו (בר-טל, 2007).

התייחסות הצדדים לנרטיבים של הישראלים ושל הפלסטינים

ניתן ללמוד על הנרטיבים המנוגדים של בני שני העמים, שנוצרו כתוצאה מהתשתית הפסיכולוגית-חברתית שלהם, באמצעות מדד יחסי יהודים וערבים לשנת 2008 שפותח על ידי פרופ' סמוחה. על פי מדד זה כ-72% מהערבים מאשימים את היהודים בפרוץ הסכסוך, וכ-67% מהיהודים מאשימים את הערבים בכך (סמוחה, 2009).

ביטוי מובהק נוסף ניתן למצוא בתוצאות סקר מדד השלום של אוניברסיטת תל אביב, שיוחד לעשר שנים לפרוץ האינתיפאדה השנייה. תוצאות המדד הראו בין היתר כי רוב מכריע בציבור היהודי מטיל את האשמה לפרוץ האינתיפאדה על הצד הערבי ורוב הציבור הערבי מטיל את האשמה על מדינת ישראל (יער והרמן, 2010).

קבוצת חוקרים ישראלים ופלסטינים פיתחה את שאלון הנרטיבים, המהווה חלק מהשאלון "נוער

והיסטוריה", שפיתחו חוקרים מכל העולם. באמצעות כלי מחקרי זה ניתן לבחון את התייחסותם של בני נוער משני העמים כלפי סוגיות שונות של הסכסוך. צוותים בראשות פרופ' שגיא מאוניברסיטת בן גוריון, חוקרים את התייחסותם של בני נוער יהודים ופלסטינים לסכסוך במהלך העשור האחרון, באמצעות כלי זה, עליו התבסס גם מחקר זה.

ההחלטה של החוקרים (Sagy, Ayalon & Diab, 2011) להתמקד במחקריהם במתבגרים, מתבססת על ההנחה שעמדות פוליטיות מתגבשות בשלב התפתחותי זה ונשאות יציבות למדי לאורך הבגרות (Krosnick & Alwin, 1989). בנוסף, חוקרי סכסוכים מצאו כי שלב ההתבגרות הוא שלב מתאים ליצירת הזדמנויות לדיאלוג פתוח בקרב נציגים של קבוצות בסכסוך, שכן נמצא שמתבגרים פתוחים יחסית לעמדות ולאידאולוגיות חדשות (Wallach, Wallach & Lukosri, 2000).

ביטויים של לגיטימציה, אמפתיה וכעס בהתייחסויות לנרטיב של האחר

שגיא, עדואן וקפלן (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002) חקרו את תפיסת הלגיטימיות וכן תגובות רגשיות של התלמידים כלפי הנרטיבים ההיסטוריים הישראלי והפלסטיני, ואת הקשר שלהם להתייחסות בני הנוער לאמונות הקשורות לפתרון הסכסוך. המחקר שלהם נעשה בקרב בני נוער בכיתות י' ו-י"ב, יהודים מישראל ופלסטינים משטחי הרשות הפלסטינית, בשנים 1999-2000, לפני כישלון שיחות השלום ופרוץ האינתיפאדה השנייה. תוצאות המחקר הראו שהנכונות לתת לגיטימציה לפרספקטיבה של האחר וכן גילויי אמפתיה כלפי הנרטיב של האחר גבוהות יותר אצל הישראלים מאשר אצל הפלסטינים, בעוד שרגשות הכעס כלפי הנרטיב של האחר גבוהים יותר אצל הפלסטינים. מעבר לכך, בשתי הקבוצות נמצאה רמה נמוכה במידת האמפתיה שמגלים המשתתפים וגבוהה בדרגות הכעס שהם מבטאים כלפי נקודת המבט של האחר. תמונה זו מצביעה, לדעת החוקרים, על אי נכונות משני הצדדים לקבל את הנרטיב של האחר ברמה הרגשית. ההסבר לתוצאות אלה לדעתם הוא הסכסוך המתמשך. הנחת היסוד היא שהסכסוך יצר למעשה תהליך של ביטול ודה-לגיטימציה של הנרטיב של האחר וגרם לשני הצדדים להבנות את זהותם על בסיס שלילת התפיסה של האויב (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002; Adwan & Bar-On, 2004).

ממצאי המחקר הצביעו גם על פער בקבוצה הישראלית בין המרכיב הקוגניטיבי לבין המרכיב הרגשי כלפי הנרטיב של האחר. בני הנוער הישראלי היו מוכנים במידה מסוימת, בעיקר בתקופת הסכמי אוסלו, לקבל קוגניטיבית את הלגיטימיות של הנרטיב האחר, אך עדין שללו את הנרטיב מבחינה רגשית. החוקרים משערים שקל יותר לשנות את המרכיב הקוגניטיבי מאשר את המרכיב הרגשי בהתייחסות לאחר (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002).

אמפתיה לנרטיב של האחר היא, לדעת רוב החוקרים העוסקים בתחום, התייחסות שיש בה גם רכיב קוגניטיבי וגם רכיב רגשי, אם כי החוקרים חלוקים ביניהם על אופן האינטראקציה בין הרכיבים (Davis, 1980, 1983c; Smithner, בתוך: שכטר, 2002). יכולתם הקוגניטיבית והרגשית של אנשים לזהות ולהבין את צורכיהם של בני אדם אחרים ולחוש הזדהות ואכפתיות אליהם, הינה חיונית לצורך יצירת אינטראקציות הדדיות חיוביות ולהפחתת תחושות של עוינות. ניתן לומר כי היכולת האמפתית היא אחד הגורמים החשובים ביותר במערכות יחסים בין אישיות וקולקטיביות, והגדלת יכולת זו עשויה לקדם תהליכים של פיוס במצבים של סכסוך בין עמים.

התייחסות בני הנוער לנרטיבים ולציפיותיהם לעתיד וגורמים המשפיעים עליהם

במחקרם מצביעים שגיא, עדואן וקפלן על העובדה שבקרב בני הנוער היהודים הישראלים נמצאו רמות גבוהות יותר של לגיטימציה לפרספקטיבה של האחר, מאשר אצל בני הנוער הפלסטינים, עובדה שבלטה במיוחד בתקופת שיחות השלום בין הצדדים. שוני זה בהתייחסויות נבע כנראה מכך שהיהודים נמצאו במקום של שליטה וכוח ובטחון יחסי. כמו כן, התפתחות האתוס הלאומי היהודי בישראל ברמה ההיסטורית-לאומית, עברה משלב של דגש חזק על בניית האומה לשלב המאפשר הכלת אלמנטים נוספים בזהות הקולקטיבית הישראלית. ברמה התרבותית עברה החברה הישראלית באותה תקופה שינוי לתרבות מוכוונת-מערב, כתוצאה מחשיפה של הנוער לתקשורת המונים בין-לאומית וגם בשל תהליך השלום שהתקיים בשנות המחקר. השינוי התאפיין במעבר מקולקטיביות סגורה לאינדיבידואליזם. תהליכים אלה איפשרו פתיחות רבה יותר לנרטיבים של האחר. לעומת זאת, החברה הפלסטינית נמצאה אז עדין בשלב ראשוני של בניית האומה ובמצב של היעדר תחושת שליטה. ערעור על תפיסותיהם בשלב זה והכרה בלגיטימיות של הנרטיב הישראלי, שהוא הנרטיב של האויב, יכולים היו להיתפס כמאיימים מדי עבורם (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002; כהנוב, 2010).

על פי ממצאי אותו מחקר, הביעה הקבוצה הישראלית אמון גבוה יחסית באפשרות בניית שלום עתידי, בעוד שבקרב הפלסטינים הדעה היתה הרבה יותר פסימית. רמת הציפיות של הישראלים היתה גבוהה משמעותית מזו של הפלסטינים, לגבי הציפיה שהסכסוך ייפתר בהסכמה הדדית תוך מימוש אינטרסים משותפים. הפלסטינים לעומת זאת, דירגו את המשפט "הסכסוך לא ייפתר כלל" במקום גבוה בהרבה מהישראלים. לדעת החוקרים משקפות תוצאות אלה הבנה שונה לגבי המושג שלום. רוב הישראלים מתכוונים ל"שלום שלילי" - מצב בו אין אלימות או סכסוך, ואילו הפלסטינים מתכוונים ל"שלום צודק" - שינוי בסטטוס-קוו שיאפשר להם להקים את מדינתם

העצמאית (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002 ; בר-און, 2006).

היחס בין פרשנות העבר לציפיות לעתיד בקרב שתי הקבוצות נבחן במחקר זה על ידי בדיקת הקשר בין התייחסות התלמידים לנרטיב של האחר לגבי אירועים היסטוריים, לבין תפיסותיהם לגבי פתרון אפשרי לסכסוך. בקרב בני הנוער הישראלים נמצא מיתאם נמוך אך מובהק בין פירוש העבר שלהם לציפיותיהם לעתיד. הקורלציה הגבוהה יותר היתה בין הציפיות לפתרון של שלום לבין המדד הקוגניטיבי של מתן לגיטימציה לנרטיב של האחר. בקרב הפלסטינים כמעט לא נמצא דפוס קבוע ליחס בין גורמים אלה. גם כאן ניתן להסביר את הדפוס השונה של הממצאים בשתי הקבוצות על רקע מציאות החיים השונה של שני הצדדים. סביר להניח שמציאות חיי היומיום של הפלסטינים תחת הכיבוש הישראלי משתקפת בדעה היותר פסימית לגבי עתידם ועתיד השלום. לעומתם נראה שחוויית ההצלחה הכלכלית והפוליטית שחוו היהודים בישראל תרמה לנכונותם הקוגניטיבית הגבוהה יחסית לתת לגיטימיות לנרטיב של הפלסטינים (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002).

אור, שגיא ובר-און (Orr, Sagy & Bar-On, 2000) מצאו הבדלים דומים בתפיסות בני נוער יהודים ופלסטינים לגבי העתיד. במחקרם, שנתוניו נאספו בשנת 1995, נמצא כי לפלסטינים היתה תפיסה פסימית לגבי עתידם והם מצפים לשינויים כלכליים וחברתיים מצומצמים למדי לעמם, בעוד שהיהודים גילו אופטימיות לגבי עתיד החברה הישראלית.

שגיא, אילון ודיאב (Sagy, Ayalon & Diab, 2011) בדקו במחקר-אורך בקרב מתבגרים יהודים וערבים בישראל את השפעתם של אירועים אלימים ושינויים במציאות הסכסוך על מידת הלגיטימיות הקוגניטיבית ועל התגובות הרגשיות כלפי הנרטיב ההיסטורי של היריב, לאורך מספר שנים. הנתונים נאספו בארבע נקודות זמן: 1999-2000, 2002, 2004 ו-2007. התוצאות הראו שהנכונות בקרב מתבגרים יהודים לתת לגיטימציה לנרטיב הפלסטיני היתה גבוהה יחסית ב-1999-2000, לקראת סוף עידן אוסלו, אך נכונות זו הלכה וירדה בהתמדה במהלך שנות האלימות של האינתיפאדה השנייה (2002, 2004). נכונות זו הגיעה לשיא שלילי לאחר מלחמת לבנון השנייה (2007). בקרב הנוער הערבי היתה מידת הלגיטימציה שהם נתנו לנרטיב היהודי נמוכה יותר מזו שנתנו היהודים לנרטיב הפלסטיני כמעט בכל נקודות הזמן שנבדקו (למעט הלגיטימציה, שנתנו תלמידי י"ב הערבים לנרטיב היהודי בשנת 2007).

בקרב היהודים הסתמן קו ברור של ירידה באמפתיה לנרטיב של הפלסטינים, מנקודת הזמן הראשונה בשנת 2000 ועד 2007, ועלייה בכעס שלהם על הנרטיב הפלסטיני במהלך שנות המחקר. תוצאה שונה מעט נמצאה בשנת 2004 לאחר שיא האינתיפאדה, שם השינויים אינם משמעותיים גם

בעוצמת הכעס וגם במידת האמפתיה (Sagy, Ayalon & Diab, 2011).

ממצאי מחקר-אורך זה מצביעים על ההשפעה הפוטנציאלית של האלימות בסכסוך, על הפחתת הפתיחות לאחר ככל שהיא מתעצמת, בהשוואה לפתיחות בתקופה של תהליך שלום. כלומר מהממצאים עולה כי לתהליכים של top-down, תהליכים אותם מובילים מנהיגים, יש השפעה משמעותית על התייחסות בני נוער. השפעה אפשרית של תהליכי bottom-up על בני נוער ניתן לבדוק על ידי חקר פעילות של ארגונים לא ממשלתיים (NGOs).

שוני בהתייחסות לנרטיבים בקרב קבוצות שונות בתוך החברה הישראלית

מחקרים שבחנו פערים בעמדות בתוך החברה הישראלית כלפי קבוצת החוץ הפלסטינית, מצאו קשר בין החלוקה לדתיים וחילוניים לבין העמדות בנושא זה (בנימיני, 1980; קמינסקי ובר-טל, 1996). במחקרים נוספים נמצא שחלוקה לפי משתנה הדתיות היא החלוקה המרכזית, על פיה ניתן להבחין בין עמדות שונות של תת-קבוצות באוכלוסיה היהודית (בן-סירא, 1995; יער והרמן, 2010). במחקר שנערך ב-2010, נבדקו ההבדלים בין חילוניים, מסורתיים, דתיים וחרדים. מהמחקר עולה כי ככל שעולה רמת הדתיות, כך מתגבר היחס השלילי כלפי הפלסטינים והיחס החיובי כלפי הישראלים. עם זאת, עמדות המסורתיים בשאלות אלה קרובות לעמדות החילוניים, יותר מאשר לעמדות הדתיים (צמח, 2010). בן-עמי (שפסקי) (2005), שחקרה את תפיסת הסיפור ההיסטורי של בני נוער, מצאה דפוס דומה. היא מצאה שהבדלים על פי מוצא עדתי בתפיסת הסיפור ההיסטורי נמצאו רק בשילוב עם הגדרת הדתיות של המשתתפים. לבני הנוער הדתיים במחקרה היתה תפיסה חיובית יותר כלפי הסיפור של עמם, ותפיסה שלילית יותר כלפי הסיפור הפלסטיני, בהשוואה לקבוצת בני הנוער החילוניים. (בן-עמי (שפסקי), 2005).

חינוך לשלום ולפיוס בתנאים של סכסוך מתמשך ובלתי נשלט

חברות הנתונות בסכסוך מתמשך, החפצות לשים קץ לסכסוך ביניהן, חייבות להתמודד עם תרבות הקונפליקט, שהוטמעה בקרב בני החברה, ומהווה חלק בלתי נפרד מזהותם החברתית. תהליך של סיום סכסוך תחילתו במו"מ ובחתימה על הסכם שלום, והמשכו בתהליך ממושך של ייצוב השלום ותהליכי התפייסות. תהליכים כאלה כוללים בדרך כלל למידה אסטרטגית של מקבלי ההחלטות, בניית מבנים מוסדיים שיבססו את התהליך ובעיקר למידה חברתית שתשפיע על המרקם החברתי העמוק. התפיסות והעמדות הישנות מסכנות את המשך קיומו של ההסכם, ומעמדו אינו מובטח. לכן בשלב זה דרוש תהליך עמוק של שינוי פסיכולוגי, שהוא המפתח לפיוס. (בר-סימן-טוב, 2002; בר טל

ובנינק, 2002; הרמן, 2002; Kelman, 2004; Bar-On, 2005). שינוי התשתית הפסיכולוגית-חברתית הוא תנאי הכרחי לקידום תהליך השלום ולהפסקת התוצאות ההתנהגותיות ההרסניות של הסכסוך, כמו עימות, אבידות בנפש, טיהור אתני ואפילו רצח עם (בר-טל, 2007). אולם היכולת להתגבר על המבנה הנוקשה של הרפרטואר הסוציו-פסיכולוגי המתלווה לסכסוך, מהווה את אחד האתגרים הרציניים בתהליך של בניית שלום (Sagy, Ayalon & Diab, 2011).

התהליך יכול להתחיל בכיוון של bottom-up, או בכיוון של top-down, שהוא הסדר המקובל יותר על החוקרים (בר-סימן-טוב, 2002). אפשרות נוספת היא שהתהליך ינוע מעלה ומטה בו זמנית (בר-טל ובנינק, 2002). תהליך ההתפייסות דורש גיוס רחב-היקף ותמיכה, יחד עם מדיניות ברורה, תכנון ויוזמה, ומגוון רב של פעילויות, כדי לשכנע את החברה בהכרחיות, בתועלת, ובערך היישומי של תהליך השלום (בר-טל ובנינק, 2002; Bar-Tal & Rosen, 2009). נדרשת יצירת מסגרת של מטרות חברתיות חדשות, הבניית דמות היריב כבן אנוש שווה זכויות, שינוי הזיכרון הקולקטיבי, וטיפול של עמדות ורגשות חיוביים לגבי יחסי שלום עם יריב העבר (Bar-Tal, 2008; בר-טל ובנינק, 2002).

חוקרים בתחום רואים בחינוך לשלום את אחד האמצעים המשמעותיים שעל החברה לנקוט, כחלק מתהליכי הפיוס. מטרתו להבנות בקרב בני הנוער והחברה בכלל תפיסת עולם (הכוללת ערכים, אמונות, עמדות, רגשות, מוטיבציות ונטיות התנהגותיות), שמקלה על פתרון הסכסוך ותהליך השלום, ומכינה את בני החברה לחיות בעידן של שלום ופיוס, תוך מתן לגיטימציה לנרטיב של האחר, והכרה בזכויותיו ובאנושיותו (Salomon, 2004; Abu-Nimer, 2004; Bar-Tal & Rosen, 2009).

במצב של סכסוך, נחשפים בני הנוער לתרבות הקונפליקט דרך המשפחה, וסוכני תרבות ותקשורת שונים. תפקיד מעצב מיוחד נודע למערכת החינוך, המשמשת כסוכן מרכזי לחיברות, ומעצבת במידה רבה את תפיסת העולם של בני הנוער באמצעות ספרי לימוד, חומרים חינוכיים, הוראת המורים, טקסי בית ספר וכו' (בר-טל, 2007; Bar-Tal & Rosen, 2009).

קיימת גישה רחבה של חינוך לשלום, שמטרתה לבצע תהליך חיברות לשלום בכל רובדי החברה, ודורשת מעורבות של מוסדות פוליטיים, תרבותיים וחברתיים, שימוש בתקשורת ההמונים, וגיוס המנהיגים והאליטות לצורך התהליך. גישה צרה יותר מתמקדת בחינוך לשלום ושינוי הרפרטואר הפסיכולוגי בבתי הספר בלבד, מתוך הנחה שיש לו יכולת ההשפעה הרבה ביותר. ראשית, במערכת של חינוך חובה, מגיע החינוך בבתי-הספר באופן ודאי למגזר שלם בחברה. שנית, הדור הצעיר, שעדיין מצוי בעיצומו של תהליך רכישת הרפרטואר הפסיכולוגי, פתוח יותר לרעיונות ולמידע

חדשים. שלישית, בהשוואה לסוכני חיברות אחרים, לחברה יש שליטה רבה על המסרים המועברים בבתי-הספר. רביעית, הדור הצעיר מחויב ללמוד את המידע והמסרים שמועברים בבתי הספר ועל כן ניתן לפחות להבטיח את חשיפתם של התלמידים למידע ולמסרים הללו. גישה זו קלה יותר ליישום, ולכן פעמים רבות היא משמשת כחוד החנית של פעילות החינוך לשלום (Bar-Tal & Rosen, 2009).

במאמרם, העוסק בחינוך ישיר לשלום ובחינוך עקיף לשלום, מונים בר-טל ורוזן (Bar-Tal & Rosen, 2009) את התנאים לחינוך מוצלח לשלום, המתחלקים לתנאים פוליטיים חברתיים, ותנאים חינוכיים. התנאי הראשון בקבוצת התנאים הפוליטיים, נוגע להתקדמות לעבר השלום, ולמעשה סבורים הכותבים, כי חינוך ישיר לשלום ובהיקף מלא יכול להתקיים רק לאחר כינונו של הסכם שלום בין הצדדים. שלושת התנאים הנוספים הם תמיכה רחבה בתהליך השלום, בשלות בקרב בני החברה לפיוס ותמיכה פוליטית ממשלתית. (Bar-Tal & Rosen, 2009).

התנאים החינוכיים להצלחתו של חינוך לשלום, הם תמיכה מיניסטריאלית של הסמכות החינוכית הגבוהה ביותר - שר החינוך, מדיניות חינוכית מוגדרת היטב ונחרצת, הכוללת הכנת תכניות לימודים חדשות וכתובת ספרי לימוד חדשים, ויכולת יישום של תכניות החינוך לשלום, במובן של סמכות, תשתית ומשאבים לביצוע התכנית (Bar-Tal & Rosen, 2009).

חינוך ישיר לשלום, שניתן כאמור ליישמו בעיקר לאחר חתימת הסכם שלום, עוסק באופן ישיר בנושאי הסכסוך, ומנסה לשנות אמונות, עמדות, ערכים והתנהגויות, שכולם קשורים לנושאים חברתיים ולתרבות של הסכסוך. מטרתו לפתח יכולת לראות את הקונפליקט מנקודות הראות השונות, להכיר בכך שכל צד הוא קורבן ובו בזמן תורם להמשכו של הקונפליקט ולגרימת סבל לצד השני, להעניק לגיטימציה לנרטיב של הצד השני, להפחית סטריאוטיפים ורגשות שליליים כלפיו, ולהבנות את זהותו כזהות מורכבת. כן הוא עוסק בלימוד מחודש של ההיסטוריה, ומנסה ליצור אוריינטציה רגשית חדשה, שבמסגרתה יוחלפו רגשות הפחד והשנאה ברגשות תקווה, אמון וקבלה הדדית (Bar-Tal, Rosen & Netz, 2010; Bar-Tal & Rosen, 2009; Salomon, 2002; 2004).

דוגמא מוצלחת לחינוך ישיר לשלום, על פי הערכת החוקרים, הוא הפרויקט החינוכי (EFP), אשר מיושם בבוסניה והרצגובינה בעשור האחרון, ועוסק באופן ישיר בנושאים שהיו בלב הסכסוך שהסתיים בין המדינות. מטרתו לשנות את תפיסתם וחייהם של תלמידים, מורים והקהילה כולה (Clarke-Habibi, 2005).

חינוך לשלום בישראל בתנאים של סכסוך מתמשך

על רקע האמור לעיל בדבר מרכיביו ואופיו של חינוך לשלום, נשאלת השאלה, האם ניתן לקיים תכניות של חינוך ישיר לשלום במצב בו הסכסוך טרם הסתיים, דוגמת המצב במדינת ישראל.

בתנאי סכסוך פעיל, עיקש ומדמם, ולעתים אף מתגבר, קשה מאד לנקוט בגישת חינוך ישיר לשלום. האלימות, המאפיינת את הסכסוך, מולידה פחד ושנאה, ומזינה את המשכיותו של אתוס הסכסוך. היא מעידה על כך שלא ניתן לבטוח באויב, וכי תפיסות הדה-לגיטימציה שלו תקפות. במצב זה, החינוך לשלום נתפס כגורם המרפה את ידיה של החברה, פוגע במוטיבציה למאבק ומחליש את התשתית הפסיכולוגית-חברתית שמאפשרת את גיוסה של החברה למאבק. מעשיהם של אנשים המובילים חינוך ישיר לשלום, עלולים להיתפס על ידי רוב העם כמעשי בגידה, בהעדר בשלות לפיוס (הרמן, 2002; בר טל ובנינק, 2002; Bar-Tal, & Salomon, 2006; Bar-Tal & Rosen, 2009).

חינוך עקיף לשלום, הוא אמצעי המוצע על ידי בר-טל ורוזן, כדרך שבה ניתן ליישם חינוך לשלום, גם כאשר התנאים הפוליטיים-חברתיים אינם מתקיימים. המטרה היא לנסות ולבסס רפרטואר חדש עבור התלמידים, אשר יועיל לעשיית השלום, אבל לא ישלול באופן ישיר מדי את אתוס הסכסוך, והזיכרון הקולקטיבי (Bar-Tal & Rosen, 2009).

במדינת ישראל, בעקבות תהליך אוסלו הוביל שר החינוך דאז, אמנון רובינשטיין, פעילות של חינוך לשלום, שנפסקה לאחר רצח רבין בשנת 1995. בשנת 2000 ניסה שר החינוך יוסי שריד לחדש את תכניות החינוך לשלום, אך לאחר פרוץ האינתיפאדה השנייה גם תכנית זו נפסקה. ניסיון נוסף נעשה על ידי שרת החינוך, יולי תמיר, אשר הקימה ועדה ציבורית לגיבוש מדיניות ממלכתית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל. דו"ח מסכם, הכולל רכיבים של חינוך ישיר ועקיף לשלום הוגש על ידי הוועדה בשנת 2009, (סלומון ועיסאוי, 2009) אך לא יושם, עקב חילופי ממשלות ושרי חינוך. הוועדה המליצה על תכנית רב-שנתית מגיל הגן עד י"ב. היא קבעה את מטרות החינוך לשלום וביניהן גם פיתוח התייחסות אמפתית לצד השני, צמצום סטראוטיפים ודעות קדומות והכרה בנרטיב הקולקטיבי של הצד השני, במובן של מתן כבוד ולגיטימציה לנרטיב זה ולא דווקא הסכמה עימו (סלומון ועיסאוי, 2009).

שגיא, עדוואן וקפלן (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002) מאמינים בדו-קיום בין שני העמים המבוסס על הכרה הדדית של הנרטיב ההיסטורי של כל צד. ממצאי המחקר מובילים אותם להציע למערכות החינוך בשני העמים לפעול להשגת הכרה הדדית עמוקה יותר של הנרטיב של האחר. הכרה בלגיטימיות של דרך ההסתכלות של כל צד והיכולת להבין ולהכיר בכאב של האחר, נחוצים לדעתם

על מנת לאפשר דיאלוג בין שני העמים.

בר-און ועדואן (Adwan & Bar-On, 2004) פיתחו בעזרת קבוצת מורים להיסטוריה מיזם חלוצי - הוצאת ספר לימוד שבו תכנית לימודים, הנותנת לגיטימציה לשני נרטיבים נפרדים וברורים, יהודי-ישראלי ופלסטיני, אשר יש להתייחס אליהם בעת ובעונה אחת. בבדיקה של השפעת התכנית על תלמידים שלמדו על פיה, התברר כי למרות שהתלמידים היו מסוגלים להבין את קיומם של שני נרטיבים היסטוריים שונים, הם התקשו לקבל ולהכיל את הנרטיב הפלסטיני ולהתייחס אליו באופן חיובי יותר. מסקנתם של החוקרים היתה שיש לתת יותר חשיבות להיבטים הרגשיים בלמידת הנרטיבים ולא להסתפק בהיבטים הקוגניטיביים (שטיינברג, 2010; עיני אלחדף ובר-און, 2010). הלימוד על פי תכנית זו לא אושר על ידי משרד החינוך (קשתי, 2010).

בהעדר חינוך ממלכתי לשלום, מדמים החוקרים את החינוך לשלום לאיים בודדים של פעילות חינוכית, אותה מקדמים גורמים פרטיים, איים שאינם יכולים בתנאים אלה להתגבש לכלל שינוי משמעותי (Bar-Tal & Rosen, 2009). מספר מחקרים שבדקו פעילויות אלה, מצאו שתכניות חינוך לשלום היו בעלות השפעה משמעותית והביאו לקבלה של הצד האחר, הגברת הרגשות החיוביים כלפיו, רצון לקשר עמו, ויתר לגיטימציה לנרטיב שלו (Kupermintz & Salomon, 2005; Rosen, 2009). ממצא זה נראה מפתיע, על רקע יציבותה ועומקה של התשתית הפסיכולוגית-חברתית בתנאי סכסוך, שצפויה להיות עמידה בפני פעילות מסוג זה (Rosen, 2009). רוזן וסלומון (Rosen, 2009; Rosen & Salomon, 2011) בחנו בשני מחקרים חדשים את ההבדל בין אמונות חברתיות מרכזיות (convictions), לבין אמונות פריפריאליות בתנאי סכסוך. מטרתם היתה לנסות וליישב את הסתירה בין ממצאי מחקרים אלה על חינוך לשלום מחד גיסא, וממצאי מחקרים קודמים על הקושי הכרוך בתהליכי פיוס ושינוי זהות מאידך גיסא. מחקרים אלה עשויים לשפר את ההבנה לגבי היכולות והמגבלות של חינוך לשלום בתנאי סכסוך בלתי נשלט (Rosen, 2009).

רוזן מצא כי ניתן להבחין בין האמונות החברתיות המרכזיות, המהוות את ליבתה של התשתית הפסיכולוגית-חברתית, ונוגעות לנרטיבים ההיסטוריים המשמעותיים עבור כל אחד מהצדדים, ולשאيفות להגדרה לאומית של כל צד בסכסוך, לבין אמונות פריפריאליות, הנוגעות לחוסר אמון, דימוי שלילי וסטריאוטיפי של היריב, וחוסר אמפתיה כלפיו (Rosen, 2009). רוזן וסלומון (Rosen & Salomon, 2011) בחנו את ההשפעה על שני סוגי האמונות, של תכנית מתמשכת לחינוך לשלום, הכוללת מפגשים בין נוער יהודי וערבי. תוצאות המחקר העלו כי התכנית השפיעה רק על האמונות הפריפריאליות של בני הנוער, ולא נצפה שינוי באמונות המרכזיות. ממצא משמעותי נוסף הוא כי גם

ההשפעה על האמונות הפריפריאליות היתה קצרת מועד, ולאחר חודשיים מסיום התכנית, חזרו הנחקרים לעמדות בהם החזיקו לפני התכנית. ממצא זה מלמד כי השינוי בעמדות אינו עמוק, ואינו עמיד בפני ההשפעות הסביבתיות אליהן נחשפים בני הנוער, אשר סותרות את התכנים הנלמדים במסגרת התכנית (Rosen & Salomon, 2011).

קבוצות מפגש דו-לאומיות העוסקות בנושאי הקונפליקט

קבוצות מפגש דו-לאומיות העוסקות בנושאי הקונפליקט מתקיימות במדינת ישראל החל משנות ה-80. רובן עוסקות בדיאלוג בין יהודים וערבים ובסוגיית הדו-קיום במדינת ישראל (שגיא, שטיינברג ופחיראלדין, 2002; הרמן, 2002; כהנוב, 2010). אחת ממטרות קבוצות מפגש אלו היא פיתוח דיאלוג בין המשתתפים ובכך לתרום לקידום הפיוס בין העמים בתהליכים של bottom-up. יש הסבורים כי במציאות הקיימת של הסכסוך מוקדם מדי לנסות ולממש תהליכי פיוס בדרך זו של דיאלוג במפגש דו-לאומי, (הרמן, 2002).

יש הרואים בדיאלוג בין הקבוצות דרך שביכולתה לשנות תהליכים הרסניים, שעלולים להתפתח בין קבוצות בקונפליקט. בניהול נכון של הדיאלוג יש אפשרות ליצור בקבוצות אלו תהליכים בעלי פוטנציאל בונה (הרמתי ושפירא, 2001). שטיינברג (2002) מבחינה בין סוגי דיאלוג שונים שיכולים להיווצר בקבוצות מפגש דו-לאומיות. סוגי דיאלוג אלה נמצאים בטווח שבין "שיח אתנוצנטרי" - שבו כל צד מרוכז בתוך עצמו, אינו מסוגל להקשיב לאחר ורואה את האחר כאובייקט לשכנוע בלבד - ובין "רגעים דיאלוגיים" המתרחשים בין המשתתפים, שבהם יש הזדויות, שוויון והקשבה, והם מובילים להבנה רגשית וקוגניטיבית של האחר (שטיינברג, 2002).

מתוך מחקרים שונים על מפגשי דיאלוג בארץ ובאזורי סכסוך אחרים בעולם, עולות מספר סוגיות מרכזיות. האחת היא סוגיית יחסי הכוח וחלחולה של הא-סימטריה שבין הצדדים אל תוך המפגש, הגורמת להתנהגויות ופרשנויות שונות של קבוצת הרוב וקבוצת המיעוט (שנהב ופאול, 2010; סלומון, 2008; הרמן, 2002). הסוגיה השנייה, נוגעת להיבט של שיח אישי לעומת שיח קולקטיבי בין הצדדים, והמסקנה היא שמפגש המבוסס על השיח הקולקטיבי בלבד, ללא שילוב האני האישי, אינו יכול להוביל למגע משמעותי, המאפשר יצירת אמפתיה ורגישות כלפי הצד האחר (שגיא, שטיינברג ופחיראלדין, 2002; שנהב ופאול, 2010). סוגיה שלישית היא האפקטיביות של מפגשי הדיאלוג, מבחינת סוג האמונות עליהן הם משפיעים, והאם קיימת השפעה לאורך זמן (שנהב ופאול, 2010; Rosen & Salomon, 2011).

קיימת גישה של חינוך לשלום, המשלבת סיפור אישי בתוך המפגש הדו-לאומי. במחקרים שנעשו על גישה זו, נמצא כי לשמיעת חוויה אישית של המספר עשויה להיות השפעה רבה על תחושת האמפתיה ושינוי הגישה כלפי האחר (Adwan & Bar-On, 2004; Albeck, Adwan, & Bar-On, 2002; Litvak-Hirsch, 2006).

הפעילות החינוכית של הפורום, שתפורט להלן, שונה מהמודלים של המפגשים המוזכרים במחקרים אלה, בהן משתתפת בדרך כלל קבוצה דו-לאומית, עם מספר משתתפים דומה מכל עם. במודלים אלה הקבוצה מונחית לרוב על ידי ישראלי ופלסטיני שאינם חולקים עם הקבוצה את סיפורם האישי. לעומת זאת, קיים דמיון מסוים בין המודל המשלב סיפור אישי במפגש, לבין דרך העבודה של הפורום.

פעילותו החינוכית של פורום המשפחות השכולות הישראלי-פלסטיני

הפורום הוקם כארגון לא ממשלתי בשנת 1994 בשם "חוג ההורים". כיום מונה הארגון כמה מאות חברות וחברים - ישראלים ופלסטינים שחוו שכול ואובדן בן משפחה קרוב על רקע הסכסוך בין העמים. עבור חברי הפורום, החסר, הכאב העמוק והמחיר המשפחתי הכבד ששילמו, מעורר ומצמיח עשייה חברתית-פוליטית, במטרה למנוע שכול נוסף. חברי הפורום מבקשים לקדם שיח של פיוס, אי-אלימות, סובלנות ודו-קיום, דרך פעילות חינוכית וחברתית אידאולוגית, הן בחברה הישראלית והן בחברה הפלסטינית (פאול ושנהב, 2008, שנהב ופאול, 2010).

הפורום עושה פעילויות רבות לקידום תהליך הפיוס, כולל פעילויות המתקיימות בשתי החברות – הישראלית והפלסטינית – בחוגים שונים של האוכלוסיות – ילדים, נשים, לוחמים, וקבוצות של משפיענים.

המפגשים בבתי הספר הם הפעילות המרכזית של הפורום. כמה עשרות מחברי הפורום, ישראלים ופלסטינים, מהווים את הצוות החינוכי ומקיימים בין 500 ל-750 מפגשים בשנה עם כיתות תיכון בישראל, בדרך כלל כיתות י"א-י"ב. סך הכל משתתפים במפגשים אלה בכל שנה כ-15,000 תלמידים מעשרות בתי ספר יהודים וערבים ברחבי הארץ. חלק מהמפגשים מתקיים רק עם נציג ישראלי (מפגש חד-לאומי), על פי בקשת בית הספר, אך לרוב משתתפים במפגש נציגים משני העמים, והם נפגשים עם תלמידי כיתה אחת, במעגל שיח, למשך שיעור כפול.

מחקר שנערך ב-2009 בדק את השפעת הפעילות החינוכית של הפורום על תלמידי תיכון יהודיים בישראל בגילאים 16-18, על פי דפי משוב שמילאו 100 משתתפים מ-5 בתי ספר מיד בתום הפעילות.

מהמחקר עולה כי כ-75% מהמשתתפים חושבים שיש פרטנר לשלום בצד הפלסטיני. לדעתם יש אפשרות של פיוס בין הישראלים והפלסטינים והם מביעים רצון לפגוש בני נוער פלסטיניים. רק כ-10% מהמשתתפים השיבו לפחות על אחת משאלות אלו בשלילה. בממוצע התייחסו 90% מהמשתתפים בחיוב למפגש וענו בחיוב לשאלות "האם המפגש משקף את המציאות של הקונפליקט" ו"האם הייתם רוצים ללמוד עוד על פעילויות לקידום הפיוס ולהיות מעורבים בהן" (Thomson, in preparation).

במחקר הערכה שערכו שנהב ופאול (2010) בשנת הלימודים 2006-2007, על השפעת הפעילות החינוכית של הפורום, נבדקו 468 דפי משוב, מתוכם 348 שנאספו ב-23 בתי ספר תיכוניים במגזר היהודי ו-120 דפי משוב שנאספו ב-5 בתי ספר תיכוניים במגזר הערבי. החוקרות טוענות כי "ממחקר הערכה זה עולה ללא ספק המסקנה הראשונית המצביעה על החשיבות העצומה הניצבת בלב פעילות חינוכית זו המבקשת לקדם שיח של פיוס, הכרה ושלום" (שנהב ופאול, 2010), וזאת על אף סמיכות הזמנים בין מילוי דפי המשוב לבין המפגש ועל אף חד-פעמיותו של המפגש, עובדות המחייבות התייחסות זהירה לתוצאות.

באמצעות מחקר זה ניתן היה לאתר שינויים ראשוניים בקרב המשיבים היהודים. החוקרות דרגו שינויים אלה בארבע קטגוריות, על פי עוצמת השינוי: (1) קבלה והפנמה של ידע חדש, (2) הכרה באחר הפלסטיני והזדהות עם סבלו, (3) ערעור תפיסות ועמדות קודמות, תוך העלאת דילמות ואף התמודדות עם דיסוננס מסוים, (4) רצון לפעול באופן אקטיבי למען שינוי. טווח השינוי היה גדול יותר אצל היהודים ופחות גדול אצל התלמידים הערבים החיים בישראל. התלמידים היהודים הצביעו על הכרה, הבנה והזדהות עם הסבל הפלסטיני ולא ביטאו את כאבם לגבי הסבל היהודי. התובנה החשובה והמשמעותית לדעת החוקרות היא חלחולה של ההכרה בא-סימטריה בין הקבוצות, המתקיימת מחוץ למפגש (שנהב ופאול, 2010).

המחקר

מטרת המחקר בעבודה זו היא לבחון האם פעילות חינוכית של פורום המשפחות השכולות הביאה לשינוי בהתייחסותם של תלמידי י"ב בבתי ספר ממלכתיים במגזר היהודי כלפי הנרטיבים ההיסטוריים, הישראלי והפלסטיני, ואם כן - מה טיבו וכיוונו של השינוי.

במסגרת המחקר הנוכחי נעשה שימוש עיקרי בכלי מחקר כמותיים, בסיוע כלי מחקר איכותניים. נתוני המחקר הכמותי נאספו בשנת הלימודים תש"ע, 2009-2010, והתבססו על מילוי שאלונים מובנים על ידי תלמידים בשני מועדים שונים: פעם ראשונה מספר שבועות לפני שלקחו חלק בפעילות החינוכית של הפורום ופעם שנייה מספר ימים לאחר שהשתתפו בפעילות זו.

נתוני המחקר האיכותני התבססו על ראיונות עם קבוצות מיקוד של תלמידים, שנערכו בשנת הלימודים תשע"א, 2010-2011, מספר שבועות לאחר שהשתתפו בפעילות הפורום בכיתותיהם. הכוונה בעבודה זו היתה לבדוק האם פעילות חינוכית חד-פעמית, המבוססת על סיפורי נרטיבים אישיים של ישראלי ופלסטיני שכולים וקיום דיון לאחר מכן, יכולה לשנות את התייחסותם של בני נוער לנרטיבים של שני העמים, המצויים בסכסוך עיקש, בלתי נשלט ומתמשך. זהו שינוי חיוני הנדרש בתהליך של חינוך לשלום.

שאלות המחקר נועדו לבדוק האם חלו שינויים במידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס, שמבטאים מתבגרים כלפי הנרטיבים ההיסטוריים ההגמוניים של הפלסטינים ושל הישראלים בנושאים הקשורים לסכסוך ביניהם, בעקבות השתתפותם בפעילות הפורום. כמו כן ביקש המחקר להסתייע בכלים איכותניים על מנת לבחון את תרומת הפעילות לבני הנוער בהקשר לשאלות המחקר.

שאלות והשערות המחקר

המחקר הכמותי

1. השאלה הראשונה שנבדקה במסגרת מחקר זה היתה האם חל שינוי במידת הלגיטימיות, במידת האמפתיה ובעוצמת הכעס שביטאו התלמידים כלפי הנרטיב הפלסטיני לאחר הפעילות החינוכית של הפורום.

השערת המחקר היתה כי לא יחול שינוי משמעותי במדדים אלו, בשל הקשיים בשינוי עמדות ורגשות כלפי נושאים הקשורים לסכסוך, וזאת בהשפעת התשתית הפסיכולוגית-חברתית, שמתעצבת אצל בני הנוער כתוצאה מהסכסוך. תשתית זו מייצרת מנגנונים המקשים מאד על קבלת מידע חדש, המאיים על תפיסות קיימות בסוגיות אלו (Kelman, 2007 ; בר-טל, 2007). השערה זו נכונה גם לגבי

שאלות המחקר האחרות שנבדקו.

באופן מפורט יותר השערות המחקר היו: א. לא יחול שינוי במידת הלגיטימיות שיתנו התלמידים לנרטיב זה לאחר הפעילות. שינויים בעקבות פעילות חינוכית חלים יותר על עמדות פריפריאליות ופחות על עמדות ואמונות מרכזיות, לגבי יחסים בין הצדדים (Salomon 2004, Rosen, 2009;), ועמדות ביחס ללגיטימיות של נרטיבים קולקטיביים בסכסוך אינן נחשבות לפריפריאליות. ב. לא יחול שינוי משמעותי במידת האמפתיה שיתנו המשתתפים לנרטיב הפלסטיני לאחר הפעילות. שינוי ברמת האמפתיה כלפי אחר אמנם יכול להיחשב כפריפריאלי (Rosen, 2009), אולם קיים פער בין גילוי אמפתיה לסבל ולנרטיב האישי של הנציג הפלסטיני שמשותף בפעילות, לבין גילוי אמפתיה לנרטיב הקולקטיבי של העם הפלסטיני.

ג. לא יחול שינוי בעוצמת הכעס של המשתתפים לגבי הנרטיב הפלסטיני בעקבות הפעילות של הפורום. כנראה שקשה יותר לשנות את המרכיב הרגשי כמו כעס, מאשר את המרכיב הקוגניטיבי (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002). הפער בין ההתייחסות לנרטיב האישי לבין ההתייחסות לנרטיב הפלסטיני הקולקטיבי יקטין גם במקרה זה את הסיכוי לשינוי.

2. השאלה השנייה שנבדקה היתה האם חל שינוי במידת הלגיטימיות, במידת האמפתיה ובעוצמת הכעס שביטאו התלמידים ביחסם לנרטיב של בני עמם, הנרטיב הישראלי, לאחר הפעילות החינוכית של הפורום.

השערת המחקר היתה כי לא יחולו שינויים בהתייחסות המשתתפים לשלושת המדדים הללו, בהשפעת התשתית הפסיכולוגית-חברתית, כמו בשאלת המחקר הראשונה (Kelman, 2007; בר-טל, 2007).

בנוסף, שנהב ופאול (2010) מציינות כי תשובות המשתתפים במחקרן, שנאספו מיד לאחר פעילות הפורום, לא ביטאו הזדהות עם הכאב והסבל של הצד היהודי, על אף השתתפותו של נציג יהודי שכול בפעילות. יתכן שהדבר מרמז על כך שהשפעתה של פעילות הפורום על ההתייחסות לנרטיב הישראלי, משמעותית פחות מאשר השפעתה על ההתייחסות לנרטיב הפלסטיני (שנהב ופאול, 2010).

3. השאלה השלישית שנבדקה היתה האם נגרם שינוי בהתייחסותם של בני הנוער לנרטיבים של אירועים היסטוריים ספציפיים בסכסוך: א. במידת הלגיטימציה, ב. במידת האמפתיה, ג. בעוצמת הכעס שהם מביעים כלפי הנרטיב הפלסטיני והנרטיב הישראלי לפני ההתערבות של הפורום

ואחריה.

השערת המחקר היתה כי לא צפויים שינויים משמעותיים בעקבות הפעילות, מהסיבות שהוזכרו לגבי שאלות המחקר הקודמות.

אולם בנוסף לכך, השערת המחקר היתה כי לגבי חלק מהאירועים הספציפיים בנרטיב הפלסטיני, להם מוקדש בדרך כלל מקום בפעילות החינוכית, בכל זאת צפוי שינוי מסוים שיתבטא בעליה במידת האמפתיה שיעניקו המשתתפים לאירועים אלה. לדוגמה, אירוע האינתיפאדה. זאת משום ששיתוף בנרטיבים אישיים מגביר את יכולת המשתתפים לפתח אמפתיה כלפי אחרים (שטיינברג, 2002). במחקרם של שנהב ופאול, בדיקת עמדות המשתתפים מיד לאחר פעילות הפורום הצביעה על הבנה והזדהות עם הסבל הפלסטיני (שנהב ופאול, 2010).

4. השאלה הרביעית שנבדקה היתה האם חל שינוי במידת הלגיטימציה, במידת האמפתיה, ובעוצמת הכעס, בהתייחסותם של המשתתפים, כלפי הנרטיבים הישראלי והפלסטיני וכלפי הנרטיבים של שני העמים אודות אירועים היסטוריים ספציפיים בסכסוך, על פי חלוקתם לתת-קבוצות שונות. הקבוצות נוצרו על בסיס המשתתפים הבלתי תלויים הבאים:

א. חילוניים ומסורתיים.

ב. השכלת אם.

ג. מגדר.

ד. סוג בית הספר.

א. השערת המחקר היתה כי לא יימצאו הבדלים מובהקים על רקע הגדרת הדתיות של בני הנוער. אמנם במחקרים שעסקו בסוגיית התייחסותם של בני נוער לנרטיבים הישראלי והפלסטיני, היוו ההבדלים בין דתיים לחילוניים את המקור העיקרי להבדלים מובהקים בין בני נוער (כפרי, 2002; בן עמי (שפסקי), 2005). אולם היות ומחקר זה לא עסק בבתי ספר דתיים (הפורום אינו מגיע בדרך כלל לפעילות בבתי ספר אלה), לא היו צפויים הבדלים על רקע הגדרת הדתיות של המשתתפים.

בנוסף, טרם נעשתה השוואה מחקרית בין בני נוער מסורתיים וחילוניים לגבי שאלות מחקר אלה. אולם, נמצא כי התייחסותם של בני נוער מסורתיים לצד הפלסטיני, קרובה יותר לזו של החילוניים, מאשר לעמדותיהם של בני נוער דתיים (צמח, 2010).

ב. ו-ג. השערת המחקר היתה כי לא יימצאו הבדלים בשל רמת השכלת אם של המשתתפים וכן לא יימצאו הבדלים משמעותיים בין בנים ובנות בהתייחסותם לנרטיבים של שני העמים. במחקרים

קודמים לא נמצאו הבדלים משמעותיים בהתייחסות לנרטיבים של שני העמים על בסיס משתנים אלה של מגדר והשכלת ההורים (כפרי, 2002 ; בן-עמי (שפסקי), 2005).

ד. השערת המחקר היתה כי ייתכנו הבדלים מובהקים בממצאי המחקר בין בתי הספר השונים, בעיקר בין בית הספר המקצועי ובין בתי הספר העיוניים והמקיף. ההנחה היתה כי תלמידי בית הספר המקצועי יגלו יחס חיובי יותר לנרטיב הישראלי, ואילו תלמידי בתי הספר האחרים יגלו יותר לגיטימציה ואמפתיה ופחות כעס כלפי הנרטיב הפלסטיני.

מחקר קודם מצא הבדלים בין בתי ספר חזקים וחלשים בהם פועל הפורום. החוקרות למדו מתכני התגובות ומאופן הניסוח של התלמידים, שדברי הפורום לעתים לא נקלטו באופן אוהד במיוחד בבתי הספר החלשים (שנהב ופאול, 2010).

המחקר האיכותני

בנוסף לשאלות והשערות המחקר שתוארו לעיל, ונבדקו בכלי מחקר כמותיים, נעשה שימוש בכלי מחקר איכותניים. בדקנו את מגוון ההתייחסויות של בני הנוער שהשתתפו בקבוצות המיקוד, לגבי הלגיטימציה, האמפתיה והכעס שביטאו כלפי הנרטיבים של שני העמים ואת הקשר שבין התייחסויות אלו לפעילות הפורום שהשתתפו בה.

שיטת המחקר

המחקר הכמותי

משתתפי המחקר הכמותי - תיאור המדגם

במחקר השתתפו תלמידי י"ב יהודים בשני שלבים - לפני ואחרי הפעילות החינוכית של הפורום - והם מוצגים בשני מדגמים. במדגם הראשון כלולים 164 תלמידים, שמילאו את השאלונים לפני הפעילות החינוכית של הפורום. במדגם השני כלולים 135 תלמידים, שמילאו את השאלונים לאחר הפעילות החינוכית של הפורום.

הנתונים הדמוגרפיים של משתתפי המחקר משני המדגמים, לפני ואחרי הפעילות, מפורטים בלוח מס' 1.

לוח מס' 1: משתנים דמוגרפיים של שני שלבי המדגם

משתנים דמוגרפיים	קטגוריות	לפני הפעילות		אחרי הפעילות	
		מספר	%	מספר	%
מגדר	בנים	64	39.3	64	48.5
	בנות	99	60.7	68	51.5
בית ספר	חיפה	52	31.7	54	40.0
	מקיף-אזורי בדרום	38	23.2	35	25.9
	מקצועי בצפון	16	9.8	18	13.3
	ירושלים	58	35.4	28	20.7
	אקדמית	78	50.3	56	42.1
השכלת אב	עד תיכונית	77	49.7	77	57.9
	אקדמית	97	63.0	81	60.0
השכלת אם	עד תיכונית	57	37.0	54	40.0
	חילוני	85	55.2	77	57.5
הגדרת דתיות	מסורתי	56	36.4	50	37.3

המדגם כלל תלמידים מארבעה בתי ספר תיכוניים ממלכתיים, שנבחרו מתוך עשרות בתי ספר בהם פעל הפורום במהלך השנה. בתי הספר נבחרו כך שייצגו אוכלוסיות שונות, עירוניות וכפריות בשלושה אזורים בארץ. באזור הצפון נבחרו שני בתי ספר: בית ספר עיוני בחיפה, המתאפיין בלימודי אומנויות, ובית ספר מקצועי בעיר קטנה. בנוסף, בית ספר מקיף-אזורי בדרום, עיוני ומקצועי כאחד, שאוכלוסיית התלמידים שלו מגיעה ממושבים, קיבוצים ויישובים קהילתיים באזור, ללא תהליך קבלה בררני, ובית ספר עיוני בירושלים, שבו לומדים תלמידים מאזור ירושלים ותלמידי פנימייה מאזורים שונים ברחבי הארץ, שעוברים תהליכי קבלה ומיון.

בכל בית ספר נבחרו באקראי שתי כיתות משכבת י"ב למילוי השאלונים לפני הפעילות, והם חזרו ומילאו את השאלונים לאחר הפעילות.

בשלושה בתי ספר מספר התלמידים היה דומה בשני שלבי המדגם, ואילו בבית הספר בירושלים הייתה ירידה משמעותית במספר התלמידים שהשתתפו בשלב השני של המדגם. ניתן לראות גם כי מספר התלמידים בבית הספר המקצועי נמוך בצורה משמעותית מיתר בתי הספר. בשני בתי ספר - בחיפה ובמקצועי - מספר התלמידים במדגם השני היה גבוה יותר ב-2 תלמידים, וזאת משום

שפעילות הפורום נעשתה במסגרת של כיתה וכך גם מילוי השאלונים בשני המועדים. על כן מספר המשתתפים היה שונה מעט מבדיקה לבדיקה, על פי הגעת התלמידים לאותה פעילות. בשלב הראשון השתתפו יותר בנות מבנים במידה משמעותית ואילו בשלב השני ירד מספר הבנות והוא היה מאוזן יותר. שיעור האמהות האקדמאיות גבוה משיעור האבות בעלי השכלה אקדמית. כמו כן אחוז האבות בעלי ההשכלה האקדמית היה נמוך יותר במדגם השני, בהשוואה למדגם הראשון. למעלה ממחצית התלמידים במדגם מגדירים עצמם כחילונים, למעלה משליש כמסורתיים, מיעוטם מגדירים עצמם כדתיים או כאחרים.

כלי המחקר

כלי המחקר היו שאלונים מובנים בשפה העברית (נספח 1). השאלון המרכזי במחקר מהווה חלק ממחקר "נוער והיסטוריה", מחקר-אורך שבמסגרתו מחולקים שאלונים אלה מדי מספר שנים לתלמידים בכיתות י' וי"ב. השאלון המקורי פותח באנגלית ואז תורגם לעברית ולערבית. כדי לתת תוקף לדיוק התרגום, השאלון תורגם שוב לאנגלית (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002). מחקר זה כולל את החלקים הבאים:

1) שאלון פרטי רקע – שאלון בו התבקשו המשתתפים לדווח על פרטים אישיים הנוגעים לעצמם ולמשפחתם, המתייחסים בין היתר למגדר, להשכלת אב, להשכלת אם, להגדרת דתיות ולבית הספר בו הם לומדים (שאלות 1-13 בשאלון).

2) שאלון מתוך "נוער והיסטוריה", הבודק התייחסויות קוגניטיביות ורגשיות כלפי הנרטיבים ההגמוניים, כלומר הנרטיבים המקובלים על הזרם המרכזי בחברה הישראלית ובחברה הפלסטינית, לדעת מחברי השאלון (שאלות 15-30 בשאלון).

השאלון מתייחס ל-8 נושאים היסטוריים ספציפיים בסכסוך:

א) הצהרת בלפור (1917)

ב) השואה

ג) מלחמת 1948

ד) רצח ראש ממשלת ישראל יצחק רבין

ה) האינתיפאדה (אינתיפאדת אלאקצא)

ו) אירועי אוקטובר 2000

ז) גדר ההפרדה

(ח) מבצע עופרת יצוקה (מלחמת עזה)

לכל נושא נוסחו שתי שאלות, באחת מוצג היגד המייצג את הנרטיב הישראלי ובשניה מנוסח היגד המייצג את הנרטיב הפלסטיני לאותו נושא.

הנרטיב הכולל אליו התייחסו שאלות המחקר היה מורכב משמונה אירועים היסטוריים אלה. השאלון בנוי על פי הפורמט של שאלון ליקרט. התלמידים התבקשו לדרג את מידת הסכמתם עם ההיגדים על סולם מ-1 (מאד לא נכון) עד 5 (מאד נכון) ולהתייחס לכל אחד מהנושאים, לגבי שני הנרטיבים. המהימנות של המדדים בערכי אלפא קורנבך שנמצאה במחקר היתה טובה מאד.

1) לשאלה עד כמה הם מרגישים שהעמדה המוצגת היא לגיטימית (מוצדקת), המהימנות היתה :

לנרטיב הפלסטיני לפני הפעילות - 79. ואחריה - 84.

לנרטיב הישראלי לפני הפעילות - 83. ואחריה - 86.

2) לשאלה עד כמה הם מרגישים אמפתיה (אהדה) כלפי אותה עמדה, המהימנות היתה :

לנרטיב הפלסטיני לפני הפעילות - 85. ואחריה - 89.

לנרטיב הישראלי לפני הפעילות - 85. ואחריה - 86.

3) לשאלה עד כמה הם כועסים על אותה עמדה, המהימנות היתה :

לנרטיב הפלסטיני לפני הפעילות - 84. ואחריה - 86.

לנרטיב הישראלי לפני הפעילות - 78. ואחריה - 87.

4) שאלה נוספת היתה עד כמה ידיעתם מספקת/אינה מספקת כדי להתייחס לנושא.

הניתוח הסטטיסטי

המשתנים הבלתי תלויים שנבדקו הם ההתערבות החינוכית של הפורום (לפניה ואחריה) וכן המשתנים הסוציו-דמוגרפיים (דתיות, מגדר והשכלת אם) וסוגי בתי הספר.

המשתנים התלויים שנבדקו הם הלגיטימציה, האמפתיה והכעס כלפי הנרטיבים של הפלסטינים והנרטיבים של הישראלים.

ראשית נבדקה תפוצת המשתנים הסוציו-דמוגרפיים במדגם - זהות חילונית או מסורתית, השכלת אם ומגדר. כמו כן נבדקו באמצעות מבחן t ההבדלים במידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס כלפי הנרטיבים הכלליים והספציפיים, הישראלי והפלסטיני, לפני ההתערבות החינוכית ולאחריה. ההבדלים במידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס כלפי הנרטיבים של שני העמים לפני פעילות הפורום ואחריה נבחנו על פי מגדר, זהות חילונית/מסורתית, השכלת אם וסוג בית הספר, באמצעות

מבחני One Way ANOVA.

הניתוחים הסטטיסטיים נערכו באמצעות תוכנת SPSS גרסה 18, כאשר רמת ה-p נמצאת ב- $\alpha < .05$.

מהלך המחקר

נתוני המחקר הכמותי נאספו בשלב הראשון באמצעות שאלוני "נוער והיסטוריה" (בנוסח המעודכן נכון לשנת 2009), אותם מילאו המשתתפים במסגרת שיעור שהוקדש למטרה זו. בשלב השני, מספר שבועות לאחר מכן, השתתפו התלמידים בפעילות החינוכית של הפורום בכיתותיהם במסגרת הלימודית הרגילה, פעילות אותה העבירו נציג ישראלי ונציג פלסטיני במשך שני שיעורים רצופים.

בשלב השלישי, שהתקיים מספר ימים לאחר פעילות הפורום, מילאו המשתתפים את אותם שאלונים פעם שנייה, מבלי שמילוי השאלונים נקשר לפעילות הפורום. מילוי השאלונים היה אנונימי. העברת השאלונים קיבלה את האישור הנדרש ממשרד החינוך ואת אישור הנהלות בתי הספר.

המחקר האיכותני

משתתפי המחקר

במחקר לקחו חלק תלמידים שהשתתפו בפעילות הפורום והתראיינו במסגרת של שלוש קבוצות מיקוד מספר שבועות לאחר הפעילות. קבוצות המיקוד נערכו בשלושה בתי ספר מתוך הארבעה בהם נאספו הנתונים למחקר הכמותי, שכן בבית הספר המקצועי לא היתה היענות להשתתף בחלק זה של המחקר. בשני בתי ספר השתתפו בקבוצות המיקוד תלמידים מכיתה י"ב, ובבית הספר בירושלים השתתפו תלמידים מכיתה י"א.

בכל קבוצה השתתפו 5-6 תלמידים. הם נבחרו על ידי רכז מבית הספר, שהתבקש לכלול בכל קבוצה תלמידים בעלי דעות מגוונות. סך הכל כללו קבוצות המיקוד 16 תלמידים - 6 בבית הספר המקיף-האזורי (להלן: בית הספר האזורי), 5 בבית הספר בחיפה ו-5 בבית הספר בירושלים. הקבוצות כללו בנים ובנות וסך הכל השתתפו 10 בנות ו-6 בנים. שלושה מתוך משתתפי קבוצות המיקוד לא לקחו חלק בפעילות הפורום. משתתפת אחת היתה תלמידה ערביה מירושלים. נתונים אלה נלקחו בחשבון במחקר.

כלי המחקר

הראיונות התקיימו בחדר שהוקצה לפעילות זו בבית הספר, במשך כשעה וחצי, בהנחיית שני חוקרים. השיחות הוקלטו ותומללו, בשינוי שמות המשתתפים, כדי לשמור על האנונימיות שלהם. הראיונות התנהלו במסגרת של ראיון חצי-מובנה שבו שאלות שהוכנו מראש, יחד עם מתן אפשרות למתראיינים להרחיב את התייחסותם לשאלות אלו.

להלן השאלות העיקריות שנשאלו הקשורות למחקר זה:

- ספרו על החוויה שעברתם במהלך הפעילות.
- איך אתם מתייחסים לשכול הישראלי לעומת השכול הפלסטיני?
- אילו רגשות עורר בכם סיפור השכול הפלסטיני ששמעתם?
- האם אתם יכולים לקבל את הסיפור הפלסטיני האישי ששמעתם כסיפור אמין ולגיטימי? ואם התשובה היא כן, מה גורם לכם לחוש כך?
- האם אתם יכולים לעשות חיבור בין הסיפור הפרטי ששמעתם לסיפור הכללי של הצד הפלסטיני? האם אתם יכולים להבין את הסיפור הפלסטיני?
- האם משהו בתפיסה שלכם לגבי הסיפור הפלסטיני, למשל בנוגע לאינתיפאדה, או בנוגע לנרטיבים נוספים (עופרת יצוקה, מלחמת העצמאות, הצהרת בלפור וכו'), השתנה בעקבות הפעילות? אם כן, נסו להסביר מה השתנה ומה גרם לשינוי.

השאלות במלואן מצורפות בנספח 2. הראיונות במלואם מצורפים בנספחים 3, 4, ו-5.

מהלך המחקר

במסגרת קבוצות המיקוד היה מקום לבני הנוער להשמיע באופן חופשי את התייחסותם כלפי הסוגיות אשר נבדקו במחקר הכמותי. הכוונה היתה לבדוק את מגוון ההתייחסויות ונקודות המבט השונות שלהם לנרטיבים הישראלי והפלסטיני בעקבות פעילות הפורום. נבדקה היכולת לתת לגיטימציה ואמפתיה לנרטיבים של שני הצדדים בעקבות הפעילות, וכן ביטויי כעס כלפי הנרטיבים של שני הצדדים, שהתעוררו בעקבות הפעילות. בנוסף נבדקה התייחסותם הכללית של משתתפי קבוצות המיקוד לפעילות הפורום לגבי עוצמת השפעתה, קשיים שהתעוררו, ביקורת והערכה.

ממצאים

פרק זה מציג את הממצאים הכמותיים, שנאספו באמצעות השאלונים עליהם ענו בני הנוער לפני פעילות הפורום ואחריה, וכן ממצאים איכותניים, שעלו בקבוצות המיקוד, המעשירים את נקודות המבט. מבנה הפרק מחולק על פי ארבע שאלות המחקר. לגבי כל שאלה מובאים תחילה הממצאים הכמותיים ובהמשך ממצאים איכותניים. בשאלות המחקר הראשונה והשנייה, מוצגים הממצאים האיכותניים בהרחבה, ובהמשך בצורה מצומצמת יותר. בסוף הפרק מוצגים ממצאים איכותניים נוספים שעלו במפגש עם קבוצות המיקוד וסיכום הממצאים.

שאלות המחקר הראשונה, השניה וחלק מהרביעית, מתייחסות לנרטיבים הכוללים ההגמונים של שני העמים. שאלת המחקר השלישית וחלק מהרביעית מתייחסות, בנוסף, לשמונה אירועים היסטוריים ספציפיים מהם מורכבים הנרטיבים הכלליים של שני העמים במחקר.

התייחסות התלמידים לנרטיב הפלסטיני לפני פעילות הפורום ואחריה

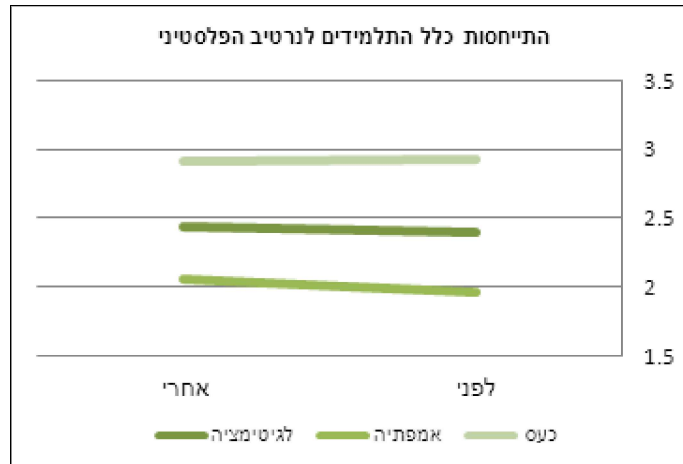
שאלת המחקר הראשונה מתייחסת לשינוי במידת הלגיטימיות, האמפתיה והכעס שמבטאים המשתתפים כלפי הנרטיב הפלסטיני לאחר הפעילות של הפורום. לוח מס' 2 וגרף מס' 1 מציגים את התייחסותם של המשתתפים לשאלת המחקר לפני ההתערבות החינוכית ואחריה.

לוח מס' 2: ממוצעים וסטיות תקן עבור התייחסות התלמידים לנרטיב הפלסטיני לפני פעילות הפורום ואחריה

ערך ה-t	אחרי ההתערבות החינוכית (n=135)		לפני ההתערבות החינוכית (n=164)		טווח (1-5) ¹
	ממוצע	סטיית תקן	ממוצע	סטיית תקן	
- 0.42	0.83	2.44	0.83	2.40	מידת הלגיטימציה לנרטיב
- 1.08	0.73	2.06	0.72	1.96	מידת האמפתיה לנרטיב
0.11	0.89	2.92	0.92	2.93	עוצמת הכעס כלפי הנרטיב

¹ טווח התשובות: 1=מאד לא נכון; 2=לא נכון; 3=נכון במידה מסוימת; 4=נכון; 5=נכון מאד

גרף מס' 1: התייחסות כלל התלמידים לנרטיב הפלסטיני

מעיון בלוח ובגרף ניתן ללמוד כי לא חל שינוי מובהק במידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס שהעניקו התלמידים לנרטיב הפלסטיני לאחר הפעילות החינוכית, בהשוואה להתייחסותם לנרטיב זה לפני הפעילות. תוצאה זו מאששת את השערת המחקר הראשונה.

ניתן ללמוד גם כי באופן כללי התייחסותם של התלמידים היהודים לנרטיב הפלסטיני, לפני ההתערבות ולאחריה, אינה חיובית. כלומר מידת הלגיטימציה שהם נותנים לנרטיב הפלסטיני נמוכה. מידת האמפתיה שהם נותנים לנרטיב זה נמוכה אף יותר. כמו כן, הם כועסים במידה מסוימת על הנרטיב הפלסטיני.

ממצאים איכותניים לגבי התייחסות התלמידים לנרטיב הפלסטיני

קבוצות המיקוד שנערכו לאחר פעילות הפורום

המחקר האיכותני מאפשר לנו ראייה מגוונת ומורכבת יותר של התייחסות המשתתפים ונקודות מבט נוספות שהם מציגים בהקשר לשאלות המחקר ולהשפעת הפעילות החינוכית באופן כללי. עיון בדבריהם של משתתפי קבוצות המיקוד מאפשר התבוננות מעמיקה יותר בתפיסותיהם של בני הנוער בעקבות פעילות הפורום.

הפעילות, שבמרכזה שמיעת סיפור השכול האישי של נציג פלסטיני ונציג ישראלי ומפגש פנים אל פנים עימם, היתה חוויה מרגשת ומשמעותית עבור לא מעט מהמשתתפים. התלמידים התייחסו בדבריהם בעיקר לחוויה של המפגש עם הנציג הפלסטיני וסיפורו, שהיתה ראשונית עבורם, ופחות לצד הישראלי. כמו כן הם התייחסו לדיון שנערך בעקבות שמיעת סיפורי השכול של שני הצדדים.

בהתייחסותם של משתתפי קבוצות המיקוד לנרטיב הפלסטיני, הם עסקו בעיקר באירועים הקשורים למציאות החיים הקשה בשטחים כיום, במידה קטנה יותר באירועים הקשורים לשתי האינתיפאדות, ואילו אירועים ספציפיים אחרים כמעט שלא הוזכרו, אם בכלל. העיסוק בנרטיב הישראלי היה בנושאים דומים אם כי מצומצם יותר. יחד עם זאת הייתה התייחסות לזכות הקיום הישראלי, לזכות על הארץ ולדרך הטמעת הנרטיב הישראלי אצל בני הנוער.

התלמידים הגיעו למפגש עם השקפות שונות ומגוונות ואף מנוגדות. בהתרשמות כללית, נראה כי לפעילות הפורום היתה השפעה משמעותית על רגשותיהם ומחשבותיהם של רבים מהמשתתפים. אולם חלקם ציינו כי הפעילות לא השפיעה על דעותיהם ומיעוט מקרב בני הנוער הביעו הסתייגות ואף התנגדות לפעילות, ואולי גם התקשו להכילה. מספר תלמידים שנטלו חלק בקבוצות המיקוד דיווחו על התנגדויות רבות יותר לפעילות ולתכניה שביטאו תלמידים בכיתותיהם, שלא השתתפו בקבוצות המיקוד וגם אם אין בכך עדות ישירה יתכן והיא מעידה על ספקות מסוימים אצל המדווחים. מדברי המשתתפים ניתן ללמוד גם על מאפיינים של הפעילות שתורמו להצלחתה ולגורמים שהקשו עליהם.

התייחסות המשתתפים בקבוצות המיקוד לנרטיב הפלסטיני

א. מתן לגיטימציה

מהשיח בקבוצות מצטיירת קשת דעות רחבה שחושפת הבדלים משמעותיים בגישתם הבסיסית של המשתתפים. עם זאת נראה כי מרבית המשתתפים אינם מתעלמים מקיומו של נרטיב פלסטיני. חלקם מעידים על שינוי משמעותי בתפיסת נרטיב זה ובנכונותם לתת לו לגיטימציה בעקבות הפעילות. עדויות על שינוי בכיוון זה עולות בעיקר מדבריהן של בנות שהגדירו עצמן כבעלות דעות ימניות מאוד. כך חני מירושלים, שמציגה את עצמה כמתנחלת בעלת דעות ימניות קיצוניות ויחד עם זאת יש לה חברה ערבית בכתה ושותפים ערבים בעבודה. חני מעידה על עצמה כי עברה שינוי מהפכני במפגש. התייחסותה לפלסטינים ולכוונותיהם נעשתה חיובית בהרבה והיא יכולה להבין אותם ולתת לגיטימציה להם ולנרטיב שלהם:

”מה שכן שמחתי השיחה הזאתי כן שינתה... וזה שינה, זה עשה לי מהפיכה כזאת בראש כאילו שהם גם קצת לטובתנו. נכון הם רוצים את אותו מקום שלנו, אבל הם לא רוצים להרוג אותנו. אז זה כבר משנה לך את הדעה, ואתה לא רוצה להרוג אותם”.

מתברר שההבנה החדשה בעקבות הפעילות, כי הנרטיב הפלסטיני אינו שולל את הלגיטימציה

"שלנו" לחיים, מאפשר לה עתה לתת לגיטימציה מלאה לנרטיב מנוגד זה, מבלי לוותר על הנרטיב שלה:

"הם הגנו על הטריטוריה שלהם. גם אם אני לא חושבת שזה טריטוריה שלהם אני צריכה לקבל את זה שהם חושבים ככה..."

נראה כי דווקא עמדתה הנחושה ביחס לזכות של הצד הישראלי על הארץ, מסייעת לה בעקבות המפגש להבין את עמדות הצד האחר ביחסו אל הארץ, ולתת לגיטימציה לנרטיב שלו בנושא זה:

"... דווקא המפגש הראה לי שהערבים נחושים בדעתם, כי עכשיו זה מובן לי גם למה בעצם, אני לא מאשימה אותם בדעתם. אבל יש להם דעה שהיא לא שונה מאיתנו, הארץ שלהם. וקשה להתחלק במשהו שאתה חושב שהוא שלך".

גלי מחיפה שייכת לקבוצת תלמידים שהייתה מוכנה להעניק לגיטימציה לנרטיב הפלסטיני עוד לפני המפגש. הפעילות העמיקה את הבנתה ועזרה לה ולחבריה לחזק את עמדתם, אך לא שינתה אותה שינוי מהותי:

"אני חושבת שכן זה עזר לי להבין יותר טוב את הצד השני. במיוחד איך שהוא סיפר איך הם חיים ומה השגרה שלהם והתנאים הלא טובים שהם חיים בהם. אז כן זה עזר לי להבין את הצד השני בסיפור הזה. אבל אני לא חושבת שהשתנה משהו כל כך מהותי באיך שראיתי את הצד השני..."

ענת מחיפה מבינה גם היא קצת יותר את דרך המחשבה של הפלסטינים ונותנת לגיטימציה למוטיבציה שלהם להילחם ולבחירה שלהם. היא מייחסת לפעילות השפעה משמעותית על יכולתה להבין במידה רבה יותר את הצד השני:

"...את הרצון שלהם להילחם יותר, או את הרצון שלהם... מבחינתי זה היה להשיג את התנאי מחיה ההוגנים כאילו, ואם זה בדרך הזאת, אז הם כאילו כל אחד בוחר את הדרך שלו, אז כן, אני אישית ממש הבנתי הרבה יותר את הצד שלהם ואת הענין שלהם ואת הדרך שבה אולי, קצת אולי... הם חושבים".

אסף מבית הספר האזורי מהווה חלק מקבוצה שחבריה בעיקר בנים המתקשים לתת לגיטימציה לנרטיב הפלסטיני. המפגש עורר קושי זה במשנה תוקף. נראה כי הנרטיב המנחה את אותה קבוצה הוא הנרטיב הישראלי, תוצר התשתית הפסיכולוגית-חברתית, שאינו מכיר בלגיטימיות של הנרטיב הפלסטיני:

"... על מה הם גדלים, מה הסיפור שלהם... וכמו שזה נראה מגיע להם הביתה, שלקחו להם את האדמות, שגירשו אותם, ואלף ואחד דברים..."

אסף הוא מאלה המטילים ספק בנרטיב הפלסטיני והוא עושה זאת באמצעות הקביעה שהנרטיב של הפלסטינים הוא עיוות שהם עושים למציאות כדי להתאימה לצרכיהם :

"... אני לא חושב שכל הנרטיב שלהם הוא צודק, אני חושב שהאומה הפלסטינית, הלאום, או מה שזה לא יהיה, הם יודעים לסלף המון את האמת, הם יודעים לעצב את הסיפור בצורה שתתאים לעצמם. שהמון פעמים היא לא מסתדרת... זאת אומרת אתה יכול לקחת, הם לקחו את הסיפור ועיוותו אותו..."

אמינות הסיפור הפלסטיני היא סוגיה שעולה בשיח של קבוצות המיקוד, בהקשר למידת הלגיטימציה שניתן ליחס לנרטיב הפלסטיני. נראה שיש כאן התמודדות עם האפשרות להכיר ולתת לגיטימציה לנרטיב, תוך בדיקת מידת ההסכמה לתכניו. רוב המשתתפים מייחסים אמינות רבה לסיפור ולמספר הפלסטיני, כפי שהדבר בא לביטוי בדבריהן של שתי תלמידות מחיפה :

גלי אומרת : " ... אף פעם זה לא היה כל כך ברור.... לי זה היה נשמע מאד אמיתי ומאד כנה איך שהוא סיפר את זה. כאילו אף פעם זה לא הגיע ממקור ראשון ואף פעם זה לא, לא יודעת, פנים כאילו, פנים מול פנים."

ומאי מוסיפה : "מי שיגיד שזה לא אמין, כאילו מצחיק אפילו, לקבור את הראש בחול ולהגיד, לא, הצד שלנו לא עושה דברים כאלו כאילו."

ובכל זאת יש גם נושאים שכנראה אינם קלים עבור המשתתפים. במיוחד אפשר לראות זאת לגבי העיסוק במחסומים, נושא שזכה להתייחסות רבה יחסית בשיח של קבוצות המיקוד. עבור חלק מהמשתתפים תיאורי המחסומים וההתרחשויות בהם נראו כלא אמינים או מוגזמים, לפחות על פי מה שהם מייחסים לתלמידים מהכיתה שאינם משתתפים בקבוצת המיקוד. כך מציגה את הדברים גלי מחיפה :

"... אני חושבת שהמון ילדים, לפי מה שאני ראיתי לפחות, היו, כאילו הוא מספר לנו שבשביל לעבור מכפר לכפר, אם אני לא טועה, אז צריך לעבור מחסומים. במחסומים אז בודקים אותך ולפעמים מפשיטים אותך וזה, ואז ילדים אמרו, נו באמת זה לא עובד ככה והוא מגזים ולמה שסתם ככה חיילים יפשיטו אותך באמצע הרחוב וזה."

גלי עצמה עדיין נוטה להאמין לסיפור, אבל דואגת להביא את הספקות בשם חבריה :
"עכשיו, שוב, אין לי מושג אם זה באמת נכון או לא נכון, כאילו אני מניחה שזה נכון, אין לו שום סיבה לבוא ולשקר לנו. אבל היו המון ילדים שאמרו, נו באמת זה בכלל זה לא ... נכון. כי אתה מגזים".

זיו מירושלים, ימנית קיצונית על פי הגדרתה, מעידה על ספקות שמעוררים בה דברי הפלסטיני:
"לא יודעת, זה שהיה אצלנו הערבי, לא יודעת איך קוראים לו, דיבר על... צה"ל, על למה שהם שמים
מחסומים, או מקרה ערבי לעומת מקרה של יהודי שעשה פיגוע, לעומת מקרה של התאבדות, וכאילו
זה, לא יודעת, זה היה נשמע לי קצת מופרך, לא יודעת, לא..."

ב. הענקת אמפתיה

מהשיח בקבוצות המיקוד עולה בבירור כי המשתתפים, רובם ככולם וללא קשר לעמדותיהם
המוקדמות בסכסוך, מכירים בכאב של המספר הפלסטיני ורואים בו אדם כמותם. מעניין שלרוב הם
מחברים ללא קושי את האמפתיה לסיפורו של היחיד וכאבו עם סיפור הכאב של העם הפלסטיני.
לעתים מגלים הנערים אמפתיה לנרטיב פלסטיני רחב יותר, המתייחס לתנאי החיים הקשים של
הפלסטינים וכן לטענותיהם על פגיעות לא מוצדקות. אולם הענקת אמפתיה למציאות החיים הקשה
בצד הפלסטיני כמעט שאין לה ביטוי בהתייחסות לאירועים היסטוריים ספציפיים אחרים (עליהם
נשאלו במחקר הכמותי). דיווח על שינוי משמעותי בהתייחסות לכאבם של הפלסטינים עולה שוב
מדבריהן של בנות שהגדירו עצמן כבעלות עמדות ימניות קיצוניות.

זיו מירושלים, שהגדירה עצמה כזכור כימנית קיצונית, מתייחסת באמפתיה רבה יותר לכאב
הפלסטיני בעקבות הפעילות, אך הדבר אינו נתפס בעיניה כמשפיע על שינוי בעמדותיה הבסיסיות.
היא מרגישה את הכאב בשני הצדדים ורוצה להפסיק אותו:

"הרגשתי כאילו להרגיש את הכאב של הצד האחר. שלא רק על הכאב שלנו..." ובהמשך אמרה: "כן
היה לו כאב, ואני כאילו בכל זאת אני מכבדת אותו למרות שהוא ערבי, ולמרות שהוא כל מה שאני
הייתי חושבת, עדיין בכל זאת. זה כאב שכל בן אדם... ואני חושבת שצריך להפסיק את הכאב הזה
משני הצדדים."

חני, חברתה לבית הספר, שייכת, על פי עדותה, לאותה קבוצה מבחינת עמדותיה הימניות. היא
מתייחסת באמפתיה רבה לכאב ולפגיעה האישית בילד הפלסטיני ומרחיבה אותה גם לעמו הפגוע.
חני מתחברת ולוקחת אחריות גם על פגיעות לא מוצדקות של הצד שלה בפלסטינים וזה מחבר
אותה לנרטיב הערבי-פלסטיני ולתמונה רחבה יותר. את השינוי בגישה היא מייחסת לפעילות:

"... זה ילד שבאמת הוא ברח כאילו, כי הוא נבהל מהחיילים. ואני כן מבינה את הפגיעה, ואני כן
חושבת שזה לא נעים. וזה כן זה חיבר אותי אליו, זה הרגיש לי שאני צריכה להיות שם בשבילו
כאילו לעודד אותו, ולהגיד לו שגם כאלה, כאילו שגם אנחנו טועים לפעמים, וזה אנושי, וזה בסדר
צריך לבקש סליחה. וזה מחבר אותי לסיפור של הערבים. כן אני רואה את זה כאילו ביותר גדול

עכשיו, ואני כן חושבת שכאילו כעס הם מאוד פגועים. ופעם לא הייתי חושבת ככה."

ענת מחיפה שייכת לקבוצה שעמדותיה מתונות יותר. על פי דבריה הפעילות הביאה לשינוי של ממש בהתייחסותה לצד השני וגרמה לה להזדהות עם תחושת חוסר הצדק שבתנאי חייהם הקשים של הפלסטינים ולגלות יותר אמפתיה למה שהם עוברים על פי הנרטיב שלהם:

"... זה באמת היה נורא עצוב. והפלסטינאי גם סיפר דברים שזה לא רק על הסיפור האישי שלו. הוא סיפר גם על החיים ששם שבמחסומים ודברים כאלה... לא יצא לשמוע ביום יום כאילו... וכן גרם לי לראות את העניין בצורה שונה... זה לא פייר שהם חיים ככה. וזה היה מאד קשה וזה כן היה רגשות של יותר אהדה כלפיהם, או יותר הבנה או ניסיון להבין, מה הם עוברים..."

עינב מבית הספר האזורי מתארת עצמה כמי שהייתה בעלת מודעות לקיומו של הצד השני ולמחירים שהוא משלם וללא העדפה ברורה לאחד הצדדים עוד לפני השתתפותה בפעילות. היא מדווחת על חוויה רגשית עזה ומטלטלת שעברה במפגש עם הנציג הפלסטיני במהלך הפעילות:

"ההלם הלם בי, פתאום אתה יודע אתה שומע את זה... ", ומוסיפה: "הייתי נסערת מעל ומעבר... בעצם העובדה שאתה רואה את הבן אדם פגיע והוא מדבר אליך ואתה רואה שהוא נסער, ושאתה יכול לדעת מה הוא מרגיש, ואתה שומע את הסיפור האישי שלו, זה הופך את זה מערבי נהרג לאח שלו נהרג. זה הרבה יותר אישי, וזה שייך אליך."

מאי מחיפה שייכת לקבוצה של משתתפים שהפעילות חיזקה את תחושת האמפתיה וההבנה שהייתה להם לצד הפלסטיני עוד לפני המפגש, אך לא גרמה לשינוי משמעותי בהתייחסותה:

"...זה עשה איזשהו עניין של יותר להרגיש אמפתיה כלפיהם... יותר הבנה מאשר איזשהו שינוי דרסטי בחשיבה שלי בנוגע למצב שלהם..."

קבוצה לא מבוטלת של משתתפים לא הייתה מוכנה כנראה לגלות אמפתיה לנרטיב הפלסטיני, אך לא היה לה ביטוי של ממש בקבוצות המיקוד. אין כאן עדות ישירה של המשתתפים אך תופעה זו מוזכרת יותר מפעם אחת ויתכן שהיא משרתת גם קול פנימי בקבוצת המיקוד. גלי מירושלים מדווחת על תלמידים כאלה כפי שקלטה את רחשי לבם במהלך הפעילות:

"ברגע שהתחילו לדבר על עניין המחסומים ועל עניין החיים שלו שם, שהיו המון ילדים ש... כאילו זה ימנים אפשר לקרוא לזה, ... שהיה להם מאד קשה לשמוע את זה, וישבו וכאילו רצו רק שזה יגמר... לפעמים זה בא בקטע של זלזול..."

ג. עוצמת הכעס

ההתייחסות לכעס על הצד הפלסטיני ועל הנרטיב שלו בקבוצות המיקוד הייתה מועטה, בהשוואה

להתייחסות ללגיטימציה ולאמפתיה כלפי נרטיב זה. גם בנושא זה אנו מגלים מגוון של התייחסויות שונות וניתן לראות שהבנות מבטאות פחות כעס בהשוואה לבנים.

עינב מבית הספר האזורי, שהייתה מודעת לקיומו של צד שני טרם המפגש, מספרת שלא כעסה, אך היתה נסערת כתוצאה מהפעילות:

"הייתי נסערת מעל ומעבר, לא כעסתי, זה לא היה עניין של כעס, זה היה עניין של תמיד ידעתי שיש גם את הצד השני, וזה חשוב מאוד לדעת שיש את הצד השני, ולא שעמדתי באחד הצדדים באופן מובהק, אבל תמיד ידעתי שגם שם יש בעיות וגם שם זה קורה, וגם שם ערבים נהרגים..."

אורי מבית הספר האזורי מבטא עוצמת כעס גבוהה, שמאפיינת יותר את הבנים. הוא זועם על רצח של חייל יהודי שנחטף, אחיו של חבר ישראלי מהפורום שסיפר על האירוע. הוא כועס גם על הניסיון להשוות בין מידת המוסריות של הנרטיבים ולראות אירוע זה כדומה מבחינה מוסרית להרג ללא כוונה של פלסטיני:

"...יש את ההבדל בין ההריגה... החייל לא עשה את זה במכוון... אותם שלושה ערבים שכן נתנו טרמפ לאותו חייל ורצחו אותו... אבל במקרה הזה זה מאוד הכעיס אותי..."

רועי מחיפה מבטא עוצמה גדולה של כעס על האינתיפאדה ועל האלימות שבה, על אף ניסיונותיו להבין את הכעס של הצד השני. מצד אחד הוא מבין את הכעס הפלסטיני ומצד שני, תוך כדי הניסיון להבין, כועס עליו, והכעסים מתערבבים:

"אני לא תומך במחאה אלימה בשום צורה שהיא". ומוסיף, "למרות שאני יודע שזאת מחאה ואני יודע שזה מגיע מתוך כעס, מתוך התפיסה שלהם... על כמובן השלטון הישראלי, וזה מגיע מתוך כעס שלהם על כאילו על מה שקורה, על ההתנחלויות, על המחסומים, באמת... זה שאני מבין מאיפה זה מגיע, זה גורם לי להבין אותם בתור בני אדם באופן כללי. אבל ביחס לאינתיפאדה זה עדיין גורם לי, הנה אני רק חושב על זה עכשיו ואני כאילו יש לי הרבה כעס. המון כעס. אבל כאילו אני מבין."

גלי מחיפה ודוברת נוספת מייחסות לקבוצה משמעותית מהמשתתפים בפעילות גם כעס כלפי חלקים מהנרטיב הפלסטיני כפי שסופרו על ידי נציג הפורום:

"... ברגע שהתחילו לדבר על עניין המחסומים ועל עניין החיים שלו שם, שהיו המון ילדים ש... כאילו זה ימנים אפשר לקרוא לזה, אני לא יודעת... היו, יש המון ילדים שהיה להם מאד קשה לשמוע את זה, וישבו וכאילו רצו רק שזה יגמר. זה לא היה להם... לפעמים זה בא בקטע של זלזול, לפעמים זה בא בקטע של..."

דוברת: "כעס. גם של כעס."

גלי: "כן גם של כעס, נכון... היו כאלה שכעסו באמת".

התייחסות התלמידים לנרטיב הישראלי לפני פעילות הפורום ואחריה

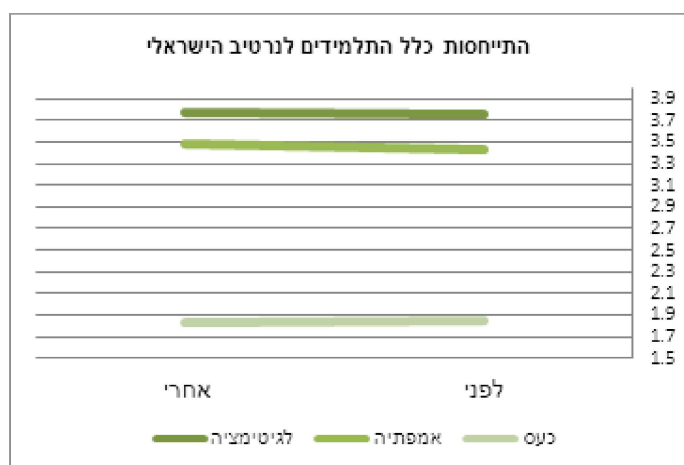
שאלת המחקר השנייה מתייחסת לשינוי במידת הלגיטימיות, האמפתיה והכעס שמבטאים המשתתפים כלפי הנרטיב של עמם, הנרטיב הישראלי, לאחר הפעילות החינוכית של הפורום.

לוח מס' 3 וגרף מס' 2 מציגים את התייחסות המשתתפים לשאלת המחקר לפני ההתערבות ואחריה.

לוח מס' 3: ממוצעים וסטיות תקן עבור התייחסות התלמידים לנרטיב הישראלי לפני פעילות הפורום ואחריה

ערך ה-t	אחרי ההתערבות החינוכית (n=135)		לפני ההתערבות החינוכית (n=164)		(טווח 1-5)
	סטיות תקן	ממוצע	סטיות תקן	ממוצע	
- 0.28	0.77	3.77	0.75	3.75	מידת הלגיטימציה לנרטיב
- 0.61	0.81	3.49	0.77	3.43	מידת האמפתיה לנרטיב
0.11	0.65	1.83	0.58	1.84	עוצמת הכעס כלפי הנרטיב

גרף מס' 2: התייחסות כלל התלמידים לנרטיב הישראלי

מעיון בלוח ובגרף ניתן ללמוד כי בשלושת המדדים שנבדקו בשאלת המחקר השנייה - מידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס - לא חל שינוי מובהק בהתייחסותם של המשתתפים לנרטיב הישראלי לאחר הפעילות החינוכית של הפורום, בהשוואה להתייחסותם לנרטיב זה לפני הפעילות. ממצאים אלה מאששים את השערת המחקר.

בנוסף ניתן ללמוד כי התייחסותם של התלמידים לנרטיב הישראלי לפני ההתערבות ואחריה היא חיובית. כלומר, מידת הלגיטימציה והאמפיתיה שנותנים המשתתפים לנרטיב הישראלי גבוהה והם אינם כועסים על נרטיב זה.

ממצאים איכותניים לגבי התייחסות התלמידים לנרטיב הישראלי

נקודת המוצא של רבים מהמשתתפים היא העדפה הקשורה להשתייכותם לצד הישראלי. אורי מבית הספר האזורי מבטא נקודה זו באמרו :

"... אין מה לעשות, אני לא אוכל להתחבר... לסיפור של הצד הערבי כמו שאני יכול להתחבר לסיפור שלי, של ישראל".

א. מתן לגיטימציה

ההתייחסות לנרטיב הישראלי בקבוצות המיקוד הייתה מצומצמת יחסית לעיסוק בנרטיב הפלסטיני. חלק מההתייחסויות לגיטימיות של הנרטיב הישראלי באות כמענה לנרטיב האחר. קשה למצוא עדויות ישירות לשינויים במתן לגיטימציה לנרטיב הישראלי בהשפעת הפעילות, אולי בשל היותו מוכר וידוע לתלמידים, אך נראה שההיפתחות לנרטיב האחר, המנוגד לו, מתבטאת לעתים בשינוי מסוים בהתייחסות לנרטיב הישראלי.

מספר משתתפים מתארים בביקורתיות את הנרטיב הישראלי ואת הדרך בה הוא מוטמע בבני הנוער. אבישג מחיפה מתארת תהליך זה בביקורתיות שכנראה אפיינה את גישה עוד לפני הפעילות. הפעילות היוותה עבורה הזדמנות לבטא ביקורתיות זו :

"... כשיש איזה שהיא שטיפת מוח שמתחילה מהרגע שאתה נולד למציאות הזאת, שהיא מגיעה מהבית, מגיעה מבית ספר, מגיעה מהחדשות, ואז מגיעה גם בצבא, במיוחד שאתה משרת בשטחים. אז זה רק הגיוני שאנשים לא ינהגו כאילו בדרך שאני אנהג או שאני מצפה שאנשים ינהגו."

עינב מבית הספר האזורי מתארת את עמדותיה כמאוזנות ביחסה לנרטיבים של שני העמים. היא מספרת בצער על הדרך השיטתית בה מוטמע הנרטיב הישראלי בבית הספר באמצעות מקצועות הלמידה השונים ומהו לדעתה הרציונל שעומד מאחורי גישה חינוכית זו :

"... זה מעציב אותי כי אני חושבת שאנחנו יכולים ללמוד הרבה יותר בזמן שאנחנו לומדים. בנוגע להיסטוריה, אנחנו לומדים היסטוריה יהודית. זה כל מה שאנחנו לומדים. אם אנחנו לומדים על המהפכה הצרפתית זה כדי להצדיק את הקיום של הציונות כתנועה לאומית. לומדים על הציונות, לומדים על החלוצים, הכל כדי שבסופו של דבר יש מן פחד כזה שהילדים ישכחו שיש לנו לגיטימציה

להיות כאן, זאת אומרת שאנחנו חיים במין טראומה שהייתה שואה נכון, ...אנחנו חייבים להראות את הצד שלנו, לחזק את הצד שלנו, אחרת אנשים, אנחנו נתפזר כאן לכל עבר..."

אסף מבית הספר האזורי מתאר את הנרטיב הישראלי, המוטמע בו בסיפורים מבית סבא, בהרגשה של הסכמה עם התהליך ועם הנרטיב:

"אני גדל על הסיפורים של החלוצים שבאו להקים את המדינה, והיה את הפלחים הערבים שהתנגדו וכל הסיפורים האלה סבא שלי מספר. כאילו או קי זה אני גדל על זה."

תיאורים עשירים אלה של התהליך בו מוטמעים בנוער אמונות חברתיות, עליהן מבוסס הנרטיב הישראלי, תואמים את הידוע לנו מההתמודדות של החברה עם הקונפליקט הקשה, בהשפעת התשתית הפסיכולוגית-חברתית.

מעין מירושלים מתארת חלק מהנרטיב הישראלי מנקודת מבטה, כמענה לנרטיב הפלסטיני הלעומתי ומתוך מעורבות אישית קרובה לקראת התגייסותה לצה"ל. היא שייכת לקבוצה שמצדיקה ונותנת לגיטימציה לנרטיב הישראלי, אך מצד שני גם מותחת ביקורת:

"החיילים, זה כאילו אנחנו עוד מעט נהיה חיילים. וזה לא זה לא ששנינו את זה מרוע לב, אלא זאת פקודה שנתנו לנו, ולא זה לא באמת לכיבוש זה לביטחון יותר. אצלנו. אבל אני עדיין חושבת שגם הצד שלנו לא בסדר, וגם הצד שלהם."

אסף מבית הספר האזורי, שעמדותיו ביטאו לגיטימציה לנרטיב הישראלי, מעיד על עצמו כמי שהפעילות ריככה אותו במידה מסוימת וגרמה לו להיות יותר ביקורתי לנרטיב הישראלי ויותר פתוח לקבל דברים אותם דחה בעבר:

"אני יותר באמת מהשיחה הזאת אני קצת יותר, אני פחות נוקשה כאילו מהבחינה של לשמוע את הדעות ולהגיד ואללה, יכול להיות שאנחנו גם לא בסדר באיזשהו מקום, כי יש הרבה סיפורים על טבח של כפרים שלמים שלא היה אמור להיות בכלל... כן דברים כאלה, שזה דברים באמת מזעזעים שאנחנו עשינו."

ואילו רועי מחיפה מבקר בחריפות את הדה-לגיטימציה לדעות שונות המתאייסות לנרטיב הישראלי, כפי שהיא קורית לדעתו בארץ:

"...דה-לגיטימציה מזעזעת יש פה לכל הדעות, כאילו שאת משמיעה כאן בארץ. פשוט אנשים אומרים, פוסלים את הדעות האלה מראש. וזה בעיה בסיסית..."

ב. מידת האמפתיה

התייחסות באמפתיה או בחוסר אמפתיה של משתתפי קבוצות המיקוד לנרטיב הישראלי, היא מצומצמת למדי.

ענת מחיפה מגלה אמפתיה לחלק מהנרטיב המתייחס לקשיים של החיילים במחסומים, עליהם היא יודעת מקרוביה המשרתים בצהל:

"יש לי בן דוד שהוא בצבא והוא מספר לי שהוא עומד במחסומים ממש והוא מספר לי כמה זה קשה לעמוד שם. ואני הייתי בדעה שלו כי הוא מספר לי. אני רואה מנקודת מבט ראשונה איך זה. וגם דודים שלי שהם משרתים..."

מספר נערים משלבים התייחסות אמפתית לנרטיב הישראלי עם התייחסות כזו לצד השני. כך אסף מבית הספר האזורי מציג את שני הנרטיבים ובהתייחסותו לנרטיב הישראלי הוא אומר:

"... אתה כל הזמן מרגיש את הכאב הזה שגם הם פוגעים בנו כל הזמן. אז זה מחלוקת שהיא מאוד קשה."

זיו מירושלים, שלדבריה עמדותיה ימניות מאוד, מרחיבה את יכולתה לגלות אמפתיה לכאב של האחר יחד עם האמפתיה שלה לכאב הישראלי:

"...הרגשתי כאילו להרגיש את הכאב של הצד האחר, שלא רק על הכאב שלנו."

ג. עוצמת הכעס

קשה להצביע על ביטויי כעס ישירים בהקשר לנרטיב הישראלי ההגמוני, אולם המשתתפים הביעו כעס מצד אחד על נרטיבים ישראלים שונים מהנרטיב ההגמוני, ומצד שני על עדויות על התנהגות ישראלית שחורגת מהנרטיב.

אורי מבית הספר האזורי אינו כועס על הנרטיב ההגמוני אלא על הניסיון להביא נרטיב אלטרנטיבי. הוא מביע זעם רב כבר בתחילת הראיון וגם לקראת סופו, על הניסיון שעשה לדעתו הנציג הישראלי של הפורום להציג את רצח החייל היהודי על ידי חוטפיו כאירוע הדומה בחומרתו מבחינה מוסרית להרג הלא מתוכנן של האח הפלסטיני:

"אני אגיד את האמת, אני במפגש הזה הייתי מאוד עצבני על ... הישראלי שבא וסיפר. הוא עשה מין השוואה בין הרצח של אח שלו לבין ההריגה של האח הפלסטיני, ואני בכוונה אומר הריגה לא רצח. וזהו. לפי דעתי זה שני סיפורים שונים."

גם רועי מחיפה מביע כעס על נרטיב ישראלי אלטרנטיבי, שהמחזיקים בו הם לדעתו בוגדים בנרטיב ההגמוני או תומכים בנרטיב הפלסטיני הלעומתי. הוא כועס על ישראלים שהוא מייחס להם מתן

לגיטימציה לאינתיפאדה. הוא פונה אל החוקרים ואולי גם אל חברי הפורום הישראלים ומטיל עליהם אחריות כבדה לרצח יהודים:

"... הדם של היהודים שנרצחו הוא בגללכם, אתם גרמתם לזה. כל מי שנותן לגיטימציה לאינתיפאדה".

ספיר אינה יוצאת כנגד הנרטיב הישראלי, אבל מביעה כעס על התנהגויות שאינן תואמות לדעתה את הנרטיב הזה. היא מבחינה בין מה שחייבים לעשות לדעתה, על פי הנרטיב הישראלי, לגבי הצורך במחסומים למשל, ובין ההשפלות במחסומים, עליהן סיפר הפלסטיני:

"כן אנחנו נשארים. כאילו אני יעשה הכל כדי שהם... כמו שאמר, אני צריך לעבור עם הבן שלי וזורקים את התעודת זהות על הרצפה. נגיד על זה כעסתי. כי לא חייב לעשות את זה."

התייחסות התלמידים לאירועים היסטוריים ספציפיים בנרטיב הפלסטיני והישראלי לפני פעילות הפורום ואחריה

שאלת המחקר השלישית מתייחסת לשינויים במידת הלגיטימיות, האמפתיה והכעס שמבטאים המשתתפים כלפי 8 אירועים היסטוריים ספציפיים בנרטיב הפלסטיני ובנרטיב הישראלי אחרי הפעילות, בהשוואה להתייחסותם לאירועים אלה לפני הפעילות.

בשאלת מחקר זו נבדקו ששה מדדים - 3 לגבי הנרטיב הישראלי (לגיטימציה, אמפתיה וכעס), ו-3 לגבי הנרטיב הפלסטיני (כני"ל). בחמישה מדדים מתוך הששה לא נמצאו הבדלים מובהקים בין תשובות המשתתפים לפני ההתערבות החינוכית לבין תשובותיהם אחריה, לגבי אף אחד מהאירועים הספציפיים. אולם במדד אחד - מידת האמפתיה לנרטיב הפלסטיני - נמצאו הבדלים מובהקים בשניים מתוך שמונה האירועים הספציפיים.

תוצאות אלו תואמות חלקית את השערת המחקר.

לוח מס' 4 מתאר את מידת האמפתיה שהעניקו המשתתפים ל-8 אירועים היסטוריים ספציפיים בסכסוך כפי שהם באים לביטוי בנרטיב הפלסטיני לפני ואחרי ההתערבות החינוכית.

לוח מס' 4: ממוצעים וסטיות תקן עבור מידת האמפתיה לאירועים ספציפיים בנרטיב הפלסטיני לפני פעילות הפורום ואחריה

אירועים ספציפיים (טווח 1-5)	לפני ההתערבות החינוכית (n=164)		אחרי ההתערבות החינוכית (n=135)		ערך ה-t
	ממוצע	סטיית תקן	ממוצע	סטיית תקן	
1. הצהרת בלפור	1.72	0.95	1.97	0.95	- 2.20 *
2. השואה	1.98	1.05	2.03	1.03	- 0.41
3. מלחמת 48	1.88	1.01	1.88	0.87	- 0.25
4. רצח רבין	2.71	1.18	2.93	1.19	- 1.48
5. אינתיפאדה שנייה	1.71	0.92	1.78	0.85	- 0.62
6. אוקטובר 2000	1.98	0.97	1.89	0.84	- 0.73
7. גדר ההפרדה	1.81	0.98	1.97	1.06	- 1.28
8. "עופרת יצוקה"	1.68	0.92	1.93	1.07	- 1.20 *

* p<0.05

מעיון בלוח מס' 4 ניתן ללמוד כי בעקבות הפעילות חלו שינויים מובהקים בהתייחסות כלפי הצהרת בלפור ועופרת יצוקה. בשני האירועים עלתה מידת האמפתיה שהעניקו המשיבים לנרטיב הפלסטיני. בהתייחסות לשאר האירועים לא חלו שינויים מובהקים לאחר הפעילות עם הפורום. התוצאות שהתקבלו מאששות חלקית את השערת המחקר, על פיה תהיה עלייה במידת האמפתיה שיעניקו המשתתפים לחלק מהאירועים ההיסטוריים הספציפיים בנרטיב הפלסטיני. אולם, בניגוד להשערה, השינויים לא חלו באירועים להם מוקדש בדרך כלל מקום מרכזי בפעילות הפורום - כמו האינתיפאדה - אלא דווקא באירועים אחרים - הרחוק ביותר מבחינת הזמן הכרונולוגי (הצהרת בלפור), והקרוב ביותר (עופרת יצוקה).

ממצאים איכותניים לגבי התייחסות התלמידים לאירועים ספציפיים

השיח אודות האירועים הספציפיים לא תפס מקום מרכזי בקבוצות המיקוד. האינתיפאדה, שבדרך כלל יש לה מקום נרחב יותר בפעילות הפורום מאשר אירועים אחרים, זכתה גם ליותר התייחסויות בקבוצות המיקוד. היחס לאירוע זה התאפיין מצד אחד בנסיון להבין את המניעים ומצד שני בכעס על האלימות הכרוכה בו.

רועי מחיפה אומר על האינתיפאדה:

"אני לא תומך במחאה אלימה בשום צורה שהיא". ומוסיף, "למרות שאני יודע שזאת מחאה ואני יודע שזה מגיע מתוך כעס, מתוך התפיסה שלהם... על כמובן השלטון הישראלי, וזה מגיע מתוך כעס שלהם על כאילו על מה שקורה, על ההתנחלויות, על המחסומים, באמת... זה שאני מבין מאיפה זה

מגיע, זה גורם לי להבין אותם בתור בני אדם באופן כללי. אבל ביחס לאינתיפאדה זה עדיין גורם לי, הנה אני רק חושב על זה עכשיו ואני כאילו יש לי הרבה כעס. המון כעס. אבל כאילו אני מבין." גלי, גם היא מחיפה, מחזקת את דבריו של רועי, אך מבטאת זאת באופן יותר מתון: "כן אני מסכימה עם רועי, זה עזר לי להבין מאיפה זה מגיע, אני פשוט לא חושבת שהתגובה היא נכונה או רצויה".

ביטוי בודד בקבוצות מתייחס לעופרת יצוקה, כאשר מאי מחיפה נזכרת ברופא ששלוש מבנותיו נהרגו ומבטאת אמפתיה כלפי סיפורו: "אני זוכרת מאד נחקק לי המחזה הזה... שהיה טנק מול הבית שלו, של הרופא ועם שתי, שתיים שלוש פגע בהם... שלוש בנות והם היו בסלון והוא בדיוק הלך למטבח". בעיקר זכורה לה תגובתה של אשה ישראלית שלא מקבלת את סיפורו, מתעלמת ומדחיקה: "והיתה שם איזה אשה ישראלית שהתחילה לצעוק עליו פשוט. זה מה פתאום, חיילים לא עושים את זה. הבן שלי משרת בשריון, אני יודעת. הם לא עושים דברים כאלה והיא צורחת עליו והבן אדם עכשיו איבד את הבנות שלו".

התייחסותם של התלמידים לשני הנרטיבים על פי חלוקה לתת קבוצות שונות

שאלת המחקר הרביעית בודקת האם חל שינוי בהתייחסותם של תלמידים המשתייכים לתת-קבוצות שונות, שחולקו על פי משתנים סוציו-דמוגרפיים שונים. ההשוואה הראשונה היא בין חילונים ומסורתיים, לגבי התייחסותם לנרטיבים הכלליים של שני העמים וכן את התייחסותם לאירועים היסטוריים ספציפיים.

התייחסותם של תלמידים חילונים ומסורתיים לשני הנרטיבים

לוח מס' 5 וגרפים מס' 3, 4, ו-5, מציגים את ההבדלים בהתייחסותם של חילונים ומסורתיים במידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס שהם מבטאים כלפי הנרטיב הפלסטיני וכלפי הנרטיב הישראלי לפני הפעילות ואחריה.

לוח מס' 5: הבדלים בהתייחסותם של תלמידים חילוניים ומסורתיים לשני הנרטיבים לפני פעילות הפורום ואחריה

נרטיב פלסטיני	לפני פעילות הפורום		אחרי פעילות הפורום		ערך F	(טווח 1-5)
	חילונים (a)		מסורתיים (b)			
	חילונים (a)	מסורתיים (b)	חילונים (c)	מסורתיים (d)		
	ממוצע	ס. תקן	ממוצע	ס. תקן	ממוצע	ס. תקן
1. לגיטימציה	2.58	0.88	1.99	0.56	2.48	0.84
2. אמפתיה	2.16	0.75	1.54	0.45	2.06	0.70
3. כעס	2.73	0.93	3.41	0.81	2.84	0.94
נרטיב ישראלי						
1. לגיטימציה	3.60	0.80	4.08	0.57	3.77	0.81
2. אמפתיה	3.31	0.78	3.75	0.68	3.45	0.83
3. כעס	1.92	0.60	1.60	0.49	1.77	0.58

***p<0.001

**p<0.01

*p<0.05

*p<0.05 **p<0.01 ***p<0.001

מעיון בלוח ניתן ללמוד כי לפני ההתערבות החינוכית של הפורום היו הבדלים מובהקים בין המשיבים החילוניים לבין המסורתיים בששת מדדי המחקר, כלומר במדדי הלגיטימציה, האמפתיה והכעס, הן כלפי הנרטיב הפלסטיני והן כלפי הישראלי. החילונים ביטאו יותר לגיטימציה ואמפתיה לנרטיב הפלסטיני, ופחות כעס, בהשוואה לעמיתיהם המסורתיים. לעומת זאת, המסורתיים העניקו לנרטיב הישראלי מידה גבוהה יותר של לגיטימציה ואמפתיה וביטאו פחות כעס, בהשוואה להתייחסותם של החילונים.

לאחר הפעילות נעלמו כל ההבדלים המובהקים בהתייחסותם של המשיבים בששת המדדים. השערת המחקר לא צפתה קיומם של פערים מובהקים בין שתי הקבוצות לפני הפעילות וגם לא את השינויים שהביאו להעלמות המובהקות של כל הפערים בעקבות הפעילות, ועל כן לא אוששה.

א. התייחסות לנרטיב הפלסטיני לאחר הפעילות החינוכית

המחקר מגלה עליה מובהקת במידת האמפתיה שמעניקים המסורתיים לנרטיב הפלסטיני לאחר הפעילות החינוכית. במדדים האחרים - לגיטימציה וכעס - ניכרת מגמה דומה של התייחסות חיובית יותר, אולם השינויים במדדים אלה אינם מובהקים.

לא נמצאו שינויים מובהקים בהתייחסותם של החילונים לנרטיב הפלסטיני בשלושת מדדי המחקר, אולם הערכים שהעניקו החילונים לנרטיב זה לאחר הפעילות מעידים על מגמה מעט פחות חיובית, בהשוואה להתייחסותם לפני הפעילות.

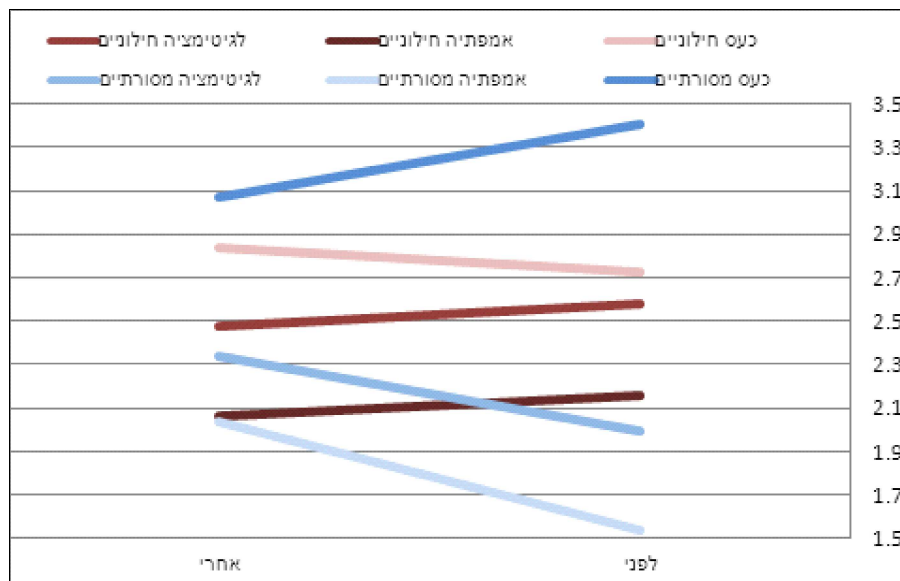
ב. התייחסות לנרטיב הישראלי לאחר הפעילות החינוכית

בהתייחסותם של המסורתיים לנרטיב הישראלי נמצאה עליה מובהקת במידת הכעס שהם מגלים כלפי נרטיב זה לאחר הפעילות. במדדים האחרים לא נמצאו שינויים מובהקים, אולם ניכרת מגמה של ירידה במידת הלגיטימציה והאמפתיה שהמסורתיים מעניקים לנרטיב הישראלי לאחר הפעילות. לא נמצאו שינויים מובהקים בהתייחסותם של החילונים לנרטיב הישראלי, אולם ניכרת מגמה של התייחסות חיובית יותר לנרטיב זה בשלושת המדדים.

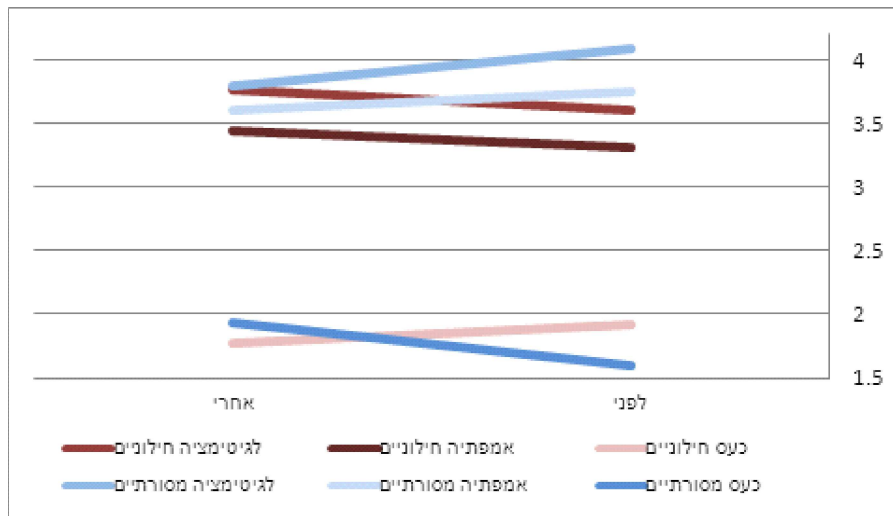
לסיכום ניתן לומר כי המגמות ההפוכות של השינויים בשתי הקבוצות כלפי שני הנרטיבים, הביאו לצמצום ההבדלים ביניהן בששת המדדים וההבדלים שהיו מובהקים לפני הפעילות הפכו להבדלים שאינם מובהקים לאחר הפעילות.

גרפים 3, 4 ו-5 מתארים את המצב לפני הפעילות ואת השינויים שחלו בעקבותיה וגרמו לצמצום הפערים בין החילונים למסורתיים:

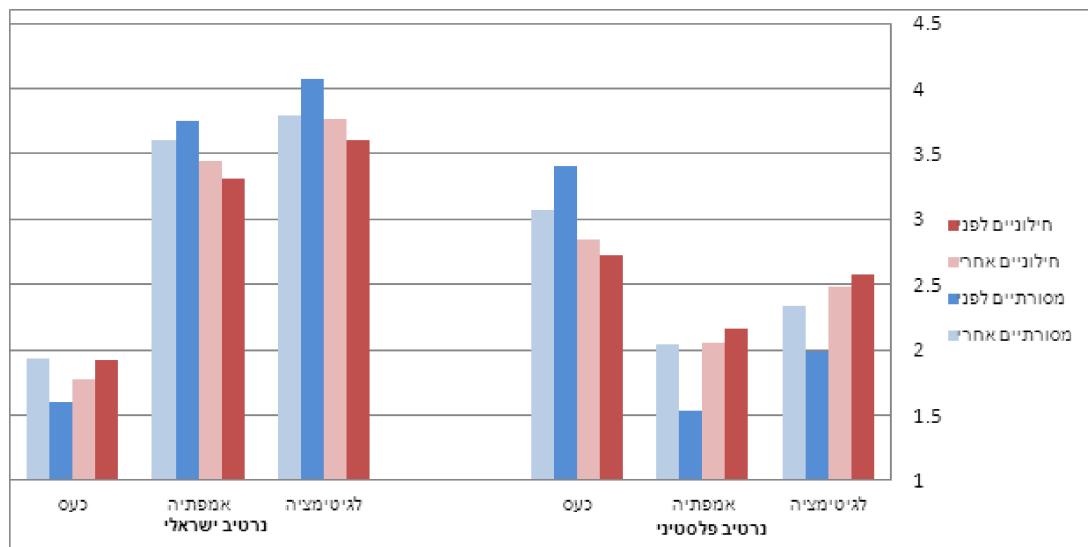
גרף 3: התייחסות חילונים ומסורתיים לנרטיב הפלסטיני לפני הפעילות ואחריה

גרף 4: התייחסות חילונים ומסורתיים לנרטיב הישראלי לפני הפעילות ואחריה

גרף 5: התייחסות חילונים ומסורתיים לשני הנרטיבים לפני הפעילות ואחריה

התייחסותם של תלמידים חילונים ומסורתיים לאירועים היסטוריים ספציפיים בנרטיבים של שני העמים

שאלת המחקר הרביעית בדקה בנוסף, האם חל שינוי במידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס שביטאו תלמידים חילונים ומסורתיים כלפי אירועים היסטוריים ספציפיים, הן בנרטיב הפלסטיני והן בנרטיב הישראלי, לאחר הפעילות החינוכית של הפורום.

לוח מס' 6 מדגים ממצאים אלה לגבי מדד אחד - מידת האמפתיה שהעניקו חילונים ומסורתיים לאירועים היסטוריים ספציפיים של הנרטיב הפלסטיני.

לוח מס' 6 : הבדלים בין חילונים ומסורתיים במידת האמפתיה לאירועים ספציפיים בנרטיב הפלסטיני לפני פעילות הפורום ואחריה

(טווח 1-5)	לפני פעילות הפורום	אחרי פעילות הפורום				ערך F			
		חילונים (a)		מסורתיים (b)					
		חילונים (c)		מסורתיים (d)					
		ממוצע	ס. תקן	ממוצע	ס. תקן				
אירועים ספציפיים									
1. הצהרת בלפור	1.93	0.93	1.18	0.52	1.99	0.92	1.89	0.97	10.56 *** ab, * bd
2. השואה	2.23	1.10	1.41	0.60	2.03	0.97	1.98	1.08	8.12 *** ab, * bd
3. מלחמת 48	2.08	1.06	1.52	0.80	1.89	0.86	1.83	0.89	3.75 *** ab
4. רצח רבין	2.93	1.20	2.28	1.04	2.96	1.27	2.86	1.05	4.47 *** ab
5. אינתיפאדה II	1.82	0.93	1.53	0.96	1.80	0.85	1.74	0.85	1.23
6. אוקטובר 2000	2.15	0.94	1.60	0.94	1.87	0.83	1.95	0.89	3.69 ** ab
7. גדר ההפרדה	2.04	1.04	1.28	0.53	1.96	1.08	1.98	1.03	7.55 *** ab, ** bd
8. עופרת יצוקה	1.87	1.04	1.20	0.40	1.92	1.11	1.93	1.01	7.08 *** ab, ** bd
***p<0.001 **p<0.01 *p<0.05									

***p<0.001 **p<0.01 *p<0.05

הממצאים מלמדים על כך שלפני הפעילות החינוכית של הפורום היו הבדלים מובהקים בין בני נוער חילונים ומסורתיים, במידת האמפתיה שגילו לכל האירועים ההיסטוריים שנבדקו, למעט אירוע אחד - האינתיפאדה.

ממצאי המחקר לאחר הפעילות מלמדים כי :

- חלו שינויים מובהקים בהתייחסותם של המסורתיים, שהעניקו מידה גדולה יותר של אמפתיה ב-4 מתוך 8 אירועים ספציפיים, בהשוואה להתייחסותם לפני הפעילות. לעומת זאת, לא חלו שינויים מובהקים בהתייחסותם של החילוניים כלפי אף אחד מהאירועים הספציפיים.
- צומצמו כל הפערים שהיו בין החילונים והמסורתיים לפני הפעילות, וההבדלים המובהקים שהיו בין שתי הקבוצות בהתייחסותם ל-7 אירועים נעלמו.

היעלמות ההבדלים המובהקים שהיו בין הקבוצות לפני הפעילות נובעת מהמגמות ההפוכות שהתגלו

בשתי הקבוצות. מצד אחד, עלית מידת האמפתיה שגילו המסורתיים לנרטיב הפלסטיני, גם בשינויים המובהקים וגם בשינויים הלא-מובהקים שהיו באותה מגמה. מצד שני, המגמה ההפוכה שהתגלתה אצל החילוניים שהתבטאה בירידה מסוימת, אם כי לא מובהקת, באמפתיה שלהם כלפי הנרטיב הפלסטיני.

לוח מס' 7 : ריכוז שינויים מובהקים בהתייחסות חילונים ומסורתניים לנרטיבים של אירועים היסטוריים ספציפיים בשני העמים במדדי הלגיטימציה, האמפתיה והכעס

מקרא: לג=לגיטימציה; א=אמפתיה; כע=כעס; +=שינוי מובהק

הלוח מתאר את ריכוז ההבדלים שהיו בין חילונים למסורתיים לפני הפעילות (עמודות a ו-d), שכולם נעלמו בעקבותיה. כמו כן מראה הלוח את השינויים המובהקים שחלו בהתייחסותם של החילונים והמסורתיים לכל אחד מהאירועים בשלושת המדדים, בעקבות הפעילות (עמודות b,c,e,f). מהנתונים בלוח מס' 7 ניתן ללמוד כי במדד האמפתיה הנרטיב הפלסטיני (שהוצג בלוח מס' 6), היו לפני הפעילות הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות בהתייחסותן ל-7 אירועים. בהתייחסות למדדים האחרים, לגיטימציה וכעס כלפי הנרטיב הפלסטיני ולשלושת המדדים כלפי הנרטיב הישראלי, היו הבדלים מובהקים ב-3 או 4 אירועים מתוך 8 האירועים.

כלומר, אף על פי שלפני הפעילות היו הבדלים מובהקים רק ב-3, 4 אירועים בכל מדד, הבדלים אלה היו "מספיקים" כדי לגרום לכך שנמצאו הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות גם כלפי הנרטיב הכולל של כל עם, ובכל אחד מהמדדים (כפי שניתן לראות בלוח מס' 5).

עוד ניתן ללמוד כי בעקבות הפעילות החינוכית של הפורום חל שינוי מובהק בהתייחסותם של המסורתיים לפחות כלפי אירוע ספציפי אחד בכל אחד מששת המדדים שנבדקו. בשני מדדים מספר השינויים היה גבוה יותר - עליה במידת האמפתיה כלפי הנרטיב הפלסטיני ב-4 אירועים; ועלייה בביטוי הכעס כלפי הנרטיב הישראלי ב-3 אירועים ספציפיים. עובדה זו יכולה להסביר מדוע בשני מדדים אלה נמצא בעקבות הפעילות שינוי מובהק ביחסם של המסורתיים כלפי הנרטיב הכולל (כפי שניתן לראות בלוח מס' 5).

ביחסם של החילונים לא חל שינוי מובהק כלפי אף אחד מהאירועים הספציפיים באף אחד מהמדדים שנבדקו, הן בהתייחסותם לנרטיב הפלסטיני והן בהתייחסותם לנרטיב הישראלי. בנרטיב הפלסטיני מספר השינויים המובהקים הרב ביותר בעקבות הפעילות נמצא בהתייחסות לאירועים הרחוקים ביותר מבחינה כרונולוגית - הצהרת בלפור והשואה - וכן כלפי האירועים הקרובים ביותר - גדר ההפרדה ועופרת יצוקה. בנרטיב הישראלי מספר השינויים המובהקים הרב ביותר נמצא גם כן כלפי שני האירועים הקרובים ביותר מבחינה כרונולוגית - גדר ההפרדה ועופרת יצוקה - וכן למלחמת 48.

התייחסותם של התלמידים לשני הנרטיבים על פי השכלת אם

שאלת המחקר הרביעית בדקה גם את התייחסותם של המשתתפים לשני הנרטיבים, על פי השכלת האם.

לוח מס' 8 מציג את ההבדלים בהתייחסותם של בני נוער שהשכלת אמם היא אקדמית, לבין אלה שהשכלת אמם היא תיכונית ומטה. הלוח מתאר את ההבדלים במידת הלגיטימציה, האמפטיה והכעס שמבטאים בני הנוער כלפי הנרטיב הפלסטיני וכלפי הנרטיב הישראלי, לפני הפעילות ואחריה.

לוח מס' 8: הבדלים בהתייחסות התלמידים על פי השכלת אמם לפני פעילות הפורום ואחריה

ערך F	לפני פעילות הפורום				אחרי פעילות הפורום				(טווח 1-5)	
	תיכון ומטה (a)		אקדמית (b)		תיכון ומטה (c)		אקדמית (d)			
	ממוצע	ס. תקן	ממוצע	ס. תקן	ממוצע	ס. תקן	ממוצע	ס. תקן		
נרטיב פלסטיני										
1. לגיטימציה	2.15	0.74	2.51	0.83	2.31	0.68	2.53	0.91	ab *	3.20
2. אמפתיה	1.78	0.62	2.04	0.75	2.06	0.67	2.06	0.78		2.17
3. כעס	3.08	1.01	2.89	0.87	2.98	0.86	2.88	0.91		0.67
נרטיב ישראלי										
1. לגיטימציה	3.77	0.92	3.73	0.65	3.73	0.81	3.80	0.75		0.13
2. אמפתיה	3.47	0.87	3.42	0.74	3.47	0.74	3.50	0.86		0.15
3. כעס	1.81	0.61	1.84	0.58	1.91	0.66	1.78	0.65		0.47

* p<0.05

מעיון בלוח עולה כי לפני הפעילות היה הבדל מובהק בין תלמידים שהשכלת אמם אקדמית לבין תלמידים שהשכלת אמם היא תיכונית או פחות מכך, כאשר לראשונים היתה נכונות גבוהה יותר למתן לגיטימציה לנרטיב הפלסטיני. לאחר הפעילות הצטמצם הפער וההבדל בין הקבוצות לא היה מובהק. ממצא זה אינו תואם את השערת המחקר, שלא צפה שינוי זה. בשאר המדדים לא נמצאו הבדלים מובהקים בין תלמידים שלאמם השכלה אקדמית לבין תלמידים שלאמם השכלה תיכונית ומטה, לפני הפעילות ואחריה. ממצאים אלה, מאששים את השערת המחקר.

התייחסותם של התלמידים לשני הנרטיבים על פי המגדר

שאלת המחקר הרביעית בדקה גם את התייחסותם של המשתתפים לשני הנרטיבים, על פי המגדר. לוח מס' 9 מציג את ההבדלים בהתייחסותם של בנים ובנות, במידת הלגיטימציה, האמפטיה והכעס שהם מבטאים כלפי הנרטיב הפלסטיני וכלפי הנרטיב הישראלי, לפני הפעילות ואחריה.

לוח מס' 9: הבדלים בהתייחסות בנים ובנות לפני פעילות הפורום ואחריה

F ערך	לפני פעילות הפורום				אחרי פעילות הפורום				(טווח 1-5)
	בנים (a)		בנות (b)		בנים (c)		בנות (d)		
	ממוצע	ס. תקן	ממוצע	ס. תקן	ממוצע	ס. תקן	ממוצע	ס. תקן	
נרטיב פלסטיני									
1. לגיטימציה	2.20	0.78	2.54	0.85	2.35	0.86	2.53	0.80	2.63
2. אמפתיה	1.89	0.71	2.02	0.74	1.97	0.77	2.15	0.69	1.38
3. כעס	3.12	1.01	2.82	0.85	3.07	0.92	2.79	0.84	2.39
נרטיב ישראלי									
1. לגיטימציה	3.68	0.90	3.80	0.62	3.86	0.80	3.66	0.73	1.05
2. אמפתיה	3.44	0.83	3.43	0.74	3.61	0.85	3.35	0.76	1.16
3. כעס	1.88	0.65	1.81	0.53	1.81	0.68	1.88	0.62	0.26

מעיון בלוח עולה כי לא נמצאו שינויים מובהקים בהתייחסותם של תלמידים ותלמידות לנרטיבים של שני העמים לפני ואחרי הפעילות. ממצאים אלה תואמים את השערת המחקר.

התייחסותם של התלמידים לשני הנרטיבים על פי השתייכותם לבתי הספר השונים

בנוסף, שאלת המחקר הרביעית בדקה את התייחסותם של המשתתפים לשני הנרטיבים על בסיס השתייכותם לבתי הספר השונים: בית ספר מקצועי בצפון, בית ספר בחיפה, בית ספר בירושלים ובית ספר אזורי בדרום.

לוח מס' 10 מציג את מידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס לנרטיבים של שני העמים שביטאו התלמידים לפני הפעילות של הפורום ואחריה, על פי השתייכותם לבתי הספר שהשתתפו במחקר.

לוח מס' 10: מידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס לנרטיבים של שני העמים לפני פעילות הפורום ואחריה, על פי השתייכות התלמידים לבתי הספר שהשתתפו במחקר

F	D מקצועי בצפון				C אזורי בדרום				B ירושלים				A חיפה				
	(h) אחרי		(g) לפני		(f) אחרי		(e) לפני		(d) אחרי		(c) לפני		(b) אחרי		(a) לפני		
	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	
נרטיב פלסטיני																	
9.05 *** ac, ae, ag, bd, bf, bh	0.78	2.05	1.01	1.95	0.63	2.27	0.54	2.33	0.87	2.22	0.67	2.08	0.85	2.97	0.83	2.97	לגיטמציה
9.19 *** ac, ae, bd, bf	0.75	2.13	0.92	2.20	0.68	1.97	0.46	1.80	0.51	1.58	0.51	1.58	0.65	2.26	0.72	2.46	אמפתיה
5.36 *** ac, ae, bd	0.99	2.80	1.14	2.81	0.78	3.15	0.84	3.12	0.88	3.23	0.88	3.23	0.84	2.54	0.80	2.50	כעס
נרטיב ישראלי																	
8.62	1.13	3.17	1.25	2.87	0.69	3.93	0.53	3.93	0.69	4.03	0.54	4.05	0.92	3.66	0.62	3.52	לגיטמציה
5.75 *** ac, ag	0.99	3.18	0.99	2.96	0.72	3.72	0.66	3.64	0.82	3.73	0.68	3.72	0.75	3.29	0.70	3.10	אמפתיה
4.45 ** ac	0.76	2.28	0.72	2.19	0.63	1.76	0.50	1.76	0.72	1.71	0.50	1.61	0.55	1.87	0.57	2.05	כעס

מעיון בלוח עולה כי:

א. לא חלו שינויים מובהקים בהתייחסותם של התלמידים לנרטיבים של שני העמים לאחר הפעילות, בתוך כל אחד מארבעת בתי הספר שנבדקו. הממצאים תואמים את אלו של כלל התלמידים ביחסם לנרטיבים של שני העמים לפני ואחרי הפעילות (לוחות 2, ו-3) והם מאששים את השערת המחקר.

ב. לפני הפעילות החינוכית נמצאו הבדלים מובהקים בין בתי הספר השונים. התייחסותם של תלמידי בית הספר העיוני בחיפה לנרטיב הפלסטיני היתה החיובית ביותר. ההבדלים היו מובהקים בכל שלושת מדדי המחקר לגבי שני בתי ספר ורק במדד אחד בהשוואה לבית הספר המקצועי. בהתייחסויות התלמידים לנרטיב הישראלי נמצאו הבדלים מובהקים בין בתי הספר השונים. תלמידי בית הספר בחיפה גילו יחס פחות חיובי כלפי נרטיב זה. נמצאו הבדלים מובהקים בשניים מהמדדים בינם לבין תלמידי בית הספר בירושלים, ובמדד אחד בינם לבין תלמידי בית הספר המקצועי.

ג. לאחר הפעילות החינוכית, ההבדלים בהתייחסות לנרטיב הפלסטיני בין תלמידי בית הספר בחיפה

לבין התלמידים בשני בתי הספר הדומים, בירושלים ובאזור הדרום, נשארו ברובם מובהקים בשלושת מדדי המחקר. ממצאים אלה אינם מאששים את השערת המחקר שלא צפתה הבדלים בין בתי הספר שתלמידיהם נחשבים לחזקים יותר.

ד. ההבדלים המובהקים שהיו בין בתי הספר לפני ההתערבות החינוכית בהתייחסותם לנרטיב הישראלי הצטמצמו והם אינם מובהקים עוד לאחר הפעילות.

ה. לגבי בית הספר המקצועי שנחשב כחלש יותר מבחינה לימודית, התברר שתלמידיו גילו יחס חיובי יותר לנרטיב הפלסטיני בהשוואה לתלמידי בית הספר בירושלים ובית הספר האזורי, לפני ואחרי פעילות הפרורום. תוצאות אלה אינן מאששות את השערת המחקר בנושא זה.

ממצאים איכותניים לגבי תת-קבוצות בקרב התלמידים

חילונים-מסורתיים

בשיחות שהתקיימו בקבוצות המיקוד לא נדרשו המשתתפים להגדרת הדתיות שלהם ולכן אין ממצאים המאפשרים להשוות בין אמירות של מסורתיים ושל חילונים בקבוצות.

השכלת אם

המשתתפים לא התייחסו לנושא זה ולכן אין נתונים בקבוצות המיקוד ואין ממצאים בנושא.

מגדר

ממצאי המחקר האיכותני ניתן לראות כי מספר הבנות בקבוצות המיקוד שדיווחו על שינוי משמעותי בעקבות הפעילות או על חיזוק עמדתם החיובית כלפי הנרטיב הפלסטיני, עולה על מספר הבנים. חני מירושלים מייצגת שינוי משמעותי: "... השיחה הזאתי כן שינתה... וזה שינה, זה עשה לי מהפכה כזאת בראש". ענת וגלי מחיפה התחזקו בעמדותיהן והבינו טוב יותר את הצד השני. ענת אומרת: "ממש הבנתי הרבה יותר את הצד שלהם ואת הדרך שבה אולי... הם חושבים".

יותר בנות מבטאות אמפתיה כלפי הצד הפלסטיני, מאשר בנים. לדוגמה זיו מירושלים וענת מחיפה, שאומרת: "זה לא פייר שהם חיים ככה... היה רגשות של יותר אהדה כלפיהם, יותר הבנה או נסיון להבין מה הם עוברים".

הבנות גם מבטאות בעוצמה רבה יותר את הרגשות שעוררה בהן הפעילות בביטויים חזקים כמו "הלם", "מהפכה", "סערה", "מעל ומעבר" וכדומה.

בין הבנים לא נמצאו כמעט כאלה שמדווחים על כך שיחסם לנרטיב הפלסטיני השתנה לטובה. למשל אסף מבית הספר האזורי שנשאר בעמדתו אומר: "אני לא חושב שכל הנרטיב שלהם הוא צודק..."

הם יודעים לסלף המון את האמת".

בנים כמעט ואינם מבטאים אמפתיה לנרטיב הפלסטיני ולעומת זאת עוצמת הכעס שהם מבטאים גדולה בהרבה מזו של הבנות. למשל אורי מבית הספר האזורי ורועי מחיפה, שמדווחים על "הרבה כעס, המון כעס" כלפי האינתיפאדה ורצח חייל ישראלי. הבנים הם גם אלה שטוענים שהפעילות היא מיותרת. "לא הייתי צריך את הפעילות בשביל להבין", אומר אורי מבית הספר האזורי.

אחרים אומרים שהפעילות לא השפיעה ולא שינתה ואף מבטאים התנגדות אליה, בשונה מהבנות. לעיתים הם עושים זאת במילים קשות: "היא גורמת להתחזקות כל כך גדולה של שנאה", אומר רועי, ואורי טוען שהוא לא צריך רגשות אשם לפני הגיוס לצבא.

בתי ספר

לתלמידים בבתי הספר השונים יש דימויים שונים לגבי ההתייחסויות המאפיינות את בית ספרם. למשל יועד מירושלים מעיד על בית ספרו שהוא אינו נחשב מבתי הספר הקיצוניים בעיר ועם זאת כמעט לא ימצאו בו כאלה שיגדירו את עצמם כשמאלנים. מתוך משתתפי קבוצת המיקוד בירושלים לפחות שלושה הגדירו את עצמם כימניים קיצוניים ומעין אומרת: "יש קטע כזה בגיל הזה.. שיותר מקובל להיות ימני קיצוני ולא לקבל את הערבים".

תלמידים בחיפה מגדירים את אווירת בית הספר שלהם כשונה ממקומות אחרים. אבישג אומרת: "בית הספר שלנו הוא בעצמו בית ספר יותר כאילו פתוח", ובהמשך: "לא כולם, אבל בהשוואה למקומות אחרים אז לחלוטין כן".

תלמידי בית הספר האזורי אינם מדברים ישירות על בית ספרם. לפחות שני תלמידים בקבוצת המיקוד בבית ספר זה הביעו התנגדות לפעילות והעלו קשיים. מצד שני היו גם אחרים שהביעו התייחסויות אחרות והפוכות.

ממצאים איכותניים לגבי פעילות הפורום והשפעתה

יש חשיבות לעוצמת ההשפעה של פעילות הפורום, לביקורת ולהערכה שהיא מעוררת אצל המשתתפים, וכן לתכנים שיכולים להשפיע על הפעילות, כמו הגיוס המתקרב לצה"ל. אלו יכולים ללמד אותנו על הפוטנציאל הקיים ועל הקשיים העומדים בפני פעילות כגון זו, כחלק מפעילויות אפשריות לקראת חינוך לשלום בפורום ובמסגרות אחרות.

א. עוצמת ההשפעה ומגמותיה

מדברי רבים מהמשתתפים ניתן ללמוד על השפעה משמעותית של הפעילות החינוכית בכיוון מטרות הפעילות. מספר משתתפים העידו על השפעה בעלת עוצמה גבוהה במיוחד. כך למשל עולה מדבריה של עינב מבית הספר האזורי, המתארת את עצמה כמי שלא היתה לה העדפה ברורה לאחד הצדדים לפני השתתפותה בפעילות. היא מדווחת על חוויה רגשית עזה ומטלטלת שעברה במפגש עם הנציג הפלסטיני במהלך הפעילות:

"ההלם הלם בי, פתאום אתה יודע אתה שומע את זה... ", ומוסיפה: "הייתי נסערת מעל ומעבר... בעצם העובדה שאתה רואה את הבן אדם..."

חני מירושלים, המעידה על עצמה כבעלת עמדות ימניות, עברה שינוי מהפכני במפגש, אולי בגלל הלגיטימציה שמצאה בדברי הנציג הפלסטיני ויחסו החיובי, לפחות במידה מסוימת:

"מה שכן שמחתי השיחה הזאתי כן שינתה... וזה שינה, זה עשה לי מהפיכה כזאת בראש כאילו שהם גם קצת לטובתנו..."

ענת מחיפה הביעה את הדעה שלפעילות יש אמנם השפעה, אבל היא מוגבלת מעצם היותה פעילות חד-פעמית:

"ואנחנו פתאום רואים את זה וזה דרך בחיים שלנו מ... פורומים כאלה. לדעתי זאת הסיבה, כי זה שעושים לנו פעם אחת בכל השתיים עשרה, בכל השבע עשרה שנה שבהם אני חיה, פעם אחת עשו לי פורום משפחות שכולות. זה לא מה שיעזור לי או לכל שאר האנשים להגיע למצב של כן מכירה את הסכסוך הזה. אני חושבת שאם יעשו את זה על בסיס יותר קבוע או מגיל באמת מגיל יותר קטן כי..."

חלק מבני הנוער ניסו לייתר את הפעילות, כאילו אין בה חידוש ולכן אין בה צורך. יתכן ויש בכך ביטוי לסוג של התנגדות או קושי בהתמודדות. כך אורי מבית הספר האזורי טוען שלמפגש לא הייתה השפעה ומבחינתו לא היה חידוש במה ששמע:

"אני המסר שקלטתי בפעילות הזו, זה בעצם שעוד פעם שגם בצד השני יש כאב ושכול ... אבל לפי דעתי זה כאילו זה היה לי ברור מאליו. לא הייתי צריך את הפעילות כדי להבין שיש משפחות בצד השני שגם הן חוות את הכאב ואת כל המעבר הזה של ההתמודדות עם השכול".

או אסף מאותו בית ספר, שמבטא את השפעת הפעילות עליו דווקא בכיוון של פסימיות ולא יחס יותר חיובי:

"לא, לא ממש. הדבר היחידי שזה השפיע שזה העלה לי את הנורה האדומה הזאת של מה הם

מלמדים אותם. זה הדליק לי את זה. חוץ מזה זה לא, לא השפיע עלי. לא גרם לי לחשוב על העתיד. יותר גרם לי לחשוב על ההווה על התכלס, מה שבטח קורה כי מה שעכשיו קורה בתכלס זה מה שהשפיע עלי. וכמו שאני רואה את זה, זה לא מוביל לדרך אפשרית של באמת שלום ושכנות טובה, זה לא משנה".

מיעוט מהמשתתפים ביטא התנגדות חריפה לפעילות וטען שהיא גורמת נזק של ממש. כך רועי מחיפה טוען נגד פעילות הפורום שהיא מחזקת את השינאה:

"היא לא משנה את הדעות, היא לא... דברים כאלה גורמים להתחזקות כל כך גדולה של שינאה".

ב. שירות בצה"ל

חלק מהמשתתפים, בעיקר מבית הספר האזורי, חוו את הפעילות עם הפורום כמייצרת קושי מיותר לקראת הגיוס הקרוב שלהם לצה"ל. כך אורי אומר על הפעילות לפני השירות הצבאי:

"נכנסתי למפגש ב... לא הבנתי למה כל המפגש הזה? אני אומר את האמת, נתקעתי, אמרתי למה אני עכשיו צריך לשמוע את הצד השני? עוד שנה אני עומד להתגייס בעזרת השם לקרבי... אני לא הבנתי למה אני צריך עכשיו כדי שיעוררו בי רגשות אשם חצי שנה, שנה לפני שאני הולך להיות במקום החייל, אותו החייל ההוא שם..."

היו גם כאלה שראו בפעילות דווקא תרומה להכנתם לגיוס בכך שהיא גורמת לתובנות לגבי התנהגות נכונה, אשר יכולה להפכם לחיילים טובים יותר. תובנה כזאת התפתחה אצל אסף במהלך הדיון בקבוצת המיקוד:

"... שלא יהיו מקרים כמו שהוא אמר, זריקת תעודות זהות או סתם טבח באזרחים חפים מפשע, שנגיד עכשיו אני יכול להגיד לך שאחרי שאני עברתי את הפעילות הזאת אני לא יהרוג סתם ערבי בלי שקיבלתי פקודה, כאילו חף מפשע". ובהמשך הוא מוסיף: "זה משרת את המטרות של צה"ל בסופו של דבר, את האינטרסים של צה"ל... כי צה"ל כן צריך חיילים שקצת יש להם את הדעה הזאת, וקצת יש להם את החכמה הזאת והם לא רק יודעים לירות".

עודד, גם הוא מבית הספר האזורי, חושב שהפעילות היתה חשובה, אבל עדיף לעשות אותה לאחר השירות הצבאי:

"... זה משהו מאוד טוב. אני חושב שספציפית את השיחות האלה, צריך לעשות אחרי שאנחנו בצבא. כאילו בתור בני אדם קצת יותר בוגרים ממה שאנחנו עכשיו, אחרי שעברנו את הצבא אחרי שראינו מה זה מי זה, ואחר כך אנחנו נדע להחליט מה אנחנו עושים עם זה בעצם".

התייחסות מינורית יותר לנושא עלתה מצד הבנות. אצל אבישג מחיפה הפעילות עוררה את הרצון

לשרת בקרבי :

"ודווקא הדעה שלי שמכירה בצד השני ובזכות שלו לחיות בדיוק כמונו, דווקא זה באופן טיפה סותר, גם לי לרצות לשרת בקרבי... אני חושבת שנגיד לעמוד בשטחים בתור אדם, אתה יכול גם לקבוע את היחס..."

ג. הערכה וביקורת

משתתפים רבים הביעו הערכה לפעילות הפורום. ענת מחיפה אומרת :

"אני חושבת שזה היה מאוד יפה לראות שהביאו משפחות שממש הסיפור שלהם משני הצדדים, אז הסיפור שלהם היה נורא אמיתי. כי זה לא היה עניין של לנסות לקדם משהו מבחינת הקידום עצמו. מבחינת בואו שלום ועניינים כאלה. זה היה ממש, אנחנו מדברים אליכם. נורא בגובה העיניים ואנחנו מסבירים לכם מנקודת מבט, איך שהם ממש חוו את זה על בשרם את כל העימות הזה. אז אני חושבת שזה היה מאוד יפה... אני חושבת שהקונספט עצמו הוא היה מאוד טוב, של, של הרעיון של הפורום. שזה כאלו יכול ממש להצליח בנושאים כאלה. ולעזור, לגרום לבני נוער לחשוב אחרת, או להבין פשוט את המקום שלהם".

מור מבית הספר האזורי מביע גם הוא הערכה לנציג הישראלי :

"הוא כאילו שהיה בדעה, והבין שלנקום לא יעשה שום דבר, כי אז הוא ינקום ואז ינקמו בו על זה שהוא נקם, ואז ככה זה לא יגמר, אז פשוט הוא הצטרף לפורום הזה של המשפחות השכולות שכאילו, לא יודע, לשתף את בני נוער בסיפור וכאילו לתת לו להבין גם שכאילו גם אחרי שהרגו את הבת שלו עדיין הוא מצליח לחיות בשלום עם ערבים ולהשתתף אתם בפורומים, וזה אפשר. כאילו שלא כולם האלה שהורגים... זה כאילו לא יודע..., זה גרם להרגיש טוב שיש אנשים כאלו ש..., אני לא יודע אם הייתי מאבד משהו קרוב אני לא יודע אם הייתי יכול כאילו לחיות עם ה.. כאילו אני מעריך אותם על זה שהם מסכימים ככה להיות ביחד".

אורי מבית הספר האזורי הביע זעם רב כבר בתחילת הראיון וגם לקראת סופו, על הניסיון שעשה לדעתו הנציג הישראלי של הפורום להציג נרטיב שאיננו מקובל עליו ושאינו תואם לנרטיב ההגמוני הישראלי. הניסיון להציג את רצח החייל היהודי על ידי חוטפיו כדומה בחומרתו להרג הלא מתוכנן של האח הפלסטיני, גרם לו להיות מאוד ביקורתי במהלך המפגש :

"אני אגיד את האמת, אני במפגש הזה הייתי מאוד עצבני על ... הישראלי שבא וסיפר. הוא עשה מין השוואה בין הרצח של אח שלו לבין ההריגה של האח הפלסטיני, ואני בכוונה אומר הריגה לא רצח. וזהו, לפי דעתי זה שני סיפורים שונים".

במיוחד הכעיס את אורי הניסיון לנצל את מות האח לקידום הדעות הפוליטיות של חבר הפורום הישראלי, ועל הדרך שבה הוא מעביר את הנרטיב שלו, כפי שבאו לידי ביטוי בסיפורו האישי:

"...הישראלי כאילו תפס טרמפ. מאוד כואב לי לומר את זה, אבל כאילו מנצל את המוות של אח שלו בשביל להציג את הדעות הפוליטיות שלו. וזה מאוד הכעיס אותי. כי אני מרגיש ש..., רגע מה אתה בא עכשיו, אח שלך נהרג, אז אתה בא עכשיו לשכנע אותי להצטרף לדעות כאלה? זה מאוד הכעיס אותי."

ביקורת על שני הנציגים של הפורום - הפלסטיני והישראלי - נשמעה בבית הספר בירושלים. חני אומרת על הנציג הפלסטיני:

"כן זה מרתיע בעצם ש... [הנציג הפלסטיני] אמר שאח שלו ככה זרק אבנים. כי זה מרגיש כאילו פגעת בנו. אני מרגישה את זה לפחות ככה, במיוחד שהוא אמר שהוא גר בבית לחם בדיוק שם אנחנו עוברים כל הזמן בדרך הביתה".

ועל הנציג הישראלי היא אומרת:

"עם כל הכבוד זה דעה שלו, ושלי היא אחרת. מה שהיה בכיתה אני חושבת ... [הנציג הישראלי] יצא בערך כאילו כמו כל הילדים בכיתה שלנו. כאילו הרגשתי שזה בא ילד, והוא מדבר עם ילדים, והשיחה לא מובילה לשום מקום כאילו. כי הם לא כיבדו אחד את השני. אני לא הרגשתי ש... [הנציג הישראלי] כיבד מישהו, ואני לא מרגישה שהכיתה שלנו כיבדה מישהו ... [הנציג הפלסטיני] שתק".

חיזוק לדבריה אלה נמצא בדבריה של אמל, תלמידה ערבייה מאותו בית ספר:

"כי התשובות של ... [הנציג הישראלי] גם היו כאילו על, הוא פתח דברים כאילו הוא יודע היסטוריה, הוא יודע כל המקרים האלו קרו מתי, ואיך, ומי, ולמה, כאילו הוא יודע את כל הדברים האלה, אבל גם הוא לא היה מקבל, הוא לא היה מוכן לקבל את הכאבים כאילו, את הסיפורים של הילדים שיושבים. אני לא הרגשתי שהוא מרגיש אותם. הוא אומר שאני בא, אני מייצג, אני אומר לכם תבינו את השני. והוא בעצמו לא הצליח להבין אותם למרות שהם יהודים בדיוק כמוהו".

סיכום הממצאים

הממצאים הכמותיים העיקריים שעלו במחקר מלמדים כי בעקבות הפעילות של הפורום לא נמצאו שינויים מובהקים בהתייחסותם של כלל התלמידים לנרטיבים של שני העמים בכל מדדי המחקר - מידת הלגיטימציה והאמפתיה ועוצמת הכעס.

יחד עם זאת חשף המחקר מציאות בה מתקיימים בבתי הספר הממלכתיים הבדלים מובהקים בין

בני נוער חילונים ומסורתיים בהתייחסותם לנרטיבים של שני העמים. לאחר הפעילות פערים אלה צומצמו ולא נותרו הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות באף אחד ממדדי המחקר.

השפעת פעילות הפורום גרמה לשינויים מובהקים רק אצל קבוצת המסורתיים ולא בקבוצת החילוניים. השינויים המובהקים אצל המסורתיים נמצאו גם בעליית מידת האמפתיה כלפי הנרטיב של האחר הפלסטיני וגם בעליית עוצמת הכעס כלפי הנרטיב של עמם הישראלי. בשאר המדדים ניכרה אצלם מגמה של התייחסות חיובית יותר, אך לא מובהקת, לגבי הנרטיב הפלסטיני, ומגמה מעט ביקורתית יותר, אך לא מובהקת, לגבי הנרטיב הישראלי.

אצל בני הנוער החילונים לא נמצאו שינויים מובהקים בהתייחסותם לשני הנרטיבים בעקבות הפעילות, אולם נצפו מגמות שינוי מתונות הפוכות בכיוון מהמגמות שנצפו אצל המסורתיים. כלומר, עלייה במידת הביקורתיות כלפי הנרטיב הפלסטיני והתייחסות חיובית יותר כלפי הנרטיב הישראלי.

מגמות הפוכות אלו אצל החילוניים ואצל המסורתיים גרמו להקטנת ההבדלים שהיו ביניהם ולהיעלמות מובהקותם בכל ששת המדדים שנבדקו במחקר.

מבדיקת האירועים הספציפיים עולה כי דווקא כלפי אירוע האינתיפאדה, שהפעילות עוסקת בו בדרך כלל, לא חלו שינויים מובהקים בהתייחסות כלל התלמידים. ודווקא באירועים אחרים, בהם הפעילות אינה מתמקדת או שאינה עוסקת בהם כלל, נמצאו הבדלים מובהקים בעקבות הפעילות. הממצאים האיכותניים שנאספו במפגשי קבוצות המיקוד, מוסיפים מידע עשיר יותר לגבי התייחסות בני הנוער כלפי שני הנרטיבים לאחר הפעילות. במפגשים אלה מצליחים בני הנוער לתאר ולהסביר את עצמם בצורה מורכבת ומגוונת, הן לגבי שאלות המחקר והן לגבי השפעותיה השונות של הפעילות עליהם.

מהממצאים עולה כי חלק מבני הנוער הושפעו בצורה משמעותית מהסיפור הפלסטיני ויכלו לתת לו יותר לגיטימציה ואמפתיה. עדויות לשינויים כאלה עלו בעיקר מדברי בנות שהציגו עצמן כבעלות דעות ימניות קיצוניות. בנות אחרות התחזקו בגישתן היותר חיובית. חלק אחר מבני הנוער, בעיקר בנים, נאחזו בהתנגדותם לנרטיב זה ואולי אף העצימו אותה.

ניכרה פחות השפעה על התייחסותם של בני הנוער לנרטיב הישראלי. חלקם הביעו ביקורת מסוימת על הדרך בה מוטמע נרטיב זה בתודעת בני הנוער וכן על מעשים של הצד הישראלי שאינם מוצדקים לדעתם, ואינם תואמים נרטיב זה.

דיון

מטרת המחקר היתה לבחון האם פעילות חינוכית של פורום המשפחות השכולות השפיעה על התייחסותם של תלמידי י"ב בבתי ספר ממלכתיים במגזר היהודי, כלפי הנרטיבים הפלסטיני והישראלי, ואם כן - מה טיבו וכיוונו של השינוי.

שאלות המחקר בדקו האם, בעקבות השתתפותם בפעילות הפורום, חלו שינויים אצל בני הנוער משתתפי המחקר, במידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס שלהם כלפי הנרטיבים ההיסטוריים ההגמוניים של שני העמים בנושאים הקשורים לסכסוך ביניהם.

הפעילות החינוכית של הפורום היתה חד-פעמית וכללה הצגת סיפורי נרטיבים אישיים של נציג ישראלי ונציג פלסטיני שכולים חברי הפורום. לאחר מכן התקיים דיון פתוח עם בני הנוער.

המחקר מתבסס על כלי מחקר כמותיים ונתמך בכלי מחקר איכותניים. נתוני המחקר הכמותי התבססו על מילוי שאלונים מובנים על ידי התלמידים לפני ואחרי הפעילות. נתוני המחקר האיכותני התבססו על ראיונות עם קבוצות מיקוד של תלמידים, שנערכו מספר שבועות לאחר הפעילות.

התייחסות התלמידים לנרטיב הפלסטיני לפני הפעילות החינוכית ואחריה

הממצאים הכמותיים בשאלת המחקר הראשונה הצביעו על כך שלא חל שינוי מובהק במידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס שהעניקו כלל התלמידים לנרטיב הפלסטיני לאחר הפעילות החינוכית, בהשוואה להתייחסותם לנרטיב זה לפני הפעילות. וזאת בהתאם להשערת המחקר.

בנוסף מראים הממצאים כי התייחסותם של התלמידים לנרטיב הפלסטיני אינה חיובית, הן לפני הפעילות והן לאחריה. התייחסות זו לנרטיב הפלסטיני יכולה להיות מוסברת בכך שהקבוצה הפלסטינית היא קבוצת-החוץ עבור הקבוצה היהודית, והיחס לקבוצה זו בתנאים של קונפליקט קשה צפוי להיות שלילי (Rouhana & Bar-Tal, 1998).

אחת הסיבות העיקריות לממצא הכללי, שלא חל שינוי בשלושת המדדים, היא כנראה התשתית הפסיכולוגית-חברתית וההגנות שהיא מייצרת. הפעילות החינוכית במחקר זה התמודדה עם מציאות הקונפליקט הישראלי-פלסטיני - שהוא סכסוך עיקש, מתמשך ובלתי נשלט. סכסוכים כאלה נחווים אצל בני החברה כטוטאליים וחובקי כל, ומובילים ללחץ על הפרט והחברה, לתחושת איום קיומית ולמחירים אנושיים כבדים (כהנוב, 2010, בר-טל, 2007, Rouhana & Bar-Tal, 1998). בסכסוכים מסוג זה מתפתחת תשתית פסיכולוגית-חברתית היוצרת מנגנונים המאפשרים ליחידים

ולחברה להתמודד עם הקשיים של החיים בצל הקונפליקט (בר-טל, 2007).

סביר להניח שאצל בני הנוער שנחשפו לפעילות הפורום מוטמעת אותה תשתית, אותה הפנימו במהלך שנות חייהם ודרך החינוך שקיבלו. נושא זה עלה גם בקבוצות המיקוד, כאשר בני הנוער תיארו את צורת החינוך המגמתית כפי שהם חווים אותה. תשתית זו יוצרת פריזמה באמצעותה הם קולטים את המציאות בצורה מצומצמת ומעוותת, באופן שנוטה לגרום להם לסגירות מחשבתית (בר-טל, 2007). הסכסוך יוצר תהליך של ביטול ודה-לגיטימציה של הנרטיב של האחר וגורם לשני הצדדים להבנות את זהותם על בסיס שלילת התפיסה של האויב (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002; Adwan & Bar-On, 2004).

השפעתה של התשתית הפסיכולוגית-חברתית היא מרחיקת-לכת בכל הקשור לאופן הטיפול במידע שונה ובקושי לקבל שינוי. בני הנוער, כחלק מחברתם, נוטים לחפש ולהטמיע מידע העולה בקנה אחד עם התשתית ולהשמיט מידע מנוגד, או להתאימו באמצעות הטיה ועיוות (בר-טל, 2007; Kelman, 2007). בפעילות הפורום הם נחשפו למידע חדש, שונה ומנוגד לידע הקודם שלהם על הנרטיב הפלסטיני וצפוי שאופן הקליטה והעיבוד של אותו מידע יעשה בדרך המנסה להגן על הידע הקיים ולמנוע שינוי אפשרי.

בנוסף לכך, מחקרים שנעשו על השפעת פעילות חינוכית לשלום, הראו שקשה מאד לשנות התייחסויות ועמדות מרכזיות בסכסוך, גם אם מדובר בפעילות בעלת אופי מתמשך (Salomon 2004; Rosen, 2009; 2006). פעילות הפורום שנדונה במחקר זה היתה חד-פעמית ודבר זה יכול גם הוא להקטין את הסיכוי לחולל שינוי.

לגיטימציה: התבוננות במדד הלגיטימציה שנתנו התלמידים לנרטיב הפלסטיני לפני הפעילות ואחריה מראה שלא היה שינוי מובהק בעקבות הפעילות. מחקרים על חינוך לשלום מראים שיש קושי גדול לגרום לשינוי עמדות בכלל, ולשינוי אמונות ועמדות מרכזיות (convictions) בפרט. שינויים בעקבות פעילות חינוכית חלים יותר על עמדות פריפריאליות ופחות על עמדות ואמונות מרכזיות העוסקות ביחסים בין צדדים בסכסוך (Salomon 2004; Rosen, 2009; 2006). העמדות שנבדקו במחקר זה ביחס ללגיטימיות של הנרטיב הפלסטיני אינן נחשבות לפריפריאליות.

עם זאת, בקבוצות המיקוד היו לחלק מהתלמידים התבטאויות המעידות על יכולתם לתת יותר לגיטימציה לצד הפלסטיני בעקבות הפעילות. כנראה ששינוי זה לא היה מספיק על מנת שיבוא לידי ביטוי בכלי המחקר הכמותי.

כעס: התייחסות לעוצמת הכעס שחשו התלמידים כלפי הנרטיב הפלסטיני לפני הפעילות ואחריה

מגלה שגם במדד זה לא חל שינוי מובהק. ממחקרים שנעשו עלה שקשה יותר לשנות את המרכיב הרגשי כמו כעס, מאשר את המרכיב הקוגניטיבי (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002). הממצאים בשאלה זו, המגלים שלא היה שינוי בעוצמת הכעס, מתאימים למסקנה זו.

אמפתיה: השערת המחקר לא צפתה שינוי מובהק במידת האמפתיה. אמנם אמפתיה יכולה להיחשב כפריפריאלית, ולכן ניתנת לשינוי יותר מעמדות הנחשבות מרכזיות (Rosen, 2009). עם זאת, ההשערה היתה כי גם אם תהיה השפעה מסוימת למפגש עם הנציג הפלסטיני על מידת האמפתיה, תיוחס השפעה זו לאותו נציג ולמשפחתו בלבד. זאת בשל ההנחה שצפוי קושי בהכללה ובמעבר בין קבלת היחיד הפלסטיני, העומד בפני בני הנוער ומספר את סיפורו, לבין קבלת כלל העם הפלסטיני והנרטיב הקולקטיבי שלו.

השערה זו אוששה במחקר הכמותי, אולם בקבוצות המיקוד עלו אמירות שהעידו על יכולת הכללה. חלק מהתלמידים, בעיקר בעלי עמדות ימניות, העידו על כך שחל אצלם שינוי ויחסם לצד הפלסטיני בכללותו הפך חיובי ואמפתי יותר, בעקבות סיפורו של הנציג היחיד. לעומת זאת, יחסם של תלמידים אחרים לצד הפלסטיני לא השתנה לטובה ואולי אף התחזקה אצלם ההתייחסות השלילית לכלל הפלסטיני.

נראה שאמנם חלו שינויים מסויימים במידת האמפתיה בקרב התלמידים, אך אלה כאמור לא באו לידי ביטוי בהתבוננות על הממצאים המתארים את כלל משתתפי המחקר. שינויים כאלה ניצפו בהתבוננות על תת-קבוצות בקרב התלמידים, כפי שאפשר לראות בהמשך, בדיון על שאלת המחקר הרביעית.

התייחסות התלמידים לנרטיב הישראלי לפני הפעילות החינוכית ואחריה

הממצאים הכמותיים בשאלת המחקר השנייה הצביעו על כך שלא חל שינוי מובהק במידת הלגיטימציה, האמפתיה והכעס שהעניקו התלמידים לנרטיב הישראלי לאחר הפעילות החינוכית, בהשוואה להתייחסותם לנרטיב זה לפני הפעילות. וזאת בהתאם להשערת המחקר.

על פי ממצאי המחקר, התייחסות התלמידים לנרטיב הישראלי היתה חיובית, הן לפני הפעילות והן לאחריה. כצפוי, התייחסות התלמידים לקבוצת-הפנים שלהם היהודית-ישראלית, ולנרטיב שלה בסכסוך - היא חיובית הרבה יותר, בהשוואה להתייחסותם לקבוצת החוץ הפלסטינית (1998, Rouhana & Bar-Tal). הדבר עולה גם בעדויות בקבוצות המיקוד, באמירות על החיבור החזק והחיובי לצד הישראלי, בהשוואה ליכולת ההתחברות לסיפור של הצד הערבי.

התשתית הפסיכולוגית-חברתית בעת סכסוך, שהשפיעה על ההתייחסות לנרטיב הפלסטיני, כפי שהוסבר, השפיעה גם על אפשרות השינוי ביחס התלמידים לנרטיב הישראלי, אם כי בדרך מעט שונה.

מצד אחד המשתתפים היו פתוחים לקלוט מידע שמחזק את האמונות החברתיות ואת הנרטיב הישראלי. הם היו פתוחים לשמוע את סיפור השכול האישי של הנציג הישראלי ואמפתיים אליו והתייחסותם הייתה מקבלת ומכבדת. סיפור זה עומד בהתאמה לנרטיב הישראלי ולאמונות החברתיות, המעניקות לחברי הקבוצה את תחושת צידקת הדרך והזדהות עם השכול ותחושת הקורבנות. (בר-טל 2007)

מצד שני, מנגנוני התשתית הקשו על כניסה של ידע המאיים על הנרטיב הזה ועל האמונות החברתיות שבבסיסו, הקשורות לתפיסת הזהות העצמית של המשתתפים (בר-טל, 2007; Kelman, 2007). למשל, כאשר הנציג הפלסטיני הביע ביקורת על הנרטיב הישראלי, או כאשר הנציג הישראלי הביע עמדות שאינן תואמות את הנרטיב ההגמוני הישראלי, עוררו דברים אלה התנגדות וכעס, היקשו על שינוי וכנראה הביאו חלק מהתלמידים לחזק את תמיכתם בנרטיב הישראלי ההגמוני, כתגובת נגד.

סיבה אפשרית נוספת לממצאי המחקר, שהראו שלא חל שינוי בהתייחסותם של המשתתפים לנרטיב הישראלי, היא העובדה שהפעילות היתה חד-פעמית, ולכן השפעתה צפויה להיות פחות משמעותית.

ההסברים לממצאים תואמים את ההסברים שהוצגו לגבי שאלת המחקר הראשונה. במחקרן של שנהב ופאול הן מציינות שההתייחסות לנציג הישראלי היתה מינורית (שנהב ופאול, 2010). תופעה דומה נצפתה גם במחקר זה בחלקו האיכותני. השיח הישיר הקשור בנרטיב הישראלי בקבוצות המיקוד היה מועט יחסית בהשוואה לשיח על הנרטיב הפלסטיני. השיחה בקבוצות המיקוד חשפה גישות שונות של המשתתפים אך לא העידה על שינויים משמעותיים שחלו בהתייחסות המשתתפים לנרטיב של הצד שלהם לכיוון זה או אחר. סביר להניח כי הנציג הישראלי ייצג עבור המשתתפים נרטיב מוכר וחוויה שהיתה פחות מעוררת ומחדשת, לעומת בן זוגו בפעילות - הנציג הפלסטיני וסיפורו - אליו מוקדה מרבית תשומת הלב של המשתתפים.

לגבי האמפתיה ניתן להוסיף שבמחקרן של שנהב ופאול (2010) על פעילות הפורום, הן מציינות כי המשתתפים לא ביטאו הזדהות עם הכאב והסבל של הצד הישראלי, על אף השתתפותו של נציג ישראלי שכול בפעילות.

חשוב לציין שהמטרה העיקרית של פעילות הפורום, בהתאם למטרות החינוך לשלום, אינה לשנות את יחסם החיובי של משתתפי הפעילות לנרטיב הישראלי, אלא להגדיל את יכולתם להיות יותר ביקורתיים כלפיו ולקבל אחריות מסוימת על תוצאות מעשים של העם שלהם (סלומון ועיסאוי, 2009).

למרות כל האמור עד כאן, וכפי שכבר נאמר בשאלת המחקר הקודמת, העובדה שלא נמצא שינוי אצל כלל התלמידים, אינה מעידה בהכרח על כך שלא חלו שינויים בהתייחסותם של חלק מהתלמידים. שינויים כאלה אכן ניצפו בהתבוננות על תת-קבוצות בקרב התלמידים, כפי שאפשר לראות בהמשך, בדיון על שאלת המחקר הרביעית.

התייחסות המשתתפים לאירועים היסטוריים ספציפיים בנרטיב הפלסטיני והישראלי לפני פעילות הפורום ואחריה

הנרטיב הכולל אליו התייחסו שאלות המחקר הראשונה והשנייה, היה מורכב משמונה אירועים היסטוריים ספציפיים, כפי שהם משתקפים בנרטיבים של שני העמים. אירועים היסטוריים אלה היו: הצהרת בלפור, השואה, מלחמת 1948, רצח רבין, האינתיפאדה (אלאקצא), אירועי אוקטובר 2000, גדר ההפרדה, מבצע עופרת יצוקה (נספח 1).

שאלת המחקר השלישית בדקה שינויים בהתייחסותם של בני הנוער לשמונה אירועים ספציפיים אלה בנרטיבים של שני העמים, על פי מידת הלגיטימציה, מידת האמפתיה ועוצמת הכעס שהביעו התלמידים לפני פעילות הפורום ואחריה.

השערת המחקר לא צפתה שינויים מובהקים בשאלה זו, למעט אולי עליה במידת האמפתיה של המשתתפים לחלק מהאירועים הספציפיים בנרטיב הפלסטיני, להם מוקדש בדרך כלל מקום מרכזי בפעילות החינוכית, כמו האינתיפאדה.

ממצאי המחקר אוששו חלקית את ההשערה. כצפוי לא נמצאו הבדלים מובהקים בהתייחסות התלמידים לאחר פעילות הפורום בשלושת המדדים, למעט השפעה מובהקת במידת האמפתיה שנתנו התלמידים לשניים מהאירועים על פי הנרטיב הפלסטיני. אולם, בניגוד להשערת המחקר, השינויים לא חלו באירועים להם מוקדש בדרך כלל מקום מרכזי בפעילות הפורום - כמו האינתיפאדה - אלא דווקא בשני אירועים אחרים - הצהרת בלפור ועופרת יצוקה.

על פי מחקרים בנושא (שטיינברג, 2002; Adwan, & Bar-On, 2002), שיתוף בנרטיבים אישיים מגביר את יכולת המשתתפים לפתח אמפתיה כלפי אחרים. מחקרן של שנהב ופאול, שבדקו את

עמדות המשתתפים מיד לאחר פעילות הפורום, הצביע אף הוא על הבנה והזדהות עם הסבל הפלסטיני (שנהב ופאול, 2010). גם במחקר הנוכחי, בעיקר בממצאים האיכותניים, ניכרת תופעה זו, כפי שהוזכרה בדיון על שאלת המחקר הראשונה.

לגבי אירוע האינתיפאדה, התלמידים מגלים אמפתיה לכאבם של יחידים ושל משפחותיהם, אולם יש להם התנגדות להכליל התייחסות זו ולתת אמפתיה לאירוע הספציפי הקולקטיבי, וזאת בשל התנגדותם הנחרצת לאלימות שנקטו הפלסטינים בתקופת האינתיפאדה.

בזהירות ניתן לשער כי המשתתפים, שבעקבות הפעילות חשים יותר אמפתיה לנרטיב הפלסטיני הכללי, אך מצד שני לא שינו את התנגדותם לגבי צורת המאבק האלימה של הצד הפלסטיני, מעבירים את האמפתיה שהם חשים, ומבטאים אותה דווקא דרך אירוע רחוק, כמו הצהרת בלפור. אירוע זה מעורר פחות התנגדות, הוא קרה לפני הרבה שנים, והמשתתפים לא כל כך מכירים אותו ולא מרגישים את השפעתו על חייהם בהווה.

שאלה דומה ניתן לשאול לגבי האירוע של מבצע עופרת יצוקה - מדוע דווקא באירוע זה חלה עלייה מובהקת במידת האמפתיה בעקבות הפעילות, כפי שעולה בממצאי המחקר הכמותי. לכאורה מצב מלחמתי כמו מבצע עופרת יצוקה אמור היה לעורר תחושות קשות ותפיסות שליליות, אולם, בשונה מהצפוי, דווקא לגביו התחזקה האמפתיה.

סביר להניח שהנושא עלה גם במפגשים שנצפו במחקר זה, בדבריו של הנציג הפלסטיני ובדיון שנערך בכיתה. ניתן לשער שהתחושה הכללית אצל בני הנוער שהשתתפו במחקר היתה כי במקרה זה ישראל הצליחה לפגוע בצד השני בעוצמה רבה, אולי רבה מדי. בנוסף, אפשר להניח שהמבצע עצמו היווה עבור המשתתפים אירוע קצר ונקודתי, שלא נלוותה אליו תחושה של איום ממשי, מכיוון שרוב משתתפי המחקר, הם מצפון הארץ ומרכזה. במצב זה הם יכלו למצוא בליבם פניות להבין ולגלות אמפתיה לסבל הגדול אותו תיאר הנציג הפלסטיני.

יש לציין כאן שבמחקר האיכותני נמצאו התייחסויות מועטות למבצע עופרת יצוקה. יתכן והסיבה לכך היא שקבוצות המיקוד נערכו כשנתיים לאחר המבצע, בניגוד למחקר הכמותי, שנערך כשנה לאחר המבצע.

גם כאן יהיה נכון לומר כי העובדה שבהתייחסותם של כלל התלמידים לרוב האירועים הספציפיים לא היה שינוי, אינה מעידה על כך שלא חלו שינויים בקרב חלק מהתלמידים. נמצאו השפעות מנוגדות בקבוצות תלמידים שונות, כפי שייראה בהמשך הדיון.

התייחסותם של התלמידים לשני הנרטיבים על פי חלוקה לתת קבוצות שונות

התייחסותם של תלמידים חילונים ומסורתיים לשני הנרטיבים לפני פעילות הפורום ולאחריה

שאלת המחקר הרביעית עסקה תחילה בהתייחסות תלמידים חילונים ומסורתיים לנרטיבים של שני העמים. גם כאן נבדקו שישה מדדים: מידת הלגיטימציה, מידת האמפתיה, ועוצמת הכעס של המשתתפים, כלפי שני הנרטיבים - הישראלי והפלסטיני - לפני פעילות הפורום ולאחריה. ממצאי המחקר בשאלה זו ברובם לא תאמו את השערות המחקר והם נראים מעניינים במיוחד.

על פי הגדרת המשתתפים את עצמם, כולם תלמידי בתי ספר ממלכתיים מהמגזר היהודי, כ-60% ממשתתפי המחקר היו חילונים, קרוב ל-40% היו מסורתיים ובודדים הגדירו את עצמם כדתיים.

בני הנוער המסורתיים

שינויים מובהקים אצל המסורתיים נמצאו בשניים מששת המדדים - עליה במידת האמפתיה שלהם לנרטיב הפלסטיני ועליה בביטוי הכעס שלהם כלפי הנרטיב הישראלי. שני מדדים אלה נחשבים רגשיים במידה רבה. הכעס הוא חלק מהרפרטואר הרגשי של סכסוך קשה (בר-טל, 2007), והאמפתיה מכילה מרכיב רגשי לצד רכיב קוגניטיבי (Davis, 1980, 1983c; Smithner, בתוך: שכטר, 2002).

ממצא זה אינו מחזק השערות מחקר קודם, על פיו קל יותר לשנות את המרכיב הקוגניטיבי מאשר את המרכיב הרגשי בהתייחסות לאחר (Sagy, Adwan & Kaplan, 2002). מחקרים אחרים שבדקו פעילויות של חינוך לשלום מצאו שפעילויות אלו היו בעלות השפעה משמעותית גם בנושאים שיש בהם רכיב רגשי, כמו קבלה של הצד האחר, הגברת הרגשות החיוביים כלפיו ורצון לקשר עמו (Kupermintz & Salomon, 2005; Rosen, 2009).

במחקר הנוכחי נמצא שפעילות הפורום, שיש בה שילוב של רגש וקוגניציה, יכולה כנראה להשפיע על שינוי רגשי, לפחות אצל בני נוער מסורתיים. הדבר תואם את מסקנתם של חוקרים הסוברים כי יש לתת יותר חשיבות להיבטים הרגשיים בתכניות חינוך לשלום ולא להסתפק בהיבטים הקוגניטיביים (שטיינברג, 2010; עיני אלחדף ובר-און, 2010). יתכן גם ששינוי כזה התאפשר דווקא משום שנקודת ההתחלה של אותם בני נוער מסורתיים היתה מוקצנת יותר - רמות נמוכות של אמפתיה כלפי הנרטיב הפלסטיני ושל כעס כלפי הנרטיב הישראלי - דבר שנמצא גם במחקרים קודמים (Sagy, Ayalon & Diab, 2011) וגם במחקר הנוכחי.

בני הנוער המסורתיים והנרטיב הפלסטיני

פערים בהתייחסות לנרטיב הפלסטיני בין דתיים וחילוניים מוכר ממחקרים קודמים. בן-עמי (שפסקי) (2005) מצאה במחקרה כי לבני הנוער הדתיים היתה תפיסה שלילית יותר כלפי הסיפור הפלסטיני, בהשוואה לקבוצת בני הנוער החילוניים (בן-עמי (שפסקי), 2005). מסקר שהתקיים בשנת 2010 עולה כי חלק גדול מבני הנוער המגדירים את עצמם כמסורתיים גם מגדירים את עצמם כימניים וכי עלייה במידת הימניות באה לרוב לידי ביטוי ביחס פחות חיובי לפלסטינים (צמח, 2010). ממצא זה יכול להסביר את ההבדלים במחקר הנוכחי בין בני הנוער המסורתיים לבין החילוניים לפני הפעילות, כלומר את יחסם השלילי יותר של בני הנוער המסורתיים לנרטיב הפלסטיני, לעומת עמיתיהם החילוניים.

הממצאים שהתקבלו בעקבות הפעילות מהווים הפתעה מסוימת, שכן לאחריה לא נמצאו עוד הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות באף אחד ממדדי המחקר. השינויים המובהקים שחלו בעקבות הפעילות התרחשו רק אצל בני הנוער המסורתיים, בעליה במידת האמפתיה שלהם לנרטיב הפלסטיני. ניתן להעלות כמה הסברים לשאלה אילו מאפיינים נוספים היו בפעילות הפורום שאפשרו את השינוי בהתייחסות לנרטיב הפלסטיני אצל בני הנוער המסורתיים.

א. הראשונות של הסיפור האישי הפלסטיני הגבירה את עוצמת ההתחברות אליו. יתכן שהשפעתו של הסיפור האישי היא גדולה יותר על בני נוער שעד אותו זמן היו פחות חשופים לסיפורים מסוג זה בסביבתם הקרובה - בבית ובחברה. פעילות הפורום היוותה עבור בני נוער אלה חשיפה חד פעמית וראשונית לסיפור הפלסטיני, באופן שהצליח לגעת בהם ולעקוף מנגנונים שחסמו מידע כזה בעבר.

ב. החוויה של פעילות הפורום מתאפיינת בסיפוריות ואוטנטיות. מחקרים מראים כי לשמיעת החוויה האישית של המספר עשויה להיות השפעה רבת עוצמה על אמפתיה ושינוי גישה (Adwan & Bar-On, 2004; Albeck, Adwan, & Bar-On, 2002; Litvak-Hirsch, 2006). בנוסף, הנציג הפלסטיני מספר את סיפורו האישי בשפה יומיומית ופשוטה, שנתפסת לרוב כאמינה. ממצאים איכותניים בקבוצות המיקוד במחקר זה מאששים את הסברה על האמון שנוצר בעת הפעילות.

ג. הפגישה עם השכול והעוצמה הרגשית הנלווית אליו יוצרת מרחב חריג של פתיחות לשינוי. הכבוד והאמפתיה שניתנים בחברה הישראלית לכאב ולשכול הישראלי, מאצילים גם על הנציג הפלסטיני השכול, המגיע לפעילות יחד עם עמיתו הישראלי. יתכן שהמעמד המיוחד של השכול הישראלי, המהווה חלק מתוצרי התשתית הפסיכולוגית-חברתית, מאפשר לנציג הפלסטיני להיכנס ללבבות

דרך אותו שער ששמור למשפחת השכול.

השכול הוא חוויה רגשית קרובה עבור חלק מבני הנוער, המכירים באופן אישי אנשים בסביבתם שחוו וחווים את השכול, לפעמים אף בני משפחה בדרגות קירבה שונות. לגבי עצמם ומשפחתם, השכול הוא איום רלבנטי, אולי רק על סף המודע, שמתדפק על דלתם בדמות גיוסם הקרב.

ד. תהליך הפעילות. הפעילות נפתחת בסיפוריהם האישיים של חברי הפורום ורק לאחר מכן יש מקום לדיון ולוויכוחים. תחילתה של הפעילות בצורה זו, יוצרת מרחב שבו בני הנוער מקשיבים ונסחפים לסיפור ועסוקים פחות בהגבהת החומות ובהתנגדויות. זמן זה, המאפשר פתיחות לחוויה, מקרין פעמים רבות על אופיו של הדיון שבא בעקבותיו.

הדיון לאחר פעילות הפורום הוא בדרך כלל פחות אגרסיבי ומתאפיין בפחות סגירות מאשר דיונים בנושאים אלה בכיתות או בתקשורת. בדיון עצמו שומעים בני הנוער המסורתיים גם את נציגי הפורום הבוגרים וגם את חבריהם, שפעמים רבות הם בעלי עמדות מתונות יותר. בני הנוער יכולים להביע את מגוון דעותיהם בפתיחות ובחופשיות. האווירה הנוצרת מאפשרת מידה מסוימת של הפריה והשפעה הדדית ויתכן כי במקרים מסוימים בני הנוער המסורתיים מושפעים מהטיעונים המתונים יותר המושמעים בו.

ה. הנציג הפלסטיני מתייחס בסיפורו לצד הישראלי. גם כאשר התייחסותו היא ביקורתית, הוא מכיר בדרך כלל בלגיטימיות של הנרטיב הישראלי ולעיתים אף מתייחס אליו באמפתיה. התייחסות כזו היא בעלת השפעה על עמדותיהם של בני נוער ישראלים, על הנכונות שלהם להתבוננות מחודשת ועל פתיחותם לשינוי (זוננשיין, 2008).

ו. הנציגים הישראלי והפלסטיני מהווים עבור בני הנוער מודל לשיתוף פעולה, דווקא בין אנשים שנפגעו קשה יותר מאחרים מהסכסוך וצריכים לגייס יותר כוחות כדי לפעול ביחד לסיומו. הופעתם המשותפת משפיעה בחיוב על עמדותיהם של בני הנוער והם מביעים הערכה לכך גם בחלק האיכותני. כל אלה עשויים להסביר את המגמה החיובית שנצפתה אצל בני הנוער המסורתיים בהתייחסותם לנרטיב הפלסטיני, ואת העלייה המובהקת במידת האמפתיה שהם נותנים לנרטיב זה לאחר הפעילות.

בני הנוער המסורתיים והנרטיב הישראלי

במחקר התגלה שינוי מובהק בעוצמת הכעס שהביעו משתתפים מסורתיים כלפי הנרטיב הישראלי בעקבות הפעילות. בעוד שלפני הפעילות עוצמת הכעס שלהם כלפי נרטיב זה היתה פחותה באופן מובהק מאשר אצל עמיתיהם החילוניים, הרי שלאחר הפעילות, בעקבות שינוי מובהק זה, התברר

שבני הנוער המסורתיים כועסים על הנרטיב הישראלי מעט יותר מעמיתיהם החילוניים.

בממצאי המחקר האיכותני אפשר לראות רק מעט ביטויי כעס ישיר כלפי הנרטיב הישראלי ההגמוני. אולם הכעס עולה למשל כלפי התנהגות חריגה של ישראלים כלפי פלסטינים. יתכן והתחושה הקשה והלא נוחה שעולה אצל המשתתפים, כשהם נפגשים עם הכאב שגורמים הישראלים לפלסטינים, מכעיסה יותר את בני הנוער המסורתיים. הסיבות לכך יכולות להיות המפגש עם הפלסטיני, שהיווה עבורם הזדמנות ראשונה לשמוע טענות פלסטיניות כלפי ישראל באווירה שמאפשרת לקבלן. בנוסף - החוויה הרגשית יוצאת-הדופן, האוטנטיות של הסיפור הפלסטיני, האמון שנוצר כלפי סיפורו והדיון הפתוח והמאפשר - כל אלה פתחו את ליבם וראשם למשמעותם של אירועים שקודם לכן לא נתנו דעתם עליהם.

כמו כן סביר שהם הושפעו מהנציג הישראלי בדיון, שהיווה דוגמה עבורם לכך שאפשר להיות פעיל למען שלום וביקורתי כלפי הקבוצה שלך ויחד עם זאת להיות פטריוט, שהנרטיב הישראלי חשוב לו לא פחות מאשר לאחרים. חוויה זו יתכן שאיפשרה להם לפתח מידה מסוימת של ביקורת עצמית כלפי הנרטיב הישראלי. זאת בשונה מהאווירה הנוצרת בתנאים של סכסוך, בה מי שנוטה להתייחס בהבנה לצד האחר עלול להיחשב למאיים ובוגד בקבוצתו (Bar-Tal & Salomon, 2006).

בני הנוער החילוניים

פעילות הפורום לא חוללה אצל בני הנוער החילוניים שינוי מובהק באף אחד ממדדי המחקר. עובדה זו יכולה להיות מוסברת בכך שאצל בני הנוער החילוניים קיימת קשת של עמדות הנעה בין שמאל וימין. צמח מצאה במחקרה ש-39% מבני הנוער החילוניים הגדירו את עצמם כימין וימין מתון; 25% - מרכז; ו-24% כשמאל ושמאל מתון (צמח, 2010).

תמונה זו מקשה על ניתוח ההשפעות האפשריות של פעילות הפורום, קצת בדומה לקושי שנמצא בניתוח הממצאים לגבי כלל בני הנוער שהשתתפו במחקר. למרות כל האמור ניתן היה להבחין אצל החילוניים בשינוי מגמה ביחס לשני הנרטיבים. שינוי מגמה זה היה מנוגד למגמות שנמצאו אצל בני הנוער המסורתיים, והתבטא ביחס מעט שלילי יותר לנרטיב הפלסטיני ויחס מעט חיובי יותר לנרטיב הישראלי.

בני הנוער החילוניים והנרטיב הפלסטיני

לא חלו שינויים מובהקים אצל בני הנוער החילוניים ביחסם לנרטיב הפלסטיני בעקבות הפעילות, בהתאם להשערת המחקר, אולם חל שינוי במגמה, שהתבטא ביחס מעט פחות חיובי לנרטיב זה בשלושת המדדים. מגמה זו אינה תואמת את מטרות הפעילות של הפורום.

יתכן שחלק מבני הנוער החילוניים נפגשו כבר בעבר עם יחס אוהד לפלסטינים בבית ובסביבה ולכן החשיפה בפעילות למצבם של הפלסטינים לא השפיעה עליהם במידה רבה. חלק מבני הנוער החילוניים היו בעלי התייחסות חיובית למדי לנרטיב הפלסטיני עוד לפני הפעילות, ולכן סביר שהפעילות לא שינתה את גישתם.

בנוסף, בשלב הדיון של הפעילות, שהיתה בו השפעה והפרייה הדדית, יתכן שחלק מבני הנוער החילוניים הושפעו מהטיעונים של חבריהם המסורתיים והפכו מעט פחות חיוביים לנרטיב הפלסטיני.

בני הנוער החילוניים והנרטיב הישראלי

בנושא זה, השינוי במגמה בעקבות הפעילות התבטא ביחס יותר חיובי במידה מתונה בשלושת המדדים.

יתכן כי בני הנוער החילוניים הושפעו במידה מסוימת מחבריהם המסורתיים, שיחסם לנרטיב הישראלי היה חיובי יותר. בנוסף יתכן שלגבי בני נוער חילוניים בעלי עמדות שמאל, שעמדותיהם גרמו להם להתנגדות גדולה יותר לנרטיב הישראלי לפני הפעילות, היה לנציג הישראלי תפקיד. הוא ייצג עבורם דוגמה לכך שניתן להיות גם אדם שואף לשלום שהוא ביקורתי לצד הישראלי ובה בעת להיות פטריוט, שהנרטיב הישראלי חשוב לו. כך התאפשר להם להתייחס בצורה חיובית יותר לנרטיב הישראלי, ולראות מצב מורכב שאינו חייב להיות מצב של סכום-אפס, האופייני למצבי סכסוך (בר-טל, 2007).

אצל חלק אחר מבני הנוער, כאשר דברי הנציג הישראלי נתפסו כמערערים על הנרטיב הישראלי ההגמוני, עורר הדבר תגובת-נגד וכנראה דווקא חיזק את תמיכתם בנרטיב הגמוני זה.

לסיכום, העובדה שמובהקות ההבדלים בין שתי הקבוצות נעלמה, ניתנת להסבר במגמות השינוי ההפוכות שנמצאו בכל אחת מהקבוצות בעקבות הפעילות, גם אם שינויים אלה ברובם לא היו מובהקים.

ממצאים אלה יכולים להסביר במידה מסוימת את העובדה שבתמונה הכוללת של בני הנוער, שנבדקה בשאלות המחקר הקודמות, לא ניצפו שינויים מובהקים לאחר הפעילות, וזאת מכיוון שההשפעות ההפוכות של הפעילות על המסורתיים ועל החילוניים התקזזו וביטלו זו את זו.

התייחסותם של תלמידים חילונים ומסורתיים לאירועים היסטוריים ספציפיים בנרטיבים של

שני העמים

ממצאי המחקר הראו שהבדלים מובהקים לא מעטים שהיו בין שתי הקבוצות לפני הפעילות נעלמו בעקבותיה, גם כאשר לא חלו שינויים מובהקים בהתייחסות התלמידים לאירועים הספציפיים. מובהקות ההבדלים בין הקבוצות נעלמה אם כן בשל שינויים, לעתים קטנים מאוד, בשתי הקבוצות אבל במגמות הפוכות.

בעקבות הפעילות, חלו שינויים מובהקים בהתייחסותם של בני הנוער המסורתיים למספר אירועים בשני הנרטיבים. בהתייחסותם של החילונים לא חל שינוי כלפי אף אחד מהאירועים.

האירוע הספציפי היחיד שלגביו לא היה הבדל בין שתי הקבוצות לפני הפעילות, ולא השתנה גם לאחריו, הוא אירוע האינתיפאדה. יתכן שאפשר להסביר ממצא זה בכך שמרכזיותו של האירוע והשפעתו הקשה על חיי היומיום של התלמידים היא חוויה משותפת לחילונים ולמסורתיים. מהשיח בקבוצות המיקוד נראה שגם תלמידים שניסו להבין את מניעי הפלסטינים לא יכלו לקבל את האלימות בה נקטו הפלסטינים ודחו אותה בתוקף.

בדיקת האירועים הספציפיים בהם חל שינוי מובהק בהתייחסותם של בני הנוער המסורתיים, מרחיבה תמונה שכבר נצפתה קודם לכן. השינויים המובהקים שחלו לגבי הנרטיב הפלסטיני, היו לגבי האירועים הרחוקים ביותר מבחינה היסטורית - הצהרת בלפור והשואה, ולגבי אלה הקרובים ביותר - גדר ההפרדה ומבצע עופרת יצוקה. לא חלו שינויים מובהקים באירועים האחרים.

לא קל להסביר שינויים מובהקים אלה. יתכן שאפשר להסבירם בכך שבאופן כללי לפעילות הפורום היתה השפעה על שיפור יחסם של המסורתיים לנרטיב הפלסטיני. בני הנוער המסורתיים ביטאו שיפור יחס זה - מצד אחד לגבי אירועים רחוקים שהם פחות מעוררים התנגדות, ומצד שני, לגבי אירועים קרובים, שאינם מעוררים התנגדות חריפה ונראה שמידת האמפתיה אליהם גברה, עקב השיח המאפשר בעת הפעילות.

לגבי הנרטיב הישראלי גם כאן נמצאו שינויים מובהקים בהתייחסות לגבי אותם אירועים קרובים - גדר ההפרדה ועופרת יצוקה - ולגבי אירועים רחוקים מבחינה היסטורית - השואה ומלחמת 48. השינוי המשמעותי ביותר נמצא דווקא בהתייחסות למלחמת 48, שלגביו נמצא שינוי מובהק גם במידת הכעס וגם במידת הלגיטימציה שנתנו בני הנוער המסורתיים. זהו ממצא מעניין מכיוון שהעמדות כלפי מלחמת 48 נחשבות כדוגמה לעמדות מרכזיות שקשה לשנותן (רוזן, 2006) ודווקא כאן חל שינוי משמעותי בהשוואה לאירועים אחרים.

התייחסותם של המשתתפים לשני הנרטיבים על פי השכלת האם

ממצאי המחקר מראים שלא נמצאו הבדלים מובהקים בין התלמידים במדדים שנבדקו, למעט הבדל מובהק בממדד הלגיטימציה לנרטיב הפלסטיני, שנמצא בין תלמידים שהשכלת אמם אקדמית לבין תלמידים שהשכלת אמם היא תיכונית או פחות מכך. הבדל זה, שנצפה לפני הפעילות, נעלם בעקבותיה. כלומר, מלבד בנקודה זו השערת המחקר אוששה.

העובדה שלא נמצאו הבדלים מובהקים מתאימה לממצאי מחקר אחרים, בהם לא נמצאה אינטראקציה בין שינויים שחלו באמונות ועמדות בהקשר לסכסוך, לבין הבדלים בגורמי רקע, כמו השכלת הורים (רוזן, 2006).

לגבי הממצא במחקר זה, על פיו לפני הפעילות היתה נכונות גדולה יותר של המשתתפים לתת לגיטימציה לנרטיב הפלסטיני אצל בני אמהות שהשכלתן אקדמית, ניתן לשער בזהירות שבקבוצה זו היו יותר בני נוער חילונים וחלים עליה הממצאים שתוארו קודם לכן, בהשוואה בין בני נוער חילונים ומסורתיים לפני הפעילות.

התייחסותם של המשתתפים לשני הנרטיבים על פי המגדר

לא נמצאו הבדלים מובהקים בין בנים לבנות במחקר הכמותי לפני ואחרי הפעילות. ממצאי המחקר האיכותני ניתן לראות כי מספר הבנות בקבוצות המיקוד שדיווחו על שינוי משמעותי בעקבות הפעילות או על חיזוק עמדתם החיובית כלפי הנרטיב הפלסטיני, עולה על מספר הבנים. הבנות גם מבטאות בעצמה רבה יותר רגשות שעוררה בהן הפעילות והשפיעו על התייחסותן. לעומתן, מספר גדול יותר של בנים הם בין המתנגדים לפעילות, לעיתים במילים קשות, והם גם אלה שמדווחים על שינוי קטן יותר ביחסם לנרטיב הפלסטיני.

קיימת מחלוקת בין חוקרים לגבי הקשר בין מגדר לתפיסות בנושא הקונפליקט. יבלון מראה במחקרו כי בנות מוכנות יותר להשתתף בפעילות של חינוך לשלום, כי הן פתוחות יותר למסרים המועברים במסגרת פעילות זו, וכי הפעילות יותר אפקטיבית עבורן. בהשוואה לבנים הן גילו יותר רגשות חיוביים כלפי האחר (Yablon, 2009). במחקרו של רוזן, לא נמצאו הבדלים בין בנים לבנות במידת ההשפעה של תכנית חינוך לשלום (רוזן, 2006).

יתכן כי ניתן להסביר את הפער שנמצא במחקר זה בין הממצאים הכמותיים לאיכותניים בכך שמתתפי קבוצות המיקוד לא היוו מדגם מספיק מייצג של בני הנוער שהשתתפו במחקר, כפי שעולה גם מדבריהם של משתתפי קבוצות המיקוד. יתכן גם שלהבדלים בין בנים ובנות, שעלו

בקבוצות המיקוד, לא היה תרגום משמעותי בתשובות המשתתפים לשאלון המחקר הכמותי. בנוסף
יתכן שקבוצות המיקוד חושפות צורות ביטוי שונות של בנות ובנים - הבנות פתוחות וחיוביות יותר
והבנים פחות חיוביים, יותר סגורים ומסתייגים.

התייחסותם של המשתתפים לשני הנרטיבים על פי השתייכותם לבתי הספר השונים

השערת המחקר היתה כי ייתכנו הבדלים מובהקים בין בתי הספר השונים, בעיקר בין בית הספר
המקצועי לבתי הספר העיוניים והמקיף-האזורי. ההנחה היתה כי תלמידי בית הספר המקצועי יגלו
יחס שלילי יותר לנרטיב הפלסטיני, לפני הפעילות ולאחריה, בהשוואה לתלמידי בתי הספר האחרים,
ויגלו יחס חיובי יותר לנרטיב הישראלי.

ממצאי המחקר אינם תואמים השערה זו. ההבדלים המובהקים לפני הפעילות ואחריה ניצפו בין
בית הספר בחיפה לשאר בתי הספר, ולא בין בית הספר המקצועי לאחרים.
יתכן שניתן להסביר הבדלים מובהקים אלה בחלקם של התלמידים החילונים והמסורתיים
באוכלוסיית התלמידים של בתי ספר שהשתתפו במחקר.

בבית הספר בחיפה אחוז התלמידים החילונים היה הגבוה ביותר ויחס תלמידיו היה החיובי ביותר
כלפי הנרטיב הפלסטיני, ומעט פחות חיובי כלפי הנרטיב הישראלי, בהשוואה לבתי הספר האחרים.
תוצאות אלה מתאימות להבדלים שנמצאו במחקר זה בין חילונים למסורתיים.

בבית הספר המקצועי, אחוז התלמידים החילונים היה שני בגובהו אחרי אחוז זה בחיפה. בהתאמה,
התייחסות תלמידיו היא הקרובה ביותר להתייחסותם של תלמידי חיפה.

בבית הספר בירושלים ובבית הספר האזורי, חלקם היחסי של החילונים שהשתתפו במחקר היה
נמוך יותר מאשר בחיפה ובבית הספר המקצועי. בהתאמה לכך, התייחסותם לנרטיב הפלסטיני
הייתה שלילית יותר והתייחסותם לנרטיב הישראלי חיובית יותר, בדומה לממצאים במחקר זה על
ההבדלים בהתייחסותם של חילונים ומסורתיים לנרטיבים של שני העמים.

לאחר הפעילות החינוכית, חלקם הכללי של החילונים והמסורתיים שהשתתפו במחקר נשאר אמנם
דומה לזה שלפני הפעילות, אולם חלו שינויים משמעותיים בחלקם היחסי של החילונים
והמסורתיים בתוך כל בית ספר. נתונים אלה מקשים על ניתוח התוצאות שהתקבלו לאחר הפעילות.

סיכום ומסקנות

המחקר ביקש לבדוק את השפעתה של פעילות חד-פעמית של פורום המשפחות השכולות, על התייחסותם של תלמידים יהודים לנרטיבים של קבוצת-החוץ הפלסטינית ושל קבוצת-הפנים הישראלית.

המחקר מצא שבבתי הספר הממלכתיים במגזר היהודי לא חלו שינויים בהתייחסות כלל המשתתפים לנרטיבים של שני העמים בכל מדדי המחקר - לגיטימציה, אמפתיה וכעס. עוד מצא המחקר כי בבתי הספר הממלכתיים במגזר היהודי קיימות שתי קבוצות גדולות - חילונים ומסורתיים - שקיימים ביניהן הבדלים מובהקים ביחסן לנרטיבים של שני העמים, בכל המדדים שנבדקו. יחסם של החילונים חיובי יותר לנרטיב הפלסטיני, יחסם של המסורתיים חיובי יותר לנרטיב הישראלי.

בעקבות פעילות חינוכית חד-פעמית של הפורום, נעלמה המובהקות של כל ההבדלים בין שתי קבוצות אלו. וזאת משום שפעילות הפורום השפיעה בצורה הפוכה על כל אחת מהקבוצות - אצל המסורתיים לכיוון של יחס חיובי יותר לנרטיב הפלסטיני וביקורתי יותר כלפי הנרטיב הישראלי, ואילו אצל החילוניים ההשפעה היתה אמנם קטנה ובלתי מובהקת, אבל במגמה הפוכה. מגמות הפוכות אלו בשינוי שחל אצל שתי הקבוצות גרמו לכך שהשינויים קיזזו את אלה, ועל כן כנראה לא באו לידי ביטוי בממצאים של כלל בני הנוער לפני הפעילות ולאחריה, כפי שנבדקו בשאלות המחקר הראשונה והשנייה.

עוד נמצא במחקר שפעילות הפורום השפיעה בצורה מובהקת רק על קבוצת בני הנוער המסורתיים, וזאת בהגדלת מידת האמפתיה שלהם כלפי הנרטיב הפלסטיני ובהגדלת עוצמת הכעס כלפי הנרטיב הישראלי.

נראה כי הפעילות גורמת התקרבות מסוימת בין קבוצות שונות בקרב בני הנוער. תוצאה זו יכולה לענות על צורך שקיים בחברה הישראלית, אף על פי שאינו חלק ממטרות הפעילות של הפורום המחקר הכמותי התבסס על השאלון "נוער והיסטוריה". שאלון זה שימש בהצלחה למדידת השפעתם של אירועים משמעותיים במציאות הסכסוך, על התייחסותם של בני נוער לנרטיבים של שני העמים (Sagy, Ayalon & Diab, 2011). אותו שאלון משמש במחקר זה לראשונה גם למדידת השפעתה של פעילות חינוך לשלום, כמו פעילות הפורום. לשימוש באותו שאלון יש יתרון בכך שהוא מאפשר להשוות בין השפעה של פעילות הפורום, שהיא בעלת אופי של bottom-up, ובין השפעות top-down של אירועי המציאות.

ממצאי המחקר האיכותני העידו על כך שפעילות הפורום היתה משמעותית ובעלת השפעה רגשית חזקה עבור חלק מהתלמידים, ללא קשר לעמדותיהם ולהשקפותיהם, שהיו מגוונות, שונות ואף מנוגדות. ממצאים אלה מחזקים בדרך כלל את הממצאים הכמותיים ואת המגמות שניצפו בהם, ומאפשרים הבנה מורכבת יותר של התהליכים שחוו המשתתפים בפעילות ושל מגוון נקודות המבט שלהם.

עוד עולה מהמחקר האיכותני שפעילות הפורום יוצרת דינמיקה המאפשרת פתיחות ונכונות לשינוי אצל חלק מבני הנוער. לכך תורמים הסיפורים האישיים של נציגי הפורום הישראלי והפלסטיני, שמהווים מודל של דו-קיום בנסיבות קשות, והמרחב המאפשר ביטוי רגשי והבעת דעות באופן חופשי. אופי הדיאלוג שנוצר בהמשך יוצר פוטנציאל של רגעים דיאלוגיים ואפשרות להבנת נקודת מבטו של האחר. עם זאת, לעיתים עולות התנגדויות והשיח הופך לאתנוצנטרי וסוגר, דבר המונע את הנכונות לשינוי (שטיינברג, 2002).

מהמחקר ניתן ללמוד אם כן, שבשל אופיה המיוחד, הצליחה הפעילות החד-פעמית של הפורום, להתמודד במידה מסוימת עם אמונות חברתיות וביטויי רגש, שהתגבשו אצל בני הנוער כפועל יוצא מהתשתית הפסיכולוגית-חברתית שנוצרת בזמנים של סכסוך קשה.

מגבלות המחקר

במטרה לחזק את אמינות הממצאים, נתוני המחקר לא נאספו מיד בתום הפעילות, כאשר התלמידים נמצאו עדין עם נציגי הפורום ותחת ההשפעה של המפגש עימם, אלא כעבור מספר ימים ומבלי שמילוי השאלונים נקשר לפעילות הפורום. אולם על כן השפעת הפעילות באה לידי ביטוי במידה פחותה, מאשר בממצאים של מחקרים קודמים (שנהב ופאול, 2010; Thomson, in ; preparation).

השאלון "נוער והיסטוריה", על אף יתרונותיו, יתכן שלא היווה כלי מדידה רגיש מספיק לבדיקת השפעה של פעילות חד-פעמית, כמו פעילות הפורום. יתכן שכלי מדידה מותאם ורגיש יותר היה יכול להניב תוצאות מחודדות יותר.

ההחלטה להוסיף לחלק הכמותי גם מחקר איכותני, התקבלה בשלב מאוחר יותר של מהלך המחקר. החלטה זו היתה חשובה שכן המחקר האיכותני איפשר להוסיף ראייה מגוונת ומורכבת יותר ונקודות מבט נוספות, שעלו בהקשר לשאלות המחקר ולגבי השפעת הפעילות. מצד שני, הוספת

המחקר האיכותני בשלב מאוחר יותר גרמה לכך שבני הנוער בקבוצות המיקוד לא היו אותם בני נוער שהשתתפו במחקר הכמותי. בנוסף, אירועים שהיו משמעותיים יותר עבור משתתפי המחקר הכמותי, כמו מבצע עופרת יצוקה, היו כבר פחות אקטואליים למשתתפי קבוצות המיקוד שנה לאחר מכן.

מגבלה נוספת היתה בכך שהמדגם לגביו התבצע המחקר הכמותי היה לא גדול. במיוחד בלט הדבר בבית הספר המקצועי, שבו המדגם היה קטן והתגלו קשיים במילוי השאלונים. כמו כן לא היה ניתן לערוך בו ראיון עם קבוצת מיקוד. לכן יש להתייחס לנתונים שנאספו בבית הספר המקצועי בזהירות יתירה.

בנוסף, במדגם השני מספר הבנות היה קטן באופן משמעותי מאשר במדגם הראשון, ורוב הבנות שלא הופיעו בו היו מבית הספר בירושלים.

כמו כן, לא נעשה שימוש בטכניקה שתוודא שאותם תלמידים שמילאו את השאלונים לפני הפעילות ימלאו אותם גם אחריה. מגבלה זו הקשתה על הסקת המסקנות לגבי השינויים שחלו בעקבות הפעילות.

מגבלה נוספת - בהיותי מנכ"ל פורום המשפחות, לקחתי חלק פעיל בפיתוח הפעילות, הובלתה וביצועה. לכך היו יתרונות מסוימים במחקר זה, כמו היכרות מעמיקה עם התכנית, אך לצד זה היה גם חשש להטיה בלתי מודעת שיתכן ובאה לביטוי במהלך המחקר.

המלצות למחקר בעתיד ולפעילות בשטח

מומלץ לבצע מחקר נוסף עם מדגם גדול יותר של משתתפים. כמו כן מומלץ שיהיו בו פילוחים נוספים של קבוצות משנה, למשל ימין-שמאל ושיבדוק את משך ההשפעה של פעילות זו לאורך זמן. על בסיס הממצאים במחקר זה, נראה כי כדאי יהיה לבדוק בעתיד ביתר העמקה את המרכיבים בפעילות שהיו גורמים מאפשרי-שינוי אצל בני הנוער, ואת אלה שהיו מקור להתנגדויות מצידם. מבחינת הפעילות בשטח, מומלץ לתכנן את הפעילות כך שתיקח בחשבון את עוצמת ההתנגדות לנושאים מסוימים, כמו למשל הקושי ביחס לגיוס הקרוב לצה"ל, בפניו עומדים המשתתפים. מומלץ לא להסתפק בפעילות חד-פעמית, על אף האפקטיביות המסתמנת שלה, אלא לבנות תכנית רב-שנתית עם פעילויות המשך לתלמידים וכן למורים, בשילוב עם בתי הספר. רצוי למצוא דרך לשלב תובנות שעלו במחקר זה, בבניית תכניות חינוך לשלום של גורמים וארגונים נוספים העוסקים בנושא.

ביבליוגרפיה

1. בנימיני, ק. (1980). דימוי הערבי בעיני נוער ישראלי, עיונים בחינוך 27, 65-75.
2. בן-סירא, ז. (1995), ציונות מול דמוקרטיה, מאגנס.
3. בן עמי (שפסקי), מ. (2005). עמדות של בני נוער יהודים-ישראלים כלפי קבוצת ה"אחר"-השוואה בין קבוצות ממוצא אתני שונה. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך למדעי הרוח והחברה. אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
4. בר-און, ד. (2006). ספר את חייד. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
5. בר-טל, ד. (2007). לחיות עם הסכסוך: ניתוח פסיכולוגי-חברתי של החברה היהודית בישראל. ירושלים: כרמל.
6. בר-טל, ד., בנינק, ג. (2002). מהות ההתפייסות. פוליטיקה, 9: 34-9.
7. בר-סימן-טוב, י. (2002). דיאלקטיקה בין שלום יציב להתפייסות. פוליטיקה, 9: 75-59.
8. הרמן, ת. (2002). הרהורים על השימוש התיאורטי והמעשי במושג התפייסות. פוליטיקה, 9: 94-77.
9. הרמתי, א. ושפירא, מ. (2001). ניהול דיאלוגים בין מנהיגויות של זרמים בחברה הישראלית. בתוך ח. דויטש ור. בן-שושן (עורכים) האחר: אדם לעצמו ולזולתו. 260-290. תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד.
10. זוננשיין, נ. (2008). דיאלוג מאתגר זהות: יהודים מתמודדים עם זהותם במפגש עם פלסטינים. חיפה: פרדס.
11. יער, א. והרמן, ת. (2010). מדד השלום - ספטמבר 2010. אוניברסיטת ת"א, התכנית לחקר סכסוכים ויישובם ע"ש אוונס והמכון הישראלי לדמוקרטיה. נשלף ביום 27/10/10 מ-
12. כהנוב, מ. (2010). דיאלוג חשוף, יהודים וערבים במפגש. הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
13. כפרי, ב. (2002). תפיסת הסכסוך הישראלי-פלסטיני בקרב בני נוער חילונים ודתיים בישראל. חיבור לשם קבלת התואר מוסמך למדעי הרוח והחברה, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

14. סלומון, ג., עיסאוי, מ. (יושבי ראש שותפים). (2009). דו"ח הוועדה הציבורית לגיבוש המדיניות הממלכתית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל.
15. סמוחה, ס. (2009). מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל 2008 : ממצאים עיקריים ומגמות שינוי. כנס מדד 2008, אוניברסיטת חיפה. נשלף ביום 27/10/10 מ-
<http://soc.haifa.ac.il/~s.smoocha/page.php?pageId=162>
16. עיני אלחדף, נ. ובר-און, ד. ז"ל (2010). הבדלים בתפיסת הנרטיב הישראלי והנרטיב הפלסטיני של 1948 בקרב בני נוער יהודים ישראלים, התמודדות עם לימוד היסטוריה דו נרטיבי. עיונים בחינוך, 3, 37-74.
17. פאול, א., שנהב, ש. (2008). פורום משפחות שכולות למען שלום, פיוס וסובלנות. פרוייקט האיחוד האירופי - "נקודת מפגש". דו"ח מחקר, היחידה למחקר והערכה, המכללה האקדמית בית ברל.
18. צמח, מ. (2010). תוצאות סקר עמדות על זהותם החברתית-מדינית של בני נוער ישראלים. בתוך: צמרת-קרצ'ר, ה. (עורכת). גם וגם: סתירות זהות בקרב צעירים בישראל. מחקר הנוער הישראלי של קרן פרידריך אברט, שינוי בעמדות לאומיות, חברתיות ואישיות. 28-104. הרצליה: ד"ר ראלף הקסל וד"ר רובי נתנזון.
19. קמינסקי, מ., בר-טל, ד. (1996), תפיסות סטריאוטיפיות לגבי תוויות שונות של ערבים-ישראלים כפונקציה של גיל ודתיות, עיונים בחינוך, 1 (2): 121-157.
20. קשתי, א. (2010). תלמידי תיכון יוצאים למאבק ללימוד ספר ההיסטוריה שכולל את הנרטיב הפלסטיני. עיתון "הארץ", חדשות חינוך וחברה, 24.10.2010. נשלף מ-
<http://www.haaretz.co.il/hasite/objects/pages/PrintArticle.jhtml?itemNo=1194985>
21. רוזן, י. (2006). השפעת תוכניות החינוך לשלום על עמדות ואמונות מרכזיות ושוליות בהקשר לקונפליקט הישראלי-פלסטיני. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה. אוניברסיטת חיפה.
22. שגיא, ש. שטיינברג, ש. ופחיראלדין, מ. (2002). האני האישי והאני הקולקטיבי במפגש בין-קבוצתי של יהודים וערבים בישראל: דיון בשתי אסטרטגיות התערבות. מגמות, מ"א (4). 534-556.

23. שנהב, ש. ופאול, א. (2010). מפגשי פורום משפחות שכולות ישראלי-פלסטיני למען שלום, פיוס וסובלנות עם תלמידי תיכון יהודים וערבים, דוח מסכם. היחידה למחקר והערכה, המכללה האקדמית בית ברל.
24. שטיינברג, ש. (2002). טיפולוגיה לסיווג השיח במפגשים בין קבוצות בקונפליקט. בתוך קסן, ל., לב-ויזל, ר. (עורכות). עבודה קבוצתית בחברה רב-תרבותית. (ע"ע 65-74) תל אביב: צ'ריקובר.
25. שטיינברג, ש. (2010). שיתוף פעולה על אף המחסומים. בתוך ליטבק-הירש, ט., צייטין, ג'. (עורכות). דרכים מצטלבות. (ע"ע 91-102). באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
26. שכטר, ח. (2002). השפעת מסע בני נוער לפולין על האמפתיה לסבלם של ערביי ישראל. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, החוג לחינוך, אוניברסיטת חיפה.
27. Abu-Nimer, M. (2004). Education for coexistence and Arab-Jewish encounters in Israel: Potential and challenges. *Journal of Social Issues*, 60(2), 405-422.
28. Adwan, S. & Bar-On, D. (2004). Shared history project: A PRIME example of peace building under fire. *International Journal of Politics, Culture and Society*, 17, 513-522.
29. Albeck, J. H., Adwan, S. & Bar-On, D. (2002). Dialogue groups: TRT's guidelines for working through intractable conflicts by personal storytelling in encounter groups. *Journal of Peace Psychology*, 8, 301-322.
30. Azar, E. E., Jureidini, P. & McLaurin, R. (1978) "Protracted Social Conflict: Theory and Practice in the Middle East", *Journal of Palestine Studies*, vol.8, pp. 41-60.
31. Bar-On, D. (2005). Empirical criteria for reconciliation in practice. *Intervention*, 3 (3): 180-191.
32. Bar-Tal, D. (2008). Reconciliation as a foundation of culture of peace. In J.

de Rivera (Ed.), *Handbook on building cultures for peace* (pp. 363-377). New York: Springer.

33. Bar-Tal, D. & Rosen, Y. (2009). Peace Education in Societies Involved in Intractable Conflicts: Direct and Indirect Models, *Review of Educational Research* 79(2), 557-575.
34. Bar-Tal, D., Rosen, Y., & Nets-Zehngut, R. (2010). Peace Education in Societies Involved in Intractable Conflicts: Goals, Conditions and Directions. In G., Salomon, & E., Cairns (Eds.), *Handbook of Peace Education*, 21-44. New York: Psychology Press. Taylor & Francis Group.
35. Bar-Tal, D. & Salomon, G. (2006). Israeli-Jewish Narratives of the Israeli-Palestinian Conflict: Evolvment, Contents, Functions and Consequences. In: R. Rotberg (Ed.) *History's Double Helix: The Intertwined Narratives of Israel/Palestine*, 19-46. Indiana University Press.
36. Clarke-Habibi, S. (2005). Transforming world views: The case of education for peace in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Transformative Education*, 3, 33-56.
37. Kelman, H.C. (2004). Reconciliation as Identity Change: A Social-Psychological Perspective. In: Y. Bar-Siman-Tov (Ed.). *From Conflict Resolution to Reconciliation*, 111-123. New York: Oxford University Press.
38. Kelman, H.C. (2007). Social-Psycological Dimensions of International Conflict. In Zartman, I.W., (Ed). *Peace Making in International Conflict: Methods and Techniques*. Washington DC, U.S. Institute of Peace.
39. Krosnick, J. A., & Alwin, D.F. (1989). Aging and Susceptibility to Attitude Change. *Journal of personality and Social Psychology*, 57, 416-425.
40. Kupermintz, H., & Salomon, G. (2005). Lessons to be learned from research

on peace education in the context of intractable conflict. *Theory Into Practice*, 44, 293-302.

41. Litvak-Hirsch, T. (2006). The use of stories as a tool for intervention and research in the arena of peace education in conflict areas: The Israeli-Palestinian story. *Journal of Peace Education*, 3, 251-271.
42. Nadler, A., Liviatan, I. (2006). Intergroup Reconciliation Effects of Adversaries Expressions of Empathy, Responsibility and Recipients' trust. *Personality Bulletin*, 32.
43. Orr, E., Sagy, S., & Bar-On, D. (2000). Social representations in use: Israeli and Palestinian high-school students collective coping and defense. *Social Representations: Thread of Discussion*, 9, 21–22.
44. Rosen, Y. (2009). Transformation of central and peripheral beliefs: Challenges for peace education. *Journal of Transformative Education*, 7, 1-12.
45. Rosen, Y. & Salomon, G. (2011). Durability of peace education effects in the shadow of conflict. *Social Psychology of Education: An International Journal*, 14 (1), 135-147.
46. Rouhana, N. N., & Bar-Tal, D. (1998). Psychological dynamics of intractable ethnonational conflicts: The Israeli–Palestinian case. *American Psychologist*, 53, 761– 770.
47. Sagy, S., Adwan, S., Kaplan, A. (2002). Interpretations of the Past and Expectations for the Future Among Israeli and Palestinian Youth. *American Journal of Orthopsychiatry*, 72 (1), 26-38.
48. Sagy, S., Ayalon, A., Diab, K. (2011). Perceptions of the Narrative of the “Other” among Arab and Jewish Adolescents in Israel: Between Peace Talks

- and Violent Events. *Intercultural Education*, 22 (2), 191-206.
49. Salomon, G., (2002). The nature of peace education: Not all programs are created equal. In: G. Salomon & B. Nevo (Eds.). *Peace education: The concept, principles, and practices around the world*. Mahwah, NJ: Laurence Erlbaum Associates Publishers.
 50. Salomon, G., (2004). A Narrative-Based View of Coexistence Education. *Journal of Social Issues*, 60 (2), 273-287.
 51. Salomon, G. (2006). The systemic vs. analytic study of complex learning . In J. Ellen and R.E. Clark (Eds.). *Handling Complexity in Learning Environments: Theory and Research*. 255-274. Amsterdam: Elsevier.
 52. Salomon, G., (2009). Recent Research Findings by the Center for Research on Peace Education (CERPE), University of Haifa.
 53. Thomson, B. (in preparation) *Educating for Peace and Reconciliation, Impact Assessment: Evaluating the 'Dialogue Encounters' of the PCFF*. School of International Relations, Centre for Peace and Conflict Studies, University of St Andrews, Fife, Scotland, UK.
 54. Wallach, J., Wallach, M., & Lukoski, J. (2000). *the enemy has a face : The seeds of peace experience*. Washington, DC: Institute of peace.
 55. Yablon, Y. B. (2009). Gender Differences in Peace Education Programmes. *Gender and Education*, 21 (6), 689-701.

נספחים

נספח 1

אוניברסיטת בן גוריון בנגב

המחלקה לחינוך

"נוער והיסטוריה"

מתוך

תלמיד/ה יקר/ה,

כיתתך נבחרה להשתתף במחקר שלנו "נוער והיסטוריה" אשר עוסק בהשקפות היסטוריות ופוליטיות של בני נוער.

אנא, ענה/י על כל השאלות בשאלון המצורף. אין תשובות "נכונות" או "לא נכונות". התשובות צריכות לשקף אך ורק את הדעות שלך בנושאים הכלולים בשאלון.

התוצאות של המחקר יישמשו למטרות מדעיות וחינוכיות בלבד. התשובות יישאו אופי אנונימי. אנא, אל תרשום/י את שמך על השאלון. ההשתתפות במחקר היא רשות.

תודה רבה לך על שיתוף הפעולה,

צוות המחקר

שאלון

1. מין: ☐ 1 זכר ☐ 2 נקבה

2. באיזו כיתה את/ה לומד/ת? ☐ 1 כיתה י' ☐ 2 כיתה י"ב

3. לאיזו קהילה דתית את/ה שייכת:

☐ 1 יהודית ☐ 2 מוסלמית ☐ 3 נוצרית ☐ 4 דרוזית ☐ 5 אחר (פרט): _____

6. היכן נולד אביך?

1	ישראל
2	מזרח אירופה
3	מערב אירופה או ארה"ב
4	דרום אמריקה
5	דרום אפריקה / אוסטרליה
6	צפון אפריקה או המזרח התיכון
7	אחר (פרט): _____

5. היכן נולדה אמך?

1	ישראל
2	מזרח אירופה
3	מערב אירופה או ארה"ב
4	דרום אמריקה
5	דרום אפריקה / אוסטרליה
6	צפון אפריקה או המזרח התיכון
7	אחר (פרט): _____

4. היכן נולדת?

1	ישראל
2	מזרח אירופה
3	מערב אירופה או ארה"ב
4	דרום אמריקה
5	דרום אפריקה / אוסטרליה
6	צפון אפריקה או המזרח התיכון
7	אחר (פרט): _____

7. באיזו מידה את/ה מגדיר/ה את עצמך כ:

		מעט מאד או בכלל לא	מעט	במידה מסוימת	הרבה	הרבה מאד
(1)	ישראלית					
(2)	יהודיה					
(3)	יהודיה-ישראלית					
(4)	עולה חדש					
(5)	יהודיה-מזרחית/ספרדית					
(6)	יהודיה – אשכנזיה					
(7)	חילונית					
(8)	דתית					
(9)	אחר (פרטי): _____					

8. כיצד היית מגדיר את עצמך מבחינה דתית?

1 ☐ חילוני 2 ☐ מסורתי 3 ☐ דתי לאומי 4 ☐ חרדי לאומי 5 ☐ חרדי 6 ☐ אחר: _____

9. איפה את/ה גר/ה? 1 ☐ עיר גדולה 2 ☐ ישוב עירוני קטן 3 ☐ כפר/מושב/קיבוץ

10. אזור המגורים שלך הוא:

1 ☐ מרכז 2 ☐ אזור ירושלים 3 ☐ צפון 4 ☐ דרום 5 ☐ יהודה ושומרון 6 ☐ אחר: _____

11. מה רמת ההשכלה של אביך?

1 ☐ לא למד בבית ספר 2 ☐ בית ספר יסודי 3 ☐ בית ספר תיכון 4 ☐ תואר אקדמי

12. מה רמת ההשכלה של אמך?

1 ☐ לא למדה בבית ספר 2 ☐ בית ספר יסודי 3 ☐ בית ספר תיכון 4 ☐ תואר אקדמי

13. במה עוסק אביך?

1. עובד, באיזה מקצוע? _____ 2. איננו עובד 3. לומד 4. נפטר

13.א. במה עוסקת אמך?

1. עובדת, באיזה מקצוע? _____ 2. איננה עובדת 3. לומדת 4. נפטרה

בשאלות הבאות ישנן חמש תשובות אפשריות. אנא סמני X במקום המתאים לך ביותר.

14. עד כמה חשובים לך הדברים הבאים?

		מעט מאד	מעט	במידה מסוימת	הרבה	הרבה מאד
(1)	משפחה					
(2)	חברים					
(3)	תחומי עניין אישיים ותחביבים					
(4)	המדינה שלי					
(5)	העדה שלי					
(6)	הלאום שלי					
(7)	האזור שלי (המזרח התיכון)					
(8)	כסף ועושר לעצמי					
(9)	האמונה הדתית שלי					
(10)	שיתוף פעולה בין-לאומי					
(11)	דמוקרטיה					
(12)	חופש דעה לכל					
(13)	שלום בכל מחיר					
(14)	הזדהות עם העניים בעולם השלישי (ארצות נחשלות)					
(15)	רווחה וביטוח לאומי					
(16)	שמירה על איכות הסביבה					
(17)	חופש					
(18)	הקריירה שלי בעתיד					
(19)	שלום ויציבות					
(20)	הזדהות עם העניים בארצי					

השאלות הבאות מתייחסות לצדדים שונים בקונפליקט הישראלי-פלסטיני. עמדות אלה אינן בהכרח נכונות או לא נכונות, אלא משקפות תפיסות בציבור. אנו מבקשים ממך לענות על השאלות הבאות בהתאם לעמדתך שלך כלפי האירועים.

15. ישראלים רבים רואים בהצהרת בלפור את ההכרה המדינית הבין-לאומית הראשונה בזכותם של היהודים למדינה בארץ-ישראל. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

	מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)
(2)					אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים
(3)					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים
(4)					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה

16. פלסטינים רבים רואים את הצהרת בלפור כהבטחה של הבריטים ליהודים שהייתה לא הוגנת ולא "לגיטימית". איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

	מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלשתינאים היא לגיטימית (מוצדקת)
(2)					אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלשתינאים
(3)					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלשתינאים
(4)					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.

17. ישראלים רבים רואים את השואה כטרגדיה הגדולה ביותר אשר אירעה לאומה כלשהי, אשר מספקת הצדקה להקמת מדינה יהודית עבור היהודים. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו?

	מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית
(2)					אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים
(3)					אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים
(4)					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא

18. **פלשתינאים רבים רואים את השואה כטרגדיה של העם היהודי, אשר איננה**

מצדיקה גרימת סבל לעם הפלשתינאי. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלשתינאים היא לגיטימית					
(2)	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלשתינאים					
(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלשתינאים					
(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא					

19. **ישראלים רבים רואים את מלחמת 1948 (מלחמת העצמאות) כאירוע חשוב אשר**

מסמל את יכולת ההישרדות שלהם ואת עצמאותם. איך את/ה מרגיש/ה כלפי

העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)					
(2)	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים					
(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים					
(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.					

20. **פלסטינים רבים רואים את מלחמת 1948 אסון/נפבה" עבורם. איך את/ה מרגיש/ה**

כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)					
(2)	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים					
(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים					
(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה					

21. ישראלים רבים רואים את הרצח של ראש הממשלה רבין כהוכחה לכך שתהליך השלום איננו יכול להמשיך, אלא אם יש הסכמה לאומית מלאה לגביו. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)					
(2)	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים					
(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים					
(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה					

22. פלסטינים רבים רואים את הרצח של ראש הממשלה רבין כמכה לתהליך השלום. איך אתה מרגיש כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)					
(2)	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים					
(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים					
(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.					

23. ישראלים רבים מסבירים את האינתיפאדה ("אל אקצה") בכך שהפלסטינים לא התכוונו ברצינות לשלום אמיתי עם ישראל. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)					
(2)	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים					
(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים					
(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה.					

24. פלסטינים רבים מסבירים את אינתיפאדת "אל אקצה" בכך שהישראלים לא התכוונו ברצינות להגיע לשלום אמיתי והקמת מדינה פלסטינית עצמאית. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)					
(2)	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים					
(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים					
(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה					

25. ישראלים רבים רואים את אירועי אוקטובר 2000 (הפגנות של ערביי ישראל בהן נהרגו 13 מפגינים) כמסמלים את חוסר הנאמנות של הערבים הישראלים למדינת ישראל. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)					
(2)	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים					
(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים					
(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה					

26. פלסטינים רבים רואים את אירועי אוקטובר 2000 (הפגנות של ערביי ישראל בהן נהרגו 13 מפגינים) כמסמלים את המחויבות וההזדהות של הערבים הישראלים לזהות הלאומית הפלסטינית. איך את/ה מרגיש/ה כלפי העמדה הזו או מה את/ה חושב/ת עליה?

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)					
(2)	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים					
(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים					
(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה					

27. **ישראלים רבים רואים בגדר ההפרדה צורך חיוני לשמירת הבטחון האישי של אזרחי ישראל. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?**

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון מאוד
(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הישראלים היא לגיטימית (מוצדקת)				
(2)	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הישראלים				
(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הישראלים				
(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה				

28. **פלסטינים רבים רואים בגדר ההפרדה אמצעי של מדינת ישראל להמשך הכיבוש. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?**

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון מאוד
(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)				
(2)	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים				
(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים				
(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה				

29. **ישראלים רבים רואים במבצע עופרת יצוקה (מלחמת עזה) צורך חיוני לשמירת הביטחון האישי של אזרחי ישראל. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?**

		מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון מאוד
(1)	אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)				
(2)	אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים				
(3)	אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים				
(4)	אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה				

30.

פלסטינים רבים רואים במלחמת עזה (מבצע עופרת יצוקה) תוקפנות ישראלית כנגד

העם הפלסטיני. איך את/ה מרגיש/ה כלפי עמדה זו או מה את/ה חושב/ת עליה ?

	מאוד לא נכון	לא נכון	נכון במידה מסוימת	נכון	נכון מאוד
(1)					אני מרגיש/ה שעמדתם של אותם הפלסטינים היא לגיטימית (מוצדקת)
(2)					אני מרגיש/ה אמפתיה (אהדה) כלפי העמדה של אותם הפלסטינים
(3)					אני כועס/ת על העמדה של אותם הפלסטינים
(4)					אני יודע/ת מעט מדי על הנושא כדי להתייחס לשאלה

31.

הקונפליקט הישראלי-פלסטיני ייפתר בסופו של דבר על ידי:

	בהחלט לא מסכים	לא מסכים	לא כל כך מסכים	מסכים	בהחלט מסכים
(1)					הסכם הדדי בין הישראלים והפלסטינאים
(2)					לחץ והתערבות בין לאומית
(3)					בניית אימון הדדי
(4)					מלחמות וסכסוכים נוספים
(5)					אינטרסים כלכליים משותפים
(6)					תהליך של חינוך וסוציאליזציה
(7)					אינטרסים סביבתיים משותפים
(8)					הסכסוך לא ייפתר כלל
(9)					פתרון דתי
(10)					צד אחד יוותר בסופו של דבר ויעזוב
(11)					הקונפליקט לא ייפתר כי כל צד ידבק במטרותיו

32. קרא/י את המשפטים הבאים והקף/י בעיגול את המספר שמראה עד כמה את/ה

רוצה שיקרה מה שכתוב במשפט.

מאוד מקווה שיקרה						בכלל לא מקווה שיקרה	
6	5	4	3	2	1	אצליח בבית הספר	(1)
6	5	4	3	2	1	יהיו לי יותר חברים	(2)
6	5	4	3	2	1	מצב בריאותי יהיה טוב	(3)
6	5	4	3	2	1	אהיה אדם מצליח	(4)
6	5	4	3	2	1	אשיג מטרות ארוכות טווח	(5)
6	5	4	3	2	1	אהיה מאושר	(6)
6	5	4	3	2	1	יהיה לי כסף	(7)
6	5	4	3	2	1	יהיה לי זמן פנוי	(8)
6	5	4	3	2	1	אנשים יעזרו זה לזה	(9)
6	5	4	3	2	1	רמת הפשע תרד	(10)
6	5	4	3	2	1	המדינה תהיה יותר משגשגת כלכלית	(11)
6	5	4	3	2	1	המשפחה שלי תבין אותי	(12)
6	5	4	3	2	1	יהיה צדק בעולם	(13)
6	5	4	3	2	1	יהיה שלום בעולם	(14)
6	5	4	3	2	1	יהיה לי חופש אישי	(15)
6	5	4	3	2	1	לאנשים יהיה מה שצריך כדי לחיות	(16)

33. קרא את המשפטים הבאים והקף בעיגול את המספר שמראה עד כמה אתה

מצפה, לפי הערכתך, שמה שכתוב במשפט באמת יקרה.

בטוח שיקרה						בטוח שלא יקרה	
6	5	4	3	2	1	אצליח בבית הספר	(1)
6	5	4	3	2	1	יהיו לי יותר חברים	(2)
6	5	4	3	2	1	מצב בריאותי יהיה טוב	(3)
6	5	4	3	2	1	אהיה אדם מצליח	(4)
6	5	4	3	2	1	אשיג מטרות ארוכות טווח	(5)
6	5	4	3	2	1	אהיה מאושר	(6)
6	5	4	3	2	1	יהיה לי כסף	(7)
6	5	4	3	2	1	יהיה לי זמן פנוי	(8)
6	5	4	3	2	1	אנשים יעזרו זה לזה	(9)
6	5	4	3	2	1	רמת הפשע תרד	(10)
6	5	4	3	2	1	המדינה תהיה יותר משגשגת כלכלית	(11)
6	5	4	3	2	1	המשפחה שלי תבין אותי	(12)
6	5	4	3	2	1	יהיה צדק בעולם	(13)
6	5	4	3	2	1	יהיה שלום בעולם	(14)
6	5	4	3	2	1	יהיה לי חופש אישי	(15)
6	5	4	3	2	1	לאנשים יהיה מה שצריך כדי לחיות	(16)

34. קרא/י את המשפטים הבאים וסמן/י עד כמה את/ה מסכים/ה עם כל אחת מהעמדות:

מסכים מאוד	מסכים	לא כל כך מסכים	לא מסכים	לא מסכים כלל		
					(1) אני חושב שהיחסים בין יהודים לערבים יישארו יציבים בשנים הקרובות	
					(2) היחסים הנוכחים בין ערבים ליהודים הם זמניים בלבד	
					(3) היחסים בין ערבים ליהודים לא ישתנו בקלות	
					(4) זכותם של היהודים להיות במצב טוב יותר מאשר הערבים	
					(5) הערבים יכולים לדרוש להיות במצב טוב, לפחות כמו היהודים	
					(6) זה מוצדק שמצבם של היהודים טוב מזה של הערבים	
					(7) לא משנה איזה מאמץ יעשו הערבים לא יוערכו כמו יהודים	
					(8) בעקרון, לערבי לא קשה להיות מוערך כיהודי	
					(9) כמעט בלתי אפשרי שיתייחסו אל ערבי כפי שמתייחסים ליהודי	

האם יש לך הערות לצוות המחקר לגבי השאלון והמחקר?

ושוב, תודה לך על שיתוף הפעולה !

פרופ' שפרה שגיא
וצוות המחקר

התוכנית לניהול ויישוב סכסוכים,
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

נספח 2

שאלות לקבוצות המיקוד בעקבות פעילות בכיתות של פורום המשפחות השכולות

1. מה אתם זוכרים מפעילות הפורום שהועברה בכיתתכם?
2. ספרו על החוויה שעברתם בעת הפעילות?
3. אילו מחשבות עורר בכם המפגש?
4. מה הרגשתם בעת המפגש?
5. מה הרגשתם לאחר המפגש?
6. האם חשבתם על הדברים לאחר מכן? שתפו אותנו במחשבות
7. מה לקחתם מהמפגש, ספרו לנו האם היתה לכם תובנה כלשהי אחרי המפגש, בנוגע ליחסי יהודים ערבים?
8. איך אתם מתייחסים לשכול הישראלי לעומת השכול הפלסטיני?
9. אילו רגשות עורר בכם סיפור השכול הפלסטיני ששמעתם?
10. האם אתם יכולים לקבל את הסיפור הפלסטיני האישי ששמעתם כסיפור אמין ולגיטימי?
11. (אם התשובה היא כן) מה גורם לכם לחוש כך כלפי הסיפור ?
12. האם אתם יכולים לעשות חיבור בין הסיפור הפרטי ששמעתם לסיפור הכללי של הצד הפלסטיני? האם אתם יכולים להבין את הסיפור הפלסטיני?
13. האם משהו בתפיסה שלכם לגבי הסיפור הפלסטיני, למשל בנוגע לאינתיפאדה, השתנה בעקבות הפעילות?
14. אם כן, נסו להסביר מה השתנה, ומה גרם לשינוי?
15. האם התפיסה בנוגע ל [נרטיבים נוספים על האינתיפאדה – עופרת יצוקה, מלחמת העצמאות הצהרת בלפור וכו'] השתנה?
16. איך אתם חושבים יסתיים הסכסוך הישראלי פלסטיני?
17. האם משהו בתפיסתכם לגבי סיום הסכסוך השתנה בעקבות פעילות הפורום?
18. איך אתם רואים את מצב היחסים בין יהודים וערבים במדינת ישראל?
19. האם אתם חושבים שמצב היחסים יישאר כך לאורך זמן, או שעשוי לחול בו שינוי? אם כן, איזה ומה לדעתכם יכול לגרום לשינוי?
20. מה דעתכם לגבי זכויות הערבים ביחס לזכויות היהודים במדינה?
21. האם הסיפור האישי ששמעתם מפי פלסטיני, שינה במשהו את גישתכם בנושא זה?
22. איך לדעתכם ערבים מוערכים במדינת ישראל?
23. מה אתם חושבים על זה?
24. האם פעילות הפורום השפיעה על דעתכם בנושא זה?

נספח 3

קבוצת מיקוד בית ספר מקיף-אזורי בדרום

תאריך: 8.3.11

משתתפים: עינב, מור, אורי, עודד, אסף, ספיר.

מראיינים: בועז ומרב

בועז: בוקר טוב לכם. מרב ואני ובוועז עורכים מחקר במסגרת העבודה שלנו באוניברסיטת בן גוריון בנגב. מחקר על שייך למחקר יותר רחב שעוסק בנוער והיסטוריה. מה הנוער הישראלי לאורך השנים חושב על העניינים שקשורים בעיקר לנושא של הסכסוך הישראלי פלסטיני, יהודי ערבי. אנחנו מתרכזים באופן ספציפי במחקר על פעילויות שאולי יש להם איזושהי השפעה או אני רוצה לבדוק אם יש להם השפעה על העמדות שלכם, על הדעות שלכם, או מה אתם חושבים. למשל על הנושא של פעילות שהייתה לכם של פורום המשפחות השכולות. כולם זוכרים?

עונים: כן.

בועז: אנחנו אמורים להיות פה באמת כשעה וחצי, (?) ואנחנו נשאל שאלות, ואני מבקש שתתייחסו באופן חופשי הכי טבעי והכי מדויק שאתם יכולים, נראה לכם? מתאים לכם? על הכייפאק.

מרב: אני רוצה רק להוסיף אנחנו יש לנו פה שאלות שבעצם המטרה שאני אבדוק כל מיני דברים שקשורים לפעילות הספציפית הזאת שעברתם, שזה פורום המשפחות השכולות, ואני רוצה להוסיף למה שבועז אמר, שבאמת מאוד, מאוד חשוב לנו שתגידו את הדעות שלכם, שאתם מרגישים בכנות ופתיחות וגם אם נראה לכם שאולי לא יהיה לנו נעים לשמוע משהו,

בועז: אין לא נעים.

מרב: כאילו,

בועז: לא נעים זה רק דברים לא מדויקים.

מרב: כאילו מאוד אמיתיים, כי ככל שתהיו יותר אמיתיים אז ככה המחקר הזה יש יותר ערך אמיתי.

בועז: רק שנייה לגבי ההקלטה, כשדיברתי עם האלה שהיו פה, אנחנו רוצים להקליט – את מה שתגידו, כי אנחנו אחר כך משכתבים את זה.

מרב: זהו, אז בדיוק עכשיו בשביל ללכת – לתמלול, אנחנו גם כל פעם נפנה אליכם בשם למרות שזה כאילו טיפה מלאכותי, כדי שאחר כך כשאנחנו מקשיבים נדע מי אמר מה. שלא יהיה לנו בלבול. אז רק היות וכל השמות, אז אנחנו נוודא רגע שאנחנו יודעים. עינב, מור, אסף אוקי, עודד ואורי?

עונים: כן.

מרב: יופי, ואנחנו מרב ובוועז, ואפשר להתחיל.

בועז: כן תפאדלי, מרב תהיה השואלת ה... אני אוסיף אם יהיה צורך.

מרב: טוב, אנחנו רוצים לשמוע מה אתם זוכרים מהפעילות של הפורום משפחות השכולות, שהועברה בכיתות שלכם. אגב רגע לא שאלנו לפני זה משהו יותר טכני, אתם באותה כיתה כולם?

עונים: לא.

מרב: אז זאת אומרת שעברתם בעצם פעילויות שונות. אתם מאותה כיתה, ואתם, כל אחד מכיתה אחרת?

עונים: כן.

דובר: פחות או יותר אותו דבר אבל לא, לא אותם אנשים.

בועז: זאת אומרת פגשתם את אותם,

מרב: אז אנחנו רוצים לשמוע מה אתם זוכרים מהפעילות מה היה שם?

בועז: אולי תזכירו אחד לשני.

דובר: אלינו הגיע אב שכול,

בועז: אסף כן.

אסף: לא זה היה אח שכול. שני אחים שכולים. אחד ערבי אחד ישראלי יהודי. כל אחד סיפר את הסיפור שמה שקרה לאח שלו, לספר בדיוק מה היה?

מרב: לא, אם אתה זוכר במקרה את השמות

בועז: איך נהרג אולי,

אסף: אני זוכר שאת הישראלי חטפו, את היהודי חטפו והפלסטיני חיילים בטעות ירו בו.

דובר: הם נתנו לו הוראה לעצור הוא לא עצר אז הם,

אסף: כן, היה עוצר והוא שוטט בחוץ, ואז ירו בו. זהו.

מרב: אוקי, עינב.

עינב: כן, אני זוכרת היה לנו אב שכול, שהבן שלו נהרג בפיגוע. ואח (?) שגם כן היה עוצר, ואח שלו ניסה לעבור מבית של חברים לבית של חברים, והחיילים (?) אותו,

בועז: אתה סופר את הנוספים? ((עושים שם רעשים לא ברור))

מרב: אז מי הצטרפה?

ספיר: ספיר.

מרב: ספיר?

בועז: מאיפה את ספיר?

ספיר: דרביה.

בועז: דרביה. שנייה כן, אני מכיר. אנחנו נגיד עוד משפט בשבילך.

מרב: כן, כן,

בועז: אנחנו מרב ואני, שמי בועז, מקיימים מחקר חלק מהעבודה שלנו באוניברסיטת בן גוריון בנגב, על נוער והיסטוריה, זאת אומרת מה הנוער שלנו חושב, לאורך שנים, על בכלל שאלות כלליות, בעיקר על הסכסוך הישראלי פלסטיני, יהודי ערבי, והיום אנחנו מתמקדים בפעולות שנעשות נבדוק באיזה מידה יש להם קשר הם משפיעות לא משפיעות, ואנחנו מתייחסים ספציפית לפעילות שהייתה לכם של פורום המשפחות השכולות אם את זוכרת.

ספיר: כן.

בועז: כן, אז על זה אנחנו רוצים לשאול. אנחנו ביקשנו רשות להקליט כי אנחנו אחר כך מקשיבים לזה, מתמללים את זה, והתחלנו בדיוק בסבב לראות מה זוכרים מהפגישה. בסדר?

- מרב: אז בואו נשמע את מור.
- מור: אני זוכר, היה לנו שני אבות שכולים, הערבי את האמת שאני לא זוכר איך הבן שלו נהרג, אבל היהודי
- דוברת: אח שלו.
- מור: כן נכון (?) אז הערבי זה אח שלו נהרג. היהודי הבת שלו באוטובוס. ((מדברים יחד))
- דוברת: היהודי זה אבא שלו.
- מור: זה אבא של זאת שהבת שלו נהרגה.
- בועז: איך הוא נראה, עם זקן.
- מור: כן, כן, אז זהו, אני
- עודד: אחד היהודי הישראלי היה בעצם (?) הוא היה בבופור, איזה חודש משהו כזה לפני שהוא השתחרר העלו אותו עוד פעם לשם, והוא היה צריך לפלס דרך כלשהי, והוא נהרג ממטען. דרך אגב הסרט בופור אז סיפור אחד
- בועז: לאבא קוראים א'. שם הוא מופיע כזוי, בעצם קוראים לו נ' לבחור.
- עודד: נכון, והערבי ישראלי הוא בעצם מתקופת האינתיפאדה, הוא יצא (?) וחיילי צה"ל ירו בו שבעה כדורים בחזה. ונהרג. וכל אחד סיפר (?) היה כעס, הם אמרו שהם מוכנים לעשות הכל בשביל להרוג ופה ושם, וכל הדברים האלה. ולאט לאט הם התחברו לפורום הזה של ההורים שכולים, וזהו, זה מה שהם עושים.
- מרב: תודה.
- ספיר: אני זוכרת הייתי איתך אבל אני זוכרת משהו אחר.
- מרב: תספרי מה שאת זוכרת.
- ספיר: אני זוכרת שליהודי זה היה אבא שלו שנהרג, מפיגוע אם אני לא טועה, והערבי אח שלו נהרג. כאילו רק הלך לחבר כאילו והרגו אותו בלי שהוא עשה כלום.
- מרב: אוקי,
- מור: גם אפשר (?) שגם אצלנו הם התרכזו ממש בזה שבהתחלה הם רצו לנקום והם ממש היו כאילו כעסו ואמרו האבא, היהודי בעיקר דיבר שהוא נכנס לדיכאון והוא ממש חיפש לנקום, חיפש ואז בסוף אני לא זוכר מה הוא אמר, שגרם לו להבין שלנקום לא יעזור, והוא התחיל בפעילויות כאלה.
- מרב: כאלה שמה, שמה ההבדל בתפיסה, מה הוא פיזית השתנה? הוא רצה לנקום, ואז מה קרה, מה הוא רוצה עכשיו?
- מור: הוא כאילו שהיה בדעה, והבין שלנקום לא יעשה שום דבר, כי אז הוא ינקום ואז ינקמו בו על זה שהוא נקם, ואז ככה זה לא ייגמר, אז פשוט הוא הצטרף לפורום הזה של המשפחות השכולות שכאילו לא יודע, לשותף את בני נוער בסיפור וכאילו לתת לו להבין גם שכאילו גם אחרי שהרגו את הבת שלו עדיין הוא מצליח לחיות בשלום עם ערבים ולהשתתף איתם בפורומים, ושוזה אפשר. כאילו שלא כולם האלה שהורגים.
- מרב: זאת אומרת בעצם מה, מה המסר שאתם הרגשתם שאתם מקבלים מהפעילות של הפורום? אורי, אה אורי עוד לא, אז אורי יספר לנו על המסר שאתה קלטת בפעילות הזאת.
- אורי: אני המסר שקלטתי בפעילות הזו, זה בעצם שעוד פעם שגם בצד השני יש כאב ושכול וכל ה... אבל לפי דעתי זה כאילו זה היה לי ברור מאלי. לא הייתי צריך את הפעילות כדי להבין שיש משפחות בצד השני שגם הן חוות את הכאב ואת כל המעבר הזה של ההתמודדות עם השכול.

- מרב: אז בכל זאת תספר לנו על החוויה מהפעילות הזאת. מה כן, אתה אומר ידעתי כבר לפני, לא הייתי צריך את הפעילות הזאת כדי לדעת, נשמע גם ממקור ראשון.
- אורי: אבל איך, איזה חוויה עברת כששמעת את זה פתאום במפגש הזה?
- מרב: אני אגיד את האמת, אני במפגש הזה הייתי מאוד עצבני על כל ה... כי עשו סוג של יותר הישראלי שבא וסיפר הוא עשה מן השוואה בין הרצח של אח שלו לבין ההריגה של האח הפלסטיני, ואני בכוונה אומר הריגה לא רצח. וזהו, לפי דעתי זה שני סיפורים שונים וכל ה... אני בכלל לא, כאילו אין לי ספק שהפלסטינאי עבר כאילו טראומה וכאב וכל העניין של שאח שלו נהרג, אבל זהו זה יותר
- בועז: הרגיו אותך ההשוואה שבין הרצח שרצחו חייל ישראלי לבין ערבי שנהרג בגלל בטעות ולא בכוונה. כאילו לא אותו משקל מוסרי.
- אורי: בדיוק.
- דובר: זה לא שהחיילים התכוונו לרצוח, זה היה רשלנות.
- מרב: אז זה הפריע לך מה, שמספרים את זה ביחד, מה בעצם מפריע לך?
- אורי: הייתה לי הרגשה כאילו – הם עושים, הם רצו להגיד – שהכאב הוא אותו כאב, זה לא משנה, וזה נכון.
- בועז: זה נכון אוקי.
- אורי: אבל מצד שני זה קצת מבחינתי אני לא יודע, אני עדיין לא עברתי חס וחלילה לא עברתי דבר כזה, אבל לא יודע נראה לי הכעס מרצח הוא הרבה יותר משמעותי וגדול מאשר הכעס הזה. זהו אבל כאילו החוויה שקיבלתי ממנו, זה באמת לשמוע ממקור ראשון שיש שני צדדים לכל הסיפור.
- מרב: עינב כן אני אומרת,
- עינב: אחד הדברים שדיברו שם הכי הרבה שזה לא חובה לסלוח. כי הוא לא מסוגל לסלוח על זה שיש לו שהוא שכול, (?) חלק ממנו, הוא לא צריך לסלוח ואין לו גם רשות לסלוח בשם מי שנהרג, אבל שיש, זה מאוד חשוב לא להשליך את זה על מי שחי. זאת אומרת שאם אדם איקס הרג מישהו, זה לא אומר שכל האנשים שבאמת גם הם רוצחים, או שגם הם יש להם אותם כוונות. ושהוא נראה לי מאוד חשוב כי למרות שזה עניין של רצח ושל הריגה, בסופו של דבר זה כאב משבר. בשני המקרים אתה מאבד מישהו שיקר לך, ובשני המקרים זה נדמה לך שזה לעולם לא נגמר. ואני יודעת כי יש לי בן דוד שנהרג, כאילו הוא היה חייל ונהרג, זה לא היה עניין של פיגוע. אבל העניין שזה לא כל הערבים בריאים, וזה לא כל היהודים בריאים, זה חיילים עושים שטויות בטעות, וזה אני בטוחה שהם אוכלים את עצמם על זה שהם ירו במישהו והוא מת. ובאותה מידה אבא שהבן שלו נהרג זה בלתי נתפס, והוא באמת רצה לנקום. אבל אני חושבת, אני מתבלבלת לגמרי. ((מדברים יחד))
- דובר: יכול להיות שזה לא היה באותה שעה.
- עינב: ובשני המקרים זה חשוב אתה צריך לסלוח למי שעשה את זה, אבל אתה צריך להבין שלא כולם כמוהו. שזה המקרה כל אדם עומד בפני עצמו והוא לא מיצג קבוצה.
- מרב: מה הרגשת כשישבת בפורום, איזה רגשות זה הוביל?
- עינב: הייתי נסערת מעל ומעבר, לא כעסתי, זה לא היה עניין של כעס, זה היה עניין של תמיד ידעתי שיש גם את הצד השני, וזה חשוב מאוד לדעת שיש את הצד השני, ולא שעמדתי

באחד הצדדים באופן מובהק, אבל תמיד ידעתי שגם יש בעיות וגם שם זה קורה, וגם שם ערבים נהרגים. אבל בעצם העובדה שאתה רואה את הבן אדם פגיע והוא מדבר אליך ואתה רואה שהוא נסער, ואתה יכול לדעת מה הוא מרגיש, ואתה שומע את הסיפור האישי שלו, זה הופך את זה מערבי נהרג לאח שלו נהרג. זה הרבה יותר אישי, וזה שייך אליך. כי אני יודעת מה זה אחים שאיבדו את האח שלהם, אני יודעת מה זה אמא שאיבדה את הבן שלה או אבא שאיבד את הבן שלו. ובסך הכל זה אותו כאב זה לא משנה מה, איך זה נקרא.

מרב: ואמרת שזה גרם לך לסערת רגשות.

עינב: כי זה סיפורים קשים. זה מאוד קשה לשמוע את הסיפורים האלה. אני חושבת שהכי חשוב זה איך הם התגברו על היצר לנקום. שאתה רוצה ברגע הראשון לקום לקחת גרזן ולמלוך את הראש של מי שנמצא הכי קרוב אליך. אבל אז אתה מבין שאתה עושה את זה מתוך שום הבנה. אתה בכלל לא מבין מה אתה עושה כשאתה בא ורוצה לנקום. וכשאתה מבין שזה עניין של תהליך ארוך ושיקום ולהבין שזה נדמה שכל העולם נגדך, אבל יש גם אנשים בצד השני שרוצים לעזור לך ורוצים להתקדם הלאה ולהביא למצב של פיוס והשלמה, אבל לאו דווקא סליחה. זאת אומרת לא צריך לשכוח מה שקרה, אבל צריך להגיע למצב שאתה מבין שיכול להיות יותר טוב.

מרב: ויש הבדל לפי מה שאת הבנת, בין סליחה לבין פיוס. זאת אומרת אפשר להשלים ולהתפייס אבל לא חייבים לסלוח.

עינב: אפשר לנקום שזה היה את האדם הזה שהרג את הבת שלי, אבל שיש לי עכשיו את האפשרות לנהל משא ומתן כמו שצריך עם אנשים אחרים. זה לא צריכה לשכוח שזה היה.

מור: אני חושב שגם איכשהו גרם לי די להיכנס לפרופורציה בקטע של יש במדיה מלא אנשים כאילו ששונאים ערבים לא יכולים לחיות עם ערבים, ולא יודע כאילו אם אנשים שערבים הרגו להם בן אדם קרוב, או משפחה או זה, והם עדיין מצליחים עכשיו לחיות עם ערבים ולהשתתף איתם בפורום וכאלה, אז כאילו אם הם יכולים כל אחד יכול.

בועז: מור זה המידע שאתה קלטת. כן אם הם יכולים אז כולם יכולים.

מור: זה כאילו לא היה הרעיון המרכזי של ה.. זה לא היה המטרה שלהם להעביר לנו, אבל זה מטרה ש,

מרב: זה תובנה שבעצם יש לך בעקבות זה, שאם הם יכולים אז אפשר לדבר.

מור: כאילו הם לא באו כדי להגיד לנו לחיות בשלום לעם הערבים, אבל (??)

מרב: אוקי תודה מור. ומה הרגשת אז, מה היה, איך הרגשת כשישבת שם בפעילות הזאת?

מור: זה כאילו לא יודע, לא יודע אם זאת המילה המתאימה (?) זה גם להרגיש טוב שיש אנשים כאילו ש, כאילו אני לא יודע אם הייתי מאבד משהו קרוב אני לא יודע אם הייתי יכול כאילו לחיות עם ה.. (?) כאילו יודע שזה שכמו שהיא אמרה שזה לא אותו דבר וזה לא, הבן אדם שהרג הוא לא (?) אבל הוא יכול זה משהו קרוב שנהרג לא יודע, כאילו אני מעריך אותם על זה שהם מסכימים ככה להיות ביחד. –

בועז: מה החוויה מה התובנה שיש לך מהמפגש?

עודד: אני דווקא די יצאתי בהרגשה כזאתי שהם באים ואומרים לנו שצריך שבידינו יש את הכוח להשפיע ולומר שדי אנחנו צריכים כאילו להסתדר בינינו, בואו נעשה סוג של שלום נניח את הנשקים ונעשה שלום. זה מה שאני פחות או יותר הצלחתי להבין מהשיחות. ולי

קצת קשה, לי קצת היה קשה לדבר איתם לנהל מולם את הדו שיח, כי לי אישית לא היה קרוב לא בן אדם מאוד, מאוד קרוב שנהרג במלחמה או משהו דבר כזה. ולבוא אליהם בטענות (עמדות) שאתה גדלת איתם ועד היום אתה חי איתם עד היום אני חי איתם, שלדעתי בלי צבא אנחנו לא קיימים, ששלוס זה נראה לי קצת רחוק מדי כרגע. אתה לא יכול לבוא ולומר להם, כי זה לא אותו דבר מה שהם מרגישים, החוויות שהם עברו למה שאני עברתי. ודי לא נעים לפחות לי היה, להציג את הדעות שלי מולם. כלומר למרות כל מה שהם,

- בועז : חששתי לפגוע בהם שהם בעצם,
 עודד : חששתי לומר דבר לא נכון דבר מעליב. שיגרום לי ,
 בועז : מה הדבר המעליב שהיית אומר?
 עודד : לא יודע, ש,
 בועז : שפה אתה יכול להגיד אבל שם זה היה בעיה.
 עודד : שבלי צבא כולנו לא היינו קיימים, ושנאנחנו חייבם שיהיו לנו חיילים, ונכון שנהרגים חיילים וזה דבר עצוב וזה דבר הכי גרוע שיכול להיות, אבל אין מה לעשות.
 בועז : הבנת שהם בעצם נובע מהדברים שלהם שהם בעד שלא יהיה צבא או שהם חושבים, מה אתה לא מסכים?
 עודד : הם אומרים שצריך להיות שלום, שנניח את הנשקים, שאפשר להיות שלום וכולם יכולים לחיות יחד.
 מרב : ומה אתה חושב על האופציה של שלום.
 דוברת : צריך צבא אבל מה אתה חושב על זה?
 עודד : הלוואי, הלוואי, הלוואי שיהיה שלום. הלוואי. כאילו אבל זה פשוט יש פשוט מדינות סביבנו, כל המדינות בעצם סביבנו לא שהם לא רוצות רק שלום, הן לא רוצות בקיומנו. שזה לא משנה כמה אנחנו נרצה או כמה אנחנו ניתן, ואנחנו רואים את זה על ידי החמאס. נותנים להם ובאמת נותנים להם הרבה, אבל הם פשוט לא רוצים בקיומנו נקודה.
 דובר : זה לא רק החמאס.
 עודד : נתתי דוגמה, הם פשוט לא רוצים בקיומנו, ואתה רוצה לבוא ולהושיט להם יד לשלום, הם נותנים לך כאפה. מה זה?
 מרב : אז אני שנייה מבינה מה שאתה אומר, אני מנסה למקד את זה למה שהרגשת שם כששמעת את הסיפורים. אז מה בעצם הייתה התחושה כשאתה יושב ושומע את זה שזה לא מסתדר לך עם התפיסת עולם שלך או ש, מה הרגשת כששמעת את הסיפורים?
 עודד : כשנכנסתי בהתחלה לשיחות האלה, כבר הייתי עם ראש כזה שאני הולך להתעצבן ואני הולך אם אומרים משהו לא במקום אז אני אגיד משהו בדיוק את דעתי, ולאט לאט זה דעך, כי עוד פעם פשוט לא נראה לי היה הטעם, וזה גרם לי כאילו שאני לא מבין כלום לעומתם. אבל זה מה שזה גרם לי לא יודע,
 מרב : אני רוצה רק אני מקווה שאני לא מציקה בקטע הזה. זה אמרת, דיברת על אי נעימות להתווכח איתם, אבל זה גם עשה לך עכשיו אמרת משהו קצת אחר, גרם לי להרגיש שאולי אני לא יודע או לא מבין. זאת אומרת זה עורר איזה סימן שאלה לגבי האמיתות שהאמנת בהם?

עודד : כן זה ברור, אתה בא וחושב כן אולי כן יכול להיות שלום. אבל אתה רוצה את זה, כל אחד אני חושב בתוכו כל ימני הכי, הכי קיצוני, באיזשהו שלב רוצה שיהיה שלום, שלא יהרגו אנשים במדינה שלו, לדעתי. אז זה ברור נותן לך לחשוב, אבל הדרך שבה הם אומרים שצריך להיות שלום וצריך להניח את הנשקים אני פשוט לא מצליח להתחבר לזה. זה נראה לי רחוק מהמציאות, זה נראה לי כמו אגדה (?!)

ספיר : אני הרגשתי כאילו מכריחים אותי לעשות משהו, צעד כלשהו שיהיה שלום. שכן נבין שכן זה, שכאילו הערבי דיבר וכאילו רצה להגיד שגם להם נפגעים וגם אצלם זה כואב, אז כאילו לא אמרתי כאילו מה אתה רוצה שאני יעשה, גם אצלנו יש נפגעים. כאילו זה לא שאנחנו לא רוצים שלום, אבל יש דברים שאי אפשר להתפשר עליהם.

מרב : מה הרגשת כשהוא דיבר?

ספיר : שכאילו הוא רוצה שלום,

בועז : הרגשת שהוא רוצה שלום, האמנת לו שהוא רוצה שלום?

ספיר : כן, אבל כאילו הוא יותר רצה להראות שגם אצלם כואב, שכאילו נבין אותו יותר. אבל לא הצלחתי להבין אותו.

בועז : לא הצלחת להתחבר לכאב שלו, הכאב שלו לא נראה לך כמו של הישראלים?

ספיר : לא, לא. הצלחתי להתחבר לכאב, אבל כאילו לא היה לי צעד לעשות כאילו לשנות משהו. אני לא יכולה לשנות את הכאב שלו. כאילו גם לנו יש כאב מה, אז מה נעשה? כאילו זה לא,

מרב : זאת אומרת הרגשת שזה ציפייה, שזה לא רק הסיפור שיש ממך איזושהי ציפייה ושאת לא יודעת מה לעשות עם הציפייה הזאת.

ספיר : שנעשה משהו עם זה, אבל אין מה לעשות. כאילו אני לא חושבת שאפשר להתפשר על דבר כזה.

מרב : אנחנו לא אומרים את השמות ואחרי זה עכשיו ספיר דיברה ועכשיו אסף כן,

אסף : הגעתי לשם נכנסתי לשיחה הזאת קודם כל עם ראש מאוד פתוח. אמרתי זה הזדמנות מאוד טובה באמת גם אתה שומע סיפורים, אתה שומע מאנשים אחרים, אמרתי זה דרך ממש טובה לשמוע את הצד השני. באתי ככה עם הראש פתוח באמת לא חידשו לי כלום, כאילו שמעתי את הסיפור אבל הבנתי ואללה נכון כאילו יש גם נפגעים בצד השני יש את הנפגעים שלנו, מה חדש פה? אז מה ששאלתי אותם היה, ומה אתם עושים בצד השני. אתה בא לבית ספר שלי אתה בא לכיתה שלי ושואל את השאלות האלה, ומספר את הסיפור שלך. אבל מה הפלסטינים שומעים, כאילו מה הנוער הפלסטיני על מה הוא גדל. אני גדל על הסיפורים של החלוצים שבאו להקים את המדינה, והיה את הפלאחים הערבים שהתנגדו וכל הסיפורים האלה סבא שלי מספר. כאילו אוקי זה אני גדל על זה. אבל על מה הם גדלים, מה הסיפור שלהם. מה הדברים שמגיעים אליהם הביתה. וכמו שזה נראה מגיע להם הביתה שלקחו להם את האדמות, שגירשו אותם, ואלף ואחד דברים. אז אני חושב שאם זה החינוך שמקבלים, אנחנו לא נגיע בחיים להסכמה ולמצב של שלום. זה הדעה שלי.

מרב : כי?

אסף : כי הם גדלים על ערכים שגנבו להם את האדמות, שגירשו את סבא שלהם מהבית, שרצחו את כל המשפחה שלהם. אז איך אפשר להגיע ככה לשלום, כי אנחנו נראים כמו מפלצת.

- בועז : אנחנו קוראים לזה הנרטיב שלנו,
- אסף : כן הנרטיב בדיוק,
- בועז : והנרטיב שלהם.
- אסף : אז אם שני הצדדים גדלים על ערכים שונים כאלה, בחיים לפי דעתי לא נגיע (?) לא נגיע להסכמה, ואני חושב ש, אז בגלל זה שאלנו אותם מה אתם איך אתם מגיעים לנוער הפלסטיני. כאילו האם היהודי שבא לפה גם מגיע לשם. כאילו האם הם שומעים את הסיפור שלו. כאילו האם הם יודעים שחטפו את האח שלו ורצחו אותו באכזריות כאילו. אם הם יודעים את זה, אם שומעים את הדברים האלה.
- בועז : אני מנסה להבין כאשר אתה שמעת את הנרטיב הפלסטיני שאתה בעצם גם יודע אותו כנראה ממקורות אחרים, האם כששמעת את אותו פלסטיני מספר את הסיפור שלו, האם יכולת להבין יותר, למה זה הסיפור שלהם, האם יכולת לקבל את זה יותר, האם זה נשמע לך אמיתי, או שלא יכולת לקבל את זה.
- אסף : תראה, אני עד היום אני
- בועז : לפחות אמפתי אליו.
- אסף : אני יותר באמת מהשיחה הזאת אני קצת יותר, אני פחות נוקשה כאילו מהבחינה של לשמוע את הדעות ולהגיד ואללה, יכול להיות שאנחנו גם לא בסדר באיזשהו מקום, כי יש הרבה סיפורים על טבח של כפרים שלמים שלא היה אמור להיות בכלל. כאילו פקודות ש, ((מדברים יחד)) כן דברים כאלה, שזה דברים באמת מזעזעים שאנחנו עשינו. אבל מצד שני אתה כל הזמן מרגיש את הכאב הזה שגם הם פוגעים בנו כל הזמן. אז זה מחלוקת שהיא מאוד קשה. אבל כן אחרי השיחה הרגשתי קצת, אמרתי יכול להיות שאנחנו צריכים באמת להקשיב, יותר להיות פתוחים ופחות כל הזמן, להגיד אבל הם והם, והם, יכול להיות שגם לנו יש פה צד לא קטן.
- מרב : זאת אומרת אתה מדבר על כאילו על בחינה עצמית שאנחנו צריכים לעשות
- אסף : כן.
- מרב : וגם להקשיב במובן של לנסות לבדוק אולי חלקים לפחות מהסיפור שלהם אפשר לקבל אותם?
- אסף : יש, אני לא חושב שכל הנרטיב שלהם הוא צודק, אני חושב שהאומה הפלסטינית הלאום או מה שזה לא יהיה, הם יודעים לסלף המון את האמת, הם יודעים לעצב את הסיפור בצורה שתתאים לעצמם. שהמון פעמים היא לא מסתדרת. קראתי, יש ספר שמציג, חצי ספר מציג את הנרטיב הישראלי חצי ספר מציג את הנרטיב הפלסטיני. דפדפתי בספר קראתי חלק, הם מציגים את אותו סיפור בשני זוויות שונות לחלוטין. זאת אומרת אתה יכול לקחת הם לקחו את הסיפור ועיוותו אותו. אז אני כזה מסתכל בכזה חצי עין ואומר, מה עשיתם פה, כאילו מה מה אתם מצפים להגיע לדבר כזה.
- מרב : מה זה הספר הזה, ספר
- אסף : אני לא זוכר את השם שלו,
- דוברת : הוא כתוב חצי בערבית?
- אסף : לא יודע, הוא בעברית נראה לי כולו, אני לא זוכר בדיוק. זה ספר שהוציאו בארץ, בשיתוף של פרופסורים ישראליים ופרופסורים פלסטיניים, שביחד הרכיבו ספר לימוד, ((מדברים יחד)) כן, כל אירוע פחות או יותר, עכשיו ניסו להכניס אותו בשער הנגב

בתוכנית הלימודים, הם לא הצליחו, המדינה טרפדה את זה ישר. אני יודע שבשבדיה לומדים את זה.

מרב: אוקי, וכשאתה ראתה את זה, אז אתה אומר שהרגשת שהסיפורים נגיד על כל אירוע, הסיפור של הצד השני הוא,

אסף: כן, בזווית אחרת, כאילו שמו מסך, שמו מסך כזה וכאילו סרט אחר. זה מה שאני מרגיש.

מרב: ומה הרגשת לגבי הסרט האחר הזה שהוא מה?

אסף: שהוא קצת, אתה מסתכל על העובדות תכלס, ואתה בודק את המקורות תכלס, זה לא אותו דבר, זה לא מה שרשום.

מרב: קשה לך לקבל.

אסף: קשה לקבל זה לא עובדות היסטוריות מצטער, זה נרטיב זה לא עובדות היסטוריות.

בועז: אבל בעקבות הפגישה אתה אומר שיכולת להיות קצת יותר מרוכז אם הבנתי אותך נכון.

אסף: כן, כן, אולי להבין מאיפה זה בא. כי אני גם אתה קורא יש האמת סיפורים שאתה קורא

ואתה אומר, הכעס שלהם אתה יכול להבין אותו. כאילו עכשיו נגיד אני מסתכל עם

משקפיים פלסטיניות ואומר כזה, מה זה כל היהודים האלה שבאו לי פתאום לאדמה

שלי וקנו לי את האדמות, מה זה הדבר הזה, מה זה אמור להיות. אז אני יכול איכשהו

להבין לאיפה זה מגיע, שפתאום אין להם כלום. כאילו הפכו מבעלי אדמות חקלאים

מה שזה לא יהיה, לכלום למחנה פליטים, אפשר להבין. כל בן אדם יכול להבין את זה.

בועז: זה שהרבה (?) בתובנות שלו בחוויה שלך,

מרב: לא, בחוויה כן שולטים, אבל עכשיו אנחנו עוברים קצת יותר לעניין של ה.. להתייחסות

באמת לסיפור של הצד השני.

אורי: אני האמת יש לי דעה קצת יותר קיצונית בעניין.

בועז: שתף אותנו.

אורי: נכנסתי למפגש ב, לא הבנתי למה כל המפגש הזה. אני אומר את האמת. נתקעתי אמרתי

למה אני עכשיו צריך לשמוע את הצד השני, אני עוד שנה עומד להתגייס, בעזרת השם

לקרבי, כשאני עומד במוצב ולא יודע נגיד שאני אקח דוגמה מצוינת לההוא שסיפר לנו

היה עוצר, הוא (!) הוא לא עצר, כאילו החייל קיבל הוראה לירות, הוא ירה. ואני אומר

כאילו הם מנסים להגיד לי להפעיל שיקול דעת, כי אני יודע שהמפקד שלי אומר לי

לירות אני יורה. כאילו אין,

מרב: תמיד בכל מצב?

אורי: ברור שיש את השיקול דעת אם אומרים לי יש פה תינוק ו, אבל הולך בן אדם לקראתי, יכול

להיות שהוא ילד תמים, אני לא יכול לדעת. אבל הוא הולך לקראתי, אומרים לו

לעצור, הוא לא עצר, הפקד שלי אומר לי לירות, אני יורה. אז אני לא צריך עכשיו את

ה...

מרב: אז מה זה גרם לך כששמעת את זה?

אורי: אני לא הבנתי למה אני צריך עכשיו כדי שיעוררו בי רגשות אשם חצי שנה, שנה לפני שאני

הולך להיות במקום החייל אותו החייל ההוא שם. אז ברור אני כן בן אדם אני כן בן

אנוש, אני מבין שיש את הצד השני, אבל חיים של יהודי בשבילי תמיד יבואו לפני חיים

של מישו מהצד השני. זה, ככה זה, כי זה,

מרב: עכשיו אם אנחנו מנסים לנתק את זה מה.. כאילו א. מההשוואה, וב. מהמצב שאנחנו

שומעים שאתה בעצם אתה מדמיון לעצמך שאתה עוד מעט עומד בסיטואציה כזאת.

אבל אם אתה והרגשות שלך קשורים לזה, אבל אם אתה מנסה רגע לנתק את זה ואתה אומר רגע אני מתייחס עכשיו לנקודת המבט שלהם, אתה מסוגל להבין אותה, או מה אתה מרגיש לגביה?

אורי: כמו שאספך אמר, היו, כן יש כן אפשר להבין את המקור כעס שלהם, את ה..

מרב: מה המקור כעס שלהם?

אורי: אבל כל הנקבה וה... הייתי בהרצאה לא מזמן של הכתב לענייני ערבים של ערוץ עשר, שכחתי את השם שלו. והוא אמר שאיך שלא נהפוך את זה כאילו אפשר להאמין ב, כאילו יש את התנ"ך שזה עובדה שהיינו פה, אבל ככה או ככה אנחנו הגענו לפה אחריהם בדור הזה הקיים. ואין מה לעשות. כמו שאתה כאילו זה פולשים לך לאדמות שלך פולשים לחיים שלך, וזה מקור הכעס. אבל הדרכי פעילויות שלהם וזה אני לא,

בועז: למרות ששמעת את הנציג הישראלי והנציג הפלסטיני, זה במשהו אתה יכול להבחין משהו שזה השפיע על צורת הראייה שלך, קצת התרכז, או ההפך זה דווקא גרם לך להיות יותר נוקשה, איך זה השפיע עליך אם בכלל? מה זה עשה לך אם אתה עכשיו מנסה לבדוק.

אורי: זה האמת שזה גרם לי להיות יותר נוקשה. כי זה אני לא יכול להתנתק מההשוואה. זה הדבר שכאילו ליווה אותי לאורך כל המפגש. שיש את ההבדל בין ההריגה של בכלל זה לא, הוא לא, החייל לא עשה את זה במכוון ואמר אני, ועוד שכן שאותם שלושה ערבים שכן נתנו טרמפ לאותו חייל ורצחו אותו, זה כאילו אני לא יודע, יכול להיות שהסיפורים בקבוצות האחרות זה קצת היה זה, אבל במקרה הזה זה מאוד הכעיס אותי. אין מה לעשות, אני לא אוכל להתחבר לצד הערבי כמו שאני יכול להתחבר, כאילו אני לא אוכל להתחבר לסיפור של הצד הערבי, כמו שאני יכול להתחבר לסיפור שלי של ישראל.

מרב: ונגיד אני מבינה שהסיפור הספציפי הוא קשור בתקופה של האינתיפאדה, הסיפור הזה של ה...

אורי: קצת לפני,

מרב: לפני האינתיפאדה השנייה?

אורי: לפני זה השנייה. וכאן גם נכנס הקטע של לנקום. עובדה שהאח הזה הוא אמר בבירור, אני פעלתי כאילו הוא אמר שאני פעלתי באינתיפאדה השנייה, זרקתי אבנים, ותקפתי כאילו חיילים.

מרב: אז מה זה גרם לך לחשוב על האינתיפאדה הזאת?

עינב: פשוט מצטלמים היום לספר מחזור והיא (ספיר) חוששת שהכיתה שלה מצטלמת עכשיו, אז זה בסדר שהיא תקבל אסאמאסים יצטרכו לקרוא לה החוצה?

מרב: בטח אין בעיה. סיפרת שהוא סיפר שהוא השתתף באופן פעיל באינתיפאדה, מה זה גרם לך לחשוב?

אורי: זה עוד יותר,

מרב: עוד יותר מה?

אורי: עוד יותר כעסים מהצד שלי. אבל אני לא יכול להאשים אותו. כי זה גם קודם כל (!) ויש את הקטע שאח שלו נהרג, ויש את כל העניין של הוא לא בן אדם יחיד בתור חברה, וזה כאילו בתוך קבוצה שיש (!) של האינתיפאדה מן הסתם הוא ילך עם הזרם ויעשה גם

- את אותו דבר. אבל לא יודע, זה מכעיס. זה אולי אטום, אבל קשה לי להבין את הדברים האלה.
- בועז : אבל מה שאני שמעתי אצלך, אבל מצד אחד כן יכולת להבין יותר או הבנת אולי מאיפה הוא בא מצד שני זה קצת הרגיו אותך גם הניסיון לעשות עם משהו שווה, גם העובדה שאולי זה עכשיו יאיים עליך, איזה מן חייל תהיה בעקבות ה.. זה גם מאיים,
- מרב : את רוצה אולי עוד רק לשתף אותנו במשהו ואז ללכת?
- ספיר : אני רוצה להגיד, שכאילו, שיש שם את (?) גם שם כאב, אז זה לא שינה אצלי משהו ידעתי את זה. אבל כאילו אם נגיד היית קיצונית והיית אומרת שהערבים ככה וככה, אז כן הייתי אומרת שלא כולם ככה, כאילו זה מה ששינה אותי.
- מרב : אוקי, זאת אומרת שאת יכולה לראות שיש גם בצד השני כאלה שהם לא עוינים נניח ומעוניינים ב,
- ספיר : תמיד ידעתי את זה, אבל נגיד אם היית אומרת אז פעם לא הייתי מתערבת. כאילו מה שאת חושבת, חושבת. אבל אחרי כאילו שראיתי וממש הרגשתי, אז כן הייתי אומרת. אבל אם זה או אני או הוא, זה אני בכל מצב.
- מרב : אוקי, נשאל אותה אולי משהו מהשאלות הזה?
- בועז : תשאלני כן.
- מרב : אנחנו מיד ניתן לכולכם עוד להתייחס, אבל אם את הולכת אז אנחנו רוצים, מה את חושבת לגבי הסיום של הסכסוך? איך הוא יסתיים? ואו אם יסתיים?
- בועז : איך הוא יסתיים?
- ספיר : שהם יתפשרו.
- מרב : שמי יתפשר?
- ספיר : הערבים לא אנחנו.
- מרב : מה זה אומר שהם יתפשרו ואנחנו לא?
- ספיר : שכבשנו אותכם וזהו.
- מרב : יתפשרו למה? זאת אומרת מה יהיה לדעתך הפתרון איך זה ייראה?
- ספיר : לא יודעת, או שנחיה איתם או שאני לא יודעת.
- בועז : או שלא, או ש,
- ספיר : יקרה משהו בטוח.
- מרב : אבל לאיזה כיוון את חושבת שזה ילך, לכיוון שאנחנו נכפה עליהם משהו, לכיוון שנדבר ביחד ואולי נגיע להבנה, לכיוון שזה ימשיך להיות מלחמות כל הזמן, מה, ככה כשאת מנסה לחשוב מה יקרה?
- ספיר : לא יודעת.
- בועז : מה שהבנתי שאת אומרת, אנחנו נישאר פה. או שיקבלו אותנו, או שיקרה להם משהו. זה בערך מה שיהיה, הבנתי.
- ספיר : כן אנחנו נשארים. כאילו אני יעשה הכל כדי שהם לא נגיד, כמו שאמר אני צריך לעבור עם הבן שלי וזורקים את התעודות זהות על הרצפה. נגיד על זה כעסתי. כי לא חייב לעשות את זה.
- מרב : כי מה, כי מה הרגשת?
- ספיר : שלמה להשפיל ככה סתם? אבל כאילו שיש את המחסומים אני מבינה כי אם אין אנחנו נהרגים. ויש דברים שאי אפשר לשנות, אבל לא הכל.

מרב: אבל את בעצם אומרת מצד אחד את אומרת אני מרגישה שאני מחזיקה בדעות שלי שאנחנו צריכים להישאר פה, וכל הדברים האלה, ואני מבינה גם שחייבים מחסומים, אבל כן משהו בהתייחסות אני שומעת בכמה דברים ההתייחסות אל הצד השני כאל אנשים.

ספיר: כאילו אני לא אפגע בהם סתם, כאילו סתם אני לא אפגע בהם. אבל אם זה אנחנו או הם, אז זה אנחנו. אני לא ישפיל סתם ואני לא ארצח סתם, אבל אם צריך, צריך. כשצריך אז עושים את זה.

מרב: אבל השאלה אני רוצה להבין, אם את אומרת זה אני מבינה מה שאת אומרת, אם זה מצב של מלחמה אז זה או אנחנו או הם. השאלה, אם זה ששמעת, אם הסיפור הזה ששמעת, אם הפעילות הזאת, זה עזר לך לחשוב משהו אחר על הסיכוי שאפשר יהיה מתישהו לדבר איתם. באיזושהי צורה, שאפשר להבין אותם קצת אחרת, או שזה רק במישור האנושי של להתנהג אליהם,

ספיר: אני תמיד יכולה להבין אותם, אין לי בעיה לחיות איתם ודברים כאלה, אין לי בעיה. כל עוד הם לא פוגעים בנו אז סבבה. אבל הם לא עושים את זה, הם כן פוגעים בנו. כאילו ויש צד שלא רוצה לפגוע בנו.

מרב: למה הם פוגעים בנו לדעתך?

ספיר: הם רוצים את האדמות שלהם. הם רוצים לחיות כמו שצריך. בלי המחסומים בלי הדברים, אבל הם הביאו את זה על עצמם. אם הם לא היו עושים פיגועים לא היו מחסומים.

בועז: (למרב) אם כבר תשאלו גם את האחרים את השאלה. תודה ספיר.

מרב: תודה ספיר.

עינב: אני יכולה להגיד משהו לא על הנושא ששאלת כרגע, אבל העניין של המיתוסים ו, אני חושבת שאנחנו נמצאים כרגע במעגל קסמים. ממש כאילו מצב רציני. אנחנו גדלים, הוא ניסה באמת כאילו מה שאנחנו לומדים בבית ספר שאין לי תלונות את יודעת לא קובעות לגבי זה, אני אומרת את העובדות כמו שהן. אזרחות, היסטוריה ספרות, שזה מקצועות או תנ"ך, שזה מקצועות שאנחנו לומדים אותם במטרה שמשרד החינוך רוצה להכניס בנו תפיסה מסוימת. לא אומרים לנו תהיה ימני או שמאלני, תהיה יהודי וציוני. עכשיו במדינה היהודית דמוקרטית צריך להיות יהודי וציוני, אחרת אין מדינה יהודית ודמוקרטית. אבל לפחות ממה שאני רואה במה שקורה אצלנו בשיעורים, אנחנו לומדים רק ספרות יהודית, יש קצת דברים אחרים, אבל לא מה שאנחנו לומדים. זה מעציב אותי כי אני חושבת שאנחנו יכולים ללמוד הרבה יותר בזמן שאנחנו לומדים. בנוגע להיסטוריה, אנחנו לומדים היסטוריה יהודית. זה כל מה שאנחנו לומדים. אם אנחנו לומדים על המהפכה הצרפתית זה כדי להצדיק את הקיום של הציונות כתנועה לאומית. אם אנחנו לומדים על השואה, כי זה השואה אי אפשר בלי זה, לומדים על הציונות לומדים על החלוצים, הכל כדי שבסופו של דבר יש מן פחד כזה שהילדים ישכחו שיש לנו לגיטימציה להיות כאן. זאת אומרת שאנחנו חיים במן טראומה שהייתה שואה נכון, אני לא חושבת שיש שום הצדקה להמעיט בערך של השואה בתור אחד האירועים הכי משמעותיים שהיו, אבל קיים פחד שאם אנחנו לא נוכל להראות גם את הצד האחר, שאנחנו חייבים להראות את הצד שלנו לחזק את הצד שלנו, אחרת אנשים, אנחנו נתפזר כאן לכל עבר. והאמת היא שאני חושבת ששם זה כבר דרכים אחרות.

בועז: מה את חושבת לגבי המפגש שהיה?

- עניב : אז לגבי המפגש,
- בועז : איך זה השפיע על ההתייחסות של החברה היהודית שלנו שלומדים אולי הרבה, או שהוא נגע איכשהו לאיך אחרים יכולים לראות עכשיו את הנרטיב הפלסטיני.
- עניב : ההלם הלם בי, פתאום אתה יודע אתה שומע את זה, ואין לך העדפה לצד מסוים. כי אתה לומד אזרחות והיסטוריה והכל, נותנים לך את הצד שלנו ויש גם את שלהם אבל זה מה שאנחנו לומדים. ואז אתה בא ואתה שומע את שני הצדדים, אתה אומר רגע יש גם דברים מעבר לבועה שאני חי בה. וכשאתה שומע את הצד האחר ואתה מבין שגם להם יש את המיתוסים שלהם ולנו יש את המיתוסים שלנו, ויש את ההיסטוריה שלהם ואת ההיסטוריה שלנו, וכל אחד כותב את ההיסטוריה של עצמו. אז אתה מבין שאנחנו חייבים למצוא משהו באמצע. כי אנחנו מבינים שלכל אחד יש רקע שונה וחייבים להניח את האידיאולוגיה בצד, ולהגיע למצב שאנחנו חיים פה. קודם נתחיל לחיות ואחרי זה נבנה את ה..
- בועז : מאיזה אירוע ספציפי את יכולה להגיד שלמדת עליו או שנתן לך לחשוב על, או אינתיפאדה או משהו בגישה הזאת שעורר אותך.
- עניב : שגם כן על האח השכול הפלסטיני שהוא ואח שלו גם כן הם היו בזמן האינתיפאדה ילדים, והם הלכו לבית ספר, והתחבאו מאחורי קיר כי ירו עליהם כדורי גומי. אז הם ((לא ברור יש רעש רקע רב ולא ניתן להבין)) כי הם מה הם יעמדו מאחורי קיר ויתחבאו, אז אני ידעתי שבסך הכל כולם רוצים את הלגיטימציה לחיות. איפה, מתי, ובאיזה השקפה וזה, בסך הכל רוצים שיהיה לנו כאן טוב. אבל אני לא מסכימה עם זה שרובם לא רוצים שנהיה כאן. אני חושבת שרובם רוצים לחיות ושעזבו אותם בשקט. לא אכפת להם מאיתנו בכלל. העניין הזה של חיה ותן לחיות, בצורה הכי פשוטה ובסיסית שלו, אם אתה לא מציק לי אני לא אציק לך.
- בועז : למשל את הסיטואציה הזאת את האירוע הזה של האינתיפאדה, זה נתן לך ראות את זה בצורה קצת שונה, לקבל את זה יותר, להבין את זה יותר?
- עניב : שזה לא לגיטימי העניין של האלימות. אבל העניין הזה שיש להם את הזכות למחות על זה שהם מרגישים שלא טוב להם. אני לא יודעת אם זה מוצדק או לא, כי אני לא מספיק בקיאה בזה, אבל
- אורי : השאלה איך למחות.
- עניב : אין ספק שהאלימות זה לא הדרך, אבל,
- אורי : זאת הדרך שלהם.
- עניב : זה חלק מהדרך. אני בטוחה שיש עוד דרכים.
- אורי : (!?) זה רוב הדרך. לפי דעתי יש את העניין התרנגולות והביצה, שזה אנחנו כולנו (!) בקטע הזה, זה הוא התחיל אני אחזיר לו, ((מדברים ביחד))
- מרב : אז מה אתה אומר אורי על הביצה ועל התרנגולות?
- בועז : ואולי איך זה יסתיים, אם זה יכול להסתיים.
- מרב : זה חשוב מה בא קודם?
- אורי : לפי התיאוריה של הביצה והתרנגולות אף אחד לא יודע מה בא קודם. בגלל זה אני גם לא יכול להגיד מה, כאילו אין לזה סוף.

- עניב: אז לנסות להסתכל על מה שהיה, ולהגיד אוקי זה המצב כרגע, אנחנו צריכים להגיע למצב שאנחנו חיים כמו שצריך. אם אנחנו הולכים להתחשבן מי עשה מה, אז אף אחד לא יצא מזה.
- בועז: ומה את חושבת על מה שספיר התייחסה, איך זה יסתיים, איך זה אם זה יסתיים איך זה יסתיים?
- עניב: (??)
- בועז: איך את מעריכה, מה את חושבת?
- עניב: כמו שזה כרגע, זה ילד ויתדרדר. ((מדברים יחד))
- אורי: זה מלחמת עולם.
- עניב: זה יש את המדינות ששונאות אותנו, ויש את המדינות הערביות ששונאות אותנו, יש את המדינות שבעדנו, אבל בסך הכל הדמות שלנו בעולם היא מאוד לא חיובית במדינות מסוימות. אנחנו לא יכולים להגיד טוב אנחנו נהיה יפי נפש ואנחנו נעשה כל מה שצריך כדי לעזור להם ואז נהיה מושלמים, אם אחרי זה אנחנו מגלים שזה לא עובד. אבל צריך להתחיל להתפשר בצורה רצינית.
- אורי: אבל יש פה עוד קלף עכשיו בסכסוך שזה איראן שהם מתסיסים, כאילו את גם, אם הפלסטינים בארץ היו, אם הרשות הפלסטינאית הייתה כאילו אמנם כאילו היא גוף עצמאי אבל היא לא באמת. יש את כל העניין של תסיסה, שאיראן מתסיסה את חמאס וחיזבאללה, והם מתסיסים את הגדה, כאילו זה לא הולך להשתפר בזמן הקרוב.
- מרב: הצפי שלך אורי שבזמן הקרוב יש תסיסה
- אורי: צריך לטפל במקור.
- מרב: באיזה מקור?
- אורי: צריך לטפל באיראן. כי אם כל הכבוד לחמאס וחיזבאללה, לבד הם לא שווים כלום מבחינת זה, אמנם יש להם נשקים, אין להם (?) ((מדברים יחד)) כשאתה חותך להם את האספקה, הם סך הכל לא, בסך הכל הם רוצים לחיות אבל לא עם הרבה,
- בועז: אם אתה אומר שאחרי, אנחנו צריכים עכשיו בעצם להילחם באיראן או העולם, ואחרי שנפתור את הבעיה הזאת, מה יקרה אז?
- אורי: אז יהיה לנו בעצם זה כאילו ((מדברים יחד)) כאילו אנחנו חלק,
- בועז: בכוח אבל,
- דובר: לא רק בכוח, גם בלדבר. כל עוד כאילו אם אין את איראן מהצד השלישי כמו שהוא אמר שמתסיסה אותם, ומשכנעת אותם כאילו לא לדבר איתנו ולהרוג אותנו ולשנוא אותנו,
- מרב: רגע שנייה, אנחנו ננסה טיפה בכל זאת למקד את זה, כי השאלה שמעניינת אותנו שאנחנו רוצים ככה לשמוע אותכם בעניין הזה, קודם כל חשוב לנו להבין איך אתם חושבים במחשבה שלכם לא ברצון הזה שלכם נגיד שאולי אם היו, אם לא הייתה איראן, אז אפשר היה להגיע לשלום. מה נראה לכם סביר שיקרה במערכת היחסים היום בין יהודים לערבים, כשיש את איראן כרגע וכשיש עוד מדינות בכל המערכת, ומעבר לזה, האם הפעילות הזאת שנחשפת אליה הפעילות של פורום המשפחות השכולות, גרמה לאיזשהו שינוי במחשבה שלכם איך יסתיים הסכסוך הזה.
- בועז: אם יסתיים, איך יסתיים.
- מור: כאילו אני הפעילות הזאת כן גרמה לי להבין שיש הרבה שחיים ביחד ויש הרבה שכן רוצים לחיות ביחד, אבל עדיין אני לא חושב שזה ישפיע על איך שזה יגמר. אני חושב

- שזה לא ייגמר טוב. כאילו לא יודע מתי, אני די בטוח שתהיה מלחמה בסוף. מלחמה גדולה כאילו לא,
- מרב: גדולה שמה יקרה בה?
- מור: לא יודע. אבל שלום אני לא חושב שיהיה.
- מרב: למה?
- מור: הרבה אנשים, כאילו הרבה פה אמרו כמה סיבות. גם שאני לא זוכר מי מכם אמר שהם חיים על כאילו אותנו מגדלים על (?) ואותם מגדלים על לשנוא ולקחו לנו את האדמות, כאילו לא יודע,
- מרב: ואותנו מגדלים על?
- מור: אולי אותנו לא, אולי פחות.
- בועז: זה לא אותו דבר אתה אומר?
- מור: אני אומר שתכלס אנחנו חיים בסוג של סביבה (?)
- מרב: רגע, דווקא מור אומר לא אותו דבר, אבל עודד אתה אומר אותו דבר. זאת אומרת כל צד מגדלים אותו על ((מדברים יחד))
- עודד: לא בהכרח מגדלים אבל הסיטואציות שקורות די גורמות לך לא לאהוב אותם, לא לחבב אותם, ממש לא, ההפך. זה גורם לך יותר לומר מה אני צריך אותם בכלל. הם הורגים ((מדברים יחד))
- בועז: אתה מרגיש שנאה כלפיהם גם אחרי המפגש הזה?
- עודד: תלוי, כי אני לא יכול, עוד פעם אני לא יכול לכלול. יש ברור לי שאם אני אומר לעצמי שאני לא יכול לכלול ויש ערבים טובים ויש ערבים רעים וזה, אני אחיה באופוריה כזאתי ואני יאמין בזה, ולא יצא מזה שום דבר. כי בסך הכל לא יודע אם זה מיעוט או הרוב שאומר ששונא אותנו ולא רוצה אותנו בסופו של דבר, אולי יעשה את הצעד שיגרום לנו לאט, לאט ליפול. אז זה לא משנה אם אני אגיד שיש צד טוב. אז זה לא משנה אם אני אגיד שיש צד טוב זה לא עוזר לי.
- מרב: אבל משהו בדעות שלך בעניין הזה השתנה בעקבות הפעילות או שחודד, משהו התחדד מה שחשבת קודם ומה שאתה חושב עכשיו.
- עודד: היה ברור לי שגם בצד השני יש אנשים שרוצים שלום, ושלא טוב להם איך שהם חיים, והכל פה ושם, אבל אני עדיין לא מצליח להבין את התפיסה איך הם חיים עם זה שמישהו מהמשפחה שלהם נרצח, והם עדיין מוכנים לסלוח ו, אני לא יודע מה זה טפו, טפו, טפו, לא יודע מה זה, ואני לא רוצה גם לדעת מה זה. אבל לא מצליח להבין את זה, ופשוט נראה לי, לא נראה לי שיהיה שלום והם לא כאילו (!?) נגיד את זה ככה.
- מרב: זאת אומרת אם אני מנסה להבין מה שאתה אומר, אתה אומר שמעתי את הסיפור, נחשפתי לרגשות של אנשים, זה גרם לי קצת לחשוב, זה עדיין נראה לי איזה בועה כזאת, כי בסך הכל בגדול אני חושב ש,
- עודד: לא בועה מאוד קטנה, כי בסך הכל אנשים היום גם בתקשורת וגם כל סדר היום לא מדבר על, על משהו קרבה לשלום, אומרים שיהיו שיחות שלום וכולם יודעים אבל שזה יהיה בפועל שאנחנו חיים (?) קיימת. כאילו אני לא חושב שאיזה מישהו פה בא ושמע שיש שיחות משא ומתן לשלום, ובאמת (!?)
- בועז: בטווח הקרוב, אבל אחרי הטווח רחוק ואחרי מלחמה, מתישהו נגיע לשלום או אתה לא רואה אופציה כזאת מעשית?

- עודד : אני מקווה שנגיע לשלום. לראות אני לא, אני לא, זה לא נתפס. כאילו אתה נולדת לתוך זה, אז אני לא רואה את עצמי אני לא רואה את עצמנו בלי צבא בוא נגיד את זה ככה.
- בועז : שלום זה לא דווקא בלי צבא.
- עודד : כן, יש את כל העניין של פרויקט הפורום של המשפחות השכולות, פרויקט שהם כאילו הגיעו לפיוס עם הצד השני בגלל הכאב והשכול שהם עברו. אני חושב שמלחמה נשמע מפגר, אבל אני חושב שהיא תעשה משהו.
- מרב : מה היא תעשה?
- עודד : תטלטל את כל ה... כי המלחמה הבאה לפי דעתי תהיה מלחמה כוללת.
- אסף : זהו אני רציתי להגיד קודם, שאם יהיה שלום זה יהיה רק אחרי מלחמה. יש יותר סיכוי לשלום אחרי מלחמה.
- מרב : רגע, הייתה לפני שנתיים מלחמה עופרת יצוקה,
- אסף : אבל זה לא מלחמה, אני מדבר מלחמה כוללת.
- מרב : אבל מה עופרת יצוקה, מה אתם חושבים על זה? זה עלה במפגשים של הפורום? בכלל לא?
- אסף : יש ניתוק מוחלט בין הפלסטינים שחיים (!?)
- מרב : כן, אבל השאלה אם הם התייחסו לזה באיזושהי צורה או לא, אוקי. ((מדברים יחד))
- דובר : אפילו לא דיברו על זה.
- אסף : תכלס הלחימה הייתה יחסית. אחרי שהיה את הבום הראשוני של המלחמה, המלחמה די התמקדה בחמאס להפיל את החמאס. היינו מאוד קרובים להפיל את החמאס. אבל זה עצר באיזשהו שלב.
- מרב : זה גרם משהו, המלחמה קידמה לדעתכם הידברות או, בעצם אמרתם פה שמלחמה אולי ((מדברים יחד))
- אורי : היא השיגה את המטרה שלה וזה אולי קצת שקט בדרום את זה היא עשתה. ועד לא מזמן היה בערך את גל היריות הראשון מאז הזה. ((מדברים יחד))
- מרב : אתה אומר אורי, בעיני היא עשתה שנתיים קצת שקט, אוקי,
- אורי : קודם כל היא השיגה את המטרה זה דבר חשוב. ולפי דעתי, אין מה לעשות, זה לא, זה הגיע למצב שזה בלתי נמנע.
- מרב : למה הם ירו אבל?
- אסף : זה באמת שאלה טובה. כי לא,
- מרב : אסף עכשיו.
- אסף : כי אתה בודק, אתה שומע אבא שלי היה המון שנים איש קבע, אז הוא היה בעניינים. פיקוד דרום וכל העניין של העורף. והוא יודע שאספקה לתוך עזה נכנסת בלי הפסקה. כל יום טונות של חומרי בניין, טונות של ציוד, טונות של אוכל, טונות של, הוא יודע כי הוא היה שם, הוא ראה את זה בעצמו. את המשאיות שעוברות במחסומים. וכשאתה שומע שכן המדינה נותנת, וכן המדינה מספקת להם חשמל, וכל מה שהם צריכים, ובסוף אנחנו חוטפים טילים, אז אתה אומר רגע מה, למה זה קורה, כאילו מה,
- מרב : ולמה צריך להבין למה, (מדברים יחד))
- אסף : זה כפיות טובה.
- בועז : מה התשובה שלך?
- אסף : התשובה שלי זה,
- בועז : למה זה קורה?

- אסף: למה זה קורה, כי עוד פעם חיים כפליטים. כאילו כשאתה חי כמו פליט אתה מבין שאני צריך להילחם על ה..
- מרב: מה זה אומר חיים כמו פליטים?
- אסף: אם תסתובבי בעזה את תראי שאין שם תשתיות, אין שם זה, גם כשניסו להקים דמוקרטיה, הם ירו לעצמם ברגל. זאת אומרת הם הקימו ארגון טרור בדרך דמוקרטיה. ככה שכל מה שהם עושים בעצם לא הולך להם. זאת אומרת תמיד יבוא מישהו המנהיג הזה שיפיל אותם כאילו. גם עם ערפאת למשל. שערפאת היה ידוע בזה שהוא לוקח תרומות בשביל לשלוח מחבלים. כאילו הוא שולח מחבלים בשביל לקבל עוד תרומות. אז זה תמיד קורה שם. ככה שלפי דעתי המבצע עופרת יצוקה נורא חשוב בשביל להבהיר להם שרבאק אנחנו יודעים מה אתם עושים, כאילו או שאתם (?) לעזור לכם ובאמת משתפים איתם פעולה, שאנחנו ניכנס בכם. וזה הזמין את זה.
- מרב: ואיך אתה רואה מעבר ל, נגיד עכשיו היה עופרת יצוקה ועברו שנתיים, מה הצפי שלך מה יקרה בסכסוך הישראלי פלסטיני?
- אסף: אני מאמין שבסופו של דבר מה שנקרא שטחי הגדה הרשות הפלסטינית, מה שהתנתקנו, זאת אומרת עזבנו את יהודה ושומרון פחות או יותר,
- מרב: עזבנו?
- אסף: כן, אין שם אין שמה מאחזים, יש שם ישובים יהודיים אבל את לא רואה שברוב הגדה, רוב הגדה זה פלסטינים. ((מדברים יחד))
- מרב: אז מה אתה חושב שיהיה שם בשטחים?
- אסף: אני חושב שברוב השטחים תקום מדינה פלסטינית, זה מה ש, זה הפתרון היחיד.
- דובר: אני ממש מצטער, אני עוד שתי דקות חוזר.
- מרב: טוב, הצפי שלך שיהיו שתי מדינות ואתה צופה שיהיה ביניהם הידברות מסוימת או מלחמה או מה?
- אסף: זה לא קשור לדעות הפוליטיות שלי, אני רואה שתקום איזושהי מדינה, אני לא יודע איך תיראה ההנהגה שלה, אבל אני אומר שכן נעזור להם גם להקים את המדינה הזאת, וכמו שאני זוכר את ההיסטוריה שלהם ואני מכיר ואני שומע סיפורים, הם יפילו את עצמם וייכנסו איתנו עוד פעם למלחמה.
- מרב: עוד שנייה, הפעילות הזאת של הפורום השפיעה איזה משהו על המחשבות שלך לגבי העתיד, ביחסים בין היהודים והערבים?
- אסף: לא, לא ממש. הדבר היחיד שזה השפיע שזה העלה לי את הנורה האדומה הזאת של מה הם מלמדים אותם. זה הדליק לי את זה. חוץ מזה זה לא, לא השפיע עלי. לא גרם לי לחשוב על העתיד. יותר גרם לי לחשוב על ההווה על התכלס, מה שבטח קורה כי מה שעכשיו קורה בתכלס זה מה שהשפיע עלי. וכמו שאני רואה את זה, זה לא מוביל לדרך אפשרית של באמת שלום ושכנות טובה, זה לא משנה.
- מרב: עינב.
- עינב: כמה דברים, אני חושבת כי במקום להגיד שלום, שלום, שלום מה (?) של השלום הזה כאילו, אני חושבת שצריך דבר ראשון אחת הסיבות שישראל תהיה (?) זה שאנחנו נמצאים במצב שאנחנו שולטים או לא יודעת מה בעניין של השטחים, שאנשים שאין להם מדינה יש להם שלטון, אבל אין להם מדינה מסודרת. יש להם איזה התארגנות, אבל אין להם גבולות ברורים של מדינה וממשלה ודברים שצריך להיות במדינה. עכשיו

צריך להגיע לפי דעתי גם להפרדת כוחות. תקימו מדינה, יהיו שתי מדינות לשני עמים, וברגע שאם מדינה אחת תוקפת את המדינה השנייה, יש לי לגיטימציה להתגונן. או אם אנחנו כרגע תוקפים אנשים שאנחנו, העולם רואה אותם כחפים מפשע, אז אנחנו נמשיך להיראות גרוע. אז אם אנחנו נאפשר הקמת מדינה ונעשה הפרדה מוחלטת,

מרב: איך תהיה ההפרדה?

עינב: צריך,

בועז: איך נגיע לזה?

עינב: לתת שטחים.

מרב: לצאת משטחים שנמצאים בידינו?

עינב: אני חושבת שכן. ((מדברים יחד)) התנחלויות

בועז: במשא ומתן, בהסכם?

עינב: קודם כל צריך ל, ((מדברים יחד)) מה אנחנו מתכוונים לעשות, מה כל צד רוצה שיקרה, ולא

להתחיל בכל מיני סיסמאות, אלא להתחיל לעשות בפועל. זה אומר שאם כל הרצון שלי שאנשים יחיו איפה שהם רוצים לחיות לפנות מאחזים, ולהגיד אוקי אין מה לעשות אתם רוצים שיהיה שלום אתם רוצים לחיות במדינה שלכם ממלכת ישראל באופן כזה שאתם תוכלו שם לחיות ובפועל לחיות, צאו משם. אתם תחיו בשטח של מדינת ישראל, שגם חלק ממנה זה ארץ ישראל, אין מה לעשות. אתם רוצים צריך,

בועז: על מי את מדברת עכשיו?

עינב: התנחלויות, זה,

בועז: המתנחלים כאילו יצטרכו לצאת משם.

עינב: כן, ולהקים מדינה באזור של השטחים, מדינה פלסטינית ואני לא כתבתי תוכנית מה בדיוק

יקרה. ((צוחקים)) אבל אם תהיה מדינה שאנחנו יודעים שיש לה גבולות מסוימים, אז כל פעילות שמדינה תעשה נגד מדינה אחרת, יש לנו את כל הלגיטימציה לפעול.

בועז: הפעילות הזאת בפגישה עם אותו פלסטיני חיזקה בך את במשהו את האפשרות שזה יקרה?

עינב: אני חושבת שזה יקרה. כי ממה שהפלסטיני סיפר מהצד שהוא שומע מהחיים היומיומיים,

אנשים שם רוצים שיעזבו אותם בשקט. הם רוצים לחיות, הם רוצים שיהיה להם טוב, הם לא רוצים עכשיו לצאת למלחמה עם אף אחד, כי הם לא רוצים להרוג אנשים הם לא רוצים שיהרגו אותם. נגיד אם יהיה להם מדינה תתמודדו עם הבעיות שלכם, אתם לא צריכים להתמודד איתנו. כי אם אתה צריך להתמודד עם שני אנשים במקביל, אז בסוף אחד מהם (!)

בועז: אז את אומרת שזה בסוף יסתדר בניגוד לאסף. כי אסף חושב שבסוף הם יקלקלו לעצמם.

עינב: אז תראה עובדה שכל המהפכות,

בועז: והוא מביא גם דוגמאות.

עינב: כן, (!?) שאתם רואים ((מדברים יחד))

דובר: נשאר את זה בינתיים פתוח. ((מדברים יחד))

עינב: רואים שיש בסך הכל אנשים רוצים שיהיה להם טוב. אז אנחנו לא יודעים איך המדינות

החדשות שיקומו יתנהגו כלפינו, אבל ברגע שיהיה שלום בתוך הבית, אז אנחנו יכולים גם להגיע למצב שאנחנו יכולים להתנהל איתם.

מרב: עכשיו את דיברת קודם על לגיטימציה, אמרת כמה פעמים את המילה לגיטימציה, איזה

לגיטימציה את, או האם את נותנת לגיטימציה לרצון הזה שלהם או לסיפור שלהם,

- דיברת על זה שפה בחינוך מנסים לבנות את הלגיטימציה שלנו, משהו, הפעילות הזאת גרמה לך לאיזה מחשבה על הלגיטימציה של הצד השני?
- עניב: כן, כי הם קבוצה לאומית. (?!?) אבל הם נחשבים לאום, כי הם רוצים הגדרה עצמית. הרצון שלהם להגדרה עצמית, אנחנו גם רצינו הגדרה עצמית. גם אנחנו רצינו מדינה. אז הנה. אפשר לתת להם מדינה, זה לא,
- דובר: אני מוכרח לציין שאני לא מסכים עם הדרך שלך לתת להם מדינה, כאילו אני חושב שכן צריך לאפשר להם אוטונומיה בגבולות ברורים, אבל התהליך הוא לא, הוא לא כזה פשוט שטוב בוא נצא מהשטחים וניתן להם. כי ניסינו את זה. ניסינו את זה בעזה. ניסינו את זה בעזה, ((מדברים יחד)) נכון, אבל זה היה בדיוק זה להתנתק, זה מה שאת אומרת זה להתנתק. וזה אני תופס את זה כבריחה מאחריות. כי אם אתה מתנתק ואתה נותן להם תקחו את השטחים תקימו מדינה תעשו מה שאתם רוצים שם, אני חושב שאנחנו מפספסים את הנקודה.
- מרב: רגע נתנו להם להקים שם מדינה אבל?
- דובר: הם יכלו להקים שם מדינה, הם יכלו לבחור בארגון ש, ((מדברים יחד)) יכלו לבחור בארגון שכן ייתן להם זכויות ולא יענה אותם, ולא,
- עניב: כן, אתה חושב שחמאס דופקים בדלת שלנו, ((מדברים יחד))
- בועז: אולי נשמע עוד דעות לגבי מה אתם חושבים ((מדברים יחד)) אולי יש רעיון לאן זה מתקדם. אתם אמרתם משהו אולי אחרי מלחמה, גם מור אמר אולי אחרי זה, מה לא ברור בדיוק איך אתה רואה את הסוף.
- מרב: עודד אמר שהוא לא רואה דברים חיוביים.
- בועז: לא רואה חיובי בסדר, אז זו הייתה השאלה איך רואים את הסיום. אם ואיך,
- מרב: תראו עכשיו זהו אנחנו רוצים קצת לקחת את השיחה לנושא יותר של יחסי יהודים ערבים, זה יכול להיות גם הפלסטינים שחיים בשטחים זה יכול להיות גם ערבים שחיים במדינת ישראל. אנחנו רוצים לשמוע קצת על מה, איך אתם רואים את היחסים בין יהודים לערבים בארץ שלנו, ומה דעתכם על זה, האם הפעילות הזאת גרמה לכם לאיזשהו שינוי, איזה יחסים יש בין יהודים וערבים במדינה לדעתכם?
- דובר: כרגע?
- מרב: כרגע. יהודים ערבים.
- דובר: קשה להגדיר אותם.
- עניב: קצת מתוח אני חושבת, טיפה.
- מרב: כשאתם רואים ערבים מה אתם מרגישים?
- עניב: כלום.
- עודד: לא כלום, אבל לא פחד, מן חשש, כאילו לא יודע ישר אתה רואה ערבים, אצלי זה אינסטינקטיבי אתה ישר בודק אותו. אתה רואה אותו עם מעיל אתה ישר חושב אולי איזה, אתה עולה על איזה אוטובוס אתה מסתכל ובודק ישר אתה חושב אתה אומר רגע, ואז אתה אומר לעצמך רגע, רגע לא יהיה (!) לא יהיה הוא לא יהיה כזה, לא כולם כאלה. אבל וואלה כל פעם מחדש זה קורה לי, כל פעם מחדש אני אומר כאילו יכול להיות שזה זה. אין מה לעשות זה התפיסה,
- מרב: יצא לכם להיפגש עם ערבים לשוחח?
- אסף: כן בטח, יצא לי הרבה.

- מרב: איפה?
- אסף: ביומיום.
- מרב: ביומיום אתה פוגש ערבים?
- אסף: לא, כאילו, אני הייתי בקורס למשל עם עשיתי קורס (!?) ועבדתי עם שני חברי'ה ערבים, בדואים ערבים כאלה. אתה רוצה שלא להעלות את העניין של הסכסוך הערבי יהודי, אתה לא מעלה את זה, עכשיו אתה לא מעלה את זה איתם כי הם יכולים להיות מאוד, כאילו זה יכול, בני אדם לכל דבר, נחמדים, מדברים איתך, והכל טוב ויפה. אבל אתה מסתכל על (!?) אין מה לעשות, לפחות אני.
- עינב: לא זה לא עניין של כאילו ואוו (!) אני לא רואה, אותו דבר קורה לי גם כשאני נוסעת לחו"ל, כשאני רואה מישהו עם גוון עור ושיער יותר כהה אז אני מתחילה להיכנס ללחץ. ואם אני רואה מישהו חשוד באוטובוס ואני אפילו לא חושבת על זה שהוא ערבי, כי אני הייתי בטראומה איומה אז בתקופה של הפיגועים, אני הייתי, ההורים שלי היו יוצאים מהבית אני הייתי תופסת אותם שלא יצאו. הייתי ילדה קטנה. אני מתתי מפחד, זה גם לא היה מתוך מחשבה הוא ערבי הוא רוצה לפגוע בי, מחשבה הם רוצים לפגוע בי. זה מאוד היה,
- מרב: אבל הערבים, מה את חושבת על יחסים של יהודים וערבים, כשערבים ויהודים במדינה נפגשים, איזה יחסים יש ביניהם?
- עינב: אני חושבת בהתחלה תמיד יש אתה המתח הזה שאתה רואה מישהו שהוא זר, אבל אתה לא חושב, זה לא סתם מישהו זר אתה יודע שאתה רואה איזה סיני או בלונדיני, אז אתה אומר יאללה אני אהיה חבר שלו. אלא מתח שאתה אומר מי ידקור את השני קודם. אתה אומר יש כזה מרחק (!?) אז אתה קצת מדחיק את הפחד הזה אבל זה תמיד נמצא שם.
- מרב: אבל יש סיכוי לפתח יחסי אמון?
- עינב: כן, בגלל זה יש לנו (!?)
- מרב: ((מדברים יחד))
- עינב: היה את הפגנת הימין ביפו, אז
- דובר: הכל קיצוני.
- עינב: לא, לא אני לא מדברת על אלה, אני מדברת על התגובות שהיו שם והקהל הערבי והיהודים אמרו, מה אתם באים לפה, תעזבו אותנו בשקט, טוב לנו. מה אתם ימניים באים לכאן, אנחנו חיים לפחות אלה שהראו בטלוויזיה. אלה שהראו אותם בטלוויזיה וראינו גם יהודים וגם ערבים, הם אמרו מה הם באים לכאן לבקש יפו יהודית, אנחנו בסדר. כאילו מה אתם באים ומביאים משהו.
- מרב: זאת אומרת יש איים נגיד יש מקומות בארץ שכן יש דו קיום בין יהודים לערבים.
- דובר: יכול כן, יכול להיות אני לא חושב, הם בני אדם.
- מרב: אבל זה קיים בפועל או לא?
- אסף: כן, יש אני יצא לי לבקר במעלות כן אני רואה שם יהודים וערבים מסתובבים באותו פארק, הם בעניינים שלהם הם בעניינים שלהם, לא ראיתי אינטראקציות יותר מדי, אבל וודאי הם חיים אחד ליד השני כאילו.

- עודד: (?!?) כל פעם שאני בסופרלנד לונה פארק מקום ציבורי כזה, נרחב, את רואה התלהבות לפעמים יותר גורפת מצד הערבים מאשר מצד היהודים. לא יודע כל הקטע של העמידה בתורות למשל, הם באים עוקפים, מדברים בגסות,
- דובר: זה ישראלים, ((מדברים יחד))
- בועז: אתה מזהה ערבים יותר מהיהודים בקטע הזה.
- מרב: למה אתה חושב?
- עודד: כי הם כבר ((מדברים יחד)) החינוך שלהם שמים פס על כולם, לא רואים בעיניים, לא מעניין אותם שום דבר, אין להם נימוס, אין להם שום תרבות, הם עושים מה שבראש שלהם מתי שבראש שלהם. ((מדברים יחד)) אתה אומר כאילו רבאק, מה אתם כפויי טובה? בוא הנה כאילו אנחנו לא חייבים להחזיק אותם פה, אבל לא חייבים להחזיק אותם פה.
- בועז: מה פירוש? איזה אופציה יש לנו בעניין?
- עודד: מה זה לא להחזיק אותם פה, שכאילו מה הקטע שלכם, למה אתם מתנהגים ככה, מה לא יודע. ((מדברים יחד))
- מרב: עודד מתאר את החוויה שלו, אתה אומר,
- עודד: לי זו החוויה שאני מקבל כל פעם שאני מגיע למקומות כאלה. סופרלנד, לונה פארק, כל פארק מים. הולכים וצועקים, לא מדברים, וצועקים מה שבראש שלהם. צועקים, לא יודע עושים מה שבראש שלהם.
- בועז: מה החוויה שלך בקשר לזה, איך קורים היחסים, איזה יחסים יש בין יהודים וערבים שאתה פוגש?
- אורי: אני עבדתי במצטבר ארבעה חודשים עם ערבים, במפעל אצלנו עובדים ערבים, וזה כאילו לא יודע אולי כי זה במסגרת העבודה אתה לא בדיוק, זה לא בדיוק משנה לך.
- אסף: טוב גם אני אמרתי שהייתי בקורס עם אותו בן אדם, הוא היה מאוד נחמד. האמת שגם דיברנו על זה, דיברנו על היחסים. אין מה לעשות, הוא אומר לי ככה זה לא טוב. [אפקט של עבודה ביחד יותר משמעותי מפעולה חד פעמית של מפגש דיאלוגי.]
- בועז: מה לא טוב?
- אורי: תראו אני לא יודע בדיוק מה הוא עובר, אבל לא בדיוק נחמד לו שם, וזהו. אבל הוא,
- בועז: מאיזה בחינה, התנאים שלהם?
- אורי: התנאים, היחס, זה לוקח הרבה זמן להגיע בבוקר. הוא יוצא איזה ארבע שעות לפני. כשאני ישן הוא עדיין, אז זהו, כאילו כשאתה בתוך מסגרת שיש לך נקרא לזה מטרה משותפת, כאילו עבדנו על אותה מכונה, אז כאילו יש לנו זה, כאילו אתה עובד ביחד.
- מרב: אבל זה קצת מוריד את המתח והפערים.
- אורי: בסופו של דבר כאילו נוצר מצב שאין מתח. יושבים בצהריים אוכלים ביחד.
- בועז: רמזת שאין שוויון, ארבע שעות לפני, יש לו בעיה שלא נעים, האם אתם, איך אתם מתייחסים לעניין הזה של יחסים של שוויון לזכויות של הערבים.
- עודד: אין להם את כל (!)
- מרב: מה מצב הזכויות שלהם?
- עודד: הם לא מקבלים את כל הזכויות. הם לא מקבלים את כל הזכויות. אתמול הייתה כתבה בחדשות ערוץ שתיים על זה, שהם עובדים ב, לא זוכר בדיוק איפה, ואז בגלל שהם לא מספיקים כל פעם לחזור, הם גרים בתוך מחסני האוכל. איזה עשרים חבר'ה במן מקום

- של מאתיים עשרים מטר רבוע. משהו קטן, קטן, חדר בגודל הזה, הם ישנים עשרים אנשים מבוגרים שבוע שלם בסוף שבוע הם חוזרים הביתה, שוב פעם אותו דבר, בועז : איך אתה מתייחס למצב הזה שהם חיים ככה ויהודים לא ככה.
- עודד : זה לא בסדר, כאילו כל בן אדם חייב שיהיה לו את הזכויות שלו הספציפיות. זכויות (?) אבל בסיסיות.
- מרב : רגע אבל שנייה, אבל אמרת קודם שערבי, שיצא לך להיתקל בהתנהגות של ערבים שהרגיזה אותך, אני רוצה לשאול אותך לא ואמרת איזה אמירה כזאתי אנחנו לא היינו חייבים לתת להם. מה, איך הזכויות של יהודים לעומת של ערבים לפי דעתך זה מוצדק שליהודים יש יותר זכויות?
- עודד : עכשיו אולי בגלל שעלה לי פתאום איזה קטע של עצבים, זה לא (?)
- מרב : אז מה אתה חושב בלי העצבים, מגיע להם שוויון זכויות?
- עודד : שוויון זכויות, בטח. כל זמן שהם לא משתמשים בו לרעה, או,
- מרב : מה זה אומר?
- עודד : איך זה יכול לבוא לידי ביטוי,
- בועז : אבל ממש שוויון מלא, או שצריך להיות הבדל בכל זאת בין יהודים לערבים?
- עודד : שוויון שלם. כאילו שזה אין מה לעשות במחסומים אין מה לעשות בקטע של ה... כי אין מה לעשות, זה עובדה שאין פיגועים. (??) כאילו כמות הפיגועים ירדה.
- מרב : זאת אומרת המחסומים והגדר וכל ההפרדה אתה אומר, זה משהו שאולי פוגע בזכויות כי בן אדם צריך לקום ארבע שעות קודם, ((מדברים יחד)) אבל אתה אומר זה הכרח המציאות. אני פוגע בזכויות, אני מבין שאני פוגע בזכויות, אבל זה הכרח המציאות?
- עודד : כמו שאת שמה משהו בכלא כי, ((מדברים יחד))
- מרב : זאת אומרת אתה אומר הם פוגעים לנו באיזה זכות?
- עודד : הזכות לביטחון באופן גורף.
- מרב : אוקי, ואז יש הצדקה
- עודד : יש לי הצדקה להגן על עצמי בדרך שנראית לי. זאת אומרת שכמה שפחות לפגוע בהם.
- עודד : כי יכולתי לקחת טרקטור ולשטח להם את השטח, יכולתי לעשות את זה. יש מקומות שכן עושים בהם את זה. אני לא רוצה להיכנס לדוגמאות. אבל לא, בחרנו בצורה לפי דעתי הכי הומאנית, לנסות ולעצור, אז יש אירועים,
- מרב : הפרדה אתה מתכוון?
- עודד : כן, כן לחסום אותם נטו. זה שיש אירועים כאלה ואחרים של דברים שהם פוגעים בזכויות נגיד שאני גם לא חושב שזה דברים שצריכים לעשות אותם, שכן אפשר לוותר עליהם, וכן אפשר לשכלל את המחסומים ולהפוך אותם לקצת יותר חדישים, שלא (??) חיילים וערבים, שכן יהיה מעברי גבול מסודרים. כן צריך לעשות את זה. אבל ההפרדה הזאתי היא הכרחית. כי ברגע שהגבול שלך פרוץ ויש את המעבר הזה אין לך שליטה ואתה תיפגע.
- אסף : היה לנו איזשהו ויכוח בכיתה על הקטע הזה עם המורה היה לנו ויכוח. שהוא טען שגם צריך לתת לערבים להתגייס לצבא.
- מרב : לערבים אזרחי ישראל כן?
- אסף : להתגייס לצה"ל. ובאופן גורף בכיתה אמרו שלא צריך לתת להם.
- מרב : מה אתה חושב?

- אסף: אני גם חושב שזה די בעייתי לסמוך על הקטע הזה שבסופו של דבר חייל מרים רובה מול ערבי, הוא צריך לקבל החלטה עם לירות או לא, מסיבה מוצדקת, לא בטוח שערבי יהיה מוכן לעשות את זה, פתאום ((מדברים ביחד))
- דובר: יש ערבים שכן משרתים בהתנדבות. הדרוזים. ובדואים.
- דובר: אני הכרתי אחד שהיה, הוא התגייס, הוא התגייס כאילו בשביל הכסף, כי היה לו ((מדברים יחד))
- מרב: אז מה אתה חושב על העניין של גיוס של ערבים?
- אסף: מי שמוכן להתגייס כאילו יתכן שהוא באמת כאילו מוכן מחבל בא אליך רוצה להתגייס, לא יודע לעשות לך טרור בתוך הפלוגה או משהו. אתה לא יכול, אני חושב שיש כאלה שהם אזרחים במדינה מקבלים משאבים ושירותים וכל מה שזה, כמו שאני הולך לשרת שלוש שנים ואולי יותר, גם הם יכולים לשרת אני לא חושב שבצבא, אבל אני לא חושב שבצבא, אבל אני חושב שבהחלט בכל תחום אח. בבתי חולים בזה, לא משנה איפה, אני כן חושב שהם יכולים לתרום מעצמם כמו שאנחנו תורמים.
- מרב: אתה בעצם מדבר על שוויון, שווה בזכויות ושווה בחובות.
- אסף: כן, כי זה בעצם מדינה, ואם הם טוענים שהמדינה הזאתי היא לא שלהם, כאילו הם לא מרגישים חלק ממנה, תעבדו בשביל להיות חלק ממנה. אל תשבו ותגידו תתנו לי זכויות ואל תעשה כלום בשביל זה.
- מרב: נכניס רגע את מור לעניין, אנחנו מדברים קצת על נושא של יחסים בין יהודים וערבים, זכויות של ערבים לעומת זכויות של יהודים, ורצינו לשמוע קצת את הדעות שלכם ככה בעניין של, אז בוא נשמע אותך עכשיו בעניין הזה.
- מור: אני חושב מבחינת הגיוס ש, אני לא חושב שגם כמו אסף, אני לא חושב שצריך לגייס אותם, אבל כן שיעשו שירות לאומי כמו שהוא אמר בתי חולים וכאלה.
- מרב: מה אתה חושב על הזכויות שלהם, יש להם זכויות,
- בועז: יש להם זכויות מלאות ושוות ליהודים או שצריך להיות איזה הבדל בין יהודים לערבים?
- מור: לא חושב שצריך להיות להם זכויות מלאות.
- מרב: למה?
- מור: כי נגיד סתם בבחירות אם היה לכולם את הזכות לבחור אז כאילו הם יהיו כבר כמעט ברוב.
- מרב: למי אתה מתייחס עכשיו, לערבים אזרחי מדינת ישראל או לערבים בשטחים?
- מור: אנחנו מדברים על הערבים שגרים ביפו?
- מרב: אנחנו מדברים גם וגם, גם וגם. אז תסביר למה אתה מתכוון כרגע.
- מור: נגיד כמו שאסף אמר, ערבים שהם כן גרים נגיד ביפו או עכו כל מיני מקומות כאלה, אז כן חושב שצריכים, אבל,
- מרב: צריכות להיות להם מה?
- מור: זכויות שוות.
- מרב: למשל אתם יודעים מה נעשה בישובים הערבים מבחינת השקעות, ((מדברים יחד))
- דובר: יש מקומות שאין להם שם מים זורמים ויש מקומות (!?)
- מרב: השאלה מה אתה חושב על המקומות שהם לא כמו שלנו. הכפרים הערביים שהם לא בדיוק באותה, יצא לכם פעם לנסוע עם רכב בתוך כפר ערבי?
- דובר: בטח לי יצא.
- מרב: מה ראיתם שם מבחינת תנאי החיים?

- דובר : הם לא חיים באותם תנאים שלנו. הם לא חיים באותם תנאים שלנו.
- מרב : ומה אתה חושב על זה?
- דובר : אני לא חושב שזה בגלל שאנחנו לא נותנים להם את ה.. לא יודע לא בגלל שאין זכויות שוות.
- מרב : לא בגלל זה?
- דובר : אני לא חושב.
- מרב : למה?
- דובר : אני חושב שזה אולי בגלל שאו ההשכלה שלהם נמוכה אז הם לא מצליחים לעבוד בעבודות מכובדות, יכול להיות שהם לא עובדים בעבודות מכובדות בגלל שאין להם אותם זכויות כמו שלנו.
- מרב : למה ההשכלה שלהם נמוכה יש לך מושג, השערה, מחשבה?
- דובר : כי החינוך שלהם התרבות שלהם לא דוגלת בזה.
- מרב : למה מי אחראי על הלימודים שלהם?
- עינב : כי אתם בקטע הזה, (?) מבקש תקציב, (??) בית ספר חדש בגדרה, אבל אני יודעת איפה הוא, ואז בית ספר שכבר לא צריך לשפץ אותו, איפה הקימו בית ספר קודם, בגדרה.
- מרב : מי זה ה"הקימו" הזה?
- עינב : הממשלה.
- מרב : זאת אומרת שהמדינה בעצם,
- בועז : נותנת העדפה ליהודים לפני הערבים. אולי זה מסביר חלק מההבדלים לפי דעתך?
- עינב : כן בטח.
- בועז : אבל יש לי שאלה באמת, אנחנו מתחילים להתקרב לסיום אני רואה, לפי מה שאני שומע ממך עודד למשל, בסך הכל אם אתה מסתכל על הציבור הערבי ואתה מסתכל על הציבור היהודי, האם אתה מתייחס אליהם בצורה מבחינת ההערכה, האם תעריך אותם באותה מידה, או שהם לא באותו מקום. אתה לא מעריך באותה מידה.
- עודד : אני מאוד, מאוד רוצה להסתכל עליהם באותה עין יפה, אני רוצה להסתכל על שניהם באותה עין יפה, אבל כרגע אני לא מצליח להסתכל, אני לא יודע אם זה בגלל שגדלתי לתוך זה, או שפשוט יש לי נגיד,
- בועז : אתה לא רואה אותם שווים, אתה לא מעריך במידה שווה את המקום שאנחנו נמצאים בו כרגע, אולי, למרות שהיית רוצה.
- עודד : הייתי מאוד רוצה להסתכל עליהם באותה עין ולומר כולנו באותה סירה, והכל טוב ויפה, אבל זה לא. אני לא רוצה להשוות, לא רוצה להשוות אף אחד, זה לא חיים בעולם ורוד מבחינת הסכסוך היהודי ערבי הזה, צריך להסתדר עם מה שיש כרגע, כן צריך לדבר על השלום כן צריך לקדם את זה, אבל לא בכל מחיר נגיד את זה ככה.
- מרב : אני רוצה רגע לשאול לחדד טיפה, זאת אומרת אנחנו דיברנו עכשיו על יחסים על זכויות, אנחנו מכניסים כאן עוד איזושהי נקודת מבט של הערכה, איך לדעתם ערבים מוערכים במדינת ישראל, ואיך אתם מעריכים אותם, נאמר א.. אתם תראו ערבי, כשיגידו לכם תלכו להיות מטופלים למשל אצל רופא ערבי, האם תעריכו אותו כמו רופא יהודי, או שיהיה לכם איזה,
- דובר : ללא ספק.
- דובר : כן, אני לא חושב שצריך להיות הבדל.

מרב: רגע ועוד שאלה, האם הפעילות של הפורום שדיברנו עליה שעברתם, האם היא השפיעה במשהו על הרכיבים האלה ש, במשהו אצלכם במחשבה שלכם על נושא של יחסים בין יהודים ערבים ושל זכויות של ערבים. על הערכה שלכם כלפי ערבים. הפעילות שינתה משהו בכל ה...
עינב: הפעילות קצת,

מרב: אנחנו מיד מסיימים. עוד כמה דקות מסיימים.

עינב: הפעילות הזאת ספציפית לא ממש, כי היא התמקדה יותר בעניין של הכאב והשכול. וזה כאילו מזה (??) ואתה מתחיל לחשוב על העניין הזה, אז כן, אבל לא תוך כדי הפעילות. הפעילות הייתה בנפרד. אבל,

מרב: אבל זה גרם לך אחרי זה לחשוב על זה בהיבט הרחב הזה?

עינב: כן, בהקשרים הפלסטינאים. כאילו אתה לא יכול אחר כך להגיד, טוב יהודים יש להם ^ (??) ולהשאיר את זה ככה, אתה צריך גם לחשוב על מי שהרגע דיברת איתו. אז מבחינת הערכה זה לא העלה את הערכה. זה לא שינה באמת את הערכה, גם את המודעות בנוגע לעניין של, אין שוויון.

מרב: מודעות לזה שאין שוויון בעצם בין יהודים לערבים?

עינב: כן.

מרב: חשבת על זה אחרי זה, יצא לך ככה אחרי הפעילות לחשוב על זה, או שהיה, נגמר,

עינב: אחותי הקטנה רואה סדרה בטלוויזיה, ויש שם שחקן בערוץ הילדים, יש שם שחקן שהוא ערבי נוצרי. הוא מדבר עברית שוטפת, אין לו מבטא אין לו כלום, כאילו את יודעת הוא ערבי אשכנזי. אז היא רואה אותו בטלוויזיה, אין לה שום דעות קדומות עליו, אין משהו בעניין של אסוציאציות לגבי זה שהוא ערבי או לא, רק בסוף בכתוביות יש לו שם שהוא לא ממש יהודי. אז זה דוגמה אישית לסופר סייד קשוע, הם שני אנשים מאוד בודדים כאילו בימים האלה, זה מה שאפשר לראות.

בועז: יוצא דופן את מתכוונת?

עינב: יוצא דופן, כי מהבחינה אנחנו רואים אותם כשווים לנו כי הם מדברים בעברית, הם עושים תרבות עברית. הם כותבים ספרים בעברית, הם מסתכלים בתוכניות ישראליות, הם לא מופיעים עם כאפייה וכל מה שאנחנו מזהים בתור ערבים,

דובר: אבל לא כל הערבים הולכים עם כאפייה.

עינב: ברור, (??) לראות יושב עם נרגילה וכוס תה, ו,

מרב: זאת אומרת הם קצת היוצא מהכלל ש,

בועז: הוא דומה לנו, אין דברים שמחריגים אותו.

דובר: אם אתה תלך בכל המקצועות ספורט למיניהם, אתה כן תראה ספורטאים ערבים אתה כן תראה מאמנים ערבים, אני מקבל אותם כמו כל אחד. ((מדברים יחד))

דובר: תלך לביתר ירושלים במשחק שלהם מול בני סכנין, יהיה שם,

דובר: כן, אם תלך למקומות כאלה ברור שתקבל, ((מדברים יחד))

דובר: בכל קבוצה, כאילו בכל אזור יש את האנשים האלה שאין להם בעיה והם רואים בערבי והיהודי כשווה, ויש כאלה ((מדברים יחד))

מרב: מה אתה חושב על זה?

בועז: איך אתה מתייחס לערבים מבחינת הערכה שלך עליהם? לא רק כדורגל בכלל.

דובר : כן הבנתי. אני אגיד בקשר למה ששאלתם מקודם על הערכה שלנו, נגיד אני אלך לרופא ערבי אני חושב שלא יהיה כאילו, אני לא יגיד אה הוא ערבי, אז אני לא רוצה להיות מטופל. להפך אפילו אני יעריך אותו יותר כי סביר להניח שאם הוא, שכאילו הגיע למקום קצת יותר קשה והיה לו יותר קשה כאילו רוב הערבים יש להם חינוך פחות ברמה מהיהודים, והכל כאילו פחות באמת תנאים הכל. אז אם הוא הגיע לאן שהוא הגיע, עם כל הרמה הנמוכה הזאת, אז להפך זה כאילו יגרום לי להעריך אותו יותר. כמו כל דבר, רופא,

מרב : והפעילות של הפורום אתה מרגיש שהיא שינתה משהו בהערכה שלך ביחס שלך לערבים, במחשבה שלך על הזכויות שלהם?

דובר : אולי קצת כן, אבל לא, כאילו גם לפני, לפני הפעילות גם הייתי כאילו די באותה דעה, וקצת גם יותר לחשוב עליהם יותר להבין אותם, אבל מבחינת הערכה,

בועז : התייחסתם באותה הערכה שווה לישראלי ולפלסטיני שפגשתם?

דובר : מה?

בועז : התייחסתם באותה הערכה גם לישראלי גם לפלסטיני, זה העלה בעיניך את ההערכה לפלסטיני אם הוא בא עד אליך ומספר את מה שהוא מספר.

דובר : די הערכתי אותו כן, כאילו מבחינת,

בועז : זה לא שינה את ההערכה הכללית אולי על ערבים.

דובר : כן, כן.

מרב : שינה או לא?

דובר : לא, לא שינה. כי היא הייתה די דומה גם לפני. לערבי הספציפי הזה כן, כאילו שהוא כמו היהודי שהרגו לו מישו מהמשפחה והוא בא ומדבר על זה עם העם שהרג לו את האח, אז זה יש הערכה כמו שליהודי.

בועז : חייבים לשאוף לסיום.

מרב : שואפים לסיום, אז אני רוצה לשמוע, עודד לך זה שינה משהו הפעילות, בהערכה בתפיסה של הערבים, במחשבות לגביהם?

עודד : תמיד היה לי בראש שהם בני אדם כמו כולם, והכל, התוכנית הזאתי אם שינתה לי משהו, רק נתנה לי עוד הסתכלות מהצד השני, כי יחסית זה די נדיר לשמוע את ההסתכלות של אדם מהצד השני על כל העניין הזה.

מרב : אתה רואה את זה כמשהו משמעותי שהייתה לך הזדמנות לשמוע?

עודד : כמשהו טוב, זה משהו מאוד טוב. אני חושב שספציפית את השיחות האלה, צריך לעשות אחרי שאנחנו בצבא. כאילו בתור בני אדם קצת יותר בוגרים ממה שאנחנו עכשיו, אחרי שעברנו את הצבא אחרי שראינו מה זה מי זה, ואחר כך אנחנו נדע להחליט מה אנחנו עושים עם זה בעצם.

מרב : ואתה לא רואה ערך לזה שדווקא לפני הצבא שמעתם את שני הצדדים?

עודד : פחות,

אורי : ((מדברים יחד)) זה אומר כאילו לכמה אנשים עכשיו להתחיל להסתכל על הצבא (!) אם אני אהיה בקרבי,

בועז : זה מאיים במשהו על השירות הצבאי, על איך אני אשתר בצבא.

עודד : כן, אני די מקובע בדעה שלי על העניין הזה, אבל אני חושב שיש אנשים שזה פתח להם עוד איזה שאלה,

- בועז : זה הקטע הפחות חיובי נאמר במפגש.
- עודד : כן, זה הקטע ((מדברים יחד))
- מרב : שזה מערער משהו,
- עינב : שזה מנסה למנוע ממך לחשוב על הדברים האלה כדי שתשב ((מדברים יחד)) וגם מרחיבים לך את האופקים אז צצים כל מיני סימני שאלה, רגע מי אני, ולמה אני עושה את זה,
- מרב : השאלה אם זה טוב שזה פתאום מערער וזה,
- עינב : את רוצה לשאול אותי, זה מצוין.
- מרב : מבחינתך זה טוב. ((מדברים יחד)) מיד נשמע אותך ואותך את הסיכום.
- אסף : גם, אמרתי מקודם אולי כאילו פתאום אולי לא כדאי ללכת לקרבי, זה שוב זה לא מה ש,
- מרב : לך זה צבט פתאום היסס גרם ל,
- אסף : לא, אבל אני חושב שיש הרבה בשכבה שלי. כאילו לא שאני יודע, אבל אני חושב שכן.
- בועז : כל שנה היה לכם חשש שזה יעלה משהו.
- אסף : כן, כי אני אולי לא אלך לקרבי, אולי אני לא צריך אסור להרוג ערבים, אולי אפשר לחיות בשלום עם העולם. וזה כאילו אני לא חושב שלפתוח שאלות כאלה ולערער למישהו לפני השירות זה דבר חכם, כי הוא עוד חצי שנה צריך להחזיק את הנשק וכאילו צריך לעמוד ולחשוב רגע אז אולי אני לא צריך לירות או שכן צריך לירות, ((מדברים יחד))
- מרב : רגע אסף אבל אני רוצה לשאול אותך, אתה אבל אתה בוא נדבר על עצמך, אתה כשאתה הולך לצבא עוד חצי שנה או לא יודעת מתי שזה יהיה, אתה חושב שזה מפריע לך שראית פתאום מישהו מהצד השני ושמעת אותו,
- אסף : זה ישב לי פה,
- מרב : אבל זה חייב להיות שזה ישב בצורה שלילית או שיכול להיות,
- אסף : לא, זה לא ישב בצורה שלילית. זה לא ישב בצורה שלילית, ממש לא. כי זה פתח לי את הראייה להבין שיש שם בני אדם. כאילו שהם לא חיות. יש שם משהו שאפשר לדבר איתו. כאילו שזה שכן יש להם אחים קטנים וכן יש להם אמא שדואגת להם, וסבא שצריך לכבד אותו, וכן צריך להיות יותר הומאני. אבל בתכלס כשאתה בתוך הלחימה, אתה צריך לשים את זה בצד ולהבין שזה החיים שלי ושל הצוות שלי, ויש את החיים של המחבלים שיורים עלי, ולעשות את הכל בפרופורציה.
- אני חושב שמצד שני כאילו כן אפשר להבין למה הם עושים לפני הצבא, שלא יהיו מקרים כמו שהוא אמר, זריקות תעודות זהות או סתם טבח באזרחים חפים מפשע שכאילו נגיד עכשיו אני יכול להגיד לך שאחרי שאני עברתי את הפעילות הזאת, אני לא יהרוג סתם ערבי בלי שקיבלתי פקודה כאילו חף מפשע, שכאילו דברים ש,
- בועז : אתה תהיה מודע לזה יותר לסכנה הזאת.
- אסף : כן, אני חושב שמי ש, כל אחד שרואה את הפעילות הזאת זה ימנע ממנו אם כאילו אני גם לפני לא הייתי עושה את זה, אבל,
- עודד : זה מכניס לפרופורציות.
- אסף : כן, אולי אם מישהו היה לפני כן יכול לעשות את זה, מסוגל לעשות את זה, אז אחרי הפעילות אני חושב,
- מרב : אז בוא נגיד הסימני שאלה האלה זה בעצם,
- עינב : הידע זה מפיל עליך אחריות. פתאום אתה צריך להיות יותר הומאני כלפי אנשים אחרים.

- בועז : אז מצד אחד אתם מאירים את עיני שזה יותר בריא מורכב, מצד שני זה יותר ((מדברים יחד))
- מרב : זה מצחיק אותכם קצת, כי אתה אמרת את זה ממש בהתחלה אורי, שכאילו אתה תהיה חייל ועכשיו מה מצפים ממך שלא תעשה את התפקיד שלך, אז בוא תגיד רגע מה, כשתהיה חייל אחרי ששמעת את ה..
- אורי : לי זה לא ישנה, אני יודע טוב מאוד מה מבקשים ממני. אבל, לא יודע זה, לא יפריע לי. אני רק לא הבנתי כאילו אם זה מה שמנסים לעשות.
- בועז : יש לך חשש שאולי בעצם יש פה כוונה סמויה לערער משהו אצלך מבחינת הנכונות שלך להיות חייל?
- אורי : אני הרגשתי כאילו זה, הצד השמאלי של הפוליטיקה, כאילו השמאל בא אומר לך שלום אנחנו פה, (??) זה ההרגשה שאני יצאתי ממנה. ((מדברים יחד)) כי אמרתי מה אתם באים עכשיו במן מחאה, (??) כאילו להגיד לי יש צד אחר וצריך שלום, זה השמאל, זה השמאל.
- בועז : אבל איך זה מתחבר לצבא? השמאל הוא נגד צבא?
- אורי : הוא נגד צבא, כאילו אין ספק. אתה תלך אתה תראה את השמאל, אתה תראה נגד צבא.
- בועז : יש בשמאל אנשים שנגד צבא?
- אורי : תלוי, כאילו הרוב אתה תראה שהם נגד צבא, הם לא מתגייסים, הם לא מוכנים להתגייס, הם עומדים לך במחסומים זורקים על חיילים,
- עינב : רגע ודתיים קיצוניים ימניים שלא מתגייסים מה הם?
- אורי : אותו דבר. בדיוק אני לא חושב שהם טובים.
- מרב : לא, בסדר אבל רגע אז אתה אומר בעצם,
- אורי : אבל אני נגד הלבוא הזה ולהגיד אנחנו פה כאילו הם לא אומרים שהם שמאלנים, אבל הם ((מדברים))
- אורי : הם רק לא מתגייסים אבל השמאלנים הם נגד אשכרה הם נגד החיילים שלנו.
- דובר : גם הדתיים.
- מרב : אתה בעצם אומר שהפעילות היא גרמה לך להרגיש שיש פה איזה כוונת מכוון שהרגיזה אותך.
- אורי : קצת כן, זה היה כזה
- בועז : לא מצא חן בעיניך.
- אורי : פחות לפלסטיני שבא לדבר, כי הוא באמת ראיתי שהוא מדבר מאוד מהכאב שלו, כאילו מאוד בא במטרה לעורר בנו כזה תקשיבו תשמעו אנחנו גם אנחנו רוצים, יש לנו המון כאלה שרוצים, אז מאוד הערכת אתו, אבל, הישראלי כאילו תפס טרמפ מאוד כואב לי לומר את זה, אבל כאילו מנצל את המוות של אח שלו בשביל להציג את הדעות הפוליטיות שלו. וזה מאוד הכעיס אותי. כי אני מרגיש ש, רגע מה אתה בא עכשיו אח שלך נהרג, אז אתה בא עכשיו לשכנע אותי להצטרף לדעות כאלה? זה מאוד הכעיס אותי.
- מרב : רק שנייה, אתה כעסת בהתחלה על זה שהישוו כאילו את הסיפור, זה הרגיו אותך שיהודי השווה כאילו את הרצח של אח שלו למה שקרה לפלסטיני. הכעס שלך הוא כלפי היהודי בסיפור הזה.
- אורי : כן, יש קצת כעס כלפי היהודי.

- עינב : זה נראה כבגידה.
- אורי : לא עניין של בגידה, זה יותר כאילו להסתכל על, בביקורתיות. כאילו יותר לחשוב כזה מעבר.
- עודד : עלי הדבר הזה עבד.
- מרב : מה עבד עליך?
- עודד : שהוא השתמש במשהו, זה לא, אני לא אוהב לומר, עוד פעם זה לומר להשתמש באח שלך. יכול להיות שזה כן הדרך שלו ולא הדרך שלו רק להציג את הדעות הפוליטיות. אבל איכשהו (?) על ידי האח שלו שנהרג, זה עבד עלי.
- בועז : באיזה אופן זה עבד?
- עודד : שאתה, אני נכנסתי עם דעה יחסית מאוד, מאוד קיצונית, וזה לאט, לאט בשיחה עצמה נרגע, אחר כך זה,
- מרב : ואחר כך זה חזר?
- עודד : אבל תוך כדי השיחה. אתה לא יכול לומר לו שום דבר. כי לא נעים לך. לפחות לי לא היה נעים לדבר אליו בצורה,
- בועז : דרך אגב העובדה שהוא ואח שלו היו חיילים קרביים זה לא משנה את התמונה?
- עודד : לא. יש הרבה חיילים קרביים שמכרו את הנשק שלהם לזה, זה לא אתה תמצא את זה בכל מקום.
- מרב : שנייה, אבל חשוב לי להבין אתה בעצם אומר זה השפיע עלי באותו זמן, והיה לי לא נוח בעצם להביע את הדעות שלי, אבל כשיצאת משם בעצם הרגשת שחזרת למחשבות שלפני.
- בועז : די מהר חזרת, אבל בכל אופן נשאר איזשהם דברים.
- עודד : עדיין נשאר המודע, כאילו עוד פעם הם לא מהקיצוניים האלה שאומרים לך עכשיו (?) הלוואי ויהיה שלום, הלוואי. ואפשר לעשות הרבה בשביל שלום, לא יותר מ, כאילו אפשר לעשות דברים בשביל שלום. אבל הדרך איך שהוא שהציגו את זה, זה אמרו שצריך שלום בכל מחיר, ושזה לא נורא אם פוגעים בנו, גם אנחנו פוגעים בהם, והצד שלנו (?)
- מרב : קשה לשמוע.
- דובר : פתאום כשאתה חושב על זה אתה חוטף שוב את העצבים, ואז הכל,
- עינב : אני דווקא חושבת שזה חשוב.
- בועז : אולי באמת איזה מילה אחת, מישוהו נשאר לו עוד מה להגיד, כל אחד משפט סיכום מילת סיכום.
- עינב : בתור (??) הומניסטית, אז זה מאוד חשוב שתהיה פעילות כזאת לפני הצבא, כדי להראות שמראים לחיילים את התמונה השלמה. אתה לא נלחם בשדים שחורים, והם (??) אתה נלחם באנשים. אז אם אתה רוצה להיות צבא הומניסטי אתה רוצה (?) את הדעות של החיילים, להראות שאנחנו לא בשר תותחים. אנחנו אנשים שנלחמים באנשים אחרים.
- אסף : זה משרת את המטרות של צה"ל בסופו של דבר.
- בועז : כלומר?
- אסף : שיש את השיחות האלה.
- מרב : משרת?

- אסף: משרת את האינטרסים של צה"ל. צה"ל רוצה חיילים שלפי דעתי, מה שאני גם גדלתי עם הקטע שלי עם הצבא, כי כן צה"ל כן צריך חיילים שקצת יש להם את הדעה הזאת, וקצת יש להם את החוכמה הזאת, והם לא רק יודעים לירות.
- עינב: כי הם צריכים פקידות.
- אסף: כי הם צריכים, כי צריך אנשים שאם אתה שם להם נשק בידיים אז אתה יכול לדעת שהוא לא ילך ויעשה, משהו, כאילו
- מרב: ומה מילת הסיכום של הפעילות מבחינתך?
- אסף: לא יודע, שזה חשוב. (?) גם אצלנו וגם אצלם.
- מרב: כן, עודד רצית,
- עודד: חשוב לעשות את השיחות האלה מאוד, לא כרגע, אחרי הצבא, ואסור לנו לשכוח שבסופו של דבר סביבנו כל המדינות לא אוהבות אותנו וחלקם לא רוצות בקיומנו, וכרגע אין מה לעשות. אנחנו חייבים להיות במערכה שאנחנו חיים בה כרגע, וזה לא יעזור אם יתחילו להשתנות אנשים.
- מור: אני גם חושב ככה.
- בועז: מה גם חושב מור? חושב מה?
- מור: שגם כמו שהוא אמר שצריך לעשות את זה אחרי צבא, שלפני זה קצת שהוא אמר לנו הרבה פעמים, מערער את הדעות.
- דובר: חשיבות של הצבא.
- מור: בדיוק מערער את הדעות שלך על החשיבות של הצבא. כן צריך להיות אחרי צבא. אחרי צבא זה כן חשוב ש,
- בועז: למה זה חשוב אחרי צבא?
- מור: שהאזרחים ידעו לחיות ביחד עם ערבים. ואז אולי זה אולי בסוף יהיה שלום. זה יהיה קצת יותר משכיל.
- בועז: נראה לי שצריך להגיד מילת סיכום על הפעילות
- אורי: אולי אני לא הקשבתי מספיק, אבל אני חייב להגיד שהפעילות הזאת לא משליכה כאילו אני זוכר את הסיפור, אני זוכר לא התעמקתי בו יותר מדי. גם הרגשתי שזה לא בא בזמן מתאים.
- בועז: לא בא בזמן מתאים, כלומר אחרי צבא זה כן זמן מתאים כמו שפה מישוהו הציע?
- אורי: אני לא יודע. אני יודע להגיד לך שעכשיו זה לא מתאים. אני לא יודע אם להגיד שאחרי צבא זה מתאים. אחרי צבא אני לא חושב שזה ישנה, זה לא יעשה איזה שינוי.
- בועז: רוצים להגיד לכם תודה רבה. היה מאוד מעניין וחשוב לנו.
- ((סוף המפגש))

נספח 4

קבוצת מיקוד בית ספר בחיפה

תאריך: 15.3.11

משתתפים: רועי, מאי, גלי, ענת, רון, אבישג

מראיינים: בועז ומרב

בועז: (דיבורים לא שייכים)

רועי: בסדר כן. אני רועי.

מאי: מאי.

בועז: רועי. כולכם זה, חיפאים? פשוט אם תספרו לנו גם מאיפה אתם מגיעים.

מאי: יצא שכן. (דיבורים לא שייכים)

גלי: אני גלי

ענת: ענת.

רון: רון.

אבישג: אבישג.

בועז: אתם כולם מאותה כיתה, או לאו דווקא? אולי זה לטובה אבל אולי גם תגידו מאיזה כתות אתם?

מרב: איך זה הולך פה? אתם, יש כתות, מגמות של...

רועי: כתות לפי מגמות.

מרב: אז...

רועי: בכל כיתה יש כמה מגמות כאילו.

דוברת: אז כאילו בכל כיתה יש כמה מגמות.

רועי: אם אתה במגמה מסוימת, אז אתה בכתה של המגמה.

בועז: אז כמה כתות אם יש בשכבה? או אצלכם, בשכבה שלכם?

מרב: ואיזה מגמות יש? אמרת שאת במוזיקה?

ענת: כן.

מרב: ומה את?

דוברת: יש מוזיקה, מחול, תיאטרון, (?) צילום, תקשורת, עיצוב גרפי ועיצוב פנים.

מרב: רגע, ומה אתם? מאיזה מגמות אתם?

בועז: עם איזה מגמות אנחנו פה?

גלי: אני במחול.

רועי: תקשורת.

מאי: צילום, תקשורת, מוזיקה.

רון: צילום.

אבישג: אומנות פלסטית.

בועז: יש מגוון כאן.

מרב: מגוון בהחלט כן טוב יופי.

בועז: למה שינו את השם? פעם לפני כמה שנים קראו לזה ..., היום ...? לא?

מרב : אה התחלפו המקורות מימון, זה כבר לא של ... ?
רועי : כן עוד מעט זה גם לא יהיה כאן פשוט, הבית ספר.
מרב : למה?
רועי : כי זה מבנה של ... ואנחנו כבר לא ...
מרב : אה זה מבנה של ...
דוברת : נתאחד עם חטיבת ביניים כאילו של ליד. (דיבורים לא שייכים)
מרב : מה שנרצה בהתחלה, זה שתספרו לנו ככה מה אתם זוכרים מהפעילות של הפורום. מתי עברתם אותה?
דוברת : לפני חודש וחצי.
רועי : לא, יותר.
דוברת 2 : לא יותר בתחילת שנה זה היה.
רועי : זה היה כאילו לקראת האמצע שנה.
דוברת : חנוכה, לא?
רועי : בסביבות חנוכה, כן .
מרב : אוקי. אז מה אתם זוכרים, קודם כל מה אתם זוכרים ממה שהיה, ואחר כך נמשיך הלאה. (דיבורים לא שייכים) אז מי רוצה להתחיל קצת מה הוא זוכר. כן. אבישג נכון.
אבישג : כן. באו שני נציגים, אחד פלסטינאי ואחת יהודייה. שניהם שכולים כמובן. וכל אחד מהם סיפר את הסיפור האישי שלו. ואחרי זה כאילו המשותף זה, שלמרות הסיפור היה טרגי, ונבע מהיחסים המעורערים בין הערבים, ערבים יהודיים, ישראלים פלסטינאים. אז לא הזין את יצר הנקמה וגרם לשניהם להשתתף בפורום. במטרה להגיע לדיון עם הצד השני. ובינתיים זהו.
מרב : אוקי. מי עוד? את.
בועז : אולי את זוכרת את הסיפור, כלומר מה קרה ליהודייה ומה קרה לבן המשפחה שלה.
אבישג : אחות של האישה, היהודייה, אז נראה לי זה היה ברמת הגולן, אם אני לא טועה. אז היא יצאה בדיוק כשנפל טיל היא הייתה בחוץ ונהרגה. היא הייתה אמא לילדים. ואצל הפלסטינאי, אני חושבת שזה היה...
דוברת : זה היה כזה שאח שלו נהרג ואז גם בן דוד שלו לפני החתונה אני זוכרת,
דוברת 2 : אח שלו ואז גם בן דוד שלו. כן.
דוברת : אירוע לפני החתונה או משהו, נסעו באוטו ואז...
דוברת 2 : הוא סיפר לנו שמכיוון שהוא היה בחוץ או משהו כזה. ואז חיילים... לא יודעת ואז היה איזה מהומות או משהו כזה ואז חיילים אמרו לו לחפש אתו.
אבישג : כן החיילים הרגו אותו.
דוברת : זה, מה שהיה אצל האישה גם, היהודייה, זה שהיא סיפרה שהבן, הבן של האישה שנהרגה מהטיל, קרה אצלו משהו כאילו התגובה שלו הייתה לא, קיצונית. מבחינת... עכשיו אין דיבור עם ערבים אני כולי עוין, אלא להיפך התעוררה תגובה נגדית והוא אפילו תלה פוסטר של של דגל פלסטין או משהו כזה בחדר. במובן של, הוא הבין מאיפה זה בא או שהזדהות, או במקום לרצות לנקום על...
מרב : אוקי. אז אתם שמעתם הייתם בעצם באותה פעילות שלושתכם? (דיבורים לא שייכים)
גלי : הגיעו שני גברים יהודי ופלסטינאי. אני זוכרת שהסיפור של הפלסטינאי היה שאח שלו, רוקנו עליו מחסנית.

- מרב : באיזה אירוע? איזה נסיבות?
- גלי : באיזה נסיבות? היו מהומות שם כמה ימים והוא יצא לשחק בחוץ.
- מרב : הוא היה ילד?
- גלי : אני חושבת שכן. לא ילד קטן אבל... וזהו. ואחד החיילים החליט לירות בו. והסיפור של היהודי אני חושבת שהבן שלו נהרג, אבל אני לא ממש זוכרת. לא ממש סגורה.
- מרב : אוקי. ואתה רועי, היית עם... אוקי אז, אותו סיפור ששמענו בהתחלה. מאבישג אוקי. אז בקטע הזה זה מספק אותנו.
- בועז : כן. (דיבורים לא שייכים)
- מרב : אנחנו רוצים שתשתפו אותנו ככה במחשבות שלכם ובחוויה שעברתם בפעילות. איזה מחשבות היא עוררה? איזה רגשות. מה התובנות שלקחתם ממנה.
- ענת : אני חושבת שזה היה מאד יפה לראות שהביאו משפחות שממש הסיפור שלהם משני הצדדים, אז הסיפור שלהם היה נורא אמיתי. כי זה לא היה עניין של לנסות לקדם משהו מבחינת הקידום עצמו. מבחינת בואו שלום ועניינים כאלה. זה היה ממש, אנחנו מדברים אליכם. נורא בגובה העיניים ואנחנו מסבירים לכם מנקודת מבט, איך שהם ממש חוו את זה על בשרם את כל העימות הזה. אז אני חושבת שזה היה מאד מאד יפה. היו כאלה שיותר שיתפו פעולה, היו כאלה שפחות שיתפו פעולה. אבל אני חושבת שהקונספט עצמו הוא היה מאד טוב. של, של הרעיון של הפורום. שזה כאלו יכול ממש להצליח בנושאים כאלה. ולעזור, לגרום לבני נוער לחשוב אחרת, או להבין פשוט את המקום שלהם.
- מרב : מה הרגשת ככה תוך כדי? אנחנו, ענת כן?
- בועז : ענת כן.
- ענת : כן. קודם כל כי הם על המשפחות. הסיפורים שלהם. כי זה באמת היה נורא עצוב. והפלסטינאי גם סיפר דברים שזה לא רק על הסיפור האישי שלו. הוא סיפר גם על החיים ששם. שבמחסומים ודברים כאלה. וזה היה מאד, כאילו זה דברים שלי אישית לא יצא לשמוע ביום יום כאילו. מהצד שלהם. אז זה היה מאד מעניין. וזה העלה רגשות מאד מעורבים כאלה, מבחינת שאנחנו חיים כאן ומה שקורה שם. וכן גרם לי לראות את העניין בצורה שונה. ואת כל העניין הסכסוך הזה. אני חושבת שזה היה ממש מוזר. אני בטוחה שגם לא הייתי לבד בנושא הזה.
- בועז : מה את בטוחה?
- ענת : שלא הייתי לבד בעניין של כאילו, פעם ראשונה בשבילי.
- רועי : אני מסכים עם זה. אני מסכים עם זה. ורציתי רק להוסיף שהאווירה שהייתה, היא כאילו הייתה כזאתי די, לפחות אני הרגשתי את זה. די כזה הרגשתי כזה. אני לא רוצה להגיד עוינות, כי זה לא בדיוק המלה.
- דוברת : אנטי כזה.
- רועי : כן. פחות או יותר כאילו לא לא אנטי. זה גם לא אנטי פשוט אוירה מתוחה. אוירה מתוחה.
- מרב : מה, בקרב?
- רועי : בקרב כאילו רואים שם כאילו, זה פשוט הרגיש ככה. גם אני לא דיברתי לאורך כל הפורום, למרות שהיה דיון והכל. ובדרך כלל אני מדבר הרבה. במיוחד על הנושא הזה. יש לי הרבה מה להגיד על זה. אבל...
- בועז : יש פה מקום לאיזה תיקון.

- רועי : מה?
- בועז : יש פה ההזדמנות לתיקון .
- רועי : כן. אבל, כאילו האווירה פשוט גרמה לי להסתגר ולא לרצות לדבר יותר מדי. האווירה היא כאילו נוצרה כאילו, לפחות מה שהרגשתי מהתלמידים שישבו, זה כאילו, במיוחד כשהבן אדם הפלסטינאי כשהוא דיבר. אז כאילו, זה הגיע לא כאילו מתי שהוא סיפר את הסיפור שלו, זה הגיע מתי שהוא באמת עבר איך החיים שם וכל זה. אז הרגשתי הרבה מתח כאילו.
- ענת : למה אתה קורה מתח? שלא היה לך נעים לשמוע את זה? היית בשוק? כאילו לא סתם היית (?)
- רועי : זה זה משהו באווירה הכללית של הדיון כאילו ואיך שהדברים נאמרים, והתגובות שהיו לחלק מהתלמידים והתגובות שהיו לו. כאילו, כי הכל ביחד זה יצר כזה הרגשה לא נוחה. כאילו שלא..
- ענת : כן אבל השאלה אם זה בגלל מה שהוא מספר, שזה המציאות וכאילו שאתה שומע מציאות של מישהו אחר שאתה מרגיש איכשהו חלק בזה. אתה אומר, וואי שנה הבאה אני הולך להתגייס ואני אולי אני הולך לעמוד במחסומים. ולא נעים לי לשמוע את זה שזו המציאות או לא, או שזה באמת משהו באיך שהוא אמר ואתה מבין?
- רועי : לא, אני לא התכוונתי כאילו...
- מאי : לתוכן?
- רועי : כן, לא התכוונתי לתוכן של הדברים שלו. התכוונתי פשוט שזה האווירה שנוצרה. זה עוד פעם התגובות של
- בועז : רועי.
- מאי : ואתה לא חושב שככה?
- רועי : מה?
- מאי : אתה לא חושב שהתוכן השפיע על האווירה? כי זה תוכן יותר מזעזע.
- רועי : התוכן, בטח שהתוכן השפיע על האווירה. בטח שהוא השפיע. על האווירה.
- מאי : אז האווירה נוצרה מקרב האנשים.
- רועי : זה הכל מערכת.
- מאי : נכון אבל זה כולנו. אנשים שכאילו שכולנו נרגיש לא נעים. אני רוצה להאמין לפחות. שלא נעים לשמוע את הצד הזה מדבר ככה שזה מה שקורה. זה מה שהוא רואה מאתנו. וזה מה שהילדה שלו לא רוצה לראות ישראלים ומפחדת. כאילו שונאת ישראלים. זה כאילו קשה לשמוע את זה, כי קשה להאמין שזו המציאות שלהם, אבל אני לא חושבת שזה משהו בשיחה ואיך איך שהוא הציג את זה שגרם לזה. פשוט עצם זה שזו המציאות, זה לא נעים. זה לא נעים שמישהו מראה לך את זה בפרצוף.
- מרב : זאת אומרת זה מה שאת, מאי. זה מה שאת הרגשת? זה מה שאת הרגשת בעצם? מה שאת אומרת עכשיו?
- מאי : לא לא כאילו כן הופתעתי. אני לא ידעתי שזה עד כדי כך. או לא היו לי את הדברים כל כך ברורים באמת מול מול העיניים. אף פעם. אז זה כן האיר באיזשהו, באיזה שהיא צורה. אבל אחרי הדיון כאילו דיברנו על זה בכתה ואני אמרתי, לא זוכרת כאילו למה הגעתי, אבל כאילו אמרתי, שאני חושבת שזה, זה מה שצריך להיות במרכז. אני חושבת

שמישהו אמר שזה לא צריך להיות דווקא במרכז, המשפחות השכולות, וזה כל כך

הרבה

דוברת : אמוציות?

מאי : כן, אמוציות כאילו בדיון. שזה לא באמת יכול, כאילו זה מעורר. ואני אמרתי שזה צריך להיות כל הזמן במודעות שלנו. כי בסופו של דבר זה מה שקורה. ולא לחשוב על שטחים והסכמים ואז לא יודעת. כאילו דברים כאילו שבראש שלנו כל הזמן יהיה הכאב הזה והצער כי בסופו של דבר זה מה שקורה. כאילו שאנשים נהרגים והמשפחות אבלות וזה לא מסלול כאילו שזה ממשיך להיות ככה. אז, אז כאילו אני לא יודעת אם זה אבסולוטי כאילו מה שאני אומרת עכשיו. אבל לפחות בהרגשה שלי זה, זה נכון.

אבישג : כן אני מסכימה עם מה שמאי אומרת.

בועז : כלומר? תגידי מה זה.

מרב : במה?

אבישג : אני בכלל הופעתי לראות שזו הייתה התגובה של המשפחות. כאילו לא יודעת, בראש שלי תמיד הדבר ראשון שעולה זה בטח נקמה. או רצון דווקא להתנגד לו. והופתעתי מזה שהם מהיכולת שלהם כן לבוא ולדבר ולספר. ואני חושבת שכשרואים את זה ככה, את שני הצדדים כאילו ש... ושומעים סיפורים דומים. ושומעים על החיים הקשים של הצד השני. ומה החלק שלנו כמדינה, כחברה בזה. אז, אז זה שם את הדברים בפרופורציות אחרות נהייה. לא יודעת, ממה ששומעים בחדשות, מהאקטואליה היום יומית, כאילו אנחנו נחזיר את הטריטוריה הזאתי או לא. ונמדוד את זה בסנטימטרים. זה שם את זה, כאילו לדעתי, לי זה הקטין את זה הרבה יותר. וכמו שמאי אמרה לדעתי באמת מה שחשוב זה כאילו המשפחות שנשארות מפורקות אולי, או אבלות כאלה. שזה, כאילו אלה ההשלכות של הסכסוך הזה. הרציניות. ולא אם אנחנו נחיה שלושה מטר מכאן או עשרים סנטימטר מכאן.

רועי : ועובדה שהשיחה הגיעה אחרי שעה כן לפוליטיקה.

ענת : אצלנו לא.

רועי : אצלכם. אצלנו זה הגיע בסופו של דבר לפוליטיקה.

דוברת : ולגלעד שליט.

רועי : כן. זה...

אבישג : אבל דווקא לפי דעתי זה מראה שהדברים כן קשורים ואתה לא יכול להפריד מזה כאילו את זה מזה ולעסוק בדיון רק, רק בפוליטיקה. כאילו בדיון האקטואלי אתה עוסק תשעים אחוז מהזמן רק בפוליטיקה ולא...

גלי : אני חושבת שפשוט הקטע הוא שאם היו באים ומדברים אתנו מלכתחילה על פוליטיקה והדיון עצמו היה על פוליטיקה, אז לא, זה לא היה מעורר את, את אותם, את אותם האמוציות. כאילו זה שהביאו מהתחלה את הפורום משפחות, אז יכול להיות אני לא זוכרת פשוט שזה הלך לפוליטיקה, אבל זה, זה זה עורר. וזה זה מה שהדבר הנכון, ששום דבר אני חושבת לא היה מעורר את הרצון שלנו לדבר או לדון על זה או לחשוב על זה, כאילו אין דבר יותר חזק מאשר הכאב של המשפחות עצמן משני הצדדים. בגלל לדעתי זה רק היה. כאילו...

בועז : את הרגשת את המתח, או את האי נוחות שרועי מדבר עליה? או...

גלי : האמת שכן.

בועז : כן

גלי : הרגשתי אותה בעיקר מצד התלמידים. שישבו וחלק היה... זה היה ממש...

בועז : איך את, איך את מסבירה את זה. מה גרם לזה מבחינתם. מבחינת התהליכים שהם עברו, חוו?

גלי : אני, ברגע, שאני ראיתי את זה בעיקר ברגע שהתחילו לדבר על עניין המחסומים ועל עניין החיים שלו שם. שהיו המון ילדים ש... כאילו זה ימנים אפשר לקרוא לזה, אני לא יודעת. אז היה להם מאד קשה. היו, יש המון ילדים שהיה להם מאד קשה לשמוע את זה, וישבו וכאילו רצו רק שזה יגמר. זה לא היה להם... לפעמים זה בא בקטע של זלזול, לפעמים זה בא בקטע של (?)

דוברת : כעס. גם של כעס.

גלי : כן גם של כעס, נכון.

דוברת : כן.

גלי : היו כאלה שכעסו באמת (!) כאלה שפשוט ישבו וצחקו על זה אמרו טוב, מתי זה יגמר כבר. פשוט ישבו ודיברו אחד עם השני בלי להתייחס בכלל לדיון. שאני לא חושבת שהם באו והיו בטוחים שכולם ישתתפו וכולם יהיו בעניין במאה אחוז, אבל בכל זאת זה היה ממש... הם ראו ממש את החלקים שכן השתתפו וכן היו בעניין, לבין אנשים שהיו כזה לא כל כך.

מרב : איפה את היית? זאת אומרת איפה את היית בתוך זה?

גלי : אני הייתי בעניין של להבין יותר את את המצב. כאילו את מה שהוא מרגיש מבחינתו לפחות. כי זה מה שאני לא יודעת. והייתי נורא פתוחה למה שהוא אמר. ולהבין יותר כי באמת אני לא יודעת מה הולך שם.

רועי : לפי מה שהבנתי גם אצלנו זה היה קצת שונה, כי הם בדרך כלל הם עושים את זה בקבוצות קטנות כאילו. ואצלנו אנחנו היינו קבוצה ממש גדולה.

גלי : אנחנו היינו כן.

מרב : וכמה הייתם?

רועי : אנחנו היינו שתי כתות בפורום.

גלי : בכל קבוצה.

אבישג : אז הדיון לא יכל למצות את עצמו בכלל.

גלי : בסביבות הששים יחד.

מרב : זאת אומרת, את את אומרת אבישג שאת מרגישה ששמה זה לא מוצא בגלל הגודל?

אבישג : אה כן זה כאילו כולם הרגישו את זה אני חושבת גם, גם האנשים שבאו. אבל הגודל גם לא אפשר לכל אחד להגיד את מה שהוא חושב. וגם הייתה, יכול להיות שזה גם גרר פחות הקשבה מקרב מסוימים, אנשים מסוימים.

מרב : איך את הרגשת במהלך הפעילות?

אבישג : גם כן רגשות מעורבים. אני מניחה שהיה לי הרבה מה להגיד שלא יכולתי. מה מבחינת, אני חשבתי שהיה חשוב גם להראות שתמיד מדברים על שלום במושגים כאלו אוטופיים. ומה שהיה יפה לראות זה שאפשר להגיע לרמה כזאת של שלום, שהיא לא הסכמה. וכאילו לא שוררת בין האנשים האלו הסכמה, אבל בכל זאת הם מצליחים להגיע לדיבור ולהיות יחד במסגרת משותפת. וכשאומרים שלום אז לא חייבים לראות את זה

בתור כולם חיים יחד באהבה שלום וכאילו... אלא לפחות בקבלה של השני והקשבה, לאו דווקא הסכמה. זה...

בועז: הדוגמא של חברי הפורום הייתה משמעותית בשבילך? העובדה שהם, הם דוגמא לחיים בשלום, גם אם אין הסכמה מלאה? זה סוג של מסר שיכולת לקבל מהפעילות הזאת? אבישג: כן כן.

בועז: וזה לא רק דיבורים כאלה גבוהים, אלא זה משהו בכם. אבישג: כן, כן. שזה גם משהו שאנחנו גם לא יכולים להגיע ישר לשלום במושגים הגדולים, אלא קודם כל צריך להיות שלום בין פרטיים. כאילו, גם שבאו אלינו לכתה להציג את זה, אז הרכזת חברתית נראה לי, זה התפקיד? עפרה כן. מרב: מי את אומרת? עפרה, כן.

אבישג: אז היא אמרה שתדעו שהם לא נושכים. וזה חשוב כי יש כאלו שכן יצא להם להיות בקשר עם ערבים. אבל יש כאלו שעדיין חיים בתוך בועה של, מה פתאום, זה, הם מזיקים ונושכים.

דוברת: נגלה עם הזמן.

אבישג: והם לא יעלו על דעתם לשבת ולדבר. ושלא לדבר על להיות בקשר חברותי עם מישהו שהוא ערבי פלסטינאי. אז...

בועז: רובם זה פעם ראשונה שהם דיברו בגובה העיניים. פלסטינים, נוספים.

אבישג: אני לא בטוחה שרובם, אבל אני בטוחה שהיו הרבה בעיקר אלו שמסתגרים בדעות.

מאי: מוזר אה?

אבישג: כן.

רועי: מוזר כאילו.

מרב: מה מוזר מאי?

מאי: לא, זה כאילו מוזר לי כל הדיון הזה. זה כאילו, זה הכי מוזר בעולם.

אבישג: זה לא כזה מוזר. (דיבורים לא שייכים)

מאי: כאילו אני באמת מנסה לחשוב, זה בכלל אבל לא קשור, אז אולי אני אשמור את זה.

מרב: לא לא, דברי דברי.

מאי: אוקי אני אומרת, מאיפה זה הגיע לעזאזל, זה שאנחנו מחליטים פתאום שאנחנו צריכים לארגן לעצמנו קבוצה ולשנוא קבוצה אחרת כזה הבדל ולעזאזל, זה כאילו לא להתחלף, כי בגלל שהוא מדבר קצת אחרת, או היה פה, לא יודעת, מדת אחרת? כאילו פשוט זה לא נתפס. אני, זה לא במנגנון שלי. כאילו קשה לי לעכל את זה, שזה כן אצל אנשים אחרים. ועוד סבבה שיהיה לכם מנגנון אחר, אבל זה מביא כל כך הרבה סבל ולא רק עליכם. אז כאילו לא יודעת, זה משהו שהוא בעיני תמוה. למה זה צריך להיות ככה? ולמה אחרי זה דיונים שנים על גבי שנים איך להפטר מהמצב הזה, שמלכתחילה אתה לא מבין למה הוא נוצר. ואני לא יודעת, אולי זה פשוט מהצורך של להתעסק במשהו. שהנה אנחנו עכשיו יושבים ומדברים על זה שפגשנו פלסטינאים, אבל מה, מה ההבדל?

בועז: אז בפעילות הזאת היה משהו שזירז או חיזק את המחשבות האלה שלך?

מאי: אני לא, אני לא יודעת כאילו כמה נכנסתי אחרת. נכנסתי אחרת ואיך יצאתי אחרת. כאילו, אתה מבין, זה היה מעורר, זה היה מעניין, יצאתי ובאותו יום חזרתי הביתה בהרגשה, שכן פגשתי משהו מעניין, אבל לא, זה לא היה מבחינתי.

אבישג: כאילו החזקת בדעות האלה גם קודם?

מאי: כן.

רועי: גם אתי זה היה די ככה. (דיבורים לא שייכים)

מרב: זהו רגע. את רועי אתה סיפרת לנו בכללי, אבל לא שמענו כל כך את החוויה שלך ואת המחשבות שלך. אז, אז עכשיו זה ההזדמנות.

רועי: כאילו, א. גם אתי זה היה ככה. כאילו זה היה מעניין. אני הסכמתי גם עם מי שזה. כאילו זה פתח אנשים לצד אחר. בקטע שאני פתוח אליו די קודם. ואני מסכים גם עם מאי. כאילו, זה לא שינה אצלי יותר מדי. אולי באמת כי אני באמת לא... אני כבר, אני לא רוצה להגיד שהכרתי את הצד הזה כי בכל אופן לא הכרתי אותו ככה. ידעתי שזה ככה, אבל לא שמעתי עליו ממקור ראשון וזה. אז כאילו זה באמת היה מעורר, זה כאילו. היא מלה שמאד מגדירה את זה טוב. זה היה כזה, אוקי, אז זה ככה והנה אני שומע את זה מכאן והנה עוד פעם זה מזכיר לי שככה ושצריך זה. אבל הרגשתי שאלה אנשים שאולי זה כן היה אמור להשפיע, כי הרי המטרה של הפורום בסך הכל, לפי מה שאני הבנתי, כן אבל לפתוח את האנשים, כאילו שיהיו קצת יותר פתוחי מחשבה ויכירו גם את הצד השני. אבל שנראה לי שאלה שזה כן היה אמור בכל זאת, אולי.

אבישג: לשנות משהו?

רועי: כן. אז אני לא הרגשתי בדיוק שזה שינה מספיק. כי מי שהיה כזה אז הוא מהתחלה היה כזה.

אבישג: נכון. הוא היה מבוצר בעמדה.

רועי: בדיוק. מסתגר. ומי שכבר היה בראש פתוח, כאילו תקני אותי אם אני טועה כמו ענת, אז כאילו...

אבישג: אז זה היה כבר לפני אז זה היה כבר לפני. זה לא...

רועי: אצל ענת זה שינה. היא הייתה, היא מראש באה עם כאילו להקשיב.

מרב: אז אתה אומר אבל, שאז כן יש כאלה שאתה חושב שזה עשה להם איזה שינוי, או שלא. אני רוצה להבין.

בועז: מי שבא עם ראש פתוח אבל עדיין בלי כיוון ברור.

רועי: כן, אבל כאילו...

בועז: זה מה שאמרתם?

מרב: יצא לך לדבר עם כאלה שהרגשתי, שאתה חשבת שאולי זה הכוונה היא לשנות את דעתם אבל ראית שזה לא שינה כלום?

רועי: אם יצא לי לדבר אתם?

מרב: כן.

רועי: לא, בגלל, בעקבות האווירה המתוחה שהייתה וזה ובעקבות זה שבאמת לא היה לי חשק, זה המלה שאני מצליח למצוא, לא היה לי חשק לדבר בתוך הפורום. ולא היה לי חשק, אז גם לא היה לי חשק לדבר אחריו. או עליו כאילו.

מרב: לא היה לך חשק לדבר, כי מה?

רועי: זה זה פשוט עשה לי הרגשה כזאת של, אין אין אין אני לא רוצה להיות פסימיסט או משהו כזה, אבל אין יותר מדי מה לעשות. עם אנשים שהם אנטי. אין יותר כאילו ככה ככה זה הרגיש לי. הם לא..

- מרב: זאת אומרת הרגשת בעצם אי נוחות לדבר, או חוסר כאילו מה זה יעזור בגלל האווירה של האנטי?
- רועי: בגלל האווירה של האנטי אז באמת הייתי כזה לא רוצה להשתתף. לא טוב לאנרגיות שלי או משהו בסגנון. זה לא זה לא מתאים לי עכשיו. רגשית כאילו האווירה הזאת.
- בועז: אני אני הייתי רוצה לשאול שאלה נוספת (קודם כל תודה ששיתפתם אותנו בקטע הזה) עדיין מתחברת לפעילות עצמה. לגבי משפחות שכולות ישראליות, אני מניח שיש איזה שהיא פתיחות, הנחה אתם יכולים לסתור אותה. יש פתיחות, או כמו שהיום גלעד שליט. יש איזה מראש נכונות להקשיב. היוצא דופן זה הצד הפלסטיני. שאין הרבה הזדמנויות שישראלים יכולים לפגוש פלסטינים. רציתי לשאול אתכם האם הסיפור שכל אחד מה שהוא שמע, הסיפור שהוא שמע מהפלסטיני. האם קיבלתם את זה כסיפור, אנחנו קוראים לזה לפעמים נרטיב, הנרטיב האישי המשפחתי שלו. כן. זה נשמע אמין, זה נשמע נכון. זה נשמע דבר שאפילו יכולתם להזדהות עם הכאב, או להיות אמפתיים לכאב. כלומר, ששמעתם את הסיפור של הפלסטיני, איך התייחסתם לסיפור הזה? מבחינת האמינות, מבחינת הלגיטימציה, מבחינת האמפתיה? אתם מבינים את השאלה?
- מאי: לא בשונה מההתייחסות לכל סיפור אנושי. כאילו, אני לא חושבת שאמרתי טוב אז הפלסטיני הזה לא נורא. זה ברור שלא. אבל
- בועז: אבל אמפתית ל...
- מאי: אני חושבת שאסור, אסורה להיות הפרדה בין סיפור מסוים של פלסטיני או של יהודי. כי הוא בן אדם והוא חווה כאב שכל אדם ירגיש. לא משנה, כאילו הרגשות שלהם כאילו, אין אין שוני ברגשות בין אובדן של בן יהודי, או אח, או משהו יהודי לבין אובדן ערבי. זה...
- בועז: אז יכולת לחוש אמפתיה לכאב שלו ולסיפור שלו.
- מאי: כן בלי שום הפרדה.
- בועז: לא לא הייתה הכללות.
- מרב: טוב את התייחסת בעצם לשני הסיפורים באותה צורה? בהרגשה.
- אבישג: באותו, בגובה העיניים כאילו.
- מאי: כן.
- בועז: וזה נראה לכם אמין? זה היה לכם, אפילו אם הוא סיפר משהו...
- מאי: כן. זה שאלה מצחיקה אם זה נשמע לנו אמין. כאילו זה קצת אוקי יכול להיות שזה לא אמיתי?
- בועז: לגיטימי (!)
- מרב: לא. איך את הרגשת? היה איזה מצב שאמרתי, רגע מה הוא מבלבל לי פה את המוח?
- בועז: מה, הוא מספר על חיילים שירו סתם במישהו? זה נשמע הגיוני? נשמע הגיוני שחיילים ירו סתם במישהו? אם הבנתי נכון את הסיפור.
- אבישג: מאי אני חושבת שכאילו, אני חושבת שבאנו אנחנו עם עמדה, אני מניחה שכן, שזה באמת מעלה, את אומרת מה מה פתאום מי מעלה על דעתו להטיל בזה ספק. אבל יש אנשים.
- מאי: זהו.
- אבישג: יש אנשים.
- רועי: אם אתה מטיל...

מרב: שמעתם קולות של אנשים שהטילו ספק?
 בועז: לא זה מה שאתם חושבים. השאלה אם שמעתם.
 אבישג: לא, לא כאן. ויצו ויצו הוא בעצמו בית ספר יותר כאילו פתוח.
 מאי: פתוח לא כולם, אם אני חושבת על זה, אבל היה איזה סיפור.
 אבישג: לא כולם אבל בהשוואה למקומות אחרים, אז לחלוטין כן. זה אבל אני מניחה, אני בטוחה
 שאם הייתם הולכים למקומות אחרים או לשובים אחרים אז היו כאלו שהיו מטילים
 בזה ספק. (?)
 בועז: בחוויה האישית שלכם מה אתם הייתם...?
 רועי: אבל מעבר לזה. אם יוצאים מנקודת הנחה, אם יוצאים מנקודת הנחה שכאילו לכל סיפור
 יש שני צדדים ואי אפשר באמת לדעת מה הצד הנכון, שזה כאילו, זה כמו שמגשרים
 בין שני ילדים קטנים אז כל אחד יגיד מה שהוא חושב שבאמת קרה וזה. אתה לא
 באמת יכול לדעת מי מהם צודק ומה באמת קרה שם. אז אתה יוצא מהנחה, מהנחת
 יסוד, כביכול ששני הסיפורים נכונים. גם אם הם לא נכונים. אז...
 מרב: אז אתה יכול לצאת מנקודת הנחה כזאתי כשאתה שומע סיפור כזה?
 רועי: כן. פה אין לי ספק. מצד שני...
 אבישג: אבל פה אלה סיפורים שלא סותרים אחד את השני.
 מאי: נכון.
 אבישג: זה כל אחד מהם זה סיפור אישי על רקע מציאות פוליטית מעוותת. כשהמציאות עצמה היא
 מעוותת.
 מרב: נכון אבל למשל הסיפור שגלי, שאת סיפרת לנו שחיילים את הגדרת את זה, שחיילים רוקנו
 מחסנית על ילד.
 גלי: לא הוא פשוט זרק מספר של של שלושים, שלושים כדורים.
 מרב: כן אז אז למשל, כששמעת את זה, מה חשבת, שזה נכון, זה לא נכון?
 גלי: שזה נורא. שזה לא נכון. ברור שזה לא נכון ושזה נורא.
 מאי: לא, שזה...
 בועז: חשבת שזה נורא.
 גלי: אה, כן.
 בועז: לא הטלת ספק או משהו?
 מרב: לא, חשבת שזה אמת מה שהוא מספר?
 גלי: כן לא לא הטלתי ספק, לא היה לי ספק.
 מרב: וחשבת שזה נורא.
 גלי: כן. גם כן. זה ונראה לי, כאילו לא הצלחתי לתפוס את זה, אבל לא לא חשבתי שזה לא
 אמיתי. גם לשמוע אותו לראות אותו מספר את זה, זה היה אמין מאוד. זה כאילו זה
 היה נשמע לי לא מציאותי ולא משהו אנושי, אבל...
 מאי: מי שיגיד שזה לא אמין, כאילו מצחיק אפילו, לקבור את הראש בחול ולהגיד, לא, הצד שלנו
 לא עושה דברים כאלו כאילו.
 גלי: כן אבל בסדר (?) את את, כאילו, בכללי בדעות שלך עליו אני לא אומרת שזה לא בסדר, או
 כן בסדר כאילו, לא בקטע של די, שאני פשוט אומרת שיש לך את דעות שהם ככה מאוד
 מאוד כאילו בעד, אחרות מאשר של אנשים שם וכאילו המון ילדים ברחוב...
 מאי: מה מה, מאשר מה?

גלי: כאילו שמה שיש לכמה ילדים, אני יכולה להגיד לך שהמון ילדים גם היו בקטע של, הם, אני בטוחה שהם, אני חושבת שאם איזה שהיא חוסר אמינות הייתה, זה לא היה בסיפור האישי, זה היה בקטע שהוא... כי היה ממש חלק של המציאות, גדול בסיפור שהוא סיפר לנו על המציאות שלהם שם.

מרב: מה כן. ומה הרגשת בקשר לקטע הזה?

גלי: אני חושבת שהמון, אני זוכרת שראיתי שהמון ילדים. אני חושבת שהמון ילדים, לפי מה שאני ראיתי לפחות היו, כאילו הוא מספר לנו שבשביל לעבור מכפר לכפר אם אני לא טועה אז צריך לעבור מחסומים. במחסומים אז בודקים אותך ולפעמים מפשיטים אותך וזה ואז ילדים אמרו, נו באמת זה לא עובד ככה והוא מגזים (?) ולמה שסתם ככה חיילים יפשיטו אותך באמצע הרחוב וזה. עכשיו, שוב, אין לי מושג אם זה באמת נכון או לא נכון, כאילו אני מניחה שזה נכון אין לו שום סיבה לבוא ולשקר לנו. אבל היו המון ילדים שאמרו נו באמת זה בכלל זה לא לא נכון. כי אתה מגזים.

אבישג: אתה מגזים.

ענת: כי מה שאנחנו ראינו ומה שהם ראו בכתה שלהם זה ילדים יש לי כמה ילדים ספציפיים בכתה שחלומותיהם זה להיות קרביים הכי קרביים שיש. אז אז הם רואים את זה בקטע של אני מחר עומד שם עוד שנה ולמה שאני אסכים לעשות את זה בכלל. כאילו איזה אינטרס יש לי לקחת אותך, בן אדם פשוט כזה תמים למדי ולהפשיט אותך באמצע הרחוב. אז פה זה התחיל אני חושבת, העניין של התוקפנות קצת. שהוא ממש סיפר לנו על החיים האמיתיים שם ואנשים היו ממש אנטי לגבי זה. כי אנחנו לא רואים את זה. אנחנו לוקחים את הסיפור של החיילים שעומדים במחסומים ומפחדים שיתפוצצו עליהם וירו בהם. ואנחנו לא רואים את...

גלי: זה בדיוק נותן להם סיבה לדעתי כאילו איך שאני רואה את זה זה בדיוק נותן סיבה לחיילים לחשוד בכל בן אדם ולא לתת לו את היחס הכי אנושי, או הכי טוב.

מרב: מה מה, גלי מה נותן סיבה לחיילים?

גלי: זה שהחיילים מפחדים. בצדק כמובן.

דוברת: נכון נכון גם להגיד את זה להם.

מרב: זאת אומרת את עד עכשיו באמת נחשפת בעיקר לסיפור של החיילים, אבל פתאום נחשפת לסיפור אחר. שני הסיפורים נראו לך הגיוניים, אמינים?

גלי: כן כן. זאת אומרת...

מרב: זה גרם לך לחשוב על זה שיש שני סיפורים?

גלי: אני חושבת שמהבית שאני מגיעה, תמיד יש אצלנו את הדיון של מה שקורה גם בצד השני. אבל אבל אף פעם לא ככה. אף פעם זה לא היה כל כך ברור. כל כך... לי זה היה נשמע מאוד אמיתי ומאד כנה איך שהוא סיפר את זה. כאילו אף פעם זה לא הגיע ממקור ראשון ואף פעם זה לא, לא יודעת פנים כאילו פנים מול פנים.

בועז: אם, בגלל שאת באמת שמעת סיפור אחר. קודם כל אני רוצה לרון להציע לך תפקיד. מכיוון שאתה לא ממש, לא ממש זה ששמעת אז כלומר, לא היית בפעילות כמו שאתה אומר. מצד שני אתה מכיר את החברה האלה הרבה יותר טוב מאתנו. את החברים שלך. אז הייתי שמח שבאיזשהו שלב שתשתלב, תגיד מה אתה חושב, מה אתה הבנת שהשתנה אצלם, אם השתנה אצלם. כתוצאה מהסיפורים, מהחווייה שהם חוו. כלומר, תעזור לנו

בקטע הזה לראות האם, מהסיפורים שלהם מה אתה לומד. לגבי מה שהשפיע עליהם, לא השפיע עליהם באיזה כיוון.

רון: אני חושב שהסוג של הפעילויות האלה דווקא גורמות לך כן לרצות באמת לפעול והכל. והילדים שפה, זה באמת ילדים פתוחים. כאילו כמו שאמרנו שזה כן יכול לשנות בהם משהו. הבעיה זה אנשים שלא באמת...

בועז: בסדר עם עם התובנה הזאת תישאר רגע. ותעזור לנו בהמשך.

רון: כן אוקי.

בועז: בסדר תעזור לנו להיות צופה. כי אם אתה לא יכול... מה שרציתי לשאול עוד את גלי בעניין הזה, כי לך היה סיפור קצת אחר. מכיוון שהסיפור שלך אני מבין שקרה באינתיפאדה, האם יש, האם עכשיו שאתה חושבת על זה, או קודם שחשבת על זה, זה נותן לך איזה שהיא תובנה לגבי האינתיפאדה, האירוע הזה שנקרא אינתיפאדה? באיזה שהוא אופן זה נותן לך תובנה חדשה. מרחיב באיזשהו אופן את ההבנה את יכולה להבין יותר טוב את הצד הפלסטיני באינתיפאדה את הנרטיב שלהם את הסיפור שלהם באינתיפאדה?

גלי: אני חושבת שכן זה עזר לי להבין יותר טוב את הצד השני. במיוחד איך שהוא סיפר איך הם חיים ומה השגרה שלהם והתנאים הלא טובים שהם חיים בהם. אז כן זה עזר לי להבין את הצד השני בסיפור הזה. אבל אני לא חושבת שהשתנה משהו כל כך מהותי באיך שראיתי את הצד השני. אני חושבת, זה היה לי די ברור שהתנאים שם ואולי גם החינוך, שהם מקבלים תורם מאד לשנאה כאילו, ללמה הם ישנאו אותנו ללמה הם ירצו לזרוק עלינו אבנים. או ללמה כל מיני דברים אחרים. ואני חושבת שזה גם די דומה לצד שלנו. שגם אנחנו מקבלים איזה שהיא מראה של המציאות שהיא לא תמיד כל כך...

דוברת: אמינה?

גלי: גם אמינה, אבל גם...

דוברת: נעימה?

גלי: אה אוקי. יכול להיות. בעיקר נעימה. אבל כאילו היא לא כאילו לדעתי היא לא מכילה את הכל. כאילו הדברים שאנחנו נחשפים אליהם. מאד, כאילו יש קו אחד מאד ברור של מה שאנחנו סופגים ואני חושבת שזה מועיל לשני הצדדים. מועיל זה לא המלה הנכונה. להיפך אבל כן לשנוא אחד את השני ולהילחם אחד בשני.

בועז: מה זה שכל אחד יש לו את הנרטיב שלו? את הסיפור שלו.

גלי: כן.

בועז: והוא לא פוגש את הסיפור של האחר.

גלי: כן שכאילו יש איזה שהיא, אנחנו מקבלים איזה שהיא תפיסה של המציאות, שהיא, אנחנו חושבים שזה זה הסיפור וזה הכל, אבל זה בעצם חצי סיפור או אפילו פחות.

רועי: ברור מעניין. גם אם הם מבינים כאילו מאיפה זה מגיע. עדיין מגיעים הרבה רגשות מעורבים. זה לא גורם לך להסתכל על זה פתאום באופן שונה.

גלי: כן.

מרב: איך אתה מסתכל על הסיפור הפלסטיני, למשל בקשר לאינתיפאדה?

רועי: למשל בקשר לאינתיפאדה?

מרב: כן.

רועי: אני לא תומך במחאה אלימה בשום צורה שהיא.

- דוברת : במה אתה לא תומך?
- רועי : במחאה אלימה. בשום צורה שהיא. למרות שאני יודע שזאת מחאה. ואני יודע שזה מגיע מתוך כעס. מתוך התפיסה שלהם.
- מרב : כעס על מה?
- רועי : על כמובן השלטון הישראלי. וזה מגיע מתוך כעס שלהם על כאילו על מה שקורה, על ההתנחלויות, על המחסומים באמת. אבל זה זה עדיין מרתיח אותי שאני שומע שזה, שזאת תהיה התגובה.
- גלי : כן אני מסכימה עם רועי. זה עזר לי להבין מאיפה זה מגיע. אני פשוט לא חושבת שהתגובה היא נכונה. או רצויה.
- רועי : זה שאני מבין מאיפה זה מגיע, זה גורם לי להבין אותם בתור בני אדם באופן כללי, אבל ביחס לאינתיפאדה זה עדיין גורם לי, הנה אני רק חושב על זה עכשיו ואני כאילו יש לי הרבה כעס. המון כעס. אבל כאילו אני מבין.
- אבישג : על האינתיפאדה?
- רועי : על האינתיפאדה, כן.
- מאי : אני חושבת שאני לא סתומה, להגיד שהבנת מאיפה זה מגיע (?) בשביל זה יש שם כללים. אז הבנת? כאילו פשוט לא יכולתי, זה לא מאיפה שזה מגיע. זה הסיפור שקרה לילדים מאיפה שזה מגיע. זה כאילו, זה לא כל כך נכון, כי עובדה שאנחנו רואים את הסיפור הזה וקרה הדבר הנורא הזה. וכאילו קורה לך דבר נורא, אתה במצב אומלל, מיוסר, מיואש, מוכה. לא משנה אתה יכול לנתב את זה להמון כיוונים. ולבחור, לעשות כאילו לבחור בצעד האלים באמת, שחלק בוחרים כאילו זה גם חלק הרוב בצד שלנו. הרוב אולי שבחרים גם בצד שלנו להיות אלימים ותוקפנים וגם המון. אז, אז זה דרך אחת. אבל זה לא המצב לא משליך על ההתנהגות האלימה. זה לא אחד נובע מהשני. כי עובדה, עובדה המשפחות האלו דווקא הפוך אם כבר כשאנחנו רואים את הסיפור שלהם אנחנו רואים שזה לא נכון. כאילו.
- בועז : או שלא בהכרח.
- מאי : מה?
- בועז : לא בהכרח נכון. יש ויש.
- מאי : שזה לא. שזה לא בהכרח, כן מה שאמרתי לפני זה לא...
- מרב : תגידי ומה את חושבת על הסיפור של הצד השני? על, על התפיסת עולם שלהם לגבי הסכסוך. אולי אפילו אפשר להרחיב את זה לא רק על האינתיפאדה. אז באופן כללי על הנרטיב הפלסטיני.
- בועז : הסיפור שלהם קשור למלחמת לבנון למשל.
- מאי : אז בוא תיתן לי על הנרטיב הפלסטיני. אבל זה לא נרטיב אחד. זה ממש שונה. אני יכולה להביא את סבתא שלי אפילו. סבתא שלי, כאילו דוד שלי הוא נהרג גם במלחמת לבנון. והיא אפילו חושבת שונה בתכלית מכל המשפחה המצומצמת שלי. מאבא שלי כאלו ממני. ואנחנו אותה משפחה.
- מרב : מה את חושבת?
- מאי : כאילו היא קצת כזה אומרת דברים מבולבלים. זה לא שהיא ימנית אבל כאילו היא כן כזה במין דעות קצת אולי כאילו זה נשמע קצת קדום כזה. כי היא נולדה דווקא בארץ. היא עירקית אבל היא נולדה בתל אביב. והיא חושבת שצריך כן להילחם וכאילו אי אפשר

לשתוק על מעשים. כאילו כזה סוג של כל דבר שנכון, שהארץ עושה, יוצאת למלחמה נגיד לבנון השנייה או שבמבצע עופרת יצוקה. אז זה זה כאילו קצת נותן חיזוק חיובי כזה. לכל דבר כי אין דרך אחרת. כאילו...

דוברת: ח.ח.

מאי: כן סוג של שזה. אז אפשר להחשיב את זה דעה.

מרב: ומה את חושבת על זה?

מאי: על מה?

מרב: למשל אז בואי ננסה לעשות את זה באמת יותר ספציפי. אז את יכולה לבחור. יש את האינתיפאדה. למשל לבנון התייחסת למלחמת לבנון השנייה, עופרת יצוקה. תנסי להגיד איך את רואה את הסיפור של הצד השני.

מאי: מה הדעה שלי על זה?

מרב: הסיפור שלנו אנחנו יותר חשופים אליו.

מאי: אני זוכרת את הסיפור שבטח כולם זוכרים. של מישו רופא.

רועי: רגע אז אפשר, אפשר רק שניה. לא הבנתי מה הקשר של מלחמת לבנון השנייה לפלסטינאים. אני כאילו לא יודע, אולי זה איזה סטראוטיפ.

בועז: לא לא דווקא הפלסטינאים.

רועי: אה לא דווקא הפלסטינאים פשוט (דיבורי רקע) לא יודע פשוט באופן כללי ה...

בועז: כן, השאלה היא במקום. רק ככה אנחנו אומרים יש נרטיב של הישראלים, ויש הנרטיב של הערבים. שיש נרטיב פלסטיני ויש נרטיב לבנוני. ויש נרטיב של החמאס. ויש...

רועי: לא אבל צריך להפריד.

מרב: לא עושים את זה.

דוברת: כן, מה?

רועי: אבל יש הבדל. כמו שיש הבדל בין הגדה המערבית לעזה.

בועז: נכון. מבחינתנו הסיפור הוא הנרטיב שלנו והנרטיב של האחר. האחר זה הפלסטיני, האחר זה יכול להיות החיזבאללה או לבנון. אחר יכול להיות מצריים.

מרב: אוקי אז בואו, אבל אנחנו, בסדר אני מסכימה אתך גם שיש מורכבות וזה לא בהכרח אותו אחר.

בועז: כן.

מרב: מאי את התחלת להגיד משהו בקשר לעופרת יצוקה. נכון?

מאי: על הרופא.

דוברת: על הרופא.

מאי: על הרופא, שאני.

בועז: הוא גם משפחה שכולה.

מאי: הוא גם בפורום?

דוברת: על הרופא ההוא.

בועז: זה, הוא קשור לפורום אבל הוא לא פעיל בפורום. הוא רשום.

מאי: בכל מקרה אז כן. אני זוכרת מאד נחקק לי המחזה הזה. ועוד נחקק לי בראש שאחרי זה הוא דיבר על זה באיזה שהיא סוג של כתבה. של, לא מסיבת עיתונאים, אני לא יודעת איך לקרוא לזה, אבל כן כאילו עם כתבים וזה. ראינו אותו וזה היה ממש באותו יום בערב או יום אחרי. והייתה שם איזה אשה ישראלית שהתחילה לצעוק עליו פשוט. זה

מה פתאום, חיילים לא עושים את זה. הבן שלי משרת בשריון, אני יודעת. הם לא עושים דברים כאלה והיא צורחת עליו והבן אדם עכשיו איבד את הבנות שלו.

רועי: איזה סיפור זה.

מאי: לא, אני פשוט הייתי בשוק. בוא נגיד זה לא...

רועי: את יכולה לספר את הסיפור כולו.

מאי: שהיה טנק מול הבית שלו, של הרופא ועם שתי, שתיים שלוש פגע בהם.

בועז: נהרגו שלוש.

מאי: שלוש בנות. והם היו בסלון, והוא בדיוק הלך למטבח. אתם זוכרים יותר טוב ממני לספר.

מרב: לא, כן, לא. זה פחות חשוב הפרטים הקטנים, אבל מה שאת זוכרת.

מאי: אני באמת, אני לא יודעת כל זה...

בועז: זאת היית דוגמא לאשה שלא מקבלת את הצד השני.

מאי: נכון (?)

בועז: בעיקר כשהוא אומר דברים קשים על הצד שלה.

ענת: אבל זה לא רק שהיא לא מקבלת, היא גם מתעלמת באיזשהו מקום כאילו. אם היא אומרת

שזה לא יכול להיות וחיילים לא עושים את זה ונהרגו לו שלוש בנות, זה איזשהו

מחסום כאילו...

מאי: הדחקה.

ענת: כן היא ממש, היא ממש היא ממש מדחיקה את הסיפור. זה לא שהיא מתעלמת רק.

מרב: אם היא, מה מה את חושבת שגורם לה לזה, או איך את רואה את זה שיש שני סיפורים ואת

ההתייחסות?

ענת: מצד מי?

מרב: למשל את ההתייחסות מצדנו לסיפור של הצד השני.

ענת: אני חושבת שבתור חברה ישראלית אנחנו לא מתייחסים מספיק. ויש מקומות שלא

מתייחסים אליהם בכלל. לסיפור של הצד השני. אני חושבת שזה היה מאד מאד

נקודתי המפגש הזה עם הפורום משפחות שכולות. שנחשפנו הרבה מאתנו פעם ראשונה

לסיפור של הצד השני.

מרב: וזה עזר להבין את הסיפור של הצד השני לך? הסיפור מעבר לסיפור האישי.

ענת: אני חושבת שכן. אבל אני חושבת שזה גם בא על רקע זה שהמשפחה שלי כן חשוב לה מה

הצד השני. וההורים שלי לוקחים חלק בשיחות עם ערבים וכל מיני. אז אני חושבת שלי

זה עזר בגלל שיש לי כבר את הרקע הזה. ואני באה מבית כזה. אז אני חושבת שאם

מסתכלים קצת יותר רחב ולא רק אני, אני חושבת שרוב האנשים, רוב האנשים בני

גילי, לא נחשפים לזה מספיק.

בועז: אולי באמת נשמע עוד מה את אומרת על זה בקשר לשאלה הזאת של...

ענת: לדוגמא בנוגע לאשה הזאת אני לא חושבת שהיא צודקת בדעות שלה אבל אני חושבת שזה

דבר שהוא לא כל כך נדיר. כאן. כי לפחות מה שאני רואה ככה בחדשות או בעיתונים

או בדברים כאלה. אז רואים רק את האנשים שהם מוצאים, כי זרמים מתונים יש גם

פה וגם שם. אבל גם זרמים קיצוניים יש גם פה וגם שם. בשני הצדדים. וגם כאן יש

אנשים שחלום חייהם זה ללכת לצבא ולהילחם למען המדינה ואם זה כרוך בלהרוג אז

זה להרוג. וגם שם יש אנשים שנולדים וחיים ומתחנכים על פי אנשים שצריך להשמיד

אותנו. אבל כאילו זה בשני המקומות ככה. אבל אז כאילו אני גם אני יודעת עד כמה,

כמה הם רואים את הצד שלנו ואנחנו בטח שלא רואים את הצד שלהם. כי עוד פעם אני אומרת כמו שהוא סיפר, אני לא ידעתי את זה. כאילו כן ידעתי את זה אבל לא מהצד שלו. אני כן ידעתי את זה. יש לי בן דוד שהוא בצבא והוא מספר לי שהוא עומד במחסומים ממש והוא מספר לי כמה זה קשה לעמוד שם. ואני הייתי בדעה שלו כי הוא מספר לי. אני רואה מנקודת מבט ראשונה איך זה. וגם דודים שלי שהם משרתים זהו המון שרתו ביחידות עליות בצה"ל אז רואים את הצד שלהם. אתה לא רואה את הצד של האנשים האחרים, כי אצלנו אין אצל רובנו אין את האופציה אין אצלנו את האח או האחיות שהם גרים בשטחים ויכולים לספר לנו. יש לנו את האח או האחיות שמתגייסים לצבא ורואים את זה.

בועז: זאת אומרת עכשיו ששמעת כבר.

רועי: זה נורא מוזר לי, כי פגשתי פעם, פגשתי מישהו, כאילו יצא לי לדבר אתו וזה. והוא הסביר לי שדווקא מתישהו בתקופת שירותו הצבאי הוא קצת מבוגר יחסית. הוא הסביר לי הוא הסביר לי שדווקא מתי שהוא נכנס לשם וראה מה קורה וזה, אז כאילו הוא הבין מאיפה התסכול מגיע ואיך נוצר מצב של כעס ואיך נוצר מצב של...

ענת: יש גם כאלה. ברור שיש גם כאלה אבל...

רון: ברור יש המון אנשים כאלה. יש את השוברי שתיקה, שאם פעם שמעת עליהם. שזה ארגון של חברה שהיו כאילו נפגשים לדבר על זה. אבל הבעיה היא שבאמת שבאמת יש מלא קיצוניים שמכל מיני סיבות לא מוכנים לשמוע את הצד האחר. אז ברור.

מרב: מה אתה חושב לגבי הצד האחר?

רון: אין לי, אני לא מבין כאילו, אין לי בכלל עניין, אני חושב שגם כמו שמאי אמרה שאין לי את הרגש הזה של הכאילו מקום מסוים ושצריך להרוג וצריך להיות פה ולכבוש וצריך לא יודע, לדעתי צריך איכשהו...

בועז: אתה אומר לחשוב על פתרונות. אנחנו נגיע לזה עוד מעט.

מרב: אנחנו נגיע לזה עוד מעט.

בועז: עוד מעט אבל לפני זה.

מרב: אבל היינו האמת היא

בועז: כן נכון.

מרב: אתה התחלת לשאול את ענת.

בועז: אני רוצה לשמוע את ענת באמת מבחינה זאת, רועי גם הוסיף מה קורה לאחרים שנחשפו בשטח. אתם נחשפתם בסיפור בינתיים. כן מה קורה, אז מה קרה לך כשנחשפת לסיפור או לחברים שלך של, כמו שאמרת שעד היום זה לא קרה. שמעת סיפורים של אחרים. איך זה השפיע א' על היכולת שלך לראות את הסיפור של הצד השני?

ענת: ברור שזה השפיע כי מה שהוא תיאר זה היה דברים שהוא לא נעים לשמוע. וגם איך הם חיים שם. אני חושבת שלא חשבתי, או לא חשבנו שהם חיים שם באיזשהו אידיאל מטורף כזה והולכים וכיף להם וכאילו כולם שם...רואים כן רואים, אני כן רואה לפעמים תמונות בחדשות שמראים את עזה איך הם חיים שם. או מצב. אבל מבחינת הסיפור האישי שלו שהוא ממש סיפר לנו זה היה ממש, זה העלה בי רגשות נורא מעורבים. כי זה היה מצד אחד, ממה שאני שומעת ומה שאני יודעת, אני כמעט בטוחה שיש לזה סיבה. לעובדה שזה ככה. איזה שהיא סיבה. אולי אנחנו לא מודעים אליה אולי, סביר להניח שאנחנו לא מודעים לסיבה הבאמת אמיתית כי יש שם את כל העניין

הזה אבל, אבל בטוח יש כזאת סיבה. ומצד שני זה לא, כאילו זאת מלה נורא ילדותית, אבל זה לא פייר שהם חיים ככה. אני בטוחה שלא אני ולא אף אחד היה רוצה לחיות ככה. וזה וזה היה מאד קשה וזה כן היה רגשות של יותר אהדה כלפיהם, או יותר הבנה או ניסיון להבין, מה הם עוברים כי באמת הוא אמר שהילדה שלו פשוט שונאת ישראלים וממש מפחדת מהם. וזה ממש נורא, כי אנחנו רובנו בוא רק ואני זוכרת שגם עניתי לו שגם אצלנו יש ילדים שמפחדים מערבים ששנאו אותם. שהולכים ברחוב ומפחדים. אז משני הצדדים. כי גם אצלם וגם אצלנו יש את העוינות הכל כך גדולה הזאת בקרב מי שלא יודע. ובאמת אני חושבת שלמרות הסיפור שלו, אנשים עדיין נשארו, המון אנשים המון או חלק עדיין נשארו בעוינות הזאת של... זה לא זה לא משנה לי כלום. אני בכל זאת מחר אמשך עם הדעות שלי.

בועז : השאלה השאלה היא מהבחינה הזאת הדיסוננס הזה שנוצר פתאום שאתה פוגש סיפור שלא קל לך אתו. לא שינה. אם אני מבין נכון מה שאת אומרת, זה לא שינה את העובדה שהם רוצים להמשיך להיות קרביים ושהם אפילו לא מתייחסים באהדה לסיפור של הצד השני. אבל עדיין אני שואל האם הם בכל אופן, נפתח להם איזה נפתחה להם נקודת מבט חדשה מה קורה לצד השני.

ענת : אצל חלק זה היה ככה. לרוב לרוב כן.

בועז : על הסיפור השני, גם אם יכול להיות שלא אהבו את זה. אבל זה דבר שקודם לא היה. והיום הם מכירים את הסיפור של הצד השני יותר טוב.

ענת : אני בטוחה שכמוני היו גם עוד אנשים שקרה להם את זה כאן. שפתאום נפתחו.

בועז : האם זה שינה במשהו למשל את היחס שלך, האם את יכולה היום שאת חושבת על זה, להגיד אוקי אני מבינה יותר טוב מה זה אינתיפאדה מבחינת מבחינת

ענת : כן, כן בטח.

בועז : הצד השני?

ענת : כן אני אישית ללא ספק. ממה שאני רואה את הרצון שלהם, אני לא יודעת איך להגיד את זה בצורה שלא, כי אני באמת לא כל כך יודעת אבל, את הרצון שלהם להילחם יותר או את הרצון שלהם... מבחינתי זה היה להשיג את התנאי מחיה ההוגנים כאילו. ואם זה בדרך הזאת אז הם כאילו כל אחד בוחר את הדרך שלו. אז כן, אני אישית ממש הבנתי הרבה יותר את הצד שלהם ואת העניין שלהם ואת ואת הדרך שבה אולי קצת אולי את הדרך שבה הם חושבים.

בועז : ואין לך את הבעיה לעשות את החיבור. אני שמעתי, עשית אדם אחד אבל אני מדרך זה לומדת על כל החברה.

ענת : כן כאילו...

בועז : זה לא שיש פה איזה הבדל, טוב. אז יש אחד כזה אבל האחרים הם לא כאלה.

ענת : לא, אני בטוחה, שוב יש שם דברים ממש קיצוניים, אני בטוחה שיש המון מתונים ואני בטוחה שיש המון קיצוניים. אבל זה שהוא היחיד זה אני בטוחה שהוא לא היחיד יש המון כמוהו.

אבישג : גם אצלנו, אצלנו בדיון, אז הוא דיבר על על הדעות שהוא שומע ברחוב והוא דיבר על זה שרוב, רוב האנשים שהוא פוגש הם מתונים. והם...

מרב : והם רוצים מה?

אבישג : הם רוצים שקט. ולא רוצים מלחמות.

מאי : דווקא אצלנו לא ככה. רוב האנשים שאני פוגשת הם די ימניים.

אבישג : נכון.

דוברת : צודקת.

רועי : את יודעת שזה לא באמת ככה. זה פשוט רוב האנשים המתונים כבר מתחבאים, כי יש כאילו כל כך הרבה אנשים גזענים.

אבישג : מה זה לא באמת ככה. לא אני חושבת, אם כבר, אז רוב האנשים פשוט זורקים כי הם לא מבינים שיש לזה בכלל משמעות. זה ערבי...

מאי : זה נכון כי הם, זה נכון כי זה, זה קטן כאילו

רועי : לא הם פשוט שומעים קיצוניים.

מאי : זה נשמע משהו נורא קטן. וכאילו לא יודעת, משהו שהוא מאד יום יומי כאן אז הוא לא, הוא לא, הם לא נותנים למלה הזאת חשיבות.

דוברת : יש...

מאי : כאילו הם לא חושבים שזה אסור .

רועי : כי כל הזמן מתייחסים לזה יהודים ערבים במקום ישראלים פלסטינאים. כל הזמן מתייחסים לזה מה זה מה זה מאחורי זה במקום (!) במקום כאילו וזה לא. זה יהודים ערבים זה לא מתייחסים לזה בני אדם בני אדם.

מאי : במקום אדם לאדם.

רועי : זה הבעיה.

אבישג : נכון, תפיסה שגויה.

רועי : אני גם חושב שזה תפיסה שגויה. אני חושב שצריך...

אבישג : נכון.

בועז : אנחנו תכף נדבר עוד על הנושא יהודים ערבים. לא רק ישראלים פלסטינים. כי עכשיו דיברנו יותר על ישראלים פלסטינים. או הערבים בחוץ. אבל לא, תכף נדבר גם על זה. אני רואה שאבישג עוד לא שיתפה אותנו ואנחנו רוצים לשמוע את דעתך, על האם הייתה השפעה על המפגש הזה ועל היכולת שלך לראות את הנרטיב של הצד השני. את הסיפור של הצד השני. כלומר לא רק של האדם עצמו, שהבנתי שהתייחסתם לזה שכל הצד השני.

אבישג : אני חושבת שגם בחדשות, כאילו שזה לא פעם ראשונה שהם האירו את עיניי ואוי יש גם צד שני. גם בחדשות שמעתי מלא פעמים על סיפורים. זה שחשפו את המצב הקשה של הצד השני. ורציתי לומר משהו בקשר לזה שאני לא רואה לחלוטין, אני יודעת שאין פה צד צודק. אין פה צד צודק או לא. אני יכולה להצביע על פעולות ומעשים שהם לא צודקים. למשל למשל...

בועז : מהצד שלנו?

אבישג : גם וגם. שכאן זה בעצם זה הקיצוניים. פה ופה. אני יודעת שאני אתחיל מהצד מהצד שלנו, שאני יודעת שצבא זה גוף הכרחי. אני לא, אני לא יכולה להגיד אסור להיות צבא, אסור להילחם. ודווקא הדעה שלי שמכירה בצד השני ובזכות שלו להיות בדיוק כמונו. דווקא זה באופן טיפה סותר, גרם לי לרצות לשרת בקרבי. אני לא אשרת, זה סיפור אחר. אבל דווקא גישה שיותר רואה את הצד השני. ובמובן הזה של אני חושבת שהצבא כגוף אמרתי שהוא הכרחי, אבל יש אנשים פרטיים שעל דעת עצמם פועלים באופן לא ראוי. לא לא פעם אחת שומעים על סיפורים, על חיילים שמתעללים ואני

חושבת שכל אחד יכול בתור אדם להשפיע על האופן שבו הצבא מתנהג. על האופן שבו מתנהגים נגיד בגדר הפרדה, אנשים במשמר הגבול.

בועז : קרבית בעצם אילו את היית הולכת להיות קרבית, היית מנסה להשפיע על ההתנהגות של החיילים וההתנהגות שלך שתהיה יותר בסדר.

אבישג : כן. כן אני...

דוברת : לא אבישג יש...

אבישג : אני...

רועי : לצערך את לא יכולה (כי?) לא נכנסים לשטחים.

דוברת : יש חיילים שמשרתים בשטחים. יש אנשים שמשרתים בשטחים.

אבישג : מה (דיבורים לא שייכים) אבל אני לא, אני לא הייתי, אני לא מנסה לומר שאני הייתי רוצה להילחם כאילו בהרג או בעת מלחמה, אבל אני חושבת שנגיד לעמוד בשטחים בתור אדם, אתה יכול גם לקבוע את היחס שלך כי אני ...

מאי : אבל יש היום מתנחלים.

רועי : מה הקשר? היא לא דיברה על פוליטיקה, היא דיברה על יחס אנושי.

אבישג : אני, נגיד, נגיד האנשים ...

מאי : לא היא אמרה שזה גוף הכרחי. ואז אני אומרת שכל אדם, הקשבת לי למה שהיא אמרה. ואני אומרת, אז סבבה, אני בתור אדם אני אתגייס לצבא מחר. ואני מאמינה בדעות שלי ואני אהיה בסביבה שלי אני יעשה טוב, אני אתנהג יפה וזה. אבל תשימו אותי בשטחים ואני צריכה, כאילו את מבינה למה זה מתנגש?

מרב : ואז מה הקושי שלך שאת צריכה ...?

מאי : כי אני אני שומרת על מתנחלים שיושבים במקום שאני לא רוצה שהם ישבו. וזה רק עוד יותר מעורר את הקונפליקט וכן.

מרב : למה בעצם את חושבת שהמתנחלים לא צריכים לשבת שם איפה שהם יושבים.

אבישג : זה לא משנה לי, כאילו זה לא משנה לי איפה, עצם זה שזה בשטח האדום זה שאני מציירת בו שהם יושבים שם. אבל במצב היום שזה דורש , שניה. גורע או מעכב, זה סתם...

מאי : האמת ש.. אוקי סליחה.

רועי : זה יוצר בעיות בקיצור.

מאי : כאילו מכשולים.

אבישג : מכשולים, מכשולים להגיע לאיזשהו הסדר אז זה בעיתי. אז אתם לא צריכים להיות שם.

מאי : אני האמת שלא לא לזה בדיוק רציתי לחתור. אני מתכוונת, אני עוד מעט יגיד מה שכן רציתי, אבל אני מתכוונת יותר למקרים, הרי רוב המקרים שאנחנו שומעים על שחיתות בצבא הישראלי, זה על חיילים שנגיד שלא נהגו כדין. או או נגיד אנשים, הרי אף אחד בצבא אין שום הוראה שמורה להפשיט ערבי. או להתעלל בערבי או לכפות אותו.

אבישג : זה לא נכון יש יש חיפוש יש חיפושים .

דוברת : אבל הבן אדם הזה.

מאי : יש חיפושים אבל אפשר לעשות את זה, אפשר לעשות את זה בדרכים הולמות.

אבישג : אפשר לעשות את זה בדרכים הולמות, אבל כשאתה עובר איפה שהוא...

מאי : כאילו זאת המדיניות. את יכולה לעשות את זה על הצד הטוב ביותר, אבל...

אבישג: נכון אתה יכול לעשות את זה איך שאתה רוצה, אבל כשיש איזה שטיפת מוח שמתחילה מהרגע שאתה נולד. למציאות הזאת. שהיא מגיעה מהבית, מגיעה מבית ספר, מגיעה מהחדשות. ואז מגיעה גם בצבא, במיוחד שאתה משרת בשטחים. אז זה רק הגיוני שאנשים לא ינהגו כאילו בדרך שאני אנהג או שאני מצפה שאנשים ינהגו. את מבינה מה אני אומרת?

מאי: כן.

בועז: סליחה שאני אני רוצה להיות הרע כי זה זמננו מוגבל ויש לנו עוד כמה שאלות. ודווקא עכשיו הדיון נעשה יותר סוער.

אבישג: האמת אבל שזה לא מה שרציתי לומר.

מרב: אז תאמרי. מה שרצית לומר.

בועז: תשלימי את מה שאת רוצה.

אבישג: אמרתי אני לא חושבת שיש צד צודק. אלא יש מקרים מסוימים שהם לא צודקים. וכאילו פעולות של אנשים וכו... אבל אני בטוחה שמרבית האוכלוסייה, אני חושבת שגם אני בתור אזרחית אני בטוחה שגם המון אזרחים פלסטינאים או ערבים הם מתוסכלים לפעמים, עקב פעולות שהם לא שולטים בהם. שהקיצונים נגיד, רצח פה ושם או התעללות בערבי. או שערבים, אני בטוחה שקבוצת טרור שהיא קבוצת טרור שהיא קיצונית אני לא בטוחה שהיא מייצגת, אני בטוחה שהיא לא מייצגת את רוב הציבור שם.

מרב: את כל הציבור.

אבישג: אני בטוחה שאנשים מתוסכלים שם. יופי, עכשיו היה פיגוע [הראיון נערך בסמוך לפיגוע הרצח באיתמר (המראיינים)]. זה רק מוסיף עכשיו על על על הדעות הקדומות ועל השנאה לערבים שמחכים...

בועז: זה משפיע על הדעות שלכם? כרגע בדיון הזה בגלל שהיה פיגוע. זה משפיע במשהו?

אבישג: הערבים. לא זה ברור זה זו קבוצה זו קבוצה שלא מייצגת זה קבוצה שלא מייצגת את הצד הערבי בכולו כאילו ומוסיפה לשנאה. כאילו לשנאה כלפי כל הצד הערבי.

מרב: כן כן כן. את אומרת, יש מעשים קיצוניים שמשפיעים, שבעצם מגבירים את השנאה ובמחשבה שלך ככלל לא שני הצדדים כל כך, לא רוב האוכלוסייה בשני הצדדים עוינת כלפי הצד השני.

אבישג: כן. נגיד רצח עכשיו של ערבים בשטחים אני, אנחנו נתקומם עליו. אני לפחות אתקומם עליו ואני לפי מה ששמעתי פה גם אתם. אבל אבל זה בכל זאת יזין שנאה כלפי. אפילו שאני מגנה את זה. כלומר,

מרב: כן כן כלפי העם היהודי.

אבישג: כנ"ל לגבי הערבים. אני אני אני לא חושבת שכל אחד מהם היה אומר, אני בטוחה שלא הרבה משם, זה האינטרס שלהם שלא יהיו אירגוני טרור וזה גם דיכוי כלפיהם. כאילו כציבור. אבל בכל זאת כל פיגוע או איזה שהיא גישה קיצונית שתניקט מצדם תזין את השנאה שלנו כלפי ערבים אחרים. וזה בעצם מה שגורם כאילו...

מרב: אז זה מעגל קסמים כזה.

אבישג: מעגל קסמים.

מרב: אז אם אנחנו רגע אז אני רוצה להמשיך אתך

אבישג: שהקיצוניים יהיו משפיעים על כולם.

מרב: שניה לשאלה הבאה שלנו ואחר כך נרצה לשמוע עוד דעות בעניין הזה. מה את חושבת לגבי סיום הסכסוך? איך הסכסוך יסתיים והאם הפעילות של הפורום השפיע במשהו על המחשבה שלכם בעניין? (דיבורים לא שייכים)

אבישג: בהתחלה ראיתי לי שזה קצת גדול מדי. בהתחלה רציתי לומר. שזה קצת גדול מדי. לומר הדיון הזה שינה בי משהו גם כי הוא לא מיצה את עצמו. גם כי הוא היה חד פעמי וזה צריך להיות תהליך. אבל בכל זאת הוא כן חיזק בי את הרצון ואת האמונה ביכולת של קשרים אישיים בין שני הצדדים. כי צריך להתחיל לפעול בקטן. ואי אפשר להגיד אוקי, עכשיו יש פתרון לסכסוך ערבי יהודי. אין לזה כרגע פתרון וזה אני מניחה שגם לא...אני לא יודעת, אבל אבל כן צריך להתחיל לפעול מפנים החברה ולא מחוצה לה בדיבורים הגדולים, שטחים לא שטחים זה....

מרב: זאת אומרת, את אומרת צריך להתחיל מלמטה ולבנות את הקשר מתוך תקווה שזה יביא בסוף גם להסכם כולל?

אבישג: להתחיל, לא רק להתחיל... כן, זה מה שהדיון עשה לי.

מרב: זה מה שהדיון עשה.

אבישג: שאמרתי כן צריך להמשיך ככה יותר ויותר קשרים לא בתחום הפוליטי ובתחום הגדול של...כאילו אלא בתחום, במישור האישי. בקשרים אנושיים ולא בתור (?) ולא בתור ערבי יהודי אלא בתור אדם לאדם.

גלי: אבישג אבל מעניין אותי כאילו, אני בעיקרון מסכימה עם מה שאת אומרת. מעניין אותי איך תביאי מישור קיצוני מאיזה שהוא צד

אבישג: להדברות עם מישור קיצוני אחר?

גלי: לא להדברות אפילו עם מישור מתון מהצד השני. אבל איך איך תביאי אנשים, נגיד ישראלים, ימניים קיצוניים שלא מוכנים להכיר בכלל שיש פלסטינים.

דוברת 2: אל תגדי לו שאת פלסטינית.

מרב: אז רגע גלי את....

רועי: אל תלכי אתם כל כך רחוק אל תדברי על הצד השני. תנסו לגרום למישור קיצוני (?)

מרב: אז גלי אני רוצה לשאול אותך עכשיו, מה את חושבת שיקרה בסכסוך הישראלי פלסטיני איך הוא יסתיים והאם הפעילות של הפורום שינתה משהו ב...?

גלי: איך הוא יסתיים מבחינת איך הוא יגיע לשלום? איך מה?

מרב: האם הוא יגיע לשלום לאן הוא יגיע? ואיך הוא יגיע?

גלי: בעיניי יש שתי אופציות. אחת ממש רעה שאני מעדיפה לא להיכנס אליה. והשנייה היא באמת כמו שאבישג אמרה, להתחיל מקטן.

אבישג: אני חושבת מה שניסיתי לומר זה....

מרב: ואת מוטרדת איך להתחיל מקטן? זה מה ששאלת עכשיו את אבישג?

גלי: כן.

אבישג: שניה. אני רוצה לענות לזה. שאני, אני יודעת שאי אפשר לשנות עמדה של מישור שהוא מבוצר בדעתו, קיצוני מפה ומשם. אבל מה שאמרתי מקודם זה שיש בעצם רוב שאנחנו לא מודעים אליו. כמו שפה יש, לא יודעת אם רוב, גם אני לא יודעת אם שם רוב, אבל שהם לא מודעים אליו פה. אני חושבת אבל שצריך לדעת גם לתת, לתת קול למתונים. ליצור אינטראקציה בין בין הרוב פה והרוב שם ובין המתונים פה והמתונים שם. לתת להם קול. כמו שיש קול כרגע לקיצוניים שהוא

גלי: אני מסכימה אתך.

אבישג: מה שנשמע והוא זה שמעמיק את הסכסוך אז צריך לתת גם קול למתונים

גלי: נכון מה שנשמע, אבל אפשר ביחד.

אבישג: שלמה, איך כאילו מישהו מפה מודע לזה, כאילו המון לא מודעים לזה שבערך תשעים אחוז מהערבים אני לא יודעת מתישהו היה איזה סקר מעוניינים בשלום.

גלי: זה נכון.

אבישג: אינטראקציה כזאת תוכל בעצם לתת את הקול הזה.

גלי: כן אבל להגיד הם מעוניינים בשלום זה קצת למה את חושבת שזה קצת?

רועי: אבל מי אמר שהרוב הוא מתון?

אבישג: אה לא, זה באמת מופשט.

גלי: כאילו הם אומרים אנחנו רוצים שלום אבל אנחנו רוצים את כל הארץ ורוצים...

מרב: לא אוקי. שניה, שניה אנחנו רוצים אנחנו רוצים לשמוע קולות.

אבישג: לא אמרתי רוב אבל היה מחקר

רועי: הרוב מי אמר שהרוב הם מתונים?

אבישג: על זה ש...

מרב: רגע חברים. שניה אנחנו רוצים, מאד חשוב לנו לשמוע את הקולות שלכם אז אני קצת מסכמת את מה שאת אומרת. את אומרת אני לא יודעת אם זה רוב או לא, אבל יש,

איך? אבל

בועז: אולי תשעים אחוז.

מרב: אבל יש מתונים ויש קיצוניים.

אבישג: שצריך להקשיב לכולם.

מרב: את אומרת שהיום הקול של הקיצוניים הוא בעצם זה שנשמע. וצריך לשמוע גם את הקול של המתונים.

אבישג: זה כאילו זה מעטים.

מרב: שנראה לך שהם הרבה יותר רבים ממה שזה נשמע.

אבישג: שהם התחילו להשפיע על העמדות כמו ששפיעים על עמדות האנטי שהם ישפיעו על עמדות בעד.

מרב: כן והפעילות של האנטי גרמה...אוקי, אז בוא נשמע קצת עוד דעות בעניין הזה. רועי אתה התחלת לדבר?

רועי: כן. איך אני רואה את הסוף של הסכסוך?

מרב: כן. ואם הפעילות השפיעה באיזשהו אופן.

רועי: אני לא רואה את הסוף של הסכסוך. לצערי. אני כאילו זה משהו שהגעתי אליו דווקא בימים האחרונים. אם כבר דיברנו על הפיגוע אז זה כאילו...

מרב: כן.

רועי: זה בדיוק מה שאבישג אמרה, בדיוק אבל. שכשרואים את הצד הקיצוני ורואים מעשה שהוא קיצוני, אז מחזק דעות.

אבישג: זה מזין את הדעות שלך.

רועי: בדיוק. זה אנשים שוכחים לפעול מכאן. פשוט, פשוט שוכחים לפעול מהראש. הם לא, פה, שם, זה לא משנה לי. זה פשוט ככה. וראיתי את זה בעיקר כאן כשאני רואה חוזרים למשפט הגדול הזה, כהנא צדק. וחוזרים למוות לערבים כאילו. ואני שומע את זה

פתאום ואני רואה כאילו ואני נכנס לאתר של תנועת שמאל לאחרונה וזה שהיא לא קיצונית. לא תנועת שמאל קיצונית. תנועת שמאל לאומית תנועה אחת שממש לא קיצונית. ואני רואה כאילו שהם תומכים בתהליך שלום תומכים בזה ואני רואה על על כאילו

אבישג: תגובות.

רועי: תגובות של הדם של היהודים שנרצחו הוא בגללכם. אתם גרמתם לזה. כל מי שנותן לגיטימציה לאינתיפאדה והם מביאים כאילו דברים שפשוט לא מגיעים משום מקום הגיוני. ואם אנחנו לא נפעל בהגיון לא יהיה שום סוף. לא לכאן ולא לכאן.

אבישג: גם לא בקרע בין יהודים וערבים.

מרב: מה יהיה, מה כן יהיה?

רועי: מה כן יהיה? תהיה מלחמה. עכשיו קמה תנועה של אינתיפאדה שלישית. זה כבר אומר עוד אנשים שעכשיו אומרים, הנה אתם רואים לא יהיה שלום. עוד אנשים שעכשיו צריך להלהיט אותם יותר כדי שעוד יותר יתמכו במלחמה כדי שזה יהפוך לגיטימי.

מרב: ובתוך כל המציאות הקשה הזאת שאתה מתאר ואתה מתאר כרגע את המחשבות שעורר בך הפיגוע. איפה אתה רואה את ההשפעה של הפורום של הפעילות הזאת? יש לה איזה שהיא השפעה?

רועי: אני לא רואה אותה. כי היא לא משנה את הדעות. היא לא היא לא זאת שפתאום בגלל דווקא משום בגלל שזה, שדברים כאלה גורמים להתחזקות כל כך גדולה של שנאה.

ענת: אני חושבת ש...

דוברת: הפורום עשה שלום.

רועי: הפורום לא מה?

דוברת: עשה שלום.

ענת: אני חושבת ש...

רועי: פורום המשפחות, פורום משפחות שכולות הביא את השלום?

בועז: אתם רוצים לשאול?

ענת: בקשר לפורום.

מרב: כן ענת.

ענת: אז אני רוצה להגיד שהוא לדעתי לא יעזור, מסיבה פשוטה שאנחנו, שתמיד יהיה את הצד הקיצוני שמה את הצד הקיצוני פה שיעשה איזשהו מעשה, שיגרור על מעשה. כמו נגיד מה שקרה באיתמר. אז הם רצחו ועכשיו המתנחלים רוצים, עושים עוד יותר בונים ועוד יותר נקמה. ואז הם ינקמו ואז אנחנו ננקום. ואנחנו פתאום רואים את זה וזה דרך בחיים שלנו מאשר פורומים כאלה. לדעתי זאת הסיבה, כי זה שעושים לנו פעם אחת בכל השתיים עשרה, בכל השבע עשרה שנה שבהם אני חיה. פעם אחת עשו לי פורום משפחות שכולות. זה לא מה שיעזור לי או לכל שאר האנשים להגיע למצב של כן מכירה את הסכסוך הזה. אני חושבת שאם יעשו את זה על בסיס יותר קבוע או מגיל באמת מגיל יותר קטן כי...

אבישג: להיחשף לרעיונות אחרים.

ענת: כן בדיוק. שלא להיחשף רק למה שהמשפחה שלך חושבת כי כל משפחה זה משהו אחר. אז ואז כולם יוכלו לפתח אולי דעה קצת יותר הומוגנית, או דעה קצת יותר כללית בנוגע. ולא כל הזמן יהיה את אלה שחושבים שממש צריך כאילו את כל הקיצוניות הזאת.

מרב : מה את חושבת, איך ייפתר הסכסוך?

ענת : אני חושבת שכרגע הוא לא ייפתר. כאילו לא לא, אם הם ימשיכו באותה דרך כמו עכשיו אז הוא לא ייפתר. לא בזמן הקרוב לפחות. רק אם יבוא איזשהו שינוי שאני חושבת שהוא באמת יתחיל...

בועז : מה זה כרגע זמן קרוב? לדעתך.

ענת : זמן קרוב אולי אני מתייחסת לתקופת חיים. תקופת החיים שלי, אני לא יודעת. מבחינת אם זה יסתדר.

רועי : מאתיים שנה.

אבישג : ענת...

בועז : לא בטוח.

רועי : אם היא תדע להישאר שם.

בועז : ענת כן לא בתקופת חיך אולי.

ענת : כמו כמו שההורים שלי אמרו לי, את לא תלכי לצבא ואת לא תתגייסי, כי אז אני לא יודעת אם אני יכולה להגיד לילדים שלי אתם לא תתגייסו לצבא ואתם לא תלחמו. כי אני לא יודעת אם זה נכון. ואני לא חושבת שאף פעם לא יבוא סכסוך, אבל אני חושבת שאם נמשיך בדיוק באותה דרך שכמו...

דוברת : מה הדרך שאת כאילו עושה הכל שונה?

ענת : זהו אני חושבת, אני חושבת שאם מגיל מאד קטן, כי בסך הכל זה מתחיל אצל ילדים. ילדים הופכים מבוגרים אחר כך אז אם (?) תכנית, או איזשהו פרויקט שכן להביא לידי ביטוי את הצד שלהם, או את הצד שלנו אצלם. אז זה כן יוכל לשנות משהו. וזה מה שאני חושבת שצריך להיות.

רועי : הבעיה שלנו שרוצים לעשות יותר תכניות כאלה. זה בעיה.

ענת : אז זה בעיה. בדיוק.

בועז : לדעתך זה הכיוון.

ענת : לדעתי כן.

אבישג : עוד דבר.

מרב : רק שניה נשמע את מאי. מה מה, איך את חושבת שהסכסוך ייפתר? מה יקרה בסכסוך? ואם הפעילות השפיעה אם הפעילות של הפורום השפיע על הדעה שלך בעניין הזה?

בועז : אם הוא יסתיים אם הוא יסתיים.

מאי : אבא שלי אמר לי משהו שיכול להיות שהוא נכון. שהוא אמר לי שרוב האנשים, כאילו אוקי, זה כבר חפרתי על הקיצוניים מתונים וזה וזה וזה. אבל אני מרגישה שבאמת המון המון אנשים פה. נגיד אני פשוט מרגישה את זה שאולי גם בדור שלנו באמת. כאילו בגיל שלנו המון גזענים. גם המון גזענות. אז וסתם שהיא נובעת משום מקום.

אבישג : נכון.

מאי : סתם לזרוק מילה. סתם זה. ובלי להרגיש שזה שאתה זורק את המלה הזאת וזה חוזר איכשהו. זה כאילו זה לא מסתיים בזה שאתה אומר את זה ואתה מוציא את זה. אז ואז הם כאילו הולכים לצבא בלי ממש לחשוב על המשמעות של זה וזה לא (!) אל תלכו לצבא. כן אבל, כאילו כן אני חושבת שכל אחד שהולך, אז צריך לשאול את עצמו מה, מה זה המציאות הזאת שבגיל שמונה עשרה אני צריך לקחת נשק ולהיכנס לתוך הגוף הזה, שאין לי בו מלה בכלל ואני הולכת לעבוד לפי פקודות של משהו אחר. אז שכן

צריכה להישאל השאלה. ואז הוא אמר לי אחי, שהוא חושב שאם יש איזשהו תקווה, זה זה שרוב האנשים הם באמת כאלו, שהם סוג של הולכים על פי הזרם כזה. אוקי צריך ללכת לצבא אז באמת רוב האנשים עושים את זה בלי לשאול. רוב החברה כאילו הם מתגייסים. אוקי, רוב החברה אפילו אם לא מתגייסים עצם זה שזה כאילו...

מרב: אז איפה התקווה בזה?

מאי: זה שאם יקום איזשהו משהו ויגיד משהו אחר, יהיה מספיק משכנע.

מרב: מנהיג? מה זה משהו?

מאי: כן משהו. איזשהו תנועה, איזשהו גוף, איזשהו רעיון. ואז המון אנשים יעשו את זה בדיוק כמו שהם לא חושבים על מה שהם עושים היום.

מרב: אוקי.

מאי: ואז אני אומרת כאילו, זה עצוב ממש שזה ככה, אבל אולי זה נכון.

דוברת: כי יש רוב.

רועי: ובשביל שכזה יעלה, צריך ש...

מאי: והם כאילו אומרים...

מרב: אז איך איפה התקווה שלך? אז יש תקווה בתפיסה שלך?

אבישג: שניה לא (?)

מאי: אני כולי תקווה מה זאת אומרת, מה זאת אומרת, שיהיה שלום.

מרב: שתפי אותנו.

מאי: כאילו אני בכלל לא רוצה להגיד שלא.

רועי: אבל בכל שלום יש את ה...

מאי: רגע, תנו לסיים את הדברים. כאילו יהיה שלום ואז אומרים לי יפת נפש. אני כזה מה... לא

אז מה צריך להיות פסימיסט זה לא מציאותי להגיד שאני מאמינה שיהיה שלום?

רועי: די לגיטימציה מזעזעת יש פה לכל הדעות, כאילו שאת משמיעה כאן בארץ. פשוט אנשים

אומרים, פוסלים את הדעות האלה מראש. וזה בעיה בסיסית של...

דוברת: אבל אם תשתתק, אם תשתתק, זה לא יעזור.

רועי: אבל זה גורם לכל כך הרבה אנשים להשתתק.

מאי: אתה רוצה שלום, אתה רוצה שלום.

רועי: אני...

מאי: אז תגיד את זה תגיד, יהיה שלום.

רועי: אני זה גם מה שאני רוצה. זה מה שאני עושה זה מה שעשיתי עד עכשיו. עד לפני שלושה

ימים זה מה שעשיתי.

מאי: שלושה ימים זהו, שבע עשרה שנה אתה מחכה וזה ונשבר לך?

רועי: קודם כל לא שבע עשרה שנה. רק אני שנתיים בסך הכל עד שגיבשתי לעצמי דעה כללית

אני...

מאי: שנתיים וזהו?

רועי: אני גם אחזור לזה עוד שניה. זה תקופה. אני אומר לך. בוא נעשה ככה. מאה, מאה ושתיים

עשרה שנה לקח לאנגליה וצרפת להשלים? יש לנו עוד כמה חמישים ומשהו?

דוברת: וואו לא. די, נדמה לי שתפסיק רועי.

מרב: אוקי. אז בוא נשאל רגע את רון לגבי התקווה שלך, או התפיסה שלך. איך יסתיים הסכסוך.

ואז אנחנו רוצים לעבור למשהו שקשור קצת ליחסי יהודים ערבים.

- רון : אז כן כמו שענת אמרה, אני חושב שצריך לחנך לחשיבה עצמית מגיל קטן. וזה לא מה שקורה פה בארץ. כאילו החינוך גרוע. ושבאמת אנשים כאילו ואללה רוב האנשים הידע היחידי שיש להם זה מהמשפחה שלהם. אז כן, זה דבר ראשון לחנך. ושה לא יהיה דווקא לפי, כאילו להביא את האנשים, כאילו כזרם מסוים לכאילו ככה וככה ליצור שלום. כי זה לא זה לא באמת זה לא יקרה. או שאם זה יקרה, זה יכול, לא יודע. זה צריך כן, צריך אנשים שיחשבו...
- בועז : זה מה שצריך. ועל מה אתה חושב שיקרה מה אתה מעריך לגבי, לגבי סיום הסכסוך?
- מרב : איך יסתיים הסכסוך?
- בועז : אם יסתיים? מתי יסתיים? איך זה יקרה?
- רון : אין לי מושג. אני חושב אבל שמה שאני יכול לעשות, זה פשוט לנסות לעשות כמה שיותר טוב לאנשים ולנסות להשפיע עליהם.
- מרב : אוקי.
- רועי : בעיקר לתת להם לחשוב בכוחות עצמם.
- רון : כן.
- ענת : זהו אני, אני מסכימה עם מה שמאי אמרה שאנשים מתגייסים לצבא, בלי לגבש איזה שהיא דעה ובלי, בלי לחשוב. או לגבש איזה שהיא דעה שהיא, שוב, כאילו מובנת על תפיסה, על מציאות חלקית.
- רועי : נראה לי שהצבא זה לא דוגמא טובה כי את יודעת, זה גם כאילו משהו שהוא בחוק.
- ענת : אז מה. אז מה, אז מה.
- אבישג : אבל אם זה בחוק כאילו זה גם חוק חינוך חובה ואני עדיין בוחרת לאיזה בית ספר אני הולכת.
- רועי : אבל זה לא אותו דבר.
- ענת : כאילו תסתכל על ההיסטוריה (?)
- רועי : זה לא אותו דבר, כי אם את, אם את לא תלכי לבית ספר אף אחד לא יכניס אותך לבית סוהר.
- ענת : לא אבל ייקחו אותך לבית ספר בכוח.
- מרב : רגע חברים קצת...
- ענת : אתה לא יכול להישאר בבית.
- רועי : זה לא ככה. המשטרה לא תבוא אליך, הצבאית כן.
- ענת : לא משטרה אבל (?)
- מרב : רגע אנחנו רוצים עוד עוד קצת לשמוע את הדעות שלכם בנושא שקרוב למה שדיברנו אבל קצת אחר. בנושא של יחסי יהודים ערבים. והתפיסה של היהודים.
- אבישג : אבל מה לא לא ירדתי לסוף דעתה של גלי מה התחילה לומר.
- גלי : לא חשוב.
- מרב : רגע אבל אנחנו בכל זאת ננווט את זה לכיוון מסוים כי אנחנו אחרי זה תשלמי פערים. אני רוצה לקחת את מה שמאי, שאת אמרת לגבי גזענות. אני רוצה לשמוע מה אתם חושבים על יחסי יהודים ערבים. איך יהודים תופסים ערבים במדינה?
- ענת : שצריך להרוג אותם. צריך להרוג את מי שחושב.

מרב: מה דעתכם, מה דעתכם בעניין הזה והאם את גם. האם הפעילות הזאת שינתה משהו בתפיסה שלכם לגבי הערבים, לגבי הזכויות שלהם לגבי המעמד שלהם ההערכה כלפיהם.

רועי: זה נראה לי חוזר על עצמו. מי שמראש לא היה גזען או פשוט לא, גם לא כאילו התייחס לקטע של פשוט...

דוברת: איזה קבוצה אתה.

רועי: כן. כאילו כן, אז כאילו מראש זה לא שינה לו הרבה. ומי שמראש היה

מרב: לא שינה.

רועי: גזען נראה לי שגם זה לא השפיע עליו הרבה.

מרב: לא, אבל מי שהיה למשל גזען וחשב שהערבים לא מגיע להם זכויות ואו בכלל לא חשב על הנושא של הזכויות של ערבים. זה שהוא שמע פתאום על מה שקורה להם במחסומים, יכול להיות שזה שינה משהו לגבי...?

דוברת: אחוז מה זה קטן.

דוברת 2: כן.

דוברת 3: כן באמת.

רועי: אם בכלל.

מרב: מה אמרת

דוברת: שזה אחוז קטן בעצם.

בועז: מה אצלך אבל רועי (?) איפה אתה?

רועי: אני כבר שנתיים אני לא, אני אומר וואו, הם בני אדם. כאילו אני לא יודע. איזה שנתיים, הרבה יותר. שנתיים זה רק פוליטיקה. כאילו תמיד זה...

בועז: אצלך זה החזיר למקום שהיית בו אולי זה כבר תהיה...

רועי: כן אני כבר הייתי שם. זה לא חיזק לי, זה כמו,

בועז: לא חיזק, לא שינה.

רועי: כי אני שם כבר. אני כבר ב.. לא כאילו אין הבדל.

מרב: כשאתה כשאתה חושב על ערבים, אפילו במדינה, לא רק פלסטינים. פוגש ערבי, או לא יודעת אם אתה פוגש או לא. איך אתה מתייחס? זאת אומרת אם...

רועי: כמו שאני מתייחס למישהו שאני פוגש מצרפת. תרבות אחרת. זה ההבדל. אני לא רואה כאן, כי אם אם כאילו, אם בכלל אני מרגיש את ההבדל בתרבות. כאילו למה יש. יש ילד בבית ספר קוראים לו סאמר. אני לא רואה הבדלי תרבות. אנחנו מדברים על אותם הדברים. אנחנו שנינו אוהבים, אני אתן סתם לדוגמא משחקי מחשב.

אבישג: סאמר, פריד, אלן.

רועי: עם פריד ואלן אני כן מרגיש את ההבדלי תרבות.

מרב: מה אתה מרגיש?

רועי: לדוגמא שאלין כאילו שהיא הייתה ידידה מאד טובה שלי פעם וזה. ואז לא היה, אז לא הרגשתי את זה יותר מדי. וזה לא שכאילו אני אומר שהתרבות שלי יותר טובה. פשוט לא...

מרב: ממש כאילו זה לא היה...

רועי: כאילו, פשוט הבדלי תרבות לדוגמא שאני מושפע יותר רואים שהיא מושפעת כאילו מהבית שלה ומהחינוך שהיא, שהיא כאילו החינוך התרבותי שהיא עברה. כמו שאני כאילו נורא אוהב לדוגמא רוק ישראלי אז כאילו...

בועז: אתה יכול לתת לזה שם מכליל נניח איזה (??) מתרבות שלנו ומהתרבות שלך?

רועי: פשוט רקע תרבותי. זה כמו כאילו ההבדל בין צרפת, אני יודע, לרוסיה.

מרב: מה מה...

רועי: שפשוט ברוסיה חלק מהתרבות זה המאכלים האלה והשתייה הזאת וזה. וכאן כאילו, אותו דבר כמו שאני ארגיש ההבדל לדוגמא אני אשכנזי והוא ספרדי.

רועי: ספרדי. והוא לדוגמא אני מגיע מתרבות שיש בה פולין והוא מגיע מתרבות שיש בה מרוקו.

מרב: אבל זה אותו דבר? את הפער נגיד בין אשכנזי למרוקאי אתה מרגיש אותו דבר כלפי ערבי כשאתה פוגש אותו?

מאי: הוא פער יותר קטן.

מרב: זאת אומרת זה אותו הדבר?

רועי: כן זה אותו זה אותו הסוג פער בעיניי.

מרב: אוקי.

רועי: כאילו זה, זה מה שאני מרגיש (שעה אחת ועשרים ושתיים דקות ושמונה עשרה שניות?)

מאי: לדעתי הפער הוא יותר קטן בין אשכנזי לספרדי מאשר בין יהודי לערבי. אבל אני כאילו חייבת לציין את זה.

בועז: מה תחזרי לשאלה הכללית של מה היחס כלפי ערבים בארץ.

מאי: מה היחס כלפיהם?

בועז: מה היחס.

רועי: אה מה היחס.

מאי: מזעזע.

רועי: בטח שמזעזע אני דיברתי על זה אינדיבידואלי.

בועז: את תתחילי בזה ולא, אחר כך תגיד מה אתה. אתה הוספת מה היחס שלך דיברת על היחס שלך. מה היחס באופן כללי בבית ספר ומה...

מאי: כן. אוקי, אז היחס בארץ לדעתי לא צודק. בבית ספר אני לא מספיק יודעת. כאילו אני לא, זה לא הנושא שאני מדברת עליו לעיתים קרובות, אבל ממה שאני שומעת ברחוב זה יחס כאילו, הם הכי נחותים ואנחנו מעליהם.

מרב: ערבים בחיפה למשל הם באותו מצב שהיהודים?

מאי: לא כאילו לא. כאילו אתה הולך בכרמל כאילו זה בכלל לא עיר מעורבת. את יודעת?

אבישג: זה נכון זה כאילו אנחנו אומרים שזה עיר מעורבת אבל זה פשוט שתי שכונות. כאילו יש את הכרמל ויש את ה... אתה יורד להדר אז אתה פתאום אתה מתחיל לראות כאילו ואללה אתם מדברים זה, אבל אז כאילו הדר זה בכלל לגמרי (??)

מרב: ומה המצב של הערבים בחיפה איך מתייחסים אליהם? מה אמרת הזכויות שלהם שוות (??)

רועי: יש ויש. כאילו יש יחס כזה ויש יחס כזה.

מאי: כשאני הלכתי בוואדי אז כאילו סתם עצר אותי איזה מישהו כאילו התחלנו לדבר וממש כאילו שיתף אותי במצוקות כאילו שלא לא נותנים להם (??) לא מתקנים להם את הביוב וזה. לא כאילו איזה ספציפי פשוט כאילו הסיפור שלו אבל

אבישג: זה נכון .

מאי: כאילו לפחות הוא אמר שזה לא...

אבישג: לא אבל גם אפשר לראות שברחובות בוואדי לעומת שתי רחובות על מוריה. כאילו על הציר...

מרב: שיש..

בועז: אתם חושבים שיש איזה סוג של הפליה? כאילו הם לא מקבלים את אותו יחס שהיהודים מקבלים? או שזה רק משהו ספציפי.

מאי: יש הפליה. לא יש הפליה.

אבישג: אני חושבת שיש הפליה. שיש יש כאילו איזה שהיא תפיסה של מופרדת. למרות שאנחנו חיים בחיפה ויש דו קיום. אבל הוא מאד כביכול.

דוברת: כאילו אם יש בן אדם שלידי בכתה ואומר לי, והוא גזעני והוא אומר לי שכאילו לא צריך לתת להם שום דבר, וצריך להעיף אותם מהארץ. אז ברור שיכול להיות אותו בן אדם הוא יגיע למשרד, לא יודעת. לרשות העיר או משהו ואז הוא זה שיקבע. כאילו זה זה לא שזה המצב ואני מקווה שאנשים

רועי: לא כאילו אולי, כי זה שנוצר מצב שהם חיים בשכונה שיהא לא מטופחת והשכונות יהודיות שכן מטופחות אולי זה ממש מקרי כי בכל זאת מה זה...

מאי: מה זאת אומרת ממש מקרי?

רועי: לא אני אסביר מה זה ממש מקרי. מה שהעירייה עושה היא תמיד תטפח את מה שמטופח כי זה הרבה יותר קל לטפח אותו. את יכולה לשים לב לזה לדוגמא בנוה שאנן, שזה כאילו. תכלס אני גרתי שם ארבע שנים ואני, המדרכה של הרחוב וזה לא שכונה מעורבת. זה שכונה...

בועז: רועי זה קורה רק בגלל שזה מטופח? או שזה קורה בגלל שזה יהודים?

רועי: לא זה קורה בגלל שזה מטופח כי (שעה אחת ועשרים וחמש דקות ותשע עשרה שניות?) למה שהוא דואג אני יודע לנווה שאנן אולי. זה מקרי אני לא יודע אולי זה גם ככה.

מרב: אבל בוא נתייחס רגע, האם יש הבדל באמת ביחס לשכונות של הערבים? וגם אני רוצה לשאול על ההערכה כלפיהם. כיש למשל תלמידים ערבים פה בבית ספר. מעריכים אותם אותו דבר?

מאי: כאן כאן ספציפית כן. אני רציתי לעלות בשם. באחד משיעורי חינוך שלנו המחנכת העלתה סקר. שהוא כבר נעשה. ושהיה כמה שאלות נגיד כמה מכם היו מוכנים נגיד לשבת עם נכה בכתה או הומו סקסואלי וחלק היה גם כמה הייתם מוכנים לשבת עם ערבי בכתה. ולפי מה שאני זוכרת,

אבישג: חמישים, מעל חמישים אחוז נראה לי לא הסכימו לשבת.

מאי: מעל חמישים אחוז לא הסכימו לשבת עם ערבי בכתה.

רועי: אה זה איזה שהיא...

מאי: זה לא הסקר.

אבישג: לא בסקר.

מאי: הסקר כבר נעשה כאילו את התוצאות היא הקריאה לנו. או לא. אז שרית, לא משנה. אחד משניהם.

רועי: חשבתי שעשו לנו.

מאי: לא.

אבישג: אה שרית נכון.

מאי: שרית הייתה לא משנה ושיעורי אזרחות. ואני חושבת שהיחס הכולל, אני חושבת שללא ספק הוא פחות טוב מאשר ליהודים. זה נוצר בגלל איזה שהוא מצב של, אני חושבת שזה כן דבר שנבנה עם השנים. וזה לא שקרה איזשהו מקרה שבעקבות זה אז כל היהודים עלו לכרמל וכל הערבים כביכול ירדו אל העיר התחתית. זה דבר שהוא התפתח, שהוא מפותח כבר הרבה שנים ובאמת יכול להיות שהעירייה, שרועי צודק שזה שהוא אומר שהרבה יותר קל לטפח את מה שכבר מטופח. אבל כאילו מבחינת היחס הכולל... תראי אני יכולה להגיד לך לדוגמא אמא שלי, בתור אמא היא אומרת לי אני לא רוצה בתור אמא, שאני חושבת שהיא די מייצגת איזשהו והיא לא גזענית ממש לא היא ממש כאילו היא לא גזענית והיא לא שונאת ערבים. ממש לא. היא פשוט אומרת לי אני לא רוצה נגיד שתסתובבי שם נגיד בלילה או דברים כאלה. היא הייתה ממש אומרת לי אני לא רוצה שתסתובבי במרכז הכרמל. וזה דבר שאני חושבת שהוא כן משקף איזה שהיא דעה כוללת בציבור בישראל שזה פשוט אנחנו, טוב מתחת, מתחת לפני השטח.

דוברת: זה לא ערבים רק, הדר זה (?)

רועי: כאילו אצלי, אצלי זה אצלי זה...

מאי: זה כן כזה נובע משם.

רועי: אני לדוגמא מציג לה את זה, מישוהו שאני הולך אליו או מישוהו שאמור לבוא אלי או זה כזה, מה מה מאיפה הוא בכללי, הוא ערבי? זה משהו בסגנון. לא זה מיתנתי אותה עם הזמן.

מאי: אה באמת?

רועי: אני עכשיו כבר זה אמא די זה לא משנה.

מרב: אבל לה זה כן משנה.

בועז: מה זה משנה? כלומר אם זה ערבי זה בעיה?

רועי: זה פחות משנה לה היום, בימינו. זה היה יותר אז.

מאי: אני חושבת שזה מרגיש כאילו בקטע של, אנחנו נחיה באיזה שהיא נגיד בחיפה שזה המקום שאני הכי מכירה. אנחנו נחיה באיזה שהיא באיזשהו ידיעה שאנחנו עיר מעורבת ויש פה שוויון זכויות. והמון המון דתות. וכולם כאילו חיים בשלום אחד עם השני. אבל ואולי זה ככה ברוב הציבור הישראלי, אבל מתחת לפני השטח יש איזשהו עניין של כאילו, איזשהו, לא היה כאן פחד ולא יודעת אם עוינות. או לא יודעת איך לכל אחד המלה שהוא בוחר לעצמו.

בועז: פחד ועוינות. זה מה שאת אומרת.

מאי: כן. שכאילו...

מרב: חשדנות.

רועי: מתח זה המלה שהשתמשתי בה ל...

מאי: כן.

מרב: רגע אבל את חושבת שהפעילות הזאתי עשתה לך איזשהו שינוי ביחס לערבים? ביחס, בחשיבה עליהם, בהערכה כלפיהם, ביחס.

מאי: אני, זה עשה משהו. כאילו כי אם זה הביא לשינוי? אני לא יודעת.

בועז: איזה משהו, איזה כיוון?

מאי : זה עשה את זה, זה עשה איזשהו עניין של יותר להרגיש אמפתיה כלפיהם. יותר להבין, יותר הבנה מאשר איזשהו שינוי דרסטי בחשיבה שלי בנוגע למצב שלהם. זה כן גרם לי יותר להבין אותם ויותר אולי, אני לא רוצה להגיד כאילו לרחם עליהם כי זה מלה כאילו מגעילה. אבל יותר להבין את המצב שלהם.

אבישג : כאילו זה מלמעלה.

מאי : כן כאילו לא צריך לרחם עליהם,

אבישג : כן .

מאי : אבל כאילו יותר להבין יותר להרגיש רע כלפי המצב שלהם. וכאילו להרגיש שזה לא מקובל.

אבישג : לא צודק.

מרב : שזה לא הוגן.

מאי : שזה לא הוגן כן.

מרב : נשמע רגע את אבישג, בעיקר בשאלה אם זה שינה משהו, המפגש בתפיסה שלך כלפי ערבים.

בועז : איך הוא מתחבר לך.

אבישג : לא לגמרי לא שינה בתפיסה. חיזק כאילו כאילו...

מרב : חיזק שמה?

אבישג : חיזק את העמדה שלי. את הראייה שגם שאין צד צודק וגם שכאילו כולם פה בני אדם.

וואו, כאילו שמגיע להם להיות בני אדם בתנאים הוגנים וראויים בדיוק כמו שלנו. שלא

אמור להיות הבדל בין הצדדים.

בועז : שהתנאים לא שווים ומגיע להם שיהיה שווה.

אבישג : כן.

בועז : כן?

אבישג : כן. זה שוב כוללני מידי . אבל כן. כאילו...

דוברת : לא לא לא.

דוברת 2 : אני חושבת...

בועז : אולי נבקש גם מרון איזה שהיא תובנה. של הצופה. לא יש לך תפקיד מיוחד שאין פה

לאחרים. לעזור לנו בקטע הזה (דיבורים לא שייכים) למשל הייתי שואל אותך לגבי

שמעת יחד אתנו את החברה. לגבי החוויה שלהם מהמפגש. שלא היית בו, גם אנחנו

לא. האם אתה חושב שיש איזשהו שינוי שאתה יכול להצביע עליו שהם, ממה שהם

אמרו, ממה שאתה גם מכיר אותם, למשל לגבי הכרת הסיפור של האחר. התייחסות

לסיפור של האחר. התייחסות לאחר. הערבי, פלסטיני. אם אתה רואה שיה פה משהו.

מה אתה כצופה, מה אתה יכול ללמד אותנו. היה שינוי, לא היה שינוי. איזה שינוי

היה?

רון : אני לא חושב שהיה שינוי. כאילו כולם, כל מי שמשתתף בדיון הזה לא משהו אנשים

(דיבורים לא שייכים)

מרב : אז בואו נעשה רק ממש משפט סיום של כל אחד.

בועז : כל אחד. אוקי תמשיך.

רון : אז כן אז אני חושב שצריך...

בועז : לא שינוי דרסטי אז מה כן היה, לא היה בכלל?

רון : לא זה לא היה שינוי דרסטי. זה לא היה

בועז : אולי בכלל לא היה.

- רון : זה רק הגביר את הדעה שלהם אבל..
- בועז : זה העצים את הדעות שלהם.
- רון : כן. ושלדעתי אם זה היה יכול לעשות משהו שבאמת ישפיע, זה באמת הרצון הזה לא להיכנע לכל הכלליות הזאת ולכל הלכת אחרי הזרם. ובאמת אחרי מפגש כזה, באמת לעמוד אחרי הדעות שלך ואחרי מה שאתה חושב ולנסות לשכנע נכון.
- מרב : אתה מנסה לשכנע ?
- רון : לא.
- דוברת : כן אני אני יכולה להעיד שכן.
- רון : לא, לא אני לא חושב.
- דוברת : לא רון בסדר.
- מרב : מישו מכם זה גרם לו רק ככה, אנחנו ממש רוצים משפט סיכום. אבל במשפט סיכום אפשר להתייחס. אם למישו מכם זה עשה משהו בהמשך, כאילו שינה...
- בועז : ברצון לעשות.
- ענת : לא הלכתי למשפחה שלי וגם סיפרתי להם דוגרי, כי העמדה הזאת בסדר נגיד ברוחה. אבל כן סיפרתי להם את הסיפור על מה ששמעתי. וכן דיברנו על זה אחר כך והצגתי בפניהם את הדעה השנייה כאילו, מה הולך שם. אז כן זה שנחשוב שזה יביא לאיזשהו שינוי.
- בועז : אוקי זאת ענת בשביל ה...
- ענת : ענת כן.
- מרב : כן.
- גלי : אני שוב אני חושבת שהמפגש הזה יותר משינה חידד את הדעות שלי. חיזק אותם. ומבחינת לקום ולעשות משהו, אז אחרי שדיברתי עם המשפחה שלי, גיליתי שאחותי התנדבה באיזשהו ארגון ועמדה במחסומים. לעזור לחיילים, לגשר בין החיילים לאנשים שעומדים ואני רציתי גם ללכת.
- בועז : אחות יותר גדולה?
- גלי : כן. פשוט עוד לא יצא לי אבל אני עוד אגיע.
- מרב : אבל חשבת, זה גרם לך לחשוב שאת רוצה לעשות איזה שהיא פעילות בעניין הזה.
- גלי : כן. וגם תוך כדי המפגש חשבתי שזה היה נחמד אם היו נותנים לנו איזה שהם הצעות. או איזשהו
- מרב : הצעות לפעולה.
- גלי : כן.
- מרב : בעקבות המפגש.
- גלי : כאילו זה השאיר אותנו עם הרבה מחשבות, אבל כאילו לא היה את השלב הבא.
- מרב : אין תרגום מעשי.
- גלי : כן.
- מרב : אז זה הסיכום של גלי.
- בועז : זאת הייתה גלי.
- מרב : מאי.
- מאי : יש בזה משהו מאד נכון ממה שהיא אומרת. עכשיו כאילו גם אני, כן. לא יכולה מסכימה עם זה גם אני מה עשיתי אחרי. (שעה אחת ושלושים וארבע דקות וארבע שניות?)

- מרב : את חושבת על לעשות משהו? דיברת אתנו הרבה על תקווה. את גם חושבת על זה במונחים מעשיים בעקבות הפעילות?
- בועז : תתחילי מה עשית.
- מאי : לא האמת שפשוט באמת גם הגעתי, דיברתי על זה קצת עם אמא שלי והיא הזדעזעה אבל אני כזה...
- אבישג : הזדעזעה על השיחה?
- מאי : לא על הסיפור. הזדעזעה על הסיפור. אבל גם זה מין, את יודעת כאב מוכר כזה. שזה המציאות אבל היא כואבת אבל מוכרת. וגם כן היא אומרת לא יודעת אולי אני אשאל את גלי מה זה הארגון הזה אבל נראה. אולי נעשה עם משהו.
- מרב : אוקי. רועי קודם סיפרת שאתה פעיל. הפעילות הזאת, הפעילות של הפורום השפיע במשהו רועי : היא בתודעה שלי. זה היה. זה לא ישפיע יותר מדי. כאילו עוד פעם בגלל שכבר הייתי שם. הייתי כבר, אם זה במעגל הפנימי להסביר לחברים, למשפחה. עוד פעם דאגתי כאילו שאמא שלי תצא מהדעות שהם די ישנות כאילו. הם פשוט קימות אצלה היא פשוט לא נחשפה לדברים בצורה פרקטית, בצורה עקרונית וזה. דאגתי שהחברים שלי יכירו באמת וזה. ואם זה יותר רחוק אני בתנועת נוער ואני דואג כאילו שזה גם יגיע לחינוך לנוער. ואני יוצא עכשיו לשנת שרות שתנועה שכולה שכאילו מאמינה בשוויון וכאלה דברים גם יהיה בה...
- בועז : איך היא נקראת?
- רועי : המחנות העולים. שדברים כאילו, אבל זה בכל מקרה זה תמיד היה אצלי. עכשיו זה עוד משהו בתור דוגמא. כאילו.
- מרב : בתור דוגמא לפעילות אפשרית. או למשהו.
- רועי : כן בתור בתור דוגמא להינה, אני כן הכרתי את הצד השני אני כן.
- מרב : אה, אוקי.
- דוברת : אתה לא יכול להגיד שהכרת את הצד השני, סליחה, אבל אני...
- רועי : בסדר. זה אחת מהדוגמאות.
- בועז : זה השתלב (!?)
- רועי : זאת אחת הדוגמאות זו לא הדוגמא. זה אחת מהן.
- בועז : אמרת לנו משפט סיכום?
- מרב : לא. וזהו. עוד אבישג צריכה להגיד לנו משפט סיכום.
- בועז : תודה.
- אבישג : אני יודעת שאני כן רוצה להיות פעילה באיזה שהיא דרך. לא יודעת, בנוגע למצב. אני עדיין לא גיבשתי דעה או נחשפתי ליותר מדי דרכים שאני אישית אוכל יכולה להיות פעילה בהם. אבל אני יודעת שכן. אני כן אעשה עם זה משהו בהמשך. ואני חושבת שמבחינת קשרים עם, אני לא מדברת על פלסטינאים, אבל על ערבים מוסלמים. אז יש כאילו יש כמה, אבל שנוצרו על דווקא על רקע משותף. כאילו (!?) לא פוליטי לא במטרה, היי אני יהודייה, אתה ערבי אז בוא נדבר. אלא על על רקע אישי יותר. ובלי קשר לפוליטיקה. ויש איזה מישהי שהיא אפילו כאילו ממש חברת נפש וזה. אז זה ואני חושבת שמבחינת שני הצדדים אז כאילו יש הבנה שזה לא מונע את החברות. אז כאילו להפך.
- מרב : אוקי.

בועז : אוקי. אנחנו מאד רוצים להודות לכם שהקדשתם את זמנכם. ששיתפתם אותנו בדעות,
במחשבות, ברגשות. ואני בטוח שזה יעזור לנו בעבודה שאנחנו עושים. אולי גם לכם זה
משהו יתרום. תודה רבה.

נספח 5

קבוצת מיקוד בית ספר בירושלים

תאריך: 31.5.11

משתתפים: מעין, יועד, איתן, אמל, חני, רונן, זיו.

מראיינים: בועז ומרב

מרב: אנחנו עושים, לומדים בתוכנית שנקראת ניהול וישוב סכסוכים לתואר שני, כל אחד מאיתנו מגיע ממקום, מרקע שונה בועז מתחום החינוך, אני במקצוע שלי עורכת דין, ומגשרת, ואנחנו עושים תואר שני. במסגרת התואר השני הזה אנחנו עוסקים באופן כללי בנושאים של קונפליקטים בין קבוצות בנושא של חינוך לשלום, כל מיני דברים, ובאופן יותר ממוקד אנחנו עושים עבודת מחקר שנקראת, עבודת מחקר לתואר שני נקראת תזה, והתזה שלנו בעצם במסגרתה אנחנו רוצים לראיין אתכם, ולשמוע על המחשבות שלכם בעקבות פעילות שעברתם לפני שבועיים של פורום משפחות השכולות הישראלי-פלסטיני. כן?

בועז: אז אתם כן עברתם?

מרב: כן. אז

איתן: כן אני לא הייתי.

מרב: בעצם אנחנו מדברים על...

יועד: אני גם לא הייתי.

בועז: אתה לא הייתי?

איתן: היה לנו בגרות באותו זמן, לי לפחות.

מרב: אז רגע אז ככה אנחנו מאוד שמחים להגיד שאתה כאן, אבל חשוב לי להגיד שבעצם השיחה היא בעקבות פעילות.

איתן: כן מתבסס.

יועד: אין בעיה.

איתן: שאלתי על מה...

מרב: אז רגע מי לא היה?

יועד: שנינו.

מרב: שניכם? זה לא כל כך טוב. השאלה אם אין כאלה שכן היו עוד? מה אנחנו עושים עם זה?

בועז: השאלה אם אפשר להביא עוד מישהו מהכיתה שלכם שכן היה?

מרב: האמת שזה לא זה לא כל כך,

איתן: אין בעיה.

יועד: אפשר?

איתן: יש. אני לא יודע...

מרב: יש לנו פה מספיק כאלה שכן היו, אבל אני פשוט חושבת שאני...

בועז: אבל הדעות שלכם חשובות יש להם גם מישהו שהיה.

מרב: לא, אני אגיד לכם היה לנו פשוט ניסיון בבית ספר אחר שגם הגיע מישהו שלא היה בפעילות, ואנחנו, והוא נשאר בחדר, ועשינו את השיחה, ובעצם הוא רוב הזמן לא היה

לו כל כך מה להגיד. כי רוב השאלות הם, לא רוב, כל מה שאנחנו בעצם רוצים לשמוע זה מה אתם חושבים אחרי הפעילות? אז אני לא יודעת תחליטו לעצמכם אם אתם רוצים להישאר או...

- זיו: לדעתי כן יהיה להם מה להגיד.
- מרב: איך?
- זיו: לדעתי כן יהיה להם מה להגיד.
- בועז: לא, מבחינתנו זה בסדר.
- מרב: אני בטוחה שיש לכם דעות, ושיש לכם מה להגיד זה בסדר, אני פשוט חשוב לנו דווקא איתן: או.קיי.
- מרב: להבין מה קורה אחרי. דעות באופן כללי זה גם מעניין.
- בועז: אנחנו נשמח שתישארו, אבל
- מרב: איך שאתם תחליטו.
- בועז: איך שתחליטו.
- ((שיחה קצרה שלא שומעים אותה ברור בין בועז ואחד המשתתפים)).
- מרב: עכשיו בואו בואו נשמע רגע את השמות שלכם, אנחנו רוצים להכיר.
- בועז: לפני שמתחילים אז לפני שאנחנו מתחילים אתם רואים שאנחנו מבקשים להקליט את זה. אם אין לכם התנגדות?
- מעין: לא.
- בועז: אין התנגדות, יופי. אנחנו אחר משקלטים את זה.
- ((שיחה כללית קצרה בין המנחים מהדקה 2.47 עד הדקה 2.59)).
- מרב: או.קיי, בכל אופן בואו נשמע רגע את השמות שלכם שנדע עם מי אנחנו נפגשים.
- בועז: כן. כן קצת שאת ההקלטה שלנו תשמע אותך.
- מרב: אז מי יש לנו כאן?
- מעין: מעין.
- מרב: מעין?
- מעין: מעין.
- מרב: או.קיי. ו...?
- יועד: יועד מרדכי.
- מרב: ו...?
- איתן: איתן.
- מרב: איתן.
- אמל: אמל.
- מרב: איך?
- אמל: אמל עם א'.
- מרב: רגע לא קלטתי.
- בועז: אמל עם א'.
- מרב: אמל או.קיי, בסדר.
- חני: חני.
- רונן: רונן.
- מרב: רונן?

- רוֹנָן : כן.
- זיו : זיו.
- מרב : זיו?
- זיו : כן.
- מרב : תיראו מכיוון שאתם תדברו בעצם כל פעם מישהו אחר ידבר, ואנחנו מקליטים, ואחרי זה צריך לפענח מי דיבר אז אנחנו נשתדל גם אם זה קצת מלאכותי או שאתם תגידו את השם לפני שאתם מתחילים, או שאנחנו נפנה אליכם בשם כדי שאחר כך עבודת השקלוט מה שנקרא של הראיון...
- בועז : ברור? רונן רוצה לדבר יגיד רונן ואז כדי שנדע מי מדבר עכשיו כשאנחנו מקשיבים להקלטה.
- מרב : עכשיו אנחנו מזמינים אתכם לדבר בפתחות, ובגילוי לב, ובכנות על הדעות שלכם, ועל המחשבות שלכם, מאוד מעניין אותנו לדעת נטו מה אתם חושבים, ולא, אין לנו איזה משהו שאנחנו רוצים שתגידו ככה, שתגידו אחרת זאת אומרת מבחינתנו אנחנו רוצים שתהיו הכי כנים בעולם, וכמה שיותר פתוחים שתפנו אותנו באמת ככה במחשבות שלכם ,
- ((שיחה כללית בין המנחים מהדקה 4.44 עד 5.05)).
- בועז : מה שרציתי להגיד שאנחנו עורכים מחקרים אז התשובה הכי טובה, או הדבר שהכי תורם למחקר זה כמה שהתשובה היא יותר מדויקת. כמה שהתשובה יותר מתאימה למה שאתם חושבים. מדויק זה מה שאתם חושבים, מרגישים, הדעה שלכם. זה לא מהבית ספר רוצה שתגידו, או אתם חושבים שאנחנו רוצים לשמוע, אחרים רוצים לשמוע, להיות מדויקים עם מה שאתם רוצים להגיד. זה הכי טוב למחקר.
- זיו : או.קיי.
- יועד : או.קיי.
- מרב : טוב אז בואו אנחנו נתחיל בשאלה ככה כללית שתספרו מה אתם זוכרים מהפעילות שהועברה בכיתה, ושתפנו אותנו בחוויה שעברתם בפעילות, מה הרגשתם?
- בועז : אז אתם עכשיו יכניס אתכם גם לעניין, כן.
- רוֹנָן : אפשר כבר להגיד כאילו את כל דעתי בנושא או רק להגיד מה היה?
- מרב : בוא תתחיל בחוויה מה היה, ומה החוויה שלך, וכן ומחשבות, תובנות בסדר.
- בועז : תזכיר גם אם אתה יכול אם מי היית אם אתה זוכר, ומה הסיפור?
- רוֹנָן : אני אה אני רונן,
- מרב : כן.
- רוֹנָן : כן, ואני הייתי איתך עם בועז, ושכחתי את השם של השני, וכל אחד סיפר על הסיפור שכול שלו, דיברנו כאילו אני חושב שהיינו יחסית די פתוחים, כל אחד סיפר את הדעות שלו בכל נושא, וזהו זה מה שפחות או יותר בכללי זה מה שהיה.
- מרב : מה הייתה החוויה שלך שם?
- רוֹנָן : הייתה כאילו נפתחתי לעוד סיפור גם מהצד השני, אבל מה שאני חושב שהיה בזה כאילו זה היה בלתי נמנע שהיה בזה פוליטיקה, ובגלל זה אני חושב שזה לא היה צריך כאילו...
- מרב : בוא תסביר למה אתה מתכוון? דבר, דבר.
- רוֹנָן : אז זהו אני יכול אחרי זה כאילו לנסח את זה.
- בועז : רק שנייה עוד להכניס משפט,
- רוֹנָן : כן.

בועז : כמו שהבנתם אולי, אני שייך לפורום המשפחות גם, במקרה אני גם עוסק במחקר, מרב היא ממש לא שייכת, אבל למרות שאני שייך, מאוד חשוב שלא לא תהסס להגיד ביקורת כמו שהתחלת.

רונן : לא לא, אני לא מהסס. אני אמרתי את הדברים שלי, אבל רק אני אחפש את הדוגמאות אחרי זה אני אזכר.

בועז : או.קיי.

מרב : טוב. אז אתה אומר, אבל מה שאתה כן אומר עד עכשיו שאתה מרגיש שהיה שם איזשהו נגיעה פוליטית שמפריעה לך, ושאתה חושב עכשיו איך לנסח את זה. או.קיי. אני פונה גם לאחרים לשמוע גם על גם טיפה באמת בקצרה לספר מי היה, ושני הדברים שחשובים לנו : אחד זה ההרגשה מה הרגשתם תוך כדי, והשני זה תובנה, מחשבה מה אתם חושבים על זה?

מעין : יש לי שאלה.

מרב : כן. כן.

בועז : מעין צריך להגיד, כן.

מעין : אה מעין. הכיתה שלי הגיבה תגובה מאוד קיצונית כלפי זה, והם לא רצו לשמוע כמעט את הפלסטינאי. אני לא מייצגת אותם אבל. אז...

מרב : או.קיי. את מייצגת את עצמך.

בועז : את עצמך.

מעין : אז אני לא אגיד על הכיתה שלי?

מרב : את יכולה גם להגיד על הכיתה.

בועז : את יכולה להגיד, כן.

מרב : כן דווקא מעניין גם על אחרים,

בועז : איך את רואה אותם זה גם מעניין.

מרב : אבל קודם כל הכי מעניין אותנו לשמוע איך את רואה את הדברים כן גם כמו שבועז אומר איך את רואה את התגובה של ילדים אחרים, בהחלט הכול.

מעין : או.קיי. אז היה פלסטינאי אני לא זוכרת השם, והגם השני אני לא זוכרת, ובהתחלה...

בועז : משהו מהסיפור את זוכרת?

מעין : כן.

בועז : מה קרה לקרובים שלו?

מעין : גם אח שלו זרק אבן על החיילים, ואז הם שמעו, הם לא היו שמה, הם היו..., זה היה חג או משהו כזה הם היו בבית הם שמעו יריות במרכז שזה לידם, ואז הם רצו לראות, וזה היה אחיו. אז אתם יודעים על מי אני מדברת?

מרב : אני לא, בועז...

בועז : אני כן, ו' קוראים לו.

מעין : כן. אחרי זה גם דיברתי איתו, ושאלתי אותו אם ניראה לו, כאילו עכשיו ניראה לו שזה יהיה בסדר אם הבן שלו עצמו ילך לזרוק אבנים על החיילים? אז הוא אמר שזה היה הנורמה שהם חשבו שהאבנים, זריקת האבנים שכניסת החיילים לכפר שלהם זה כיבוש. אז זריקת האבנים זה כאילו היה כאילו דורש. ושאלתי אותו אם היום במציאות היום הוא עדיין ייתן לזה לקרות? והוא אמר שלא, שהוא עכשיו בדרך של פיוס. והילדים לעומת זאת לא נתנו ציאנס מהרגע שהם שמעו את ההתחלה, לא

הקשיבו, הם כן הקשיבו, כן כיבדו, אבל הם לא התעניינו יותר מידי לשמוע את הצד שלו. זה הגיוני, כי זה פתיחה מאוד קשה לנו לשמוע.

מרב: מה היה קשה שם?

מעין: החיילים. זה כאילו אנחנו עוד מעט נהיה חיילים. וזה לא זה לא שעשינו את זה מרוע לב, אלא זאת פקודה שנתנו לנו, ולא זה לא באמת לכיבוש זה לביטחון יותר. אצלנו. אבל אני עדיין חושבת שגם הצד שלנו לא בסדר, וגם הצד שלהם.

מרב: וכשאת אומרת כל הכיתה אז למה את מתכוונת?

מעין: יש קטע כזה בגיל הזה אני חושבת שיותר מקובל להיות ימני קיצוני, ולא לקבל את הערבים כאילו זה הקטע. וזה ישר ראו את זה גם.

בועז: זה היה, את חושבת שכל הכיתה ככה חושבת או שזה אלה שבאו לביטוי?

מעין: באו לביטוי.

בועז: כלומר היו גם אחרים שאולי לא בדיוק, אבל הם...

מעין: אני בטוחה שיש כאלה. זהו.

מרב: או.קיי. את יכולה לספר קצת על ההרגשה שלך אמרת ככה שבהתחלה זה מעורר התנגדות ששומעים

מעין: נכון.

מרב: שאח שלו זרק אבנים, והחיילים. מה אחרי כל המפגש הייתה ההרגשה?

בועז: שלך.

מעין: לא ממש שמענו ממנו הרבה יותר, כי הוא נסגר ולא דיבר. ויותר דיבר הישראלי, גם לא שאלו אותו שאלות. אחרי זה אני ניגשתי אליו, ושאלתי אותו שאלות, והרגשתי שקצת היה חסר שמה יחס אליו כפלסטינאי ומה הוא מרגיש. זהו.

מרב: או.קיי. תודה. מי עוד? כן אמל.

אמל: אמל, אצלנו בכיתה היה לנו את נ', ואחד שקוראים ג', לג' אח שלו נפטר פשוט הוא הלך לבקר את דוד שלו כמה מרחק כמה מטרים, או שהוא ראה כאילו חיילים אז הוא פחד, ברח, וירו בו, וזה נכנס לו בדיוק בלב, ונ' אימא שלו נפטרה בפיגוע בתל-אביב אם אני לא טועה נכון?

חני: בדרך לתל-אביב.

אמל: בדרך לתל-אביב אז היא הייתה באוטובוס שהתפוצץ על קו 18. אצלנו בכיתה הייתה גישה הכי ניראה לי קיצונית ממש, כי הם בכלל לא קיבלו את הפלסטינאי, ובשבילם זה היה מחבל בפרצוף כאילו. גם אמרו לו את זה בפרצוף, נ' יותר דיבר, אבל גם נ' בא בגישה שכזאת כאילו כל הכיתה, רוב הכיתה לא כל הכיתה, וכמה אנשים ששמעו אותם אז הם פשוט ייצגו את הישראלים, וכל פעם שהיו אומרים משהו ככה קורה אצל הפלסטינאים, אז נ' היה, פשוט זו הייתה שיחה של ויכוח יותר של נגיד אתם עשיתם ככה, גם הם עשו ככה, אני ככה, ככה כאילו היה שם...

מרב: התנצחות?

אמל: כן משהו זה לא הלך זה כאילו ג' גם רוב הזמן שתק אפשר להגיד, כי הוא לא כי לא היה לו מה להגיד, וגם נ' כל הזמן ידע איך, כאילו ידע לענות, אני לא חושבת שהתשובות שלו היו כל כך במקום, אני גם לא חושבת שהתגובה של התלמידים בכיתה הייתה במקום, אצלנו בכיתה גם יצא ילד, ואמר שהוא מחבל, ושזה מיותר, ושזה סתם ארגון מפגר, ולא כאלו שהתעניינו; גם תקפו את נ' כאילו תקפו את הארגון עצמו, לא תקפו את

הפלטטינאים, תקפו אותו, אבל גם תקפו את נ', כי בשבילם הוא היה חלק מכל הדבר הזה, ניראה לי שרק אני, והיא אלה שדיברנו, ולא ניסינו לפגוע בהם, אבל גם בסוף יצאתי עם הרגשה כזאת של, הייתי כל כך מובכת מהכיתה עצמה. כאילו זה היה כאילו חוסר כבוד בעליל לא משנה גם לא לנ', וגם לא לג', וכאילו רציתי ממש ללכת לג', ולהגיד לו סליחה במקום כל הכיתה, כי חושבת שכאילו הדמעות באמת היו כולו עומדות מאחורי העיניים, וכזה רוצים לצאת, כי כשמישהו בא ואומר לך דוד שלך נפטר במלחמה כי הוא מחבל, ולא כחייל או כלוחם ודברים כאלה זה כן פוגע. אני ערביה אז אני כאילו כל הזמן עמדתי כאילו, והרגשתי שאני כזה עומדת כאילו ג' ישב הרגשתי שאני כזה מין מגנה עליו שהוא לא יודע איך לענות להם. כי אני רגילה לכל הסכסוכים האלה, רגילה כאילו אני יודעת איך לענות להם. אז הוא לא ידע איך לענות להם, כל הזמן ניסיתי לענות, ולתקוף אז כאילו בסופו של דבר זה הייתה כאילו..., חושבת שהפגישה הזאת לא מיותרת, אבל כאילו אנשים כאלה הם לא באמת מקבלים את הדברים האלה, הם לא... וגם השיחה היא הפכה לשיחה יותר מידי פוליטית, כי התשובות של נ' גם היו כאילו על הוא פתח דברים כאילו הוא יודע היסטוריה, הוא יודע כל המקרים האלו קרו מתי, ואיך, ומי, ולמה כאילו הוא יודע את כל הדברים האלה, אבל גם הוא לא היה מקבל, הוא לא היה מוכן לקבל את הכאבים כאילו את הסיפורים של הילדים שיושבים. אני לא הרגשתי שהוא מרגיש אותם. הוא אומר שאני בא, אני מייצג אני אומר לכם תבינו את השני. והוא בעצמו לא הצליח להבין אותם למרות שהם יהודים בדיוק כמוהו, אומרים דברים כאלה כאילו ביומיום ודברים כאילו השיחה התבצעה בצורה לא נכונה. היא נפתחה סבבה כאילו ג' דיבר, וגם הוא בא והציג את עצמו הוא אומר אני גם מאלו שכן זרקו אבנים הוא לא הוא לא הסתיר משהו, פשוט הכיתה שלי כאילו ממש גזענית אז לא הייתה מוכנה לקבל את זה, זהו אתה זרקת אבן אז אתה לא בן אדם.

מרב: אז זה סגר זאת אומרת ברגע שהוא אמר שהוא זרק אבן זה סגר?

אמל: ברגע שהוא אמר אני ערבי אז זה נסגר,

מרב: אה מרגע שהוא אמר.

אמל: וכשהוא אמר אני כשהייתי קטן זרקתי אבן זה עוד יותר נסגר, וכשהוא אמר שילד בן 14

הוא לא אמר למות, ואז אמרו לו אבל אח שלך מחבל אז הוא כן צריך למות. זרק אבנים. אבל למרות שהלך לבקר את דוד שלו.

מרב: זאת אומרת בעצם הוא ירו בו לא במצב שהוא זרק אבנים, אבל בכל זאת הגישה הייתה שלילית.

אמל: ובכל זאת התלמידים קיבלו את זה, כי הוא ילד מחבל הוא זרק אבנים. למה שהוא יברח? כאילו אם הוא ברח אז הוא עשה משהו, זה לא ילד מפחד. והדעות שלי לא השתנו כאילו אני שמאלנית קיצונית אז זה לא כזה שונה, ודברים כאלה לדעתי זה דבר, כאילו שיחות כאלה כן נחוצות בכל כאילו בכל מוסד חינוכי, בתכל'ס זה מה שנקרא חינוך כאילו יש הבדל בין להיות גזעני לבין להיות בן אדם שמכבד אחרים, וניראה לי לכבד בן אדם זה הרבה יותר רחב מאשר לתקוף אותו, רק את הדרך לא הייתה נכונה.

מרב: או.קיי.

בועז: או.קיי (לא ברור)?

מרב: כן. כן.

חני : אני הייתי איתה בכיתה,

בועז : תתחילי בשם.

חני : חני.

מרב : חני. כן.

חני : הייתי איתה גם בכיתה, אני לעומתה ימנית קיצונית,

מרב : או.קיי, מעניין.

חני : אני מתנחלת מקרית ארבע. ואני כן פגשתי את כל האבנים, ולא מזמן קרה מקרה אפילו

שמישהי אצלו נכנסה לקומה, כי אבן פגעה בחלון באוטו. אז מקרים כאלה ידועים לנו.

אמל כן צודקת באמת שהכיתה לא ידעה לכבד את זה נכון. כאילו עם כמה שאתה ימני

תכבד את הבן אדם, עומד מולך בן אדם להגיד לו בפנים דברים כאלה זה לא מתקבל.

במיוחד כאילו אתה רוצה לייצג את העם היהודי? תייצג אותו בכבוד. מינימום. אחר

כך אתה נותן הרגשה לערבי שהוא יכול לפנות למישהו, לא כמו החמאס שאי אפשר

לפנות אליו למשל. כן זה מרתיע בעצם שג' אמר שאח שלו ככה זרק אבנים. כי זה

מרגיש כאילו פגעת בנו. אני מרגישה את זה לפחות ככה, במיוחד שהוא אמר שהוא גר

בבית לחם בדיוק שם אנחנו עוברים כל הזמן בדרך הביתה. אבל מצד שני אתה מבין זה

כמו להגיד החיילים שלנו הם מחבלים. הם לא, הם באים להגן עלינו. הם הגנו על

הטריטוריה שלהם. גם אם אני לא חושבת שזה טריטוריה שלהם אני צריכה לקבל את

זה שהם חושבים ככה. לא יכולה להכריח מישהו לחשוב בדרך מסוימת. עם כל הכבוד

זה דעה שלו, ושלי היא אחרת. מה שהיה בכיתה אני חושבת נ' יצא בערך כאילו כמו כל

הילדים בכיתה שלנו. כאילו הרגשתי שזה בא ילד, והוא מדבר עם ילדים, והשיחה לא

מובילה לשום מקום כאילו. כי הם לא כיבדו אחד את השני. אני לא הרגשתי שני כיבד

מישהו, ואני לא מרגישה שהכיתה שלנו כיבדה מישהו. ג' שתק. אני רציתי לבקש ממנו

גם סליחה, אבל בתור ימנית קיצונית לא הרגשתי את המספיק כוח, את הרצון לבוא

לבקש סליחה. כי עם כל הכבוד כאילו בכל זאת הוא קצת נגדי, כאילו איום כזה. אז לא

באתי, אבל ביקשתי מהמחנך שילך ויבקש סליחה בשמינו. והאמת כן זה היה פוליטי,

אבל אני כן חושבת שזה היה צריך לעומת כולם שאמרו שזה היה פוליטי וזה לא

במקום, אני חושבת שזה מאוד במקום.

מרב : למה זה במקום?

חני : למה זה במקום? כי עכשיו אנחנו במצב שאנחנו למדנו משהו בבית, וזה מה שאנחנו חושבים

מה שלמדנו בבית. אם לא נפגוש מקומות אחרים, אם לא נדע דברים לא נגבש דעה של

עצמנו, נגבש את הדעה של ההורים שלנו. אני חברה מאוד טובה של אמל, למרות שאני

כאילו ככה גדלתי נגד ערבים. אני עובדת בעצמי עם ערבים. ולמה? כי יצאתי מהבית,

למדתי דברים. אם אתה לא לומד אתה מקובע. כאילו ולמדתי לא לשנוא אותם. פשוט

הם לא חלק ממני, אבל זה לא שאני שונאת אותם. ואני לא אקבל אותם כמשפחה, ולא

אקבל אותם כאויב. וזה כן חשוב, בגלל זה כאילו הם הביאו את זה, ואנשים בוגרים

קיבלו את זה. אנשים כאילו שמגובשים בדעה שלהם כן הקשיבו. מי שלא בטוח בדעה

שלו הוא זה שנלחם, והתחיל להתווכח. בגלל זה אני חושבת שזה חשוב.

מעין : זה נכון אני יכולה להוסיף עוד משהו?

בועז : שנייה יש עוד (שתי מילים לא ברורות).

מעין : זה הערה קשור.

- מרב : בסדר תוסיפי בקצרה.
- בועז : בסדר, תוסיפי.
- מעין : כן רק בקצרה.
- מרב : מעין.
- מעין : מעין.
- מרב : כן.
- מעין : אנשים בגילנו אז הם מתנגדים דווקא לשמאל. אם יביאו להם משהו ימני לא מאוד יפריע להם כמו שמביאים את השמאל. גם הם אומרים שכל הזמן מביאים אותם את הצד השמאלני, וגם יותר נוח להם להתחבר לימני, כי אז הם אומרים פה הם לא משנים את הדעה שלנו. ואני אני מתנגדת כבר אמרתי, אבל הקטע של הפוליטי-לא פוליטי זה לא בדיוק קטע של משגעים לנו את, כאילו משתלטים לנו על המוח, שטיפת מוח, אלא זה שמביאים דווקא את השמאל.
- יועד : אפשר להוסיף אם היא סיימה? אפשר להוסיף משהו קטן או...
- בועז : קודם מי שעוד לא היה, ואחר כך.
- מרב : רק שנייה נשמע, כן.
- בועז : אני רק, אבל לא הבנתי בדיוק את מעין בסוף. את לא מתנגדת לזה שמביאים אנשים מהשמאל, את כן מתנגדת?
- מעין : אני, לא.
- בועז : לא.
- מעין : אבל דיברו פה שזה הפריע מין קטע פוליטי. שהביאו קטע פוליטי, וזה לא היה במקום. לא היא. אחרים.
- בועז : כן, כן.
- מעין : אבל זה לא רק קטע פוליטי, אלא דווקא קטע של שמאל.
- מרב : רגע זאת אומרת את אומרת שההתנגדות היא בגלל שזה שמאל, ולא בגלל שזה פוליטי.
- מעין : כן זה שמאל.
- בועז : לא כי זה פוליטי, עכשיו הבנתי.
- מרב : או.קיי. ואת הרגשת שזה היה פוליטיקה?
- בועז : פוליטי מידי?
- מרב : שזה היה פוליטי באופיו?
- מעין : זה היה פוליטי, אבל כמו שחני אמרה זה היה במקום היה צריך להביא.
- מרב : או.קיי. או.קיי. להביא את..., זאת אומרת את אומרת כן אני מסכימה שהיה לזה אופי פוליטי, אבל בעיניי זה נכון להביא את זה.
- מעין : נכון אז
- מרב : או.קיי.
- מעין : ההפרעה של התלמידים זה לא הקטע שזה פוליטי או לא.
- מרב : כן הבנתי
- בועז : הבנתי.
- מרב : בגלל שזה שמאל, בסדר. בוא נשמע את זיו רגע.
- רונן : רגע היא פשוט התייחסה לדברים שאני אמרתי מקודם.
- מרב : או.קיי.

- רוֹנָן : רוֹנָן .
- מֶרֶב : רוֹנָן, כֵּן .
- רוֹנָן : אני רוצה להגיד שמבחינתי כאילו בלי קשר לדעות שלי, גם ביום..., מחר מביאים לנו את ציפי לבני שזה גם היא מהמרכז, והיא לא שמאל, ורוב האנשים במדינה הם מהמרכז זה הממוצע פחות או יותר, אני גם חושב שזה מאוד טעות להביא אותה, כי זה סוג של הסתה כאילו. וציפי לבני לא מהשמאל.
- מֶרֶב : רגע, רגע אנחנו לא ניקח את הדיון עכשיו לציפי לבני מאוד חשוב לנו
- רוֹנָן : כן, לא, לא...
- מֶרֶב : כאן, אבל שנייה, שנייה, שנייה שאלה :
- רוֹנָן : אה או.קיי.
- מֶרֶב : מה גורם לך להרגיש שהפעילות הזאת היא פוליטית? וזה חשוב כן שתסביר את עצמך. אתה ככה אמרת בהתחלה שאתה רואה את זה כפעילות פוליטית אז בוא תסביר.
- בועז : ולמה זה מפריע? א' למה פוליטי, ב' למה זה מפריע?
- רוֹנָן : למה זה פוליטי? כי את האמת אני כאילו זה אני לא יודע אם זה יצא במקרה או לא, אבל פשוט שהערבי, שהפלסטינאי כאילו שהוא דיבר שאנחנו כובשים שהוא אמר את הדעה שלו, אבל בתכל'ס
- מֶרֶב : כן.
- רוֹנָן : כמו שרואים כל פעם שמנהיגים מצלמים הפגנות וכל מיני. אז הוא אומר שאנחנו כובשים, שהם זורקים אבנים כדי להשתחרר מהכיבוש. הם רוצים שלום, אבל מבחינתי אבן היא הכוונה שלה היא לא, לא בשביל לדגדג לחיילים, אלא בשביל להפריע לחיילים, ובסופו של דבר אומנם באבן כמעט ואי אפשר להרוג, גג לפצוע, אבל כן הרצון שלהם בסופו של דבר להרוג בזריקת אבנים. ועצם זה שאני זורק זה...
- בועז : ולמה זה מפריע לדעתך שהוא יביע את דעתו הזאת שהיא פוליטית כפי שאתה רואה?
- רוֹנָן : כי כאילו נותנים רק לו במה להציג את הזה, אבל נותנים לו רק, דבר שנותנים רק לאותה במה באותו יום ספציפית, אבל מעבר לזה אני חושב שבית ספר לא מקום שאמורים לחנך, לאו דווקא לחנך, להציג לתלמידים את הדעות הפוליטיות, אלא פשוט לחנך אותם לחיים, ולערכים וזה בלי קשר לדעות פוליטיות, לפי דעתי זה צריך להיות דבר שמחוץ לבית ספר.
- בועז : וזה עורר בך התנגדות.
- רוֹנָן : כן.
- בועז : או.קיי. תזכירי את השם.
- זיו : היי, זיו.
- בועז : זיו, או.קיי.
- זיו : אני עם רוֹנָן בכיתה, אצלנו לפני המפגש היה לנו התנגדות, גם אני הייתי מהמתנגדים אני יכולה להגיד, ואחרי המפגש את האמת זה לא חידש כאילו מבחינתי זה לא חידש לי שאנחנו עושים שלום, אני בטוחה שלא חידש לאף אחד שעל השלום וזה, אבל אני חושבת שזה כן נתן לנו אפשרות לשמוע צד אחר צד אחר שנפגע וזהו. למרות שלא שיניתי שום...
- מֶרֶב : מה גרם לך, איזה הרגשה זה יצר בך ששמעת את הצד האחר את הסיפור שלו, מה הרגשת?

זיו: הרגשתי כאילו להרגיש את הכאב של הצד האחר. שלא רק על הכאב שלנו. אבל במפגש עצמו היה כמה עניינים שלא היו קצת במקום אז זה גם עדיין לא נתן לי.

מרב: מה זאת אומרת?

זיו: לא יודעת זה שהיה אצלנו הערבי לא יודעת איך קוראים לו דיבר על, היה לו דיבורים על צה"ל, ועל למה יש את, מה זה היה, למה זה היה משהו על צה"ל על למה שהם שמים מחסומים או מקרה ערבי לעומת מקרה של יהודי שעשה פיגוע, לעומת מקרה של התאבדות, וכאילו זה לא יודעת זה היה נשמע לי קצת מופרך לא יודעת לא, לא יודעת לא...

מרב: הפריע לך.

זיו: כן, קצת הפריע לי. ואני חושבת שגם אני חושבת שגם לשאר הכיתה זה קצת הפריע. כי הרגשנו שאנחנו במין מלחמה נגד הערבי אנחנו הכיתה שלנו, כאילו אנחנו באים מביעים את הצד שלנו על, על הצבא, על מה שאנחנו חושבים, והערבי בא ומציג לנו..., לא יודעת זה היה קצת..., אבל אני חושבת שזה נתן כאילו עוד, עוד ידע, ועוד לגבש את, את הדעה שלי.

מרב: או.קיי. רציתם להוסיף? אתה רצית יועד.

יועד: כן יועד. גם רציתי להוסיף גם כמה דברים. קודם כל מה שמעין אמרה על שהתלמידים מאוד מתנגדים לפעילויות שמביאים להם פוליטיות של שמאל, ולא לאו דווקא פוליטיות בכללי, אבל אני גם חושב שמאוד רואים כל דבר, הרבה דברים שהם גם לא שמאל רואים כל דבר כשמאל גם אם דבר שהוא מדבר על..., רואים קבלת האחר או משהו כזה כפעילות שמאלנית. ורואים אפילו רואים משהו זה נורא חשוב לעשות פעילות על נגד רצח רבין בלי קשר לרבין עצמו הם יראו את זה כפעילות שמאלנית.

מרב: או.קיי.

יועד: יש הרבה התנגדויות לדברים האלה גם אם זה לא..., ואז אנשים שהם שומעים בגיל שלנו הרבה בשכבות שלנו בגילאים האלה ששומעים משהו נשמע להם שמאלני משהו לא נגד הערבים או משהו שהוא מבקר איכשהו את צה"ל אז ישר נסגרים, ולא לא נותנים לשום דבר להיכנס, ויש חלק שפשוט אוטמים את עצמם, או פשוט מתנגדים ישר מאוד, והולכים למתקפה. אבל אני חושב שגם אני אשרת בצה"ל, ואני מאוד רוצה לבוא לשרת, ואני מאמין שאני לא מאשים את החיילים על טעויות שקרו כמו שאמרתי במוות של הפלסטינאים האלה, אבל זה טעויות. אנשים, אנשים לא מקבלים אותם, לא מקבלים שזה היה טעות, מקבלים כאילו זה היה, הם אמרו שהיה את המחבל אמרו שהבחור שהלך אמרו לו הוא מחבל. הוא זרק פעם אבן, הוא מחבל. אבל זה הוא לא מחבל, כי מנסים להצדיק כל הזמן. כי אם כי אומרים שכאילו אם זה לא, אם הוא לא מחבל אז אנחנו יוצאים הרעים. אם לא מחבל אנחנו סתם רעים. אבל שני הצדדים לא נכונים, הוא לא המחבל. הוא זרק אבן זה לא הופך אותו למחבל. אבל הוא גם לא, זה לא אנחנו לא האנשים או החיילים לדעתי הם לא אנשים רעים. כי הם ניסו להגן על המלחמה, ויש בעיות אומרים הכיבוש משחית גם אם זה לא כיבוש. אין מה לעשות זה עושה זה יוצרים בעיות, ויוצרים מקרים לא נעימים. אין מה לעשות, ושכחתי מה רציתי עוד להגיד.

בועז: יהיה עוד הזדמנות.

יועד: או.קיי.

איתן : אני רוצה להוסיף משהו קטן איתן,

מרב : איתן.

איתן : מה שרונן אמר שבית ספר לא צריך לחנך לפוליטיקה.

בועז : או.קיי.

איתן : אז אני ממש לא מסכים איתו אני חושב שבית ספר לא צריך להתוות לך דרך אם תהיה ימני,

שמאלני, תשנא ערבי למרות שזה כן, נגד גזענות זה יכול להתסיס. על ימין, ושמאל, בלי כיבוש, או בעד כיבוש. בית ספר צריך להתוות לך ככה שיהיה לך את שתי הצדדים שאתה תוכל לבחור. הבעיה שאנשים הם באים עם דעות מגובשות מהבית, והם לא מוכנים לשמוע, הם באים אטומים. אתה מדבר איתם, אני מדבר עם אנשים אומרים לי אתה שמאלני מסריח לא רוצה לדבר איתך, אתה תלך מפה וזהו. וכאילו אומרים לך אין שום דמוקרטיה אנשים לא יכולים להקשיב אחד על השני כי קצת..., אני לא אומר להסכים אני גם לא מסכים מי שהוא מדבר על מוות לערבים, ועל בואו נהרוג אותם, אבל אני כן מקשיב. אני מקשיב, ומנסה להבין. אולי אני יכול להבין מאיפה זה נובע, מאיפה זה בא. אבל כשאומרים לך אתה שמאלני מסריח אתה תלך מפה, תסתום את הפה שלך צריך לחנך לשיחה בן אדם כזה. לדעתי בית ספר כן צריך לחנך אותך לתרבות שיחה, וגם אם זה לקבלת האחר, ולא כל דבר שהוא קצת לא מתאים לך אז זה אפשר לפסול על הסף, ולהגיד אני לא מוכן לשמוע את זה. ולא כל דבר שהוא לא בדעה שלי אז זה אומר שהוא ימני. או זה אומר שבדעה שלהם הוא שמאלני. יש דברים שהם תרבות דיון זה הכול. צריך להביא להם תרבות דיון כמו שאמרתי. ומה ששמעתי חברים שלי אמרתי להם מה היה במשפחות שכולות? אמרו לי סתם באו שמאלנים, וניסו להתסיס להיות שמאלנים. זה ככה הם תיארו לי את הדבר הזה. מה שאני שומע פה זה היה משהו אחר לגמרי.

מרב : או.קיי, מעניין.

בועז : אולי תקריאי מהשאלות שלך.

מרב : טוב. כן, אנחנו רוצים קצת לשמוע על הדעות שלכם לגבי יחסי יהודים וערבים במדינה, ועד כמה הפעילות הזאת שעברתם אז גרמה לכם לשינוי במחשבות האלה? אז שאלה קודם כל ראשונה כללית איך אתם רואים את טיב היחסים בין יהודים לערבים? אתם גם חיים בעיר שיש בה גם יהודים וגם ערבים, הנה גם בבית ספר יש גם וגם אז ספרו על זה קצת, וגם האם לפעילות הייתה איזה שהיא השפעה?

בועז : ובכלל יכול להיות שינוי.

((שיחה כללית בין המנחים 32.51 עד הדקה 32.57)).

מרב : כן אמל.

בועז : אולי תוסיפו לזה אם אתם חושבים שיכול להיות שינוי ביחסים האלה, איך יכול להיות שינוי?

אמל : אמל, חושבת שהיחסים בארץ הם לא משהו כל כך טוב, כי כמו שכולם פה אמרו זה יחס כאילו מהבית זה פשוט מתגלגל, הדעה הזאתי הולך כאילו בין דור לדור דור לדור, וזה לא זה, זה כאילו הבן אדם לא פתוח אני לא מכיר אותך, ולא אכפת לי, אני הם גם מרוב שכאילו אנשים חושבים אני גזעני, כאילו לא אני גזעני אומרים וואי הוא ערבי אז האזור שלו כל כך מסוכן. וגם פה בבית ספר, ואפילו אם משרד החינוך. כאילו אני רוצה להזמין את החברים שלי לבית זה אזור כל כך מסוכן. אבל...

מרב: איפה את גרה?

אמל: בואדי ג'וז. אבל זה לא אזור מסוכן, וכאילו אנחנו כאילו כל כך היינו הזויים שאפילו אמרנו להם טוב כאילו נביא ניידת נעמיד אותה מול הבית. כאילו דברים כאלה לדעתי הם משתנים רק אם הדור שלנו משנה הילדים הקטנים. בן אדם גדול לא יבוא וישפיע לי על דעה, בחיים זה לא יקרה. רק אם הוא אבא שלי, וכאילו אבא שלי הוא לא שמאלני קיצוני כמוני, אבל הוא תמיד לימד אותי ללכת לבתי ספר אחרים, כי אני למדתי בנווה שלום. שבהתחלה הייתי בבית ספר של רק נוצרים שהם כאילו אפילו שונאים מוסלמים. כאילו ממש היינו ממש קצת מוסלמים בבית ספר. והוא תמיד חנך אותי, אמר לי לך תקבלי את כל הדעות, תבחרי את מה שאת רוצה. וניראה לי שזאת גישה כן נכונה.

מרב: איך את מרגישה כערביה למשל פה בבית ספר?

אמל: זה לא תמיד נעים. זה לא תמיד נעים עם כמה שאני שמאלני זה לא תמיד נעים, כי אני כאילו אני כאילו שומעת דברים שאני לא רוצה לשמוע, או בדרך שאני לא רוצה לשמוע, אבל אני חושבת גם לא יכול, זה לא אפשרי לשנות כי תכלס לפלסטינים אין למי לגשת וחני אמרה, כי אין להם באמת ממשל שהוא הולך, ואומר להם מה העם רוצה. ודברים כאלה דברים, כאילו פעילויות כאלה זה פשוט נישא אליך אני, ואתה בני אדם לא אכפת לי מי שולט עלינו, כי אנחנו כן יכולים ביחד לצאת להפגנה, וכן לשנות. כמה הדעות שלנו שונות אפשר להגיע למשהו כאילו פתרון אמצעי שיעזור לשנינו, כי כמו שהחיים של הערבים מאיומים, גם החיים של כל יהודי מאיומים בכל רגע, כי אף אחד לא יודע, כי המחבלים יוצאים ככה. אם רוצים, אני עכשיו רוצה ללכת לעשות פיגוע אני לא יודע אם השכן שלי מחבל או לא. כאילו בזמן הזה אני לא יכולה לסמוך על חבר שלי, ודברים כאלה אז נראה לי שלגשת לבן אדם, להיות פתוח, ולדבר איתו זה יכול לשנות, וזה הדרך היחידה של לשנות. ובשביל שנוכל להיות יותר זמן אז אנחנו חייבים לדבר, חייבים, חייבים לעשות משהו לאנשים בגיל שלנו, כי תכלס ניר בא, ורק הסית את הכיתה. וג'מיל בא ורק הסית את הכיתה. וכל אחד פה זה רק הסית את הילד, ואומר לו אני עכשיו עומד על שלי. זה כבר עניין של אני גבר, עכשיו אני עומד על שלי פה. לא רוצה לשנות, לא רוצה להקשיב, כי ככה פה אני עכשיו מקובל בחברה. אבל, וכמו שאמרתי אני הלכתי, ואמרתי אני רוצה לשנות, כי אני גם משתתפת בכמה פעילויות כאלה, ואני רוצה לעשות משהו עם זה. זה כל כך נחוץ ושאי לא אצא מאיזה

מרב: ומה את חושבת שפה...

אמל: מחסום, ואני אומרת טוב נו עכשיו יירו בי או משהו. כי גם אני מפחדת. גם אני רוצה להיכנס לשטחים, גם לי יש חברים שם, ורוצה לראות אותם. וזה לא כל כך מתאפשר לך, כאילו גם אינטרנט אין להם כל כך ממש, כאילו זה לא עובד ככה. כאילו תמיד אנשים כאלה אם ניר, וכאילו אם הארגון הזה היה בא כמה עם כמה ילדים קטנים משני העמים. כאילו יבוא ילד בגיל שלי, גדול ממני בשנה, קטן ממני בשנה לא משנה כאילו באותם גילאים אני אקשיב לו הרבה יותר, ואני אבין אותו הרבה יותר, כי הוא כאילו באותו... כאילו אני אחשוב על זה כאילו... אני הולכת לחברה שלי בעיר העתיקה, הם בערך 17 אנשים שיושבים בחדר וחצי. והם הביכו אותי להכניס אותה אלי הביתה. זה כל כך שונה כאילו שאני אומרת כזה טוב נו למה היא ככה אנחנו באותו גיל, אנחנו עוברים כאילו אותם חיים, לומדים פה אותו דבר למה היא ככה, ואני ככה?

למה יש את השינוי הזה, למה זה כל כך... , למה יש את ההבדל הזה זה לא זה לא בסדר. ושכאילו אני ממש רוצה שחני תבוא אלי. אבל כאילו על העקרונות שלי אני לא אכנס אליה. ואני כאילו רוצה ללכת אליה, אבל זה פחד אני אכנס להתנחלות זה ממש פחד. ויש לי עוד הרבה חברים מתנחלים שאני מתה להיכנס לבית שלהם, כשאני שומעת חברים אומרים לי וואי היה ממש כיף. וכל כך זה קינאה זהו זה גם מין מחסום כזה באמצע. כל הדברים האלה, כל השלטון הזה שתכלס לא משנה מי המנהיג הוא תמיד יציג את הדעות שלו. גם אם זה היה רבין הוא הציג את הדעות שלו.

מרב: כן, או.קיי שנייה, אנחנו הולכים קצת אני מנסה למקד, כי אנחנו רוצים לדבר על איך אתם רואים את יחסי יהודים-ערבים, והאם הפעילות הזאת גרמה לאיזשהו שינוי, אז שמענו איך ככה את ההרגשה שלך, ואת הפוליטיקאים נשאר רגע בצד, ובואי נשמע גם עוד קצת דעות, בסדר? חני.

חני: מוזר כאילו כמעט אף אחד לא מרגיש את זה, אבל אני נגיד שאני עובדת רק עם ערבים, אני עובדת במקום שאני היהודייה היחידה...

מרב: מה?

בועז: איפה?

חני: אני עובדת בעיר העתיקה

מרב: או.קיי.

חני: במלצרות. ויש שם רק ערבים טבחים הכול וזה, רק אני יהודיה. וזה כן מפחיד לפעמים. היה איזה יום אחד חתונה שם של מהערבים המנהיגים האלה אלה שמושכים אותם להיות שמאלנים, אמרו לי אל תגידי שאת יהודיה זה מסוכן בשבילך. או ששאלו אותי מאיפה אני, איך שאמרתי קריית ארבע אז כאילו בוא נגיד החליפו את המלצר אפשר להגיד. כאילו לא פנו אלי יותר, לא רצו אותי יותר. זה כן, כן מרגיש גם מהצד היהודי משהו לא נעים. זאת אומרת כאילו הם גם רואים אותנו סוג של חיות כמו שתמיד אנחנו ראינו אותם. מה שכן שמחתי השיחה הזאתי כן שינתה. כי אני בחיים לא חשבת ששבית לחם שמים חמאסניקים בכלא. בחיים לא תיארתי לעצמי. זה מה שג' אמר לי. ולא תיארתי לעצמי, אף פעם לא חשבת שהם גם רוצים לעזור לנו. וזה שינה, זה עשה לי מהפיכה כזאת בראש כאילו שהם גם קצת לטובתנו. נכון הם רוצים את אותו מקום שלנו, אבל הם לא רוצים להרוג אותנו. אז זה כבר משנה לך את הדעה, ואתה לא רוצה להרוג אותם. כי פעם בשבילי היה ערבי על הכביש הנה הוא לא יודע לנהוג. למה? כי הוא ערבי. או ערבי הולך הוא לא יכול לעשות משהו, כי הוא ערבי הוא לא טוב. ככה זה היה הדעה, והם שינו הכול. כאילו...

מרב: המפגש שינה?

חני: כן הוא שינה את ההרגשה שלי. אני עדיין ימנית קיצונית אין מה לעשות כאילו לאהוב משהו אתה אוהב אותו לא משנה מה, ואני אוהבת את הארץ שלי, את המקום שלי. אבל זה שינה את השנאה. זה כאילו בוא נגיד זה מחק אותה לגמרי. ואנשים שופטים על זה, כן הרבה אנשים אומרים לי מה השתגעת כאילו? פתאום זה מוזר להם כאילו איך פתאום, תמיד אני הייתי הימנית. אבל לא, לא שיניתי, אני לא השתניתי אני פשוט איך שאני מתייחסת למישהו אחר זה מה ששונה. זה, זה לימד לכבד בוא נגיד ככה. וזה כן חשוב, בגלל זה אני כן חושבת שזה צריך להיות בבית ספר.

מרב: תודה. עוד?

- יועד : על היחסים בין יהודים לערבים אני גם כל יום מתייחס לזה שמה שאמרו כבר שזה מאוד מקובל להיות מאוד ימני אפילו אני אעזוב את הימני בצד להיות מאוד גזעני, ולהגיד מוות לערבים, וככה וכהנא צדק, וכולנו גם בלעדיו בכלל מה זה קשור,
- מרב : איפה זה מקובל?
- יועד : בגילאים שלנו בכל החבורה. אולי...
- מרב : איפה שאתה מכיר? בבית ספר, בכל העיר, בכל הארץ על מה אתה מדבר?
- יועד : בבית ספר, אני מסתובב אפילו בחברה של לא, לא הקיצונים בוא נגיד של ירושלים. בויאר זה לא נחשב קיצוני. וכל מיני חברה אני יודע מה מהגימנסיה, מהזה לא נחשב קיצוני. אתה כמעט ולא תמצא, אתה תמצא מאוד בודדים לפחות כשאתה תשמע אותם שהם בוא נגיד שמאלנים או משהו כזה, או לא...
- זיו : גם מי שפה זה לא באמת מה...
- יועד : לא מייצג בכלל.
- זיו : ממש לא.
- יועד : בכלל לא מייצג.
- איתן : מתחלקים על... יש נתונים יחסית אני חושב.
- רון : לא, לא, אני לא...
- איתן : אפילו צועק, ומתפרע.
- יועד : זהו לא.
- איתן : או אפילו אני יודע צועקים. וכל הילדים של מגני פנים כזה צעקות, ובלגן
- יועד : אני חושב, לא אבל...
- איתן : כשהם יוצאים מהכיתה טורקים דלתות.
- זיו : כן.
- איתן : לא כל כך מתונים.
- רון : לא, בדעות יכול להיות שאנחנו קיצוניים, אבל...
- בועז : רגע רונן איפה אתה שם את עצמך?
- רון : אני, אני גם...
- בועז : רונן, כי אתה מתחיל לדבר...
- רון : אה או. קיי. אני גם חושב שאני, מה אני חושב אני ימני קיצוני,
- בועז : ימני קיצוני.
- רון : כן אני מאמין אם כבר אתם מדברים אז בעניין הסכסוך הישראלי-פלסטיני אני מאמין או בשתי מדינות לשתי עמים, או במדינה אחת לעם אחד, אני סבא רבא שלי שילד 12 ילדים, רובם נספו בשואה, ובסופו של דבר יצא שכאילו במשפחה שלי אני היחיד שממשיך את השם משפחה, וזה לא עניין של גזענות, זה לא עניין של רצון, כן בעיקרון אני חושב שאני לא, אני אתחתן רק עם יהודיה, ואני חושב שכאילו זה הייחוד של העם היהודי שאנחנו אנחנו מעטים בעולם הזה, ואנחנו עברנו תלאות כבר 5,000 שנה, ובגלל זה אני חושב שאנחנו צריכים להיות מדינה לבד, ולא דווקא עם הערבים...
- בועז : טוב לא נדבר עכשיו על הפתרונות, כי עוד נגיע לזה,
- רון : כן, אה או. קיי.
- בועז : אולי תתמקד בנושא של היחסים בין יהודים-ערבים, איך אתה מתייחס?
- מרב : איך אתה איך אתה רואה יחסי יהודים-ערבים,

- בועז : איך,..., כן. ואיך...
- מרב : והאם המפגש שינה משהו?
- רונן : המפגש לא שינה אצלי כלום, אני כבר התנסיתי..., אני גם היה פעם אחת שלקחו אותי לשחק כדורסל עם ילדים ערבים, גם בעיקרון זה היה די דומה שהם סיפרו על החיים שלהם בסופו של דבר, וזה אז כאילו המפגש הזה לא שינה אצלי כלום, אבל...
- בועז : מה היחס שלך
- רונן : היחס שלי
- בועז : לערבים?
- רונן : זהו אז כמו שאמרתי כאילו אין לי בעיה אני גם עבדתי בקיץ עם ערבים בחברה שזה חצי-חצי פחות או יותר, ואין לי בעיה אני מכבד אותם בתור בן אדם כמו שאני מכבד כל אחד, אני מכבד אתיופים, ומכבד רוסים, מכבד כל אחד. זהו כאילו מבחינתי היחס רגיל אליהם. לא...
- בועז : ובארץ היחסים בין יהודים לערבים איך אתה רואה אותם?
- רונן : אני לא רואה שהם יכולים להתקיים ביחד. אני לא.
- יועד : אני רוצה רק להמשיך את...
- בועז : אולי מי שעוד לא דיברה, זיו אם את רוצה אם רוצה גם...? מה את חושבת על היחסים בין יהודים לערבים בארץ?
- זיו : אני גם חושבת...
- בועז : אולי תקשרי את זה לזה שפעם ראשונה שמעת אמרת משהו כזה פלסטינים איך זה השפיע?
- זיו : אני חושבת זיו, אני חושבת שהיחסים יהודים עם פלסטינים הם לא יכולים להתקיים אין מה לעשות זה כל אחד זה רוצה את שלו זה לפי דעתי זה לא יכול להתקיים
- מרב : מה זאת אומרת לא יכול להתקיים?
- זיו : לא יכול להתקיים ביחד לפי דעתי.
- מרב : לא יכול להתקיים מה
- רונן : מדינה אחת שתי העמים.
- מרב : כמדינה אחת?
- זיו : כמדינה אחת.
- מרב : אבל היום מדינת ישראל אני קצת רוצה לדייק את השאלה. היום במדינת ישראל יש יהודים, ויש ערבים. ויש גם ערבים שחיים בשטחים שהם מוגדרים כבושים, או מוחזקים,
- בועז : שטחים שישראל כבשה ב-67.
- זיו : כן.
- מרב : ויש ערבים שחיים, מה שנקרא ערביי ישראל, שחיים בתוך המדינה, שהם יש להם אזרחות. זאת אומרת יש כאן גם ערבים וגם יהודים. אז מה שאנחנו שואלים זה איך, מה אתם חושבים על היחסים כיום בין יהודים וערבים שחיים ביחד, שחיים קצת פחות ביחד?
- זיו : אני אישית מכבדת אותם, כאילו אין לי אני לא, אין לי התנהגות אחרת. אני מכבדת אותם כאילו עדיין בכל זאת הם איתנו במדינה, אנחנו נתקלים בהם בכל מקום שאנחנו הולכים כאילו גם אני גם מכבדת אותם, אבל לא יודעת הפגישה הזאתי לא שינתה לי שום דעה, ואני עדיין עם הדעה שלי,
- מרב : שמה?

זיו: אני גם ימנית, ימנית קיצונית לא יודעת לא שינה לי כלום לפי דעתי. כי אני הם יכולים להביא את הסיפור שלהם, ואני יכולה להביא להם את הסיפור שלנו. וזה לא ישנה שום דבר. כאילו לא יודעת זה בכל זאת זה המדינה שלי, זה החיילים, זה המשפחה, ולחשוב שמביאים לי משהו פלסטינאי שבא, ומדבר ועל כל, הוא בא ומדבר על הצבא שלי, על החברים שלי, על בכל זאת על המשפחה שלי זה עדיין זה עדיין קשה לי לשמוע. זה לא, אבל עדיין עוד יותר שאני הולכת להתגייס עוד מעט, זה עדיין שאני הולכת להילחם אולי עם אח שלו, או עם אבא שלו או עם לא יודעת עם מי.

בועז: או איתו.

זיו: עם בן דוד שלו לא משנה מה. לא יודעת זה לא שינה לי שום דבר. אבל זה היה טוב לשמוע, אבל עדיין זה לא שינה לי שום דבר.

מרב: או.קיי. אני אוסיף, אני יודעת שאתה רוצה להמשיך, אבל אני

יועד: או.קיי.

מרב: אוסיף עוד...

בועז: גם חני עשתה סימן.

מרב: או.קיי אז אני רוצה להוסיף לכם עוד נקודה להתייחסות שלכם. דיברנו על יחסי יהודים-ערבים באופן כללי, אני רוצה להוסיף את הנושא של זכויות. מה אתם חושבים על זכויות של ערבים במדינה ביחס לזכויות של היהודים במדינה? ושוב האם משהו במה ששמעתם שינה לכם או עורר בכם איזה פתח במחשבה? אז מי שעוד רוצה לדבר על היחסים אפשר, וגם אני מוסיפה את העניין של זכויות. אז מי, כן חני?

חני: דבר ראשון רק רציתי להעיר הערה קטנה לגבי זיו, היא אמרה שאתה שומע את הדעה שלהם, ואנחנו נוטים, וזה לא יכול לשנות כלום. זה כן יכול לשנות. אתה פתאום רואה אותו כבן אדם. זהו זה מספיק כאילו.

((המשתתפת זיו נכנסת לדבריה של המשתתפת חני, לכן לא שומעים את דבריה של המשתתפת חני)).

זיו: למה את רוצה לראות אותו כבן אדם?

מרב: אז רגע שוב רגע, רגע חני, רק שנייה, חשוב לנו בעניין הזה, תראו לכל אחד יש פה את הרגשות שלו. וזה בסדר גמור אם זיו מרגישה משהו מסוים, ואת מרגישה משהו אחר לא ננסה לשכנע, פשוט דברו בצורה אמיתית על מה שאתם מרגישים זה מה שחשוב לנו.

חני: או.קיי.

מרב: אתה רצית להמשיך יועד.

יועד: או.קיי גם טוב לא משנה אני אעשה רק על היחסים. שיש הבדל...

בועז: על זכויות.

יועד: על זכויות אחר כך אולי אני אמשיך. יש הבדל בין יחסים שהרבה אנשים מגדירים את עצמם כימין קיצוני, ואפילו או בוא נגדיר את זה ככה רואים בפייסבוק סטאטוס "מוות לערבים" יעשו "like". אבל יש אנשים שמדברים ככה, ויש גם אנשים שהדיבורים זה נובע מזה גם מעשים שאני שומע אפילו חברה שאני מכיר שיש שומרת ערביה או משהו כזה בממילא אז אם עושים לה כל מיני דברים, וזורקים עליה כל מיני, עושים לה בעיות, וזורקים עליה מים ודברים כאלה אז זה בסדר סבבה זה מצחיק, כי היא ערביה.

והם לא מבינים הם לא מבינים כמה זה כמה זה נורא, וכמה זה מהמילים האלה שהרבה, מלא אומרים מגדירים את עצמם כשונאים את כל הערבים. יש חלק גם די גדול שהוא מממש את זה ביומיום ביחסים שלו באמת. החלק אפילו לדעתי יותר גדול זה דיבורים שהם לא, הוא אומר את הכול אני שונא את כל הערבים, אבל כמו שאומרים הם רואים ערבים, וסתם נחמד, בסדר הוא לא אני לא שונא אותו. ובקשר לזכויות אני חושב שלפחות אני אנחנו לא, לא מכירים מספיק. לא, לא שומעים על מקרים, ולא לא רואים את זה ביומיום שכזה אני יודע בירוקרטיה דברים כאלה, אבל לא רואים ביומיום שאנחנו מכירים כל כך. יודעים שיש איזשהו שזה לא שווה לגמרי.

מרב: מה לא שווה?

יועד: הזכויות בין יהודים לערבים גם אם זה לא...

מרב: כן, אבל אתה יודע במה או יש לך, אתה אומר שיודעים שזה לא שווה לגמרי אז במה מה אתה מתכוון?

יועד: כן גם אם זה לא ביחס למדינה. במדינה אני לא יודע אם זה גם יש.

איתן: פורמאלית זה כן.

יועד: אבל נגיד ביחסים יש הרבה בתי עסק או דברים כאלה שיעדיפו לא להעסיק ערבים. או יש אפילו שאתה רואה היו כמה תוכניות של מקרה שהיה פה בירושלים שכמה נערים דקרו בחור ערבי, והוא נהרג, והשוו את זה למקרה שכמה נערים ערבים שקורים גם, אותו מקרה כמעט לגמרי דקרו את הבחור המבוגר היהודי, והוא נהרג. השוו את, את הענישה

((המשתתפת זיו שואלת משהו, אך ממש בשקט, לכן לא שומעים אותה ברור)).

יועד: את התביעה, לא אולי לא מבית המשפט, אבל מצד של התביעה עצמה. אז היה הבדל בין ההתייחסויות, והיה הבדל בין הגישה, ובין החומרה של העונש. יודעים שזה כאן, אבל לא מכירים, ולא רואים ביומיום אני חושב על מקרים.

בועז: העמדה שלך בעניין הזה, קצת שינוי משהו?

יועד: אני חושב שזה לא נכון.

בועז: לצד השני?

יועד: בטח, בוודאי.

בועז: או שככה, או קיי.

מרב: רגע מעין לא שמענו עוד אותך על הנושא של יחסים.

מעין: רציתי להגיד משהו, זה לדעתי מתחיל בגישה. שאם הגישה שלנו כצעירים היא כזו, אנחנו עוד מעט כאילו נגיע לגיל קצת יותר מבוגר שיהיה לנו קצת יותר את האומץ, וגם אנחנו יכולים להגיע למצב של לרצוח משהו על רקע לאומני. לאומני ודתי. ולדעתי גם ההפליה נגיד בבתי עסק, אני בתור מעסיק נגיד לא הייתי רוצה להעסיק ערבי לא בגלל שאני גזענית, אלא בגלל שאני יודעת מה יהיה הבעיות עם הלקוחות, וזה מתחיל בגישה של החברה עצמה. ולא דווקא לא בממשלה, ולא גם לא במעסיקים. זה מתחיל בחברה.

מרב: את מרגישה שלמפגש מהסוג הזה יש מבחינתך הוא משפיע איפשהו על הדעות שלך לגבי יחסי יהודים-ערבים, על התחושות שלך בעניין הזה?

מעין: שלי תמיד היו קצת שמאלניות, אבל גם התגובה שראיתי אצל ילדים זה חידד לי את הדעה שלי.

מרב : שמה?
מעין : שלא שזה לא בסדר מצידנו להיות ככה. שאנחנו צריכים קצת יותר לקבל אותם, ולהבין גם את הצד האחר.

מרב : או.קיי. אמל רצית?
אמל : אני רוצה רגע כאילו בקשר לזכויות, זכויות כמעט ולא שוות, מה זה כמעט הם לא שוות הם בכלל.

בועז : במה?
אמל : לא משנה אם יש לי אזרחות, ואני יש לי את אותם זכויות של יהודי בארץ, אבל הם לא, הם ממש לא שוות. כי אם אני אעבור במחסום, ואני אשים כיסוי ראש, ואני אתלבש כמו דוסיית, והרבה ערביות עושות את זה רק בשביל לעבור ממחסום שזה גם סותר את הדת מלחשוף את הצוואר ודברים כאלה, רק בשביל שתעבור מחסום בשקט, אם אני אשים כיסוי ראש בצורה של ערביה, כאילו בצורה של מוסלמית, יש פה יחס ממש שונה. ואני כן עוברת את המחסומים. וזה יחס לגמרי שונה. נגיד ונער יהודי יעבור במחסום ליד נער ערבי שיעבור במחסום, הנער הערבי יעצור במחסום כמו בהמה, וירים את הידיים על הקירות, יקבל מכות, יקבל צעקות, יקבל קללות הכול. גם כשיש לו אזרחות. ואני אצא למחסום של איך קוראים לו זה, היה לי חתונה בבית לחם, יצאתי מהמחסום שכחתי איך קוראים לו, אבל הגדול שצריך לרדת ברגל וללכת. השכנה שלי בהריון, אבל היא זאת שנוהגת. היא לא סליחה היא לא זאת שנוהגת, אבל היא זאת שיושבת ליד הנהג, אמרו לה תרדי, ותלכי את כל ההליכה. היא אומרת אני בהריון אני לא יכולה לעבור תחת כל המכשירים האלה. וכל המכשירים שזה מצפצף כל שנייה היא לא יכולה לעבור. לא אכפת לי את יורדת. למה? כי היא ערביה, ולא כי משהו אחר. באותה חתונה יצאו הרבה אנשים שהם שיכורים, הם עוברים, אבל כאילו במקרה הם חושבים שאנשים יוצאים, והם לא מבינים עברית. ואני יושבת שם עם אבא שלי, והוא התחיל להגיד כאילו, והחייל שיושב למעלה הוא אומר לו נו עזוב אותך הוא סתם ערבי מפגר. ואני כאילו אני לא החזקתי מעמד אומרת תכבד קצת, כאילו יצאתי עליו. ואז כאילו אבא שלי יצא לו משפט כל כך כאילו שאני לא אהבתי אותו, אבל הוא אמר החייל אומר לי

בועז : רגע.
אמל : החייל אומר לי את מדברת איתי ככה את יודעת, בת כמה את? אמרתי בת 17. הוא אומר לי, ואת רוצה ללמד אותי איך לדבר? ואז כאילו מה זה הוא אומר לי מה זה החוצפה הזאת? הוא אומר לי החוצפה הזאת למדה מכס. כאילו תכלס מה שעשית חוצפה זה מה שגרם לי להגיב בחוצפה כזאת. זה אחד, אני בעצמי יצאתי ממחסום של יריחו בדרך לצפון עם תעודה של אזרחות, כולנו אני, אבא שלי, אימא שלי, ואחותי נותנים את התעודה, כרגיל כולם שם נותנים תעודות טוב תעמדו בצד, כל הדברים יוצאים, כל התיקים מתהפכים, ואני בדרך לחתונה. כאילו כל הדברים מתהפכים. ברגע שאבא שלי אמר להם אני עורך דין, ואני עובד בעיתון, ואני אעשה ככה, ואתקשר ישר לאיזה שופט אוי סליחה מצטערים, כשיש לך קשרים אתה בסדר.

מרב : כן.
אמל : כשיש לך אזרחות זה לא משנה, אבל אתה בכל זאת ערבי. וכאילו זה לא הולך ככה. קרה מקרה לשכן שלי שהוא נכנס בלי תעודה

- מרב : עכשיו רגע, שנייה.
- אמל : אני מראה לך עד כמה זה בגלל...
- מרב : כן, כן, כן.
- זיו : הם הרבה פעמים נגד כאילו...
- מרב : כן, שנייה אנחנו נשמע גם אתכם תהיו רגועים,
- בועז : כאילו אנחנו לא מתווכחים, אבל כל אחד אנחנו כן רוצים לשמוע אותו.
- מרב : כן, כן, רק שנייה רק שנייה. חשוב לנו גם אני סליחה שאני ממקדת, כי זה באמת גם מאוד מרתק הדברים, אבל אני רוצה לשאול אותך,
- בועז : הזמן שלנו קצר פשוט.
- מרב : כן הזמן שלנו קצר ומוגבל, ואני רוצה לשאול אותך אמל מנקודת המבט שלך האם את חושבת שליהודים במפגש אחרי שהם שמעו את הסיפור הזה, את הסיפור שנשמע האם משהו ביחס שלהם, האם משהו ביחס שלהם לזכויות של ערבים את חושבת השתנה בעקבות המפגש הזה? או עשוי להשתנות?
- אמל : אני אישית אני אדבר על הכיתה שלי נראה לי זה נהיה עוד יותר קיצוני כאילו.
- ((אחת המשתתפות מגיבה בקצרה, אך לא שומעים אותה ברור)).
- אמל : אני מדברת על זכויות. ובכלל כאילו לא להיות בן אדם זה מה שהיה בכיתה.
- מרב : תודה.
- רון : אני רוצה באמת עוד שאלה אפשר?
- מרב : רגע רק שנייה.
- ((אחד המשתתפים אומר משהו לא מספיק בקול רם, לכן לא שומעים אותו ברור)).
- מרב : או.קיי. אני אני רגע אני יודעת, אבל אני שוב מוסיפה עוד היבט בגלל שהזמן שלנו מוגבל.
- ((שיחה כללית קצרה בין המנחים מהדקה 57.00 עד 57.05)).
- מרב : או.קיי, אז אני מוסיפה עוד ניואנס אחד שזה הערכה לערבים. דיברנו על זכויות, אני מדברת גם על איך הערבים מוערכים במדינה, ושוב האם המפגש שינה משהו, ואחר כך אנחנו חייבים לעבור לשאלות אחרות אז ממש בקצרה.
- רון : זה כאילו מתקשר גם למה שאמל אמרה כאילו מה שאת רוצה.
- מרב : כן.
- רון : מדינת, כאילו אני אתחיל מהזכויות זה מתקשר. מדינת ישראל היא מדינת שוויון זכויות לכולם. את יש לך את הזכות לעבור במחסום,
- ((אחד המשתתפים מגיב בקצרה, אך לא שומעים אותו ברור)).
- רון : זה, זה שמשפילים אותם זה לא אומר שהזכות שלהם נפגעה. זה לא אשמתם. על פי חוק יש לכם את כל הזכויות, זה כמו לא אז בגלל זה אצלנו יש הבדל.
- מרב : רגע, רגע אני חייבת רון לעצור אותך, ולהסביר לך למה.
- רון : כן, אבל עכשיו זה מתקשר.
- מרב : כי אנחנו לא רגע, רגע, רגע,
- רון : כן בגלל זה אנחנו מעריכים.
- מרב : זה פחות חשוב לי הדעה שלך על מדינת ישראל, אני רוצה לשמוע אותך. מה איך אתה, מה אתה חושב על הזכויות של ערבים, על ההערכה על הערבים, והאם הפעילות הזאת שינתה משהו? זה הכול, לא מה המדינה ולא, אתם, אתם תביאו את עצמכם בסדר?

- רוֹנָן : או.קיי. אז אני חושב שכל אחד צריך להיות שווי זכויות, ושווי חובות. אם אחד מהדברים מתבטל אם הזכויות מתבטלות, אז גם לא יכולות להיות חובות. טוב אז עכשיו כבר עוד יש לי משהו גם עם המדינה אז לא משנה כבר או.קיי.
- מרב : המפגש עשה משהו בעניינים האלה בכל מה שקשור ליחס לערבים, למחשבה על הזכויות שלהם, למחשבה
- בועז : הערכה אליהם.
- מרב : להערכה כלפיהם?
- רוֹנָן : כן כביכול אה, לא.
- מרב : האם זה שישבת, ושמעת ערבי מספר את הסיפור שלו האם זה עשה לך משהו שאמרת "רגע, שנייה" או שאתה אומר לא מה שחשבתי קודם זה מה שאני חושב בכלל זה לא שינה.
- רוֹנָן : כן, לא כל כך דיברו על הזכויות שלו. לא, פחות או יותר דיברו על המקרה הספציפי שלו של השכול. פחות על הזכויות.
- מרב : או.קיי אז השאלה אם סיפור כזה עושה גם איזשהו סוויץ' במחשבה הכללית על יחסי יהודים-ערבים?
- רוֹנָן : כן אבל... כן פחות או יותר.
- מרב : באיזה מובן? אם הוא עושה משהו אז מה הוא כן עושה?
- רוֹנָן : כן פשוט מסתכל מהצד שלהם.
- מרב : זה מאפשר לך לראות קצת הדברים מהצד שלהם?
- רוֹנָן : כן, מאפשר בטח.
- מרב : מה ראית מהצד שלהם? מה הצלחת לראות מהצד שלהם?
- רוֹנָן : ראיתי כאילו אותי כחלק מאומה שגם כביכול שאין לה מדינה, והיא רוצה מדינה, ומנסה להשיג את זה.
- מרב : זאת אומרת הצלחת לראות בעצם קצת את הסיפור של שני העמים מנקודת המבט שלהם. זאת אומרת אתה אומר פתאום יכולתי לראות זה מנקודת מבט של מישהו שאומר לי אין מדינה, ואני רוצה מדינה.
- רוֹנָן : כן.
- מרב : וזה עזר לך לראות את הנקודת מבט הזאתי.
- רוֹנָן : כן. כמובן.
- מרב : או.קיי. זיו מאוד רצית, ולא עוד לא...
- זיו : לא זה היה בקשר לאמל לא יודעת אם כל כך קשור. כאילו המחסומים אני חושבת שמציבים אותם זה לא בקטע לשלול לכם את הזכויות או זה בשביל להגן על המדינה שלנו. ולא בקטע הזה של לשלול זכויות, אני חושבת שיש...
- מרב : או.קיי אז רגע אז אני שואלת אותך, אבל יש מחסומים, המחסומים הם בשביל לשמור כמו שאת אומרת בהבנה שלך. עכשיו אני שואלת אותך אחרי שישבת בכיתה, ושמעת סיפור של הצד השני, גם של הצד שלנו זה שינה לך משהו באיך שאת ככה, תמונה שאת רואה את הדברים?
- זיו : כי הסיפור שהוא סיפר זה היה סיפור, זה היה כזה מצחיק (!) לשמוע את זה, כי הבן אדם סיפר לי על זה שאח שלו זרק אבנים על החיילים, ואז הוא נהרג.
- מרב : כן.
- זיו : מצד אחד שנינו לא היינו בסדר, אבל עדיין.

- מרב: מה זה שנינו לא היינו בסדר?
- זיו: אולי החייל היה יכול לפעול בצורה אחרת. אבל אני לא מאשימה אותו בדרך של בכל זאת הוא הגן על עצמו, הוא הגן עלינו. על כולם אנחנו נמצאים במצב לא,
- מרב: כן.
- זיו: וזהו זה היה זה היה סיפור כזה מצד אחד אתה שומע זה שהוא בא כאילו הוא תקף את החיילים שלנו, מצד שני הוא בא מספר לנו על זה שהוא נהרג. אז כאילו לא יודעת זה היה לי זה לא שינה כלום.
- מרב: ומעבר לסיפור האישי באמת זה עורר איזה מחשבות יותר כלליות על יחסי יהודים-ערבים, על, על הסיפור של הצד השני כמו שרון ככה התחיל להגיד נקודת המבט של הצד השני זה עשה משהו במחשבה שלך?
- זיו: לא, זה רק עשה לי שאנחנו צריכים לפתור מהר, למצוא פתרון מהר כדי שלא יהיה יותר הרוגים לא מהצד הזה, ולא מהצד הזה, וזהו לא עשה לי שום דבר אחר, זה לא שינה לי כלום.
- מרב: או.קיי.
- בועז: את רוצה להתחיל לעבור לזה או שקודם...?
- מרב: אני, אנחנו רוצים לדבר באמת על בעצם רונן כבר קצת בדברים שלו קידם אותנו לעבר הנושא הבא שאנחנו רוצים לדבר עליו, וזה האם הצלחתם או האם זה ששמעתם סיפור אישי של פלסטיני מאפשר לכם לראות את הסיפור הכללי של הצד הפלסטיני? האם זה עזר לשמוע משהו באופן אישי לנסות לראות את נקודת המבט שלו על הסכסוך הישראלי-פלסטיני? אז אני ממקדת אתכם ישר, ואני מתנצלת איתן בפניך כי נורא חשוב לנו להבין
- איתן: אין בעיה.
- מרב: את ההשפעות של המפגש בסדר?
- איתן: אין בעיה.
- מרב: מעין.
- בועז: את תשאלתי עוד פעם את השאלה מה שרון התחיל לדבר, להתייחס.
- מרב: עוד פעם אני שואלת עוד פעם את השאלה. האם רונן התחיל להגיד שהוא שמע את, עצם השמיע של סיפור של פלסטיני זה קצת אפשר לו לראות את הצד הפלסטיני בכל, בסכסוך. ואני שואלת האם אתם יכולים לעשות חיבור בין הסיפור הפרטי ששמעתם לסיפור הכללי? יש כאן שני סיפורים במדינה: יש את הסיפור של היהודים, ויש את הסיפור של הערבים. האם עצם השמיעה של סיפור שכול אישי אתם יכולים, יוצר איזשהו חיבור להבין את הצד השני בכלל בתפיסה שלכם?
- מעין: לדעתי...
- בועז: בואי תתחילי באמת עם היחס שלך לסיפור האישי. כלומר איך הרגשת עם הסיפור האישי של הפלסטינים, ואיך והאם זה מחבר כן לסיפור הכללי של העם הפלסטיני באיזשהו אופן?
- מעין: לדעתי זה כן עשה בי משהו שגם זה הראתה אנושיות שלהם, וגם זה לשמוע גם דעה אחרת עלינו. ביקורת עלינו. וזה גם לדעתי זה טוב כדי לראות מה אנחנו עושים קודם, לפני שאנחנו עושים ביקורת עליהם. וכן זה כן עשה לי משהו.
- מרב: סיפור על השכול האישי נגע בך של הפלסטיני?

- מעין : פחות הסיפור, יותר עצם הסיטואציה.
- מרב : שמה עצם הסיטואציה?
- מעין : שהוא בא, ואומר לנו מה הוא מרגיש עלינו, ומה מה הוא בכל זאת למרות ההרגשה שלו רוצה לעשות איתנו.
- זיו : סליחה רגע אני חייבת ללכת יש לי עבודה להגיש לפני המורה...
- בועז : זיו. אז תגידי עוד משהו. (שתי מילים לא ברורות-1.04.53).
- מרב : אז תגידי לנו עוד משהו לגבי איך ייפתר הסכסוך בהבנה שלך, מה את חושבת?
- זיו : איך ייפתר?
- בועז : האם ייפתר בכלל?
- מרב : האם הוא ייפתר, ואיך את חושבת מה?
- בועז : אם זה ששמעת את הפלסטיני האם עזר במשהו?
- זיו : כן. אני חושבת שלפי דעתי זה ייפתר כל הסכסוכים רק אם או שתהיה מדינה אחת, או שיהיה שתי מדינות, כי כבר עכשיו שאנחנו..., אולי אם יהיה שתי מדינות להם שלטון משלהם תנו להביע את מה שהם רוצים, אנחנו נחיה את החיים בשקט כל אחד, כי כרגע זה לא כל כך הולך להם.
- מרב : זה ניראה לך פתרון שיש לו סיכוי.
- זיו : כן. לפי דעתי.
- מרב : והמפגש הזה שינה לך משהו בתפיסת הפתרון שלך, עשה לך משהו?
- זיו : שצריך למצוא פתרון, כי
- בועז : שצריך פתרון.
- זיו : נהרגים המון מהצד שלהם, ונהרגים המון מהצד שלנו, וזה לא, אני חושבת שזה לא עדיין בכל זאת הכאב שלהם כמו הכאב שלנו...
- מרב : הרגשת את הכאב שלהם במפגש?
- זיו : כן היה לו כאב, ואני כאילו בכל זאת אני מכבדת אותו למרות שהוא ערבי, ולמרות שהוא כל מה שאני הייתי חושבת, עדיין בכל זאת. זה כאב שכל בן אדם..., בכל זאת הוא בן אדם גם אם הוא... ואני חושבת שצריך להפסיק את הכאב הזה משני הצדדים. ולפי דעתי זה יפסק רק אם כל אחד יהיה לו שלטון משל עצמו, כל אחד תקים מדינה משל עצמה, ולפי דעתי ככה זה ייגמר הסכסוך. ותודה רבה.
- בועז : תודה זיו
- מרב : תודה זיו.
- זיו : אני סליחה שאני...
- בועז : חושב שחני רצתה לדבר.
- מרב : כן חני את רצית...
- חני : הזכויות שלהם זה משהו שחשוב לי להתייחס אליו, כי אני מכירה מישהו שעבד במחסומים. וגם האנשים ששומרים שם הערבים התייחסו אליהם בזלזול. זאת אומרת כאילו אתה לא יכול להאשים מישהו בפחד מסוים, אני לא יכולה להאשים את החברים שלי שהם כל יום נוסעים הביתה, או אנשים שחוזרים מהעבודה מירושלים לקריית ארבע בפחד שיזרקו אבן, וזה ינפץ את החלון, וזה קורה כל כך הרבה פעמים, כאילו אני בת כמה אני, אני בת 16 היום, ולא זוכרת כאילו כמעט נסיעה שהם לא צעקו משהו, שלא זרקו משהו זה, זה תמיד מבהיל. אי אפשר להאשים בן אדם בפחד. בגלל זה כן מחסומים זה

משהו שחובה גם אני עוברת אותם. גם לפעמים חושבים שאני או אחד מהמשפחה הוא ערבי, וכן ועוצרים אותנו, ושואלים אותנו וזה. אנחנו גם עוברים את אותו דבר, זה לא אומר שאין לך זכויות. כאילו כל הזמן אנחנו מתלוננים הנה בשטחים כאילו לא בונים כבישים, כי הארץ לא רוצה להשקיע שם כאילו. ולא רוצה להעריך את האנשים שם. ואני גם סובלת את זה לא רק הערבים. זאת אומרת כאילו כל אחד נפגע על הזכויות שלו, אני לא חושבת שזה במטרה להגיד אתה ערבי אז תסבול. זה להגן על עצמך.

בועז : אם נעבור הלאה בגלל קוצר הזמן לגבי השאלה בקשר לשאלה איך, האם נגע בדך הסיפור האישי של אותו פלסטיני?

חני : מאוד נגע בי.

בועז : ואם את יכולה לעשות איזשהו חיבור או קיי זה הסיפור שלו, זה התנאים שלהם האם את יכולה להבין את הסיפור של העם הפלסטיני דרך זה באיזשהו אופן או שלא זה אותו ערבי אני מבינה אותו, לא רוצה חוץ מזה כלום.

חני : הסיפור מאוד נגע בי. כאילו זה לא היה סיפור של מישהו שזרק אבן, וירו בו, כי זה זה כמו שחייל ייצא למלחמה, ויגיד פגעו בי אז משלם. במלחמה צריך לקחת בחשבון. אבל זה ילד שבאמת הוא ברח כאילו, כי הוא נבהל מהחיילים. ואני כן מבינה את הפגיעה, ואני כן חושבת שזה לא נעים. וזה כן זה חיבר אותי אליו, זה הרגיש לי שאני צריכה להיות שם בשבילו כאילו לעודד אותו, ולהגיד לו שגם כאלה, כאילו שגם אנחנו טועים לפעמים, וזה אנושי, וזה בסדר צריך לבקש סליחה, וזה מחבר אותי לסיפור של הערבים. כן אני רואה את זה כאילו ביותר גדול עכשיו, ואני כן חושבת שכאילו כעם הם מאוד פגועים. ופעם לא הייתי חושבת ככה. שאנחנו מחוברים שם לערבים, כי יש לנו שם את המוסכים, והולכים אליהם. וכשמישהו אומר לך איך אני רוצה לראות את הים, ואתה לא יכול לעשות עם זה כלום זה גם עוד משהו שמשפיע. אז כן אני התחברתי כאילו לסיפור, וזה חיבר אותי.

בועז : לגבי אפשרות לפתרון, תכף גם אנחנו נרצה לשמוע מכם.

מרב : מה את חושבת עליהם?

חני : אפשרות לפתרון?

בועז : אז או קיי את מאוד רואה עכשיו גם את הצד השני,

חני : כן.

בועז : אבל איזה כיוון לפתרון, אם בכלל את רואה? או שלא או שאין סיכוי.

חני : האמת היא שקשה לי לראות פתרון, כי דווקא המפגש הראה לי שהערבים נחושים בדעתם, כי עכשיו זה מובן לי גם למה בעצם, אני לא מאשימה אותם בדעתם. אבל יש להם דעה שהיא לא שונה מאיתנו, הארץ שלהם. וקשה להתחלק במשהו שאתה חושב שהוא שלך.

בועז : ולכן מה את חושבת?

מרב : אז מה את חושבת שיקרה?

חני : לא יודעת. כי להרוס עם אחד על חשבון האחר זה גם לא פתרון בגלל זה...

מרב : ואם את מנסה לדמיין לעצמך אז כשזה המצב ויש כאן שני עמים, וכל אחד רוצה את השטח אז מה יקרה? לאן זה ילך לאיזה כיוון?

חני : לאיזה כיוון? שוב נתחלק שמאלנים, ימניים, וכאילו...

מרב : אבל מה יקרה בין הערבים ויהודים מה את צופה : שלום, מלחמה, פיוס?

- זיו : יהיו, יהיו ביחד.
- בועז : השאלה עוד פעם מה את חושבת?
- חני : זה כרגיל תמיד יהיה את האלה שיהיו בעד שלום, ויתמכו בזה והכול, תמיד יהיו את אלה שעדיין ימשיכו להילחם על משהו שרק יוצר מריבה הוא לא הוא לא עוזר לך בכלום. אני לא חושבת שברגע שהיהודי נכנס לארץ אחרי השואה המטרה שלו היה להרוס מישהו, והיום זה כבר ככה. זה הבעיה שלנו בעיקר.
- מרב : או.קיי, תודה. כן.
- איתן : תמיד ללכת למעלה פתרון על הזכויות...
- מרב : לא על הזכויות נעזוב, אנחנו מאוד חשוב לנו להבין, לשמוע, בוא נגיד ככה מכם אולי לשמוע איך אתם חושבים שייפתר הסכסוך, והאם אתם, ומה אתם חושבים על הסיפור של הצד השני, מי השאלה ממי שעוד לא שמענו, בעצם שמענו איך המפגש השפיע נכון על תפיסת הסיפור שמענו בעצם ממי שכאן שהיה במפגש פחות או יותר.
- בועז : כן.
- מרב : כן, או.קיי.
- איתן : זהו הפתרון? מה יהיה הפתרון?
- מרב : מחשבה. כן.
- איתן : איתן, כשהייתי יותר חשבתני שאולי כן צריך לחיות במדינה אחת לשני העמים, ולחיות בשלום, וכאילו מבחינתי זה יהיה האופטימאלי אם יש דרך אחת לכל הישראלים, וכל רצועת עזה, וכל אחד יהיה איפה שהוא רוצה, ובלי לפחד שיקרה משהו, וצריך להתייחס לגבי הנתיב, ולקחתי, הבנתי שכנראה לפחות לא בשנים הקרובות זה לא יקרה באמת, כי בכל חברה, ואני לא מאשים את היהודים, ולא את הערבים, בכל חברה יש את הפלגים הקיצוניים שכנראה לא ייתנו למשהו לקרות, אני מבחינתי להפך תן לי בכלל לחיות אם יהיה לי שכן ערבי. כל עוד אני יודע שהוא לא רוצה לפגוע, והוא לא מאיים עלי אין לי בעיה שהוא יחיה לידי, אבל הבעיה שכל מי שקיצוניים שהם לא יסכימו לכבד, וירצו כן לפגוע.
- בועז : ולכן מה צריך?
- מרב : אז מה הצפי?
- איתן : בגלל זה אני חושב שהפתרון היחיד שיכול להיות זה שתי מדינות לשני עמים, כולל עם...
- מרב : אתה צופה שזה יקרה הפתרון?
- בועז : אתה מאמין בזה יקרה אתה חושב?
- איתן : אני מאמין שזה יקרה כן, אני פשוט לא מספיק חושב, לא מספיק מצליח לחשוב עם עצמי על הגבולות שיהיו זה הבעיה. מאמין ששני הצדדים מוכנים לקבל שתי מדינות לשני עמים. אבל הבעיה הסכסוך בגלל הגבולות, הוא לא על הפתרון. בדרך כלל שני ההנהגות של העמים מסכימות לזה שצריך מדינה לכל עם. וגם האו"ם נותן לזה גיבוי,
- מרב : אז מה אתה צופה בסכסוך הגבולות הזה שאתה מדבר עליו?
- איתן : שגבולות אני אומר בכנות שאני לא מספיק רואה פתרון, הם רוצים גבולות 67, והישראלים לא מוכנים. מה שאני צופה שיהיה בסוף, מה שאני מאוד לא מסכים איתו שחילופי שטחים שזה שככה זה ייגמר בסוף שחילופי שטחים שטחי ישראל, כמו שטחי המשולש, ונגיד כל מיני מזרח ירושלים. זה כאילו כל השטחים ישראלים, וכאלו שרק ערבים. וכאילו שרוצים מדינה פלסטינית. אז השטחים האלה יעברו לשליטה

פלסטינית מלאה, ושטחים שהם כאילו שהם ישראלים, והם לא כאילו שטח כיבוש
 רמת הגולן נגיד להפוך לשטח ישראל באופן מוצהר, אבל שטחים אחרים יעברו אליהם.
 ככה נוכל...

- רונן: חילוק של שטחים.
 מרב: או.קיי.
 בועז: מי שעוד לא שמענו את אמל דרך אגב. תודה איתן, כן.
 אמל: אני חושבת שפתרון של שני העמים זה לא
 בועז: אמל.
 אמל: כן, אמל זה לא התקיים. כי גם חילופי שטחים זה חילופי אנשים. זה כאילו להביא כאילו כל
 בן אדם גם מתנחל לא היו רוצים לצאת מהבית שלהם, זה קשה לקחת בן אדם,
 ולהוציא, ואומרים לך טוב תסתגל פה. וזה לא זה לא הגיוני זה בית, זה בית ספר זה
 ילדים,
 איתן: זה לא מה שהתכוונתי.
 מרב: אז מה יקרה, מה את חושבת שכן יקרה?
 בועז: היא עכשיו מדברת על דעתה בלי קשר לאחרים.
 אמל: אני חושבת שגם גם מזרח ירושלים זה לא הגיוני יש שם גם מתנחלים, וגם ערבים כאילו
 איך יחלקו את זה? ואני חושבת שהמדינה הזאת לשני עמים, ולשלושה דתות. וזה כתוב
 בכל הספרים. וגם אם רוצים ללכת לדת, ולא לפי כאילו חוקים (מילה אחת לא ברורה-
 1.14.20) זה כתוב בכל הספרים. לפחות בספר האחרון של הקוראן שהוא סיכם את כל
 הספרים, והוא באמת מאמין בכל הספרים. הוא מראה שהכול הוא מראה שיהודים
 היו פה, שנוצרים היו פה, ושמוסלמים היו פה. ועובדה שבעיר העתיקה יש להם גם את
 הכנסייה, וגם את אל אקצה, וגם הכותל. זה רק
 מרב: אז מה היית...
 אמל: זה רק זה הוכחה אז כאילו חייבים להיות פה מדינה אחת.
 מרב: זה האמונה שלך מה שאת היית רוצה שתהיה מדינה אחת לשני עמים.
 אמל: זה אני רואה שזה הפתרון. כן וזה,
 מרב: את צופה שזה יקרה?
 בועז: קודם כל את חושבת שזה הפתרון הנכון?
 אמל: זה הפתרון הנכון, ואני חושבת
 בועז: האם את גם חושבת שזה יקרה גם?
 אמל: זה, זה, כי שתי מדינות זה לא יתקיים. צריך להתחלק בלי מלחמה על השטחים,
 מרב: אז מה יקרה, מה יקרה?
 בועז: אם את יודעת.
 אמל: מדינה אחת זה מה שיקרה.
 מרב: זה מה שיקרה.
 בועז: צריך לראות את...
 אמל: מדינה אחת זה מה שיקרה, והשולטים זה יהיו...
 מרב: שכוללת את כל השטחים גם הכבושים, גם הלא כבושים?
 אמל: שכוללת את כל השטחים, זכויות שוות לכולם,
 מרב: או.קיי.

- אמל: ובשלטון עצמו יהיה גם אנשים שמציגים את זה, וגם את זה, ותכלס בסופו של דבר אין מה להפסיד, כי תהיה מדינה אחת יהיה אפשר להגדיר את זה כעם אחד ביחד.
- מרב: או.קיי.
- איתן: מדינה לכל אזרחיה.
- חני: אבל את רואה שהחברה תקבל את זה? אז אם אפשר...
- בועז: אבל אנחנו לא נוותר גם לך.
- יועד: או.קיי בקשר לפתרון אני לא מסכים,
- בועז: שם.
- מרב: יועד.
- יועד: יועד. אני לא מסכים עם אמל ואיתן, כי אני לא מסכים עם הפתרון של מדינה אחת לשני עמים. בגלל שאני חושב שזה יגרום מצב...
- מרב: רגע יועד סליחה, לא, לא, לא להתווכח עם דעות.
- יועד: מה, לא.
- מרב: איך אתה רואה, מה אני שואלת אותך עכשיו לא שמעת כלום.
- יועד: או.קיי. איך אני רואה,
- מרב: מה אתה חושב שיקרה,
- בועז: מה אתה רוצה שיקרה, ומה אתה חושב שיקרה?
- מרב: בסכסוך הישראלי-פלסטיני? זהו.
- יועד: או.קיי. מה שאני חושב שיקרה, וגם רוצה זה שיהיה שתי מדינות לשני עמים, יהיה אז זה יפתור חלק מהבעיות האלה של יחסים יהודים-ערבים, וחלק מהבעיות ביטחון של מחסומים והכול, וזה יצור בעיות חדשות של בעיות שהיה לנו כבר פעם: בעיות של הגנה על הגבולות, בעיות של מלחמות והכול, ככה שהסכסוך חלק ממנו יפתר, אבל חלק אולי אפילו גדול יותר יפתח מחדש.
- מרב: אז במלחמות על גבולות.
- יועד: כן. ואין ברירה. אני לא רואה ברירה אחרת שאולי עם הזמן או שאחרי כשיהיה כבר שתי מדינות אולי אפילו כשנעבור כבר היו התפתחויות, והיו אפילו מלחמות. אולי עם הזמן עצמו אז יהיה כמו יהיה הסכמי שלום כמו שפעם חשבו שלא יכול להיות הסכמי שלום לא עם מצרים, ולא עם ירדן לא נוכל, יכול להיות שעם הזמן, ועם השנים יהיה גם יהיה הסכמי שלום עם המדינה הפלסטינית שתקום. ואני חושב שזה מה שיקרה גם בסוף. זה יהיו, יהיו...
- בועז: שתי מדינות שיפתרו את הסכסוך, אבל לא באופן מלא. שיהיו עוד דברים אחרים שיתעוררו...
- יועד: כן, כן יהיו שתי מדינות, עדיין יהיו סכסוכים.
- בועז: הייתי רוצה שרון עוד יוסיף, שילך להגיד את דעתו.
- רון: אז מה הפתרון? אני מאמין שהפתרון פתרון האופטימאלי שכנראה הוא לא יהיה, אבל לפי דעתי הפתרון היחידי זה מדינה יהודית אחת שלמה,
- בועז: מה שקרוי ארץ ישראל השלמה.
- רון: כן. ארץ ישראל השלמה כולל גבולות 67.
- בועז: שמה יקרה?
- רון: זהו כאילו זה, זה, זה לפי דעתי...

- מרב : רגע מדינה אחת, ומה ערבים שחיים במקומות האלה יעשו?
- בועז : מה יהיה מעמדם, מה יהיה המעמד שלהם, מה יעשו להם, לא יהיו זכויות של הערבים?
- יועד : אולי טרנספר לערבים?
- רונן : זהו אז בגלל זה פה הבעיה.
- בועז : אולי טרנספר, אולי...
- רונן : זה זהו פה הבעיה, בעיקרון זה מה שאני חושב שהכי טוב.
- בועז : חופשי כן חופשי.
- רונן : זה מה שאני חושב שהכי טוב, אבל אני יודע שיש פה את הבעיה...
- בועז : שמה? הכי טוב שמה? מה זה?
- רונן : הפתרון שאני חשבתי מדינת ישראל שלמה,
- בועז : מדינה אחת.
- רונן : מדינה אחת,
- בועז : מה יהיה המעמד של הערבים?
- רונן : זהו בגלל הבעיה המוסרית והאנושית אז צריך לעשות שני מדינות לשני עמים, וזהו אין פה...
- בועז : או.קיי יש לי עוד שאלה בהקשר לדברים שאמרת קודם,
- מרב : כן.
- בועז : כשאתה מבין יותר את, פתח לך קצת את האפשרות לראות את הנקודות מבט של הצד, של הצד הפלסטיני. האם דרך זה למשל אתה יכול להבין יותר את האינתיפדה, זריקת אבנים, עכשיו אני מבדיל בין זה בסדר
- רונן : כן.
- בועז : אמרתי אני רק מנסה להבחין בין אם אני מצדיק, שיכול ממש להצדיק, מצד שני אני יכול להבין. או שלא מבין.
- רונן : אני לא מבין את השאלה.
- בועז : אתה מבין, האם אני יכול יותר להבין את הסיפור הפלסטיני? כמו האינתיפדה, כמו מה שקרה בעזה כמו מהסוג אם אתה יכול להבין את זה יותר, אפילו בלי להסכים, או שלא, אתה לא, אתה לא מבין, ולא רואה, ולא לא מקבל.
- רונן : כמובן שמהצד שלי אני לא מקבל את זה, אבל מהסתכלות מהצד שלהם אני גם לא הייתי רואה, כי אני לא חושב שאנחנו כובשים מישהו שמנסים להגיע רק לרעתם, אני חושב שאנחנו באים בכוונות טובות וזהו.
- בועז : אליך מירב השעה 13.00.
- מרב : השאלה אם נשאל את השאלה בעצם..., 13.00 אז אנחנו צריכים לסגור?
- בועז : לדעתי כן.
- מרב : או.קיי, בסדר.
- בועז : וכל אחד אם יש לו משהו שהוא רצה להגיד חשוב לו
- מרב : אם מישהו רוצה כן עוד איזה מילות סיום אז אפשר.
- בועז : להדגיש, להוסיף אז זה הזמן למשפט סיום ככה שהיה עוד חשוב לו, מישהו.
- אמל : אני רוצה להגיד לך משהו בקשר לארגון.
- בועז : כן. בקשר ל...?
- אמל : בקשר לארגון,
- בועז : לארגון.

אמל: זה אמל מדברת. אם הייתם מביאים כאילו אתם צריכים להביא שני יהודים, ושני ערבים בכל פעילות שאתם עושים, ששני הערבים הם גם בדעות שונות, ושני היהודים הם גם בדעות שונות.

מעין: נכון.

אמל: להעמיד ככה להראות..., כי אתם מביאים, ומציגים צד אחד שתכלס צריך להציג שני צדדים בכל עם.

יועד: צודקת. שמאל, ימין.

אמל: להראות את זה, להראות את זה להראות את שיש את ההבדל הזה, וששניהם, ושארבעתם מוכנים לפתרון אחד ככה שהנוער יוכל להבין שיש סיכוי לזה.

רון: אבל לא תמצאי ארבעה שמוכנים למצב של אחד מאחד זה מאוד מפלג.

איתן: לא ארבע...

רון: או.קיי בדיבורים סבבה, אבל אף אחד לא יסכים...

בועז: זה מה שאמל הייתה רוצה, חושבת שנכון. עוד מישהו רוצה?

מעין: אני גם חושבת שזה

בועז: מעין.

מעין: שזה נכון להביא את שני הצדדים בטח במדינת ישראל כאילו של הצד הימני, והשמאלי, כי אולי אז לא תהיה את ההתנגדות של הנוער. וגם כדי לשמוע צד שהוא לא רק פיוס, אלא ויתור. פיוס זה יותר מהאוכלוסייה שכן רוצים לשנות את היחס, ויתור זה פשרה בשביל שתי מדינות. פיוס זה מדינה אחת בעיקר.

מרב: ככה את רואה את זה.

מעין: כן.

מרב: או.קיי. טוב, תודה. עוד משהו מישהו?

בועז: זהו עוד משהו? ממה שככה תישאר בבטן אחר כך שלא אמרתי.

איתן: לא.

מרב: או.קיי, תודה רבה לכם.

בועז: הרבה תודה לכם.

((המשתתפים בדיון גם מודים למנחים)).

BEN-GURION UNIVERSITY OF THE NEGEV

THE FACULTY OF HUMANITIES AND HUMAN SCIENCES

CONFLICT MANAGEMENT AND CONFLICT RESOLUTION PROGRAM

**THE EFFECTS OF EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE “PARENTS CIRCLE FAMILIES
FORUM” ON THE ATTITUDES OF JEWISH HIGH-SCHOOL STUDENTS TOWARDS THE
ISRAELI AND THE PALESTINIAN NARRATIVES CONCERNING THE CONFLICT
BETWEEN THEM**

**THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE MASTER OF ART DEGREE**

BOAZ KITAIN

UNDER THE SUPERVISION OF: DR. ORNA BRAUN-LEWENSOHN

Signature of student: _____

Date: _____

Signature of supervisor: _____

Date: _____

Signature of chairperson of the

Committee for graduate studies: _____

Date: _____

SEPTEMBER, 2012

Abstract

This research attempted to investigate the effect of a one-time educational activity conducted by “The Parents Circle – Families Forum”(hereinafter “the Forum”) on the attitudes of Jewish high-school students towards the Israeli and Palestinian Narratives about the conflict between them. The research examined whether changes have taken place in the extent of legitimacy, empathy and anger towards the narratives of the two people, around issues of the conflict between them, as expressed by 12th grade students of Jewish general public schools, after they took part in an activity of the Forum.

Education for peace and reconciliation, in a reality of an on-going and intractable conflict, has to deal with social beliefs, attitudes and negative feelings towards the opponent, that consist a part of a deep psychological-social infrastructure. This infrastructure, created during the conflict, helps society members to cope with the difficulties arisen as a result of living in the shadow of the conflict. At the same time, this infrastructure becomes a central obstacle on the way to resolve the conflict, because of the mechanisms it creates, that oppose change (Rohana & Bar-Tal, 1998; Bar-Tal, 2007).

Educational peace activities are valuable means in the efforts to achieve peace and reconciliation. However they are limited in their effect in times of conflict, both in their ability to change central beliefs, attitudes and feelings, and in the length of time their effectiveness can be maintained. The central goals of peace education, in which this research is dealing, are the increase of legitimacy and empathy towards the narrative of the other, and the reduction of anger towards it (Bar-Tal & Rosen, 2009; Salomon, 2004).

The Forum of Bereaved Israeli and Palestinian Families, is a unique organization of its kind. Its members, Israelis and Palestinians, have all lost a family member of the first-degree in the conflict, and are resolved to work for peace and reconciliation between the two people, with the aim to prevent further killing, bereavement and pain to both. A central project conducted by the Forum involves encounters with high-school students. Hundreds such encounters take place annually all over the country. The Israeli-Palestinian partnership of the Forum is represented by two bereaved

members, an Israeli and a Palestinian, who meet one classroom for the duration of two hours. The members share their personal narratives with the students, tell them about their lives and their personal loss and then conduct a discussion with them around issues of bereavement, the conflict and possibilities of resolving it (Paul & Shenhav, 2010).

In the current research quantitative tools were used, assisted by qualitative tools. The data for the quantitative research was collected during the 2009-2010 school-year. It was based on the questionnaire "Youth and History", which is used for over a decade for the purpose of a long-term research (Sagy, Ayalon & Diab, 2011). The questionnaires were filled by 12th grade students from four high-schools situated in different regions of Israel. The questionnaires were distributed for the first time a few weeks before the activity, and then a second time, a few days after the activity. The first sample included 164 students, and the second – 135.

The data of the qualitative research was based on interviews with focus groups of students, in three out of the four participating schools. The focus groups took place during the school-year 2010-2011, some weeks after the students took part in an activity of the Forum.

The quantitative findings in the research show no significant changes in the extent of legitimacy, empathy and anger towards the narratives of the two people, as expressed by the students after the activity of the Forum. However, towards two specific events in the Palestinian narrative The Balfour Deceleration and the Cast Lead Operation in Gaza –the extent of empathy after the activity was found to be significantly higher, even though these events have almost no place in the activity itself.

In the general Jewish public high-schools there are two groups of students – secular and traditional - and there are significant differences between them, that have been there before the activity, concerning their attitudes towards the conflict (Tzemach, 2010). The research shows that these differences between the groups relate also to their attitudes towards the narratives of the two peoples, in all the measures that were examined. The research also found that after the activity with the Forum, all those differences between the two groups were no longer significant.

The research showed that the activity of the Forum effected significantly only the group of

traditional students. They became more empathic towards the Palestinian narrative and more angry with the Israeli one. This trend, of a more positive attitude towards the Palestinian narrative and a bit more critical attitude towards the Israeli one, could be seen in the other measures as well, though there the changes were not significant. Among the secular students, no significant changes were found. However influence in the opposite direction could be seen after the activity, in their attitudes towards both narratives. These opposite trends in the changes among each group, offset all differences that existed between them prior to the activity, and made them non-significant.

The findings of the qualitative research showed that the activity of the Forum was meaningful, influential and emotionally strong for a large part of the students, regardless of their positions and opinions, which were widely varied, sometimes even contradictory. Through the qualitative part of the research, it was possible to understand the dynamics created during the Forum's activity, a dynamic that facilitates openness and willingness to change among some of the participants. The personal stories told by the Israeli and the Palestinian representatives, and the space created thereafter, allowed for a free atmosphere, where emotions and opinions could be shared (Litvak-Hirsch & Bar-On, 2008). As a result, a potential was created for Dialogic Moments and for a possibility to understand the point of view of the other. Nonetheless, sometimes the students expressed their opposition to the activity and the discourse became ethnocentric and closed, preventing the willingness to change (Steinberg, 2002; Eini-Alhadeef & Bar-On, 2010).

The conclusion of this research is that a one-time activity of the Forum, with its special nature, can, to some extent, effect social beliefs and the emotional repertoire towards the other, created in times of severe and extended conflict, as part of the psychological-social infrastructure (Bar-Tal, 2007).

An additional quantitative research, with a larger sample and with measuring tools tailored more specifically for this activity, would be able to identify with better success significant effects in the trends already identified here. It can also be worthwhile to examine more deeply additional segments and sub-groups among students, such as left-wing versus right-wing opinion holders. It could also be beneficial to integrate insights from this research into other educational activities for peace, among other bodies and organizations, who are engaged in the field.

Table of Contents

Abstract	III
Table of Contents	VI
List of Tables and Graphs	VIII
List of Appendices	IX
Introduction and Theoretical Background	1
The Psychological-Social infrastructure created in times of on-going and intractable conflict	1
Attitudes of both sides to the Israeli and Palestinian narratives	3
Education for peace and reconciliation in times of on-going and intractable conflict	7
Education for peace in Israel in times of on-going conflict	10
Bi-National encounter groups dealing with the conflict	12
The educational activities of the Israeli-Palestinian Bereaved Families Forum	13
The Research	15
Research Questions and Hypotheses	15
Research Method	18
The Quantitative Research	18
Participants in the quantitative research – Sample description	18
Research tools	20
The statistical analysis	21
Research process	22
The Qualitative Research	22
Participants in the qualitative research	22
Research tools	23
Research process	23
Findings	24
Attitudes of the students to the Palestinian narrative before and after the activity of the Forum	24
Attitudes of the students to the Israeli narrative before and after the activity of the Forum	32
Attitudes of the students to specific historical events in the Palestinian and Israeli narratives before and after the activity of the Forum	36

Attitudes of the students to both narratives according to different sub-groups	38
Qualitative findings concerning the activity of the Forum and its influence	49
Summery of Findings	53
Discussion	55
Attitudes of the students to the Palestinian narrative before and after the educational activity	55
Attitudes of the students to the Israeli narrative before and after the educational activity	57
Attitudes of the students to specific historical events in the Palestinian and Israeli narratives before and after the educational activity	59
Attitudes of the students to both narratives according to different sub-groups	61
Attitudes of secular and traditional students to specific historic events in the narratives of both people	
Summery and Conclusions	69
Limitations of Research	70
Recommendation for future research and for activities in the field	71
Bibliography	72
Appendices	78

BEN-GURION UNIVERSITY OF THE NEGEV
THE FACULTY OF HUMANITIES AND HUMAN SCIENCES
CONFLICT MANAGEMENT AND CONFLICT RESOLUTION PROGRAM

**THE EFFECTS OF EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE “PARENTS CIRCLE-
FAMILIES FORUM” ON THE ATTITUDES OF JEWISH HIGH-SCHOOL
STUDENTS TOWARDS THE ISRAELI AND THE PALESTINIAN NARRATIVES
CONCERNING THE CONFLICT BETWEEN THEM**

THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE MASTER OF ART DEGREE

BOAZ KITAIN
UNDER THE SUPERVISION OF: DR. ORNA BRAUN-LEWENSOHN

SEPTEMBER, 2012